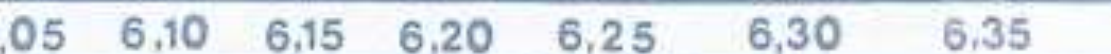

RADIO

kot Radio Koper

ROMA	ZAGREB	NICE
TITOGRAĐ	KOPER	NÜRNBERG
MILANO	SALZBURG	
LJUBLJANA	NOVI SAD	
MOSKVA		
TRST	SKUPNI	VAL
GRAZ	LUXEMBURG	
BOLOGNA	MONTE CARLO	

Miloš Ivančič

RADIO

kot Radio Koper

Dopolnjena spletna izdaja

Samozaložba
Koper, 2024

UVODNA BESEDA AVTORJA

To je dopolnjena spletna izdaja knjige iz leta 2012 z novimi podatki iz časa osamosvajanja, slovenske vojne in novinarskih čistk na RTV.

Prvo knjigo o koprskem radiu z naslovom Radio Koper - Capodistria sem napisal že kot diplomsko delo in jo na željo vodstva razmnožil v več izvodih, a so po nekaj letih, tudi zaradi selitve naše knjižnice, vsi izginili. Ta knjiga je zrasla kasneje iz krajšega priročnika, ki sem ga že leta 2000 v več deset izvodih razširil med študenti in sodelavci, da bi jim pomagal pri spoznavanju radijskega novinarskega dela in jih spomnil na posebno vlogo koprskega radia brez meja.

Novemu vodstvu radia pa ni bila všeč, zato sem jo leto po upokojitvi izdal v samozaložbi. V njej sem svoje znanje strnil s tistim, ki so mi ga posredovali moji profesorji in predavatelji dr. Fran Vatovec, dr. France Vreg, Milan Merčun, Tomo Martelanc, Lado Pohar, Franc Šetinc in drugi ter tudi moji mentorji oziroma starejši sodelavci Gustav Guzej, Angel Bertok, Ezio Jazbec, Ettore Battelli, Bogdan Tome, Mario Abram, Miro Kocjan ... Ko sem v tem našem prelomnem zgodovinskem času spoznal, koliko nečimrnosti, pohlepa in celo sovraštva so nekateri vlagali, da bi to, kar so drugi naredili, izničili ali preusmerili v svojo osebno korist, sem sklenil, da strogo priročniški stil obogatim z osebnim mnenjem in pogledom na pomembno epohalno dogajanje. V štiridesetih letih radijskega novinarstva in urednikovanja, od Radia Študent dalje, se je tudi meni nabralo veliko izkušenj. Imel sem srečo, da sem lahko soustvarjal radio prav v času njegovega najvišjega vzpona.

Koprski radio, ki je svoj vrhunec dosegel pod imenom Radio Koper - Capodistria v zadnjem desetletju pred razpadom Jugoslavije, je kot sodoben elektronski komunikacijski medij odigral izredno pomembno vlogo pri preseganju meja, ohranjanju manjšin in rasti Kopra iz malega podeželskega mesta v pomembno obmorsko središče, ki je vso državo odpiralo v svet. V času novih razmejitev sveta po drugi svetovni vojni in v obdobju hladne vojne je v radijski konkurenci premagal Trst in se kosal z Rimom ter Monte Carlom. Osvojil je vso jadransko obalo z obeh stani, večji del Slovenije in

Italije, italijansko govoreči del Švice in segel, skupaj s televizijo, ki je zrasla iz njega, čez apeninski škorenj. Poslušali so ga na Malti in celo na drugi strani Sredozemskega morja. V svoj prostor je vnašal novosti in drugačen pogled, bil je stičišče vzhoda in zahoda, Mediterana in Alp ter treh narodov, ki se tu srečujejo in z manjšinami prepletajo. V medijskem pogledu je igral vlogo nekdanjih Benetk, saj je njegov program preko oddajnikov in anten radia Jugoslavija obkrožil ves svet.

Danes nekdanjega velikega Radia Koper - Capodistria ni več, ostala pa sta dva mala, sodobna in še vedno priljubljena radijska programa. To sta Radio Koper v slovenščini in Radio Capodistria v italijanščini. V dobrih šestih desetletjih svojega obstoja je kar petkrat menjal ali vsaj delno spremenil ime, zato v tem tekstu uporabljam najbolj uporabljeno pogovorno obliko Radio Koper, enako kot moji kolegi s programa v italijanščini rečejo našemu radiu samo Radio Capodistria. Obe imeni, in tudi nekdanje skupno dvojezično, sta še vedno močnejši od vseh sedanjih »*regionalnih centrov ... in regionalnih programov* ...«. Tudi to spreminjaje imena dokazuje, da je Radio Koper prestal veliko neviht.

Ta knjiga je nastala z željo, da bi ohranili zbrano znanje in izkušnje ter nadgrajevali doseženo strokovnost ter da bi tistim, ki znova odkrivajo »toplo vodo«, ponudil nekaj izvirne, takšne, ki prihaja iz pravih globin.

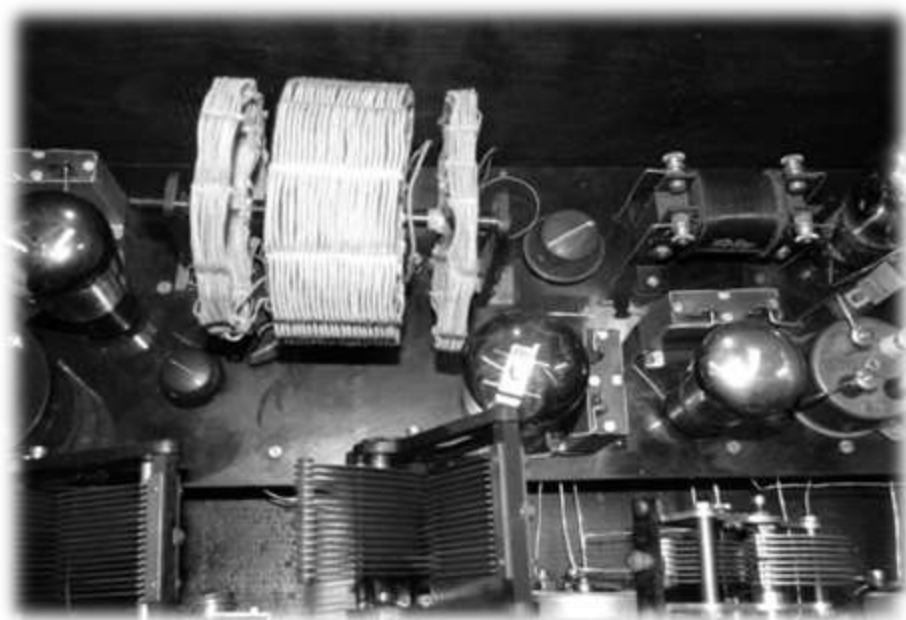
Priročnik z zgodovino radia novih urednikov ni zanimal, zato ni prišlo do njegove objave, kar pa me je spodbudilo, da sem ga še naprej dopolnjeval z novimi primeri in z osebnimi pogledi, komentarji in opisom nekaterih dogodkov ter ga nekoliko prilagodil tudi bralcem izven strokovnega kroga, katerim prvotno ni bil namenjen. Negativni primeri so se kar sami kopičili in mi podaljševali ta zapis, saj kot novinar nisem mogel mimo njih. Mogoče te moje izkušnje in njihovi opisi ne bodo vsem všeč, vendar tako sem jih doživel, si jih zapomnil in kot take so tudi meni pustile neke hude posledice.

Knjiga je posvečena vsem, ki so gradili ta radio ne glede na delo, poklic in vlogo, posebej pa tistim, ki so radiu darovali vsa svoja ustvarjalna leta. Ob tem se zahvaljujem vsem, ki so mi ob prebiranju

prvega in drugega rokopisa dali nekatere koristne dopolnitve ter mi stali ob strani pri premagovanju hude bolezni ter zdravljenju že slab mesec po upokojitvi.

Tako sem (razen prvega stavka) zapisal v uvodu tiskane izdaje leta 2012. Danes, v začetku leta 2024, ko objavljam to knjigo še v obliki e-knjige, bi lahko še veliko dodal, a omejujem se le na dodatna pojasnila o programu v času t.i. slovenske vojne in »izganjanju hudiča« z RTV v času novega vodstva, na koncu pa priobčam pismo, ki sem ga v »zahvalo« poslal že leta 2010 takratnemu generalnemu direktorju Antonu Guzeju. Ob tej spletni izdaji pa poudarjam, da v ne pišem o kasnejšem dogajanju in programu po letu 2010, saj sem se zaradi zelo bolečega dogajanja popolnoma prekinil kakršne koli stike s tem radiem.

Avtor

BESEDA O KNJIGI

Kot dolgoletni novinar, pa ne samo radijski, urednik in direktor radia Koper - Capodistria lahko ocenjujem pričujoče delo samo s superlativi. To je tista časnikarska tehnika, s katero je naš radio pridobival poslušalce, ki se je razlikovala od tiste pri časopisu in televiziji, pa tudi od drugih radijskih uredništev. To delo ima izjemno vrednost tudi z zornega kota zgodovine. Čas, v katerem je deloval naš radio, precizno in pregledno razčlenjuje, saj takratna problematika ni bila nič kaj preprosta. Natančno navajanje oddaj za to ali ono področje nazorno kaže, kako odgovorno vlogo je vseskozi imel koprski radio. To trdim posebej za čas do leta 1982, ko sem šel v pokoj. Od takrat dalje radio pogosto poslušam in spremljam spremembe, ki so tudi v tem delu poudarjene. Nesporno pa je moje drugo obdobje radia od 1974 do 1982 markantno označil njegov razvoj, ki je tudi opisan. V mislih imam ločene programe, močnejše oddajnike, studio Nova Gorica in še marsikaj. Vse to pa ob nastanku koprskе televizije, ko bi lahko pričakovali, da bo šel radio v zaton. Naši napor, da radio ne bi ostal zastarel medij, so bili kar veliki in bogato so se obrestovali. Poslušali so nas celo na severu Afrike, v Bruslju pa so nas ocenili kot najbolj sodobno in privlačno manjšo radijsko postajo v Evropi. Ključ uspeha je bil v naporu, ki ga je naš radio takrat vložil v kontaktne oddaje in prilagodil novim zahtevam radijskih poslušalcev. Nadvse pošteno (in to podpiram) je povedano, da bi koprski radio moral imeti tudi v sedanjem času pomembnejšo vlogo, seveda prilagojeno spremembam, ki jih je prinesel čas. Dejstvo je, da je Slovenija majhna, skoraj miniaturna država, in da bi bil močan čezmejni radio, ki bi nosil naš glas daleč naokrog, še kako dragocen dejavnik za afirmacijo Slovenije po vsej naši celini. Radio Monte Carlo je še zmeraj pomembno ime. Skratka, to je kritika tistih, ki imajo koprski radio za navadno filialo ljubljanskega centra.

Izsek iz daljšega pisma Mira Kocjana z dne 19. 12. 2008

Kazalo vsebine

Uvodna beseda avtorja...3

Beseda o knjigi...6

 Osnove radia...10

 Kako deluje...11

 Začetki radia...13

 Uveljavitev radia...14

 Razvoj radijske
 konkurence...18

 Lokalne in komercialne
 postaje...20

 Radio v konkurenci s
 televizijo...23

 Internetni radio...26

 Radijske postaje in
 programi...28

 Osnovne funkcije
 radia...32

 Prednosti radijskega
 medija...36

 Slabosti radia...39

 Temelji javnega
 obveščanja...42

 Aktualnost...43

 Ažurnost...45

 Objektivnost...48

 Kritičnost...59

 Medijske
 manipulacije...60

 Radijske posebnosti...68

 Točnost...68

 V živo...69

 Kontaktnost...72

 Osebn pristop...76

 Radijski poslušalec...77

 Jutranja radijska

 publika...81

 Dnevna publika...82

 Večerna in nočna
 publika...82

 Radijske konice...83

 Posebna obnašanja
 poslušalcev...84

 Radio kot most...86

 Multikulturalnost...87

 Asimilacija...97

 Poslušalci Radia

 Koper...99

 Posebnosti

 primorskega

 poslušalstva...100

 Slovenska radijska

 publika...103

 Poslušalci Radia

 Capodistria...104

 Radijci in njihovo
 delo...108

 Bralec...108

 Voditelj...109

 Novinar...109

 Urednik...113

 Glasbeni urednik...115

 Tehnik...116

 Radijski jezik...117

 Novinarska priprava
 na delo...121

 Snemanje...121

 Radijski program...125

 Govorni program...128

 Dnevnoinformativne
 oddaje...128

 Poročila...128

 Radijski dnevnik...130

 Razvrščanje...132

Dinamika prispevkov v DIO...138	Radio kot zvočna zavesa...166
Pestrost...140	Glasbene oddaje...169
Napovedi prispevkov...141	Radijski orkestri in zbori...169
Ponavljjanje radijske informacije...141	Sigle...170
Radijske novinarske zvrsti...144	Jingli...170
Kratko in jedrnato...144	Trajanje oddaj...171
Radijska novica...146	Oglasni program...172
Posebne radijske novice...149	Oglasi...174
Poročilo...150	Sponzorstvo...175
Posnetek...152	Oglaševanje je informiranje...175
Anketa...153	Skrito oglaševanje...176
Komentar...153	RADIO KOPER...180
Blog...155	Kratek zgodovinski oris...184
Samostojne govorne oddaje...156	Radio jugoslovanske cone Trsta...186
Intervju...156	Ponovni razcvet...188
Zahtevnejše oddaje...159	TV Koper...191
Neposredni prenos...160	Ločitev programov...192
Reportaža...161	Osamosvojitve...198
Javne radijske oddaje...161	Premiki...205
Radijske igre in literarne oddaje...162	Po nevihti...212
Humoristične in satirične oddaje...163	Sidrišče...214
Servisne oddaje...163	Razvodje...221
Govorno-glasbene oddaje...164	Iskanje rešilnega pasu...224
Glasbeni program...166	Možnosti razvoja radia...230
	VIRI IN LITERATURA...237
	Pismo brez odgovora...240

Knjiga je opremljena s fotografijami radijskih aparatov iz zasebne zbirke Vladimírja Skoka in Marjana Nedoha, ki je razstavljena v prostorih Krajevne skupnosti Lokev.

PRIJATELJ RADIO

»Radio je dobri stari prijatelj, ki pride na obisk, kadar jaz hočem. Vedno mi kaj novega pove, mi dela družbo in z dobro glasbo polepša dan, vendar govori in poje samo, kadar jaz hočem in to, kar je meni všeč. Ta moj prijatelj ima namreč gumb. Če kriči, ga utišam, če govori neumnosti, menjam postajo, ko ga imam dovolj, pa ga ugasnem.« Tako mi je nekoč slikovito pojasnil nek starejši poslušalec, kaj je radio. Groba definicija pa je zelo suhoparna: »Radio je sodobno sredstvo javnega obveščanja ali elektronski medij množičnega informiranja in pomemben dejavnik javnega komuniciranja, na kratko lahko rečemo tudi javno občilo.«

OSNOVE RADIA

V vsakdanjem pogovornem jeziku pojem »radio« označuje radijski sprejemnik, ustanovo ali podjetje, ki pripravlja in oddaja radijski program, ali celo stavbo, v kateri nastaja radijski program, pa tudi radijsko primopredajno postajo. V tehničnih strokovnih krogih govorijo o radiodifuziji ali radiofoniji, kar obsega spreminjanje zvokov v radijske signale in obratno ter prenos teh zvokov in seveda tudi slike. Da, tudi televizijske slike. Še več, iz njegovega valovanja sta se razvila celo radar in mikrovalovna pečica. Tako široko in pestro pojmovanje je dokaz pomembnosti vloge, ki jo je radio odigral v svoji skromni stoletni zgodovini. Bil je prvi medij, ki je bistveno skrajšal razdalje med ljudmi in začel spreminjati svet v tako imenovano globalno vas. Njegov signal, ki je elektromagnetno valovanje, lahko presega naravne, politične in upravne prepreke. Z glasbo, ki jo predvaja, premosti celo jezikovne ovire, saj jo poslušajo in sprejemajo kot svojo tudi ljudje, ki ne razumejo jezika izvajalcev.

Radio je bil vir fantazije, izhaja iz časov velikih upov in iskanja idealov ter vere vanje. Moj prvi otroški spomin na tisto lepo izrezljano zvočno omaro pri kredenci, iz katere so prihajali glasovi in glasba, je, da je v tej omari skrit svet Liliputancev, o katerih mi je pripovedoval moj nono. Nekoč, ko so zelo dobro igrali, sem jo hotel odpreti, da bi jim dal steklenico vina – v mojem sorodstvu so bili vsi muzikanti in pevci, ki so po opravljenem delu radi sprejeli kakšen liter vina. Sanje o idiličnih liliputanskih otokih so se z razumevanjem tega, kar so govorili, kmalu razblinile. Vse več je bilo strahu: po radiu so govorili o mejah, sovraštvu, vojnah, o mogočnih atomskih bombah, ki so raznesle otok Bikini. Naš radio je govoril več jezikov, če si

vrtil gumb, je bilo v glavnem po italijansko, ko si pa našel slovensko pesem ali besedo, si slišal o Slovencih in Jugoslaviji samo grde besede. In ljudi so tako vabili k sebi in jih prepričevali, da bežijo. Nono je govoril, da po radiu samo »pumpajo ljudi«. Tega nisem mogel razumeti, saj »pumpa« se kolo, ne pa ljudi. Sem pa videl može in žene, ki so bežali k tistim, ki so jih vabili po radiu, žive in tudi prestreljene. Pa je nekega dne rekel moj oče: »Od zdaj naprej teh radijev ne bomo več poslušali, ampak samo koprski.« Pa ni trajalo dolgo, na mamino željo smo poslušali tudi Radio Pula, ki je predvajal zelo lepo glasbo, na mojo pa ob nedeljah radijske igre na Radiu Trst, očeta pa je bolj zanimalo, kaj drugi govorijo o nas.

Kako deluje

Najprej izvorni, klasični ali analogni radio. Govor, glasba ali kakršnikoli drugi zvoki povzročajo zvočne nihaje, mikrofoni ali druga sorodna analogna naprava jih pretvori v električne. Ojačevalci nato te signale okrepijo, radijski oddajniki pa jih z znatno višjo frekvenco, ki jo modulirajo po velikosti (amplitudno) ali po pogostosti (frekvenci) nihajev, dovajajo antenam, te pa jih sevajo v eter.

Valovi, ki jih sevajo antene, se med seboj razlikujejo po valovni dolžini in frekvenci in so zato razporejeni v različna valovna območja z različnimi lastnostmi, kot so doseg, motnje, vpliv dneva in noči, kolebanje. Tako ločimo dolge, srednje, kratke in ultra kratke valove. Zadnji, z oznako UKV, so najkvalitetnejši, vendar imajo najkrajši doseg. Ustavi jih tudi vsaka večja fizična ovira, kot npr. hribovje, zato pa se postavljajo pretvorniki, ki signal okrepijo in ga širijo naprej. Preko večjih ovir ali morja se lahko signal prenaša po kablu, sodobnejši posrednik, ki pa ne pozna ovir, je satelit, kar je seveda drago (če ne upoštevamo sodobne digitalizacije).

Poslušalec te signale sprejme s pomočjo radijskega sprejemnika, ki deluje v obratni smeri: neka neprimerno manjša antena te signale sprejme, demodulira, okrepi in z zvočniki ali slušalkami ponovno pretvori v zvočna nihanja. Ta radiofonska pot je osnova tudi za avdiovizijo, kjer je namesto mikrofona kamera, zvočnik pa nadomesti slikovna cev. Pri televiziji seveda ostaneta tudi mikrofoni in zvočniki, sicer bi imeli samo nemo televizijo.

Sodobna digitalna tehnologija, mobilna telefonija, računalnik in internet pa vso to zelo zapleteno, masivno, veliko in drago tehnologijo priprave, prenosa in sprejema radijskega signala izredno poenostavljata. Starega analognega je vedno manj, prav simbolično pa se najbolj trdoživo ohranjata prvi in zadnji člen med govorcem in poslušalcem: mikrofoni in zvočniki. Za

razliko od analognega sistema prenosa zvoka se zvočni tresljaji takoj na začetku pretvorijo v digitalni zapis, ki se ga lahko zelo učinkovito, enostavno in razmeroma poceni obdeluje in posreduje po kablu, linkovskih in drugih brezžičnih zvezah, internetnem medmrežju, satelitu in kar je za radijske institucije zelo pomembno, tudi po etru, s pomočjo starih oddajniških postojank. Digitalni radio DAB (Digital Audio Broadcasting) ne pozna več hreščanja in raznih motenj. Signal je vedno čist, tako kvaliteten kot na radijski postaji ali zgoščenki, omogoča zelo enostavno obdelavo, tudi »barvanje glasu«. Radiu ponuja nove možnosti razvoja, tudi nove oblike kodiranih programov za posebne publike, po želji lahko vključuje tudi tekst, sliko pevca ali video in zemljevid ceste s prometno zaporo – vse, kar je možno digitalizirati. Leta 2011 so v prodaji digitalni radijski sprejemniki, ki brez pomoči računalnika omogočajo sprejem že več deset tisoč radijskih postaj z vseh koncev sveta. Seveda imajo tudi možnost priključkov za razno digitalno tehnologijo in celo sprejem klasičnega radijskega signala, vendar samo še na UKV območju. Stari mastodonti, ki še vedno gradijo svojo slišnost na srednjem valu, so že »izumrla vrsta«.

Digitalizacija radia je proces sedanjega časa. Na Radiu Koper se je začel že daljnega leta 1985, ko je v okviru oddaje Mladim poslušalcem začela skupnica zanesenjakov pripravljati in oddajati škripajoče in praskajoče tonske zapise računalniških programov in igrice za »hišne« računalnike Commodore in ZX Spectrum. Na drugi strani so te po etru predvajane signale mladi računalničarji snemali na kasete, najbolj večiči pa celo neposredno na računalnike, pri tem se jim je na ekranu izpisal logotip Radia Koper in oddaje. Prav tako smo na Radiu Koper nekateri novinarji sami s pomočjo zunanjih sodelavcev postavili prvi radijski spletni portal že leta 1995 in interaktivno stran Radionet, ki je že bila poskusna osnova za internetno oddajanje programa ter objavljanja radijskih poročil. Ta portal je deloval tri leta brez kakršnih koli stroškov, honorarjev in nagrad, vendar se je moral po razvoju nacionalnega RTV portala umakniti. Nekateri novinarji pa smo doma začeli kar sami na svojih osebnih računalnikih »čistiti« in montirati posnetke z raznimi brezplačnimi programi. Z radijskega kasetarja smo jih presneli na trdi disk domačega računalnika, jih obdelali in nato ponovno presneli na kaseto. Tako prečiščenim posnetkom smo v radijskem studiu s tehnikom dodali le povezovalne tekste in glasbo.

Radio Koper je bil vedno poln iniciative, vendar ne pri vseh. Marsikdo se je uvajanju računalništva oz. digitalne tehnologije smejal in zafrikaval, da gre za igrakkanje, celo norčevali so se nekateri. Očitno je bilo takrat to politično zelo prikladno, saj so takrat na vodstvo radia in tudi tehnične službe pri nas

postavili prav tiste, ki so se nam najbolj posmehovali. Na »srečo v nesreči« je bil to čas pogostih menjav.

Prava profesionalna digitalizacija radia pa se je začela na področju obdelave tonskih posnetkov in predvajanje programa po internetu šele kasneje. Tudi pri tem je bil Radio Koper med prvimi. Že leta 1998 je začel uvajati program Dalet, in leta 2004 pa je kot prvi v Sloveniji v celoti digitaliziral vse montirnice in studie. To je zelo poenostavilo zahtevno in okorno montažo posnetkov na velikih magnetofonih in miksanje napovedovanja, posnetkov in plošč na okornih mešalnih mizah.

Kljub pionirskemu delu radia na področju uvajanja digitalizacije je najdaljši konec potegnila televizija. Ta je ob pomoči države načrtno postavila digitalno oddajniško omrežje za vso državo in uradno prešla na digitalni signal ob prehodu v leto 2011. Tudi to potrjuje, da gre za zgodbo o lepi hčeri in pozabljenem sinu, saj smo že ob začetku digitalizacije pričakovali, da se bo ta proces najprej izpeljal, kjer se je začel, torej pri radiu.

Začetki radia

Radio je eden izmed medijev 20. stoletja, ki pa bo zagotovo še ostal tudi v tem in prihodnjih. Po zaslugi številnih znanstvenikov in izumiteljev, še posebej Tesle, Faradaya, Maxwella, Hertza in Popova, je prvi brezžični prenos informacij z elektromagnetnimi valovi patentiral in poskusno opravil Guglielmo Marconi leta 1899, in sicer med Francijo in Anglijo ter si prilastil ta veliki izum. Vrhovno patentno sodišče ZDA pa je leta 1943 popravilo krivico in posmrtno priznalo, da je pravi izumitelj radia hrvaški Srb Nikola Tesla, ki se je preselil v Ameriko. Radio se je hitro uveljavil v telegrafiji, do prvih radijskih programov pa je bilo treba čakati še dobri dve desetletji.

V Sloveniji je opravil prve radijske poizkuse in tudi postavil prvo sodobno radijsko postajo tržaški emigrantski inženir Marij Osana. Rodil se je 18. 6. 1880 v Trstu, kjer je tudi maturiral, diplomiral pa je na visoki tehnični šoli na Dunaju, kot mladi strokovnjak pa je delal na direkciji tržaške pošte in telegrafa. Med vojno je v avstro-ogrski vojski skrbel za elektroprenosna omrežja. Po prvi svetovni vojni, pred katero so s tajnim Londonskim sporazumom novi zavezniki podarili Italiji za izdajstvo starih prijateljev tudi veliko slovenskega ozemlja, je kot številni drugi zavedni slovenski intelektualci zbežal pred italijanskim nacionalizmom v novo državo Južnih Slovanov. Tu je najprej sodeloval pri polaganju podvodnih telefonskih kablov na Jadranu, leta 1922 pa se je začel ukvarjati z oddajanjem radijskega signala. Prvi poskusni radijski program v Ljubljani je začel delovati leta 1925, leto

kasneje je prvo večjo poskusno postajo postavil v Beogradu. 1. septembra 1928 je po njegovi zaslugi stekla eksperimentalna oddaja Radia Ljubljana, 28. oktobra pa redni program. Oddajal je na valu 578 m z močjo 2,5 kW. Inženir Marij Osana se je kasneje kot univerzitetni profesor elektrotehnike med prvimi v Evropi začel ukvarjati z UKV tehniko.

Radio se je razvijal kot novi informativni, kulturni in politično propagandni medij. Zapolnil je vrzel, ki se je ustvarila po razvoju časopisov, kateri so s svojo pisno informacijsko in komentatorsko zmožnostjo žal izrinili ljudske pevce, prenašalce zgodb, kroniste in druge, kot npr. kramarje, na kulturno obrobje družbe. Radio je začel ponovno pripovedovati zgodbe in širiti ljudsko pesem, razvil popevko in nove kontaktne oblike prenašanja informacij. Še več: ljudem je pripeljal v hišo gledališče, knjigo, koncertno dvorano, igrišče, duhovnika in politika.

Radio je postal narodotvorna institucija. Znotraj nacionalnih držav je poenotil pogovorni jezik in krepil narodno zavest, s preseganjem meja je začel povezovati narode z njihovimi manjšinami in izseljenci. Ni bil samo v službi oblasti in kapitala v ustvarjanju in širitvi tržišča, ampak je skrbel tudi za kulturno plat, tako pri krepitvi in spodbujanju narodne in nacionalne identitete kot tudi pri širitvi in izvozu le-te. Razvijal je svoje »gledališče« in glasbene korpuse ter založbe plošč, organiziral turneje in izmenjavo kulturnega blaga. Z radijskim signalom, ki je presegal gorovja in morja, je vzpostavil neposredni stik med različnimi narodi, kulturami in političnimi prepričanji ter tako začel povezovati svet in ustvarjati globalno vas.

Uveljavitev radia

Radio je postal zanimiv medij ne samo kot tehnična novost in medij kulture in obveščanja, ampak tudi kot nova oblika »sedme sile«, ki se je iz javnega sredstva za demokratizacijo družbe spremenila tudi v nevarno politično orožje. Tega so prvi ugotovili novi diktatorji, ki so hoteli z ideologijo in vojsko osvojiti svet. Mussolini je delil radijske sprejemnike zastonj, Guglielmo Marconi pa je postal celo član Velikega fašističnega sveta. Kot učinkovito propagandno sredstvo so ga izkoriščali tako italijanski fašisti, kot nemški nacisti. To dokazuje tudi primer Radia Trst. Postavljen je bil na osebno zahtevo Mussolinija in to kot druga najmočnejša uradna italijanska radijska postaja, ki je s širjenjem italijanskega jezika in kulture pomagala osvajati vzhodne dežele. Imel je močnejši radijski oddajnik kot vse jugoslovanske radijske postaje skupaj. Po razpadu fašistične Italije jeseni 1943 pa so nemške okupacijske enote v Trstu začele oddajati svoja obvestila celo v

slovenskem in hrvaškem jeziku, seveda samo zato, da bi lahko »Schiavi« razumeli novega gospodarja.

Pomen radia v vojnih časih pa še najbolj dokazuje dejstvo, da so Nemci ob napadu na Kraljevino Jugoslavijo že ob preletu Ljubljane najprej bombardirali tamkajšnji oddajnik pri Domžalah, čeprav je bilo dogovorjeno, da Ljubljano prepustijo Italiji. To so čez petdeset let potrdili tudi generali JLA, ki so ukazali obstreljevanje oddajniških postojank.

Radio je postal vodilni svetovni medij v času druge svetovne vojne, ko so bili časopisi pod hudo cenzuro ali pa zaradi vojnih razmer sploh niso mogli doseči svojih bralcev. Med vojno se je razvoj radia obrnil proti tistim, ki so ga najbolj razvijali za propagandne namene, to je fašistom in nacistom, saj so ga znali zavezniki in odborniška gibanja še bolj učinkovito izkoristiti. Radio je prinašal novice o bližajoči se svobodi in komentarje, ki so krepili upanje, sproščal je ljudi z glasbo in celo širil skrita šifrirana radijska sporočila odporniškim gibanjem, npr. pred izkrcajem zaveznikov v Normandiji. Pravi zgodovinski fenomen pa je bil ilegalni Radio Kričač, ki je že 17. novembra 1941 začel oddajati svoj narodnobuditeljski in protiokupacijski program sredi Ljubljane, ki je bila kot taborišče obdana z bodečo žico. Zaradi enostavne in preproste tehnike se je lahko preselil na novo oddajno lokacijo že v nekaj urah, tako da ga tehnično bolje opremljeni okupator ni mogel izslediti. Menjal je kar 23 stanovanj oziroma stavb. Ta radijska postaja je uspešno oddajala ves čas vojne v velik posmeh tako Italijanom, ki so si lastili izum radijske tehnologije, kot tudi Nemcem, ki so se že hvalili s prenosom slike ali televizijo. Ostalo jim le, da so zaplenili radijske sprejemnike in antene. Leta 1944 je bil na osvobojenem ozemlju v Beli krajini ustanovljen tudi Radio osvobodilne fronte, ki je začel oddajati 7. avgusta.

Na Slovenskem je radio dosegel pravi razmah takoj ob koncu druge svetovne vojne, saj je takratno še partizansko vodstvo spoznalo pomen radia že s Kričačem. Ob osvobajanju Slovenije so se oglašale nove radijske postaje, tako je 9. maja leta 1945 začel oddajati radio Svobodna Ljubljana, 11. maja 1945, dva dni po umiku okupacijskih enot iz Maribora, pa se je iz Tyrševe ulice oglasil Svobodni radio Maribor.

Na Primorskem je prvi slovenski radijski program stekel v osvobojenem Trstu že 5. maja 1945. To je bil za primorske Slovence, ki več kot dvajset let niso smeli javno govoriti ali peti v svojem jeziku, izjemen dogodek, dokaz zmage, enakopravnosti, pravi praznik svobode. Presenečeni in ponosni so ga poslušali tudi tisoči primorskih fantov prekomorcev, ki so se v sestavu sedme ameriške armade prebijali iz Francije proti osrčju Nemčije, in tisti, ki so se bližali Ljubljani, Štajerski in Koroški. Program je bil dvojezičen, v slovenščini

in italijanščini, oglašal pa se je kot Radio Trieste Libera – Radio svobodni Trst, prve dni pa ga je vodil partizanski častnik Ante Novak. Kot zanimivost velja omeniti, da se je tako imenoval tudi skrajno negativni junak v propagandnem filmu *Srce v breznu*, ki ga je RAI posnela »v počastitev sprejema Slovenije v Evropsko skupnost«. Takrat je na tržaškem radiu krajši čas delala tudi nekdanja Titova žena Herta Haas.

Po umiku jugoslovanskih partizanskih enot je tržaški radio 12. junija 1945 prevzela angloameriška Zavezniška vojaška uprava, ki je objavila uradni proglas in pozdrav Tržičanom samo v italijanskem jeziku. Ta je bila zelo naklonjena Italijanom in je celo ponovno uvajala fašistično zakonodajo, že konec leta 1945 pa je ta radio predala v upravo Rimu, čeprav je bil Trst v nevtralni državni tvorbi Svobodno tržaško ozemlje s tremi uradnimi jeziki. Slovenski program so sicer pustili, vendar so staremu domačemu osebju dodali novo, emigrantsko. Ta program se je nato 16. junija 1946 oblikoval kot samostojno uredništvo, za njegovega šefa pa je bil imenovan politični begunec Jože Germ. Radio Trst se je ponovno spremenil v propagandni mehanizem italijanske vlade za priključitev Trsta k Italiji in ponovno vzpostavitev Rapalske meje ter proti komunizmu, pa čeprav je bil takrat Trst prava trdnjava ortodoksnega stalinističnega komunizma.

Konec novembra leta 1946 se je v počastitev obletnice Avnoja in sklepa o priključitvi Primorske začel v Ajdovščini oglašati Radio Svobodna Primorska, ki se je kmalu preimenoval v Radio Slovensko Primorje. Ta radio se je že poskušal zoperstaviti tudi politični propagandi italijanskih radijskih postaj, vendar je po dobrih dveh letih nehal delovati. Glavni razlogi so bili, da se je meja s pariško mirovno pogodbo premaknila proti zahodu, da se je okrepljeno upanje, da bo naša vsaj Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja, pa tudi ker se je že pozabljalo, zakaj je bilo prvo zasedanje prve slovenske vlade v Ajdovščini, ne pa v Ljubljani.

V novi hladni vojni, ki je nadomestila tretjo svetovno vojno, so v novem boju proti »slavocomunizmu« sodelovali italijanski desničarski krogi, ljudje iz angloameriške uprave, nekateri cerkveni krogi in slovenski politični begunci in celo kolaboracionisti. Po zasedanju Informbiroja leta 1948, na katerem je Stalin obtožil Tita, da vodi državo v kapitalizem, so se bojkotu Jugoslavije pridružili tudi italijanski komunisti. V Svobodnem tržaškem ozemlju jih je popeljal v pravi boj proti Titu eden izmed vodilnih tržaških komunistov Vittorio Vidali, ki je pogosto zahajal v Moskvo in bil v Mehiki prav v času atentata na Leva Trotskega. Novo samostojno pot Jugoslavije pa je zagovarjal takratni sekretar tržaških komunistov Branko Babič. V tem času »Kominforma«, ki je trajal vse do leta 1953, ko je Nikita Hruščov razkril in

obsodil Stalinove zločine, se je tako rekoč vsa levo usmerjena politična javnost STO razdelila na »Vidalijevce«, ki so ostali zvesti Stalinu, in »Babičance« ali »Titoiste«. Ta razkol je najhuje prizadel prav Slovence, saj je v ozadju dejansko šlo za zelo načrten boj za priključitev Trsta k Italiji, kateremu so se na skupni fronti, pri kateri so imeli zelo pomembno vlogo tudi neofašisti, sedaj pridružili še Stalinisti. Najhujša tragedija pa je, da so v to politično igro potegnili vse tiste, ki so ves čas boja proti fašizmu in za priključitev k matični domovini verjeli prav v »največjega vojskovodjo in edinega voditelja« mednarodnega delavskega gibanja, tj. Stalina. Lahko bi tudi zatrdili, da se je takrat prav ob »Tržaškem vprašanju« jasno pokazala skupna narava grobih totalitarnih režimov fašizma in stalinizma.

V italijanskih radijskih programih, tudi v slovenskem Radiu Trst, so se pojavljale prav absurdne vsebine nasprotujočih si političnih polov, v katerih so se združevale v skupni fronti najbolj nasprotujoče si ideologije. Vmes se je slišalo tudi prefinjeno snubljenje mladih slovenskih fantov in deklet, da zbežijo čez mejo. Iz svojega otroštva se še dobro spomnim zaprepadenih in jeznih komentarjev naših ljudi. Spomnim se tudi, kako je kasneje, ko so že postavili novo mejo, naš vaški duhovnik podučil nas otroke, ki smo se igrali pred cerkvijo, naj ne verjamemo Radiu Trst in naj raje poslušamo koprski radio.

Kot so mi pripovedovali starejši uredniki, je prav ta politična propaganda, ki je v času Kominforma šla v absurd, odločilno vplivala pri postavitvi nove radijske postaje v Kopru. 24. maja leta 1949 se je na predvečer »Titovega rojstnega dne« iz Kopra oglasil novi Radio jugoslovanske cone Trsta, predhodnik sedanjih Radia Koper in Radia Capodistria. Datum je bil simbolično izbran, da so v takratnem spopadu med stalinizmom in titoizmom zelo jasno pokazali, na kateri strani je ta novi glas.

Na koprskem radiu so takrat našli možnost za uresničitev svojih želja tudi nekateri razočarani pionirji radia Trst, kot na primer Ubald Vrabec. On je tudi napisal uvodni avizo, ki s šestnajstimi notami simbolično združuje slovensko in italijansko ljudsko pesem, tako da je uporabil nekaj taktov iz Barčice in nekaj iz *In mezzo al mar*. Vrabec je slovenske zборе, ki zaradi novih političnih šefov niso več našli programskega prostora na Radiu Trst, vozil čez mejo kar s tovornjakom. Tudi igralci slovenskega gledališča v Trstu so nehali snemati na tržaškem radiu in raje prihajali na koprski radio, vendar le za kratek čas, dokler se razmere na meji niso ponovno zaostrole in so morali nazaj v Trst celo peš.

Da lahko radio opravlja svojo vlogo, ni dovolj le radijska postaja, imeti moramo tudi radijski oddajnik. Tega so za Radio Koper postavili na Belem

Križu, to je ob morju nad Portorožem, na idealni točki, kjer je odlično sevanje radijskega signala zaradi vzpetine in odbojnosti morske gladine. Kot zanimivost velja omeniti, da so za anteno uporabili železno konstrukcijo stolpa, ki so ga Nemci postavili na Savudriji za vojaške namene pred možnim izkrcanjem zaveznikov. Nujni pogoj so tudi radijski sprejemniki, zato so v vasi Šmarje nad Koprom za izdelavo radijskih aparatov postavili manjšo tovarno Erma. Ta je ljudem, ki so takrat ostali odrezani od delovnih mest in tržnice v Trstu, nudila zaposlitev in tako ublažila izseljevanje. Njihovi najbolj znani radijski sprejemniki so bili Koper, Izola in Piran, ki pa niso vzdržali nove konkurence. Tovarna za radijska ohišja *Mala oprema* v Izoli pa se je prilagodila trgu z izdelavo ohišij za televizorje in drugega drobnega pohištva ter se še obdržala vsaj kot večja delavnica.

Radio je svoj vrhunec dosegel v prvem obdobju hladne vojne, ki se je med zahodnim in vzhodnim političnim blokom razvnela kmalu po koncu druge svetovne vojne, pri tem pa ji je Svobodno tržaško ozemlje služilo za prvi poligon, tržaška kriza pa je bila njena prva bitka. Radio je v tem času kraljeval, dokler ga ni v času vietnamske vojne prekosila televizija. Prava propagandna radijska giganta iz tega obdobja sta bila Glas Amerike in Radio Moskva. Lahko bi tudi rekli, da je bil v hladni vojni prav radio najbolj učinkovito orožje. Rusi so svojo propagando gradili na dolgih informativnih oddajah in komentarjih, ki so jih oddajali na dolgem ali srednjem valu. Američani so pa ugotovili, da je njihova glasba, ki so jo oddajali za svojo vojsko v Evropi, bolj prodorna kot informativna propaganda, saj jo lahko sprejemajo tudi tisti, ki jih ne prepričajo njihovi govorniki, in celo tisti, ki ne razumejo njihovega jezika. Zabavna glasba pa zahteva kvaliteten sprejem, kar so omogočali UKV oddajniki, ker pa je njihov doseg krajši, so program oddajali celo z ladij. Radio so zelo učinkovito izkoristile tudi nekatere svetovne cerkve, pri nas in po svetu je bil dobro poslušan Radio Vatikan, ki je tako rekoč sredi Rima postavil največji radijski antenski sistem.

Razvoj radijske konkurence

V drugem obdobju hladne vojne so se začele uveljavljati sodobnejše radijske postaje, ki niso bile tako izrazito politično agitatorske, njihov poudarek je bil na glasbi in kontaktnosti. Tak je bil npr. Radio Luksemburg, pa tudi Radio Koper - Capodistria. Legendarni Radio Luksemburg, ki je bil sprva namenjen ameriškim vojakom v Evropi in je imel izredno kratka poročila, je publiko osvajal predvsem z novo rockovsko glasbo, ki je skupaj s

Coca-Colo, opravila prvo globalizacijo sveta. Radio Koper – Capodistria je imel sicer daljše dnevnoinformativne in druge govorne oddaje, vendar je tudi ta ponujal poslušalcem v Italiji in pri nas drugačno glasbo in drugačno informacijo. »V čem je fenomen Radia Koper - Capodistria?« se je v začetku sedemdesetih let s celostranskim naslovom spraševal nek znan italijanski časopis. Sam si je odgovoril, da je skrivnost v glasbenih željah poslušalcev in v okornih stavkih, ki jih pišejo preprosti ljudje, delavci in kmetje, in jih posredujejo ostalim sorodnim poslušalcem preko tega radia.

Radio Koper – Capodistria je bil edini radio iz vzhodnega dela Evrope, ki je na drugi strani »železne zaves« osvajal množice poslušalcev, ne glede na starost ali politično prepričanje. Res se lahko nekaj njegovega uspeha pripiše zelo močni levici v Italiji, vendar je ključ njegovega uspeha v vzpostavljanju stika s preprostimi človekom. Program je pripravljala za poslušalce, ne pa za politike.

Razmah radia sovpada tudi z iznajdbo tranzistorjev leta 1948, kar je omogočilo pravi razcvet radijske tehnologije. Radio je tako postal majhen, prenosljiv in poceni. Ljudje so ga imenovali kar tranzistor. Elektronska industrija je sicer že prej začela izdelovati male radijske sprejemnike tudi za avtomobile. Na elektronke so še naprej prisegali skoraj vsi avdiofilci, vendar komercializacija malega in celo stereo prenosnika je opravila svoje. Od takrat ga je res mogoče poslušati kjerkoli, tudi na sprehodu, v avtomobilu pa je postal nepogrešljiv. S tem se je radio začel razvijati predvsem kot hitri informacijski in zabavni množični medij.

Tudi nove politične stranke, skupine in posamezniki, ki so začeli prisegati na svobodo in demokracijo, so hitro ugotovili, da ima radio izredno velik vpliv na javno mnenje, zato so z različnimi načini poskušali prevzeti kontrolo nad radijskim programom. Posluževali so se različnih zakonskih in tudi drugih oblik kontrole programa ter tehničnih možnosti oddajanja programa. Celotne nekatere diktature, ki so prej omejevale poslušanje radia, so spoznale, da je bolje, če ga preusmerijo v svojo korist.

Ena izmed najbolj učinkovitih oblik kontrole je bila, in je tudi še vedno, dodeljevanje frekvenc. Frekvence so namreč omejene in mednarodno urejene, pristojna ministrstva, komisije ali celo vlade pa so frekvence dodeljevali po določenih kriterijih, ki so bili političnega ali komercialnega značaja. Večina držav je desetletja vztrajala na zelo restriktivni politiki dodeljevanja frekvenc, velikokrat so bile te pravice omejene le na državne radiotelevizije. Kljub različnim oblikam omejitev, prepovedi in kontrole so se po svetu začele pojavljati postaje, ki so iz komercialnih ali političnih razlogov začele oddajati na skrivaj, nelegalno, »na črno«, nekatere celo z ladij, ki so bile zasidrane

izven ozemeljskih voda, in prijelo se jih je ime *piratske postaje*. Marsikdaj je oblast iz raznih razlogov tudi zamižala na obe očesi in te postaje po tihem celo spodbujala, še posebej, če so propagirale interese vladajočih strank. Piratske postaje so odigrale zelo pomembno vlogo demokratizacije medijev, v večini pa so bile komercialnega ali političnega značaja. Italijanske desničarski krogi, ki so bili na oblasti, so piratstvo očitali tudi Radiu Koper oz. njegovi oddajniški mreži, ki so jo njihovi podjetniki zaradi komercialnih in tudi političnih interesov sami širili po vsej Italiji.

Ob hitrem razvoju ostalih medijev je radio znal izkoristiti svoje prednosti in tehnološke novosti. Kmalu je postal tudi nepogrešljiv dodatek v avtomobilu, temu je sledil tudi radijski program s svojimi informacijami. Na cesti pa voznik rabi veliko več informacij, zato so tovornjakarji že zelo zgodaj opremili svoja vozila s primopredajnimi postajami in se medsebojno obveščali. Radio je tem izkušnjam sledil in začel razvijati sisteme, ki so lahko delovali samo za voznike. Prvi sistem oddajanja informacij za voznike z avtomatičnim preklopom na najbližjo anteno z imenom ARI je začel uvajati Radio Koper - Capodistria že leta 1984, vendar se ta sistem ni uveljavil. V Evropi je standarde poenotil šele RDS (Radio Data System), ki ga je začel uvajati Radio Ljubljana leta 1988.

Tehnične novosti so vedno sprožale ali omogočale razvoj tudi programskih novosti. Radio je v svojem razvoju hitro prerasel izrazite želje nekaterih, da bi ga razvili kot elektronski zvočni časopis, nadomestek koncertne dvorane, govorniškega odra ali skladišča posnetih konzerviranih oddaj. Razvil se je v svojstven medij, ki se je sposoben prilagajati, svoj prostor si je našel predvsem s hitro informacijo, kontaktnimi oddajami, sproščajočo glasbo in drugo za široke množice sprejemljivo kulturo. Vrhunec svojega razvoja je dosegel prav ob najhitrejši rasti televizije. Gre torej tudi za vzajemni razvoj družbe in potreb po informiranosti ter zabavi.

Lokalne in komercialne postaje

Lokalne in komercialne radijske postaje so se začele oglašati v Evropi odvisno od posameznih nacionalnih zakonodaj, razvoja televizije in umirjanja hladne vojne. Že prvo pojavljanje lokalnih in regionalnih radijskih postaj je pokazalo, da so zelo pomemben dejavnik demokratične pluralizacije družbe, ne samo politične, ampak tudi kulturne in regionalne.

V Sloveniji so prve lokalne postaje, če izvzamemo tiste po osvoboditvi, začeli postavljati po končani povojni obnovi v petdesetih letih, kot prvo pa bi lahko šteli Radio Šmarje pri Jelšah, ki se je začel oglašati leta 1953. Te postaje

so dopolnjevale nacionalni program in skrbele predvsem za informiranje in razvoj kulture nekega kraja in njegovega širšega območja. Popularizirale so domačo kulturo, običaje in navade ter spodbujale razvoj specifičnosti posameznih območij. Financirale so jih lokalne oblasti ali podjetja. Na Primorskem se je pojavila samo ena lokalna radijska postaja, in sicer Radio Cerkno, kjer je bila zelo slaba slišnost koprskega Radia, v vsem preostalem delu pa je to opravil slovenski program koprskega radia, ki je ob čezmejni in manjšinski vlogi združeval tudi funkcijo lokalnega medija.

Komercialne postaje so se v Sloveniji začele razvijati šele z osamosvajanjem, ko je zasebni kapital, pogosto v povezavi s političnimi strankami, iskal svojo nišo tudi na tem področju. Po osamosvojitvi je delovalo okrog 80 postaj, nato pa je njihovo število nekoliko upadlo. Zgodilo se je tako kot s trgovinami; po razpadu nekdanjih paradnih tovarn samoupravnega socializma so si tisi najbolj pridni za svoje prihranke kupili majhne trgovine, za kar so se odločili tudi na osnovi politične propagande po medijih. Iz strokovnjakov za kovino ali barve so se spremenili v trgovce in komercialiste, večina njihovih trgovin danes životari, številni pa so v konkurenci z velikimi nakupovalnimi centri tujega kapitala propadli. Na Primorskem smo zasebne in komercialne postaje poznali veliko prej, saj so se z druge strani meje obračale na naše poslušalce številne radijske postaje, med katerimi so nekatere, kot sta na primer Radio Opčine in goriška Onda est, oddajale tudi v slovenščini.

Kot posebnost v razvoju slovenskega radia velja omeniti tudi Radio Študent, ki je začel delovati leta 1969 kot prvi samostojni in politično neodvisni študentski radio v Evropi. Ta radio je nastajal v uradnih krogih študentske organizacije, po zaslugi liberalnih levičarjev, v večini tudi članov Zveze komunistov, ki so jih navduševale ideje svetovnega študentskega gibanja po spremembi sveta. Ta radio je bil za tisti čas pomemben dokaz, da vladajoča Zveza komunistov želi demokratizacijo družbe in da zaupa mladi generaciji, čeprav so včasih tudi kakšnega mladega avtorja oddaje ali komentarja poklicali na pogovor ali zagovor.

Radio Študent, je kljub šibkemu oddajniku, zelo hitro osvojil vso ljubljansko radijsko publiko, ki ga je lahko slišala, in ne samo študente, katerim je bil namenjen. Njegov program, tako govorni kot glasbeni, je bil namreč prvi pravi alternativni program uradnemu Radiu Ljubljana in ostalim medijem. Na medijski način je bil alternativa tudi takratnemu študentskemu časopisu Tribuna, saj je prav zaradi medijskih značilnosti ostajal bliže svoji publikli.

Za ta prvi študentski radio sem začel »delat« že preden je začel oddajat. Moja kolega Peter Bekeš in Boris Muževič ste me pritegnila k sodelovanju že

pri prvih razpravah o ustanovitvi študentskega radia in seveda sem nato začel sodelovat pri pripravi poročil. Ob otvoritvi kipa Juriju Vegi v parku EF sem kot prvi preizkusil tudi »živo« oglasanje po telefonu neposredno v poročila. Nato sem za božič tistega leta 1969 s polnočnice v ljubljanski stolni cerkvi pripravil skoraj uro dolgo zelo odmevno oddajo s številnimi intervjuji in glasbo. Naslednje leto me je direktor radia Jože Šlander akreditiral za dopisnika iz republiške skupščine. Radio Študent je ponujal res veliko novega, ne smo vsebinsko kot svobodni in korajžni študentski radio, ampak tudi kot oblikovni in tehnični inovator radijskih programov, kljub skromnim tehničnim možnostim. Za primer: prvo kontaktno oddajo s telefoni v živo smo si domislili tako, da smo na slušalko telefona z lepilnim trakom pritrdili mikrofonski prenosnega magnetofona, le-tega pa povezali z mešalno mizo, tako kot pri presnemavanju posnetkov. Naslednjo noč je naš genialni radijski mojster Brane Šturm, prav tako Koprčan, to inovacijo že vgradil v mešalno mizo. Tu je bila ustvarjalnost, ki se je ne da popisati v enem odstavku, a od entuziazma se ne da živeti, niti kot študent, zato sem raje sprejel ponudbo za rednejše in bolj plačano delo na centru za proučevanje javnega mnenja in medijev, vendar sem bil že od srednje šole tako zasvojen z novinarstvom, da sem kmalu sprejel povabilo našega predavatelja in direktorja ljubljanskega radia Milana Merčuna, da grem kot študent - honorarec delati njihova poročila.

Ob pisanju diplomske naloge z naslovom Radio Koper- Capodistria sem Merčunom kot mentorjem prišel v konflikt. On je bil namreč nosilec projekta razvoja lokalnih občinskih radijskih postaj po vsej Sloveniji, ki bi bile le izpostave Radia Ljubljana, jaz sem pa zagovarjal tezo, da mora koprski radio še bolj razvijati svojo samostojnost, manjšinsko in čezmejno pa seveda komercialno vlogo. Na srečo je šel Merčun na študijski dopust v ZDA, meni pa je dr. Vreg ob tem ponudil možnost, da sam prevzame mentorstvo, tako da sem po služenju vojske to usmeritev tudi uspešno zagovarjal in nato uresničeval na Radiu Koper.

Takrat se je kadrovske pomladil tudi Radio Koper – Capodistria in mi mladi smo s sabo prinesli tudi ta zanos z Radia Študent, a tu je bila najtrši oreh okostenela tehnika. Tudi tu smo naredili enako prevezavo za žive kontaktne oddaje, vendar to na skrivaj, saj je vodstvo tehnične službe, ki je hotelo preprečiti uvajanje telefonskih kontaktnih oddaj iz političnega strahu, trdilo, da to tehnično sploh ni možno. Po burnem sestanku radijskega kolegija je šef tehnike prepovedal kakršenkoli tovrstni poseg v mešalno mizo. Pa se je nekega popoldneva »zataknila« ključavnica razdelilnice, prav takrat, ko je v njej dežural neki tehnik, ki je bil tudi avtor zelo poslušane kontaktne oddaje, in dokler so ga iz nje »rešili«, je bila predelava mize že opravljena. Po

predstavitvi novosti in veliki zameri vodstva tehnične službe je direktor radia telefonske kontaktne oddaje v živo tudi uradno odobril.

Še več, sprejeli so tudi moj načrt za osamosvojitve programa v slovenščini na ločenih valovih, ter me kmalu postavili za odgovornega urednika. Po odločilnem sestanku me je stari odgovorni urednik, ki se je že odpravljal v penzijo na zelo zanimiv način povabil na pijačo. Ko sva šla mimo pisarne vodje tehnične službe, me je prijel za roko in kar skozi pisarno tajništva tehnike vdrl v sobo šefa, pa čeprav sta tajnica in pomočnik šefa oba kričala, da naj se ustaviva. Ko sva vstopila v šefovo sobo, se je na naju začel dreti tudi on. Do takrat si še misliti nisem mogel, da se lahko na starega in uglednega odgovornega urednika sploh kdo upa dreti. Dobila sva ga namreč še pred odprtimi vrati velike omare, v kateri sta bila dva rdeča magnetofona znamke iskra z velikima kolutoma, ki sta se zelo počasi vrtela. Tome mu je dejal, da me je kot novega šefa pripeljal pokazat, kje mi lahko tehnična služba posname poročila tujih radijskih postaj. Šef tehnike se je ob tem nekoliko pomiril in mi začel ponujati svoje tehnične usluge. Jaz sem kasneje, ker ni šlo drugače, kar od vodstva partijske organizacije zahteval, da se v naših novinarskih sobah menja vse stenske ure ali pa poreže žice. Tista dva magnetofona, sta se ponovno prikazala ob osamosvajanju, a o tem kasneje.

Radio v konkurenci s televizijo

Po izumu televizije, ki je plod inovativnega razvoja radijske tehnologije, so se radijske postaje, posebej nacionalne, trudile ponuditi radijskemu poslušalcu tudi sliko. Televizijske postaje se niso razvijale kot samostojne novinarske hiše, saj je bila sama država zainteresirana, da se je ta novi elektronski medij razvijal v okviru radijskih hiš, ki so posredno ali neposredno že bile pod njenim nadzorom. Z razvojem televizije se je politična pozornost preusmerila na to mlajšo sestro z globokim dekoltejem, radio pa je zaradi njenega šarma prešel v ozadje zanimanja politikov. Kljub temu pa se je vseeno razvijal in celo krepil svojo ekonomsko moč. Ko se je uveljavil UKV sitem, je razširil frekvenčno območje, pocenil in zmanjšal oddajniške sisteme, pocenil sprejemnike in dosegel vsako družino in celo posameznika. Radio je začel postajati donosna komercialna dejavnost – pravi biznis. Piratske postaje, ki so živele od oglaševanja, so se začele vključevati v politično propagando vladajočih struktur ter ustvarjati vedno večje dobičke. Tudi evropska davkarinja je ugotovila, da bo imela večjo korist od obdavčitve kot pa od preganjanja uživalcev prepovedanega sadu. Vse to je ob splošni demokratizaciji v svetu prepričalo državne aparate, da so drug za drugim začeli popuščati in sproščati zakonodajo, ki je omogočila razmah novih lokalnih in komercialnih radijskih postaj.

V Evropi je radio doživel svoj vrhunec razvoja konec osemdesetih let prejšnjega stoletja, v Sloveniji pa, vsaj po številu novih postaj, v začetku devetdesetih. V Ameriki je bil ta proces bolj zgoden. Tam je najvišjo poslušanost doživel prav v povezavi z osebo, ki si je zgradila svojo medijsko popularnost z njegovo mlado konkurentko – televizijo, to je ameriškim predsednikom J. F. Kennedyjem. Čeprav je bil stalno pred kamerami, je po podatkih raziskovalcev kar dobre štiri petine Američanov izvedelo za njegovo smrt neposredno ali posredno preko radijskega medija. Televizija pa je premagala radio že pri njegovem nasledniku L. Johnsonu, ko je s šokantnimi video posnetki z vietnamskih bojišč prepričala Američane in ostalo svetovno javnost o nesmiselnosti te vojne.

V tem času je v Sloveniji še prevladoval radio, vendar je bila televizija že v hitrem vzponu. Radio je konec šestdesetih in v sedemdesetih letih še ponujal veliko novosti, posebej Radio Študent, Radio Koper – Capodistria in Val 202. Ti programi so gradili na mladih »kadrkih«, ki so prinašali veliko svežine, obenem je pa vedno več mladih novinarjev in tehnikov pobirala televizija. Takrat sem na Radiu Ljubljana slišal, da »ta lepi odhajajo na TV, ta pametni pa ostajamo na radiu.«

Kljub vsem napovedim, da bo radio z razvojem televizije odpisan, si je radio našel svoj pomemben položaj tudi v sodobni družbi. Razvija in utrjuje se v raznih oblikah, od klasičnega sredstva javnega obveščanja do izredno specializiranega zabavnega medija. Nacionalne radijske postaje so razvile več programov, ki se usmerjajo k specifični publiki. Programi temeljijo na dolgoletnih izkušnjah, so visoko profesionalni, kljub ustaljenemu in starejšemu kadru, ki gradi na kvaliteti, še vedno razvija in uvaja novosti, uredniška politika je stabilnejša, radio ni posebej izpostavljen udarom dnevne politike ali malomeščanske in snobistične kulture ter se lahko bolj približuje željam poslušalcev. Pri tem so nove male in lokalne ter komercialne radijske postaje vedno bolj učinkovite, saj lahko hitreje iščejo vedno nove komercialne ali politične niše, gradijo na iščočih neobremenjenih mladih kadrih in inventivnem pristopu. Predvsem pa zapolnjujejo vrzeli v ponudbi zabave in informacij, za kulturo in vzgojo pa se ne zanimajo, politika pride v poštev šele in predvsem kot komercialno blago.

Televizija je imela prednost, da je informacijo dopolnila z vizualnim delom, poleg sluha je tako zadovoljila še vid. Njena informacija je tudi z novinarskega vidika postala bolj verodostojna. Marsikomu je prinesla na dom gledališče in film, celo nekaj razstavne galerije in koncertne dvorane. Najbrž pa je najpomembnejše, da je prinesla politični miting in izložbeno okno. Radio je za nekaj časa ostal v oblakih, vsaj dokler ni v naše domove prišel osebni računalnik, ki je dokazal virtualno resničnost tudi za vizualno informacijo. Radio je v tem imel razvit nivo kvalitetne novinarske informacije, kar mu je pomagalo, da se je zaupanje v njegovo verodostojnost vrnila. Tako se je pokazalo, da je zaupanje močnejši element informacije kot pa slika.

Televiziji pa je sedaj treba dodati internet (svetovni splet ali medmrežje), ki ga bomo sproti primerjali. Dodajmo le, da ta radia ne izključuje, ampak celo vključuje v svojo ponudbo.

Radio se ohranja in razvija tudi zaradi svoje osnovne ekonomske prednosti, saj je njegov učinek razmeroma poceni. To se z razvojem tehnologije izplača že na manjšem lokalnem nivoju. Še v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja so razpravljali o nekem neuresničljivem projektu dvaintridesetih lokalnih in regionalnih radijskih postaj, s katerimi bi pokrili vso Slovenijo, a so ga zavrnil kot nepotrebno megalomanijo. Trideset let kasneje je bilo v Sloveniji že več kot 70 lokalnih in komercialnih radijskih postaj.

Z razvojem radia in televizije se je vzpostavila tudi neka »delitev dela in vlog« med množičnimi mediji. Radio je medij, ki poda prvo informacijo in jo tudi ovrednoti. S tem poslušalca opozori na novico ali zgodbo in sproži

datne želje in potrebe po še izčrpniji informaciji. Televizija, ki je dolga leta imela svojo prvo informativno oddajo šele zvečer, tej informaciji doda sliko, časopis (jutranjik) pa ima dovolj časa, pa doda še razne dopolnitve, analize in komentarje. To razširi na papirju, kjer informacija ostane zapisana, in se jo pri nadaljnjem komentiranju preverja. Internet združuje te oblike in jim daje novo dimenzijo večje kontaktnosti in globalnosti. Zadnji so ostali tedniki in druga »počasnejša« periodika, ki to premleva na vse načine, od odkrivanja senzacionalističnih ozadij do poglobljene znanstvene obdelave.

Internetni radio

Internet oz. svetovni splet je nov množični medij, sto let mlajši od radia, drugačen od tako imenovanih elektronskih, tako kot so bili ti od tiskanih, v sebi pa združuje vse dosedanje, prinaša pa prav tako vse njihove prednosti in slabosti, vso demokratizacijo in anarhijo, dodatno pa še izredno prenasičenost z informacijami in s tem nove probleme selekcije ali celo neke posebne apatije do tistih informacij, ki jih novinarstvo ima za najpomembnejše. Internet je naredil izredno pomemben korak v razvoju s tako imenovanimi socialnimi omrežji, ki omogočajo prijateljstvo in hitro ter množično izmenjavo informacij. Kdor si je izbral internet za svoj dominantni medij, ne rabi več radia kot prijatelja, saj ima preko interneta skorajda stalni neposredni stik s svojimi osebnimi prijatelji ali partnerji.

Z razvojem interneta se je pojavil tudi tako imenovani internetni ali spletni radio, od katerega se je na začetku pričakovalo veliko več, kot pa se je dejansko uresničilo. Ta združuje gene interneta in radia. Spletni radio ni omejen na domet oddajnika, na bližnjo okolico, regijo ali državo, poslušalci ga lahko poslušajo kjerkoli po svetu, edini pogoj je dostop do interneta omrežja. Po računalniških mrežah in kasneje po internetu so najprej prenašali le cele zvočne datoteke ali posneti zvočni zapis omejenega trajanja, dokler niso razvili možnosti hitrega snemanja kratkih sekvenc zvoka, njihovega stiskanja in pošiljanja po zvezah ter povezanega zaporednega predvajanja. To imenujejo Audio streaming. Ko zvočni podatki prispejo na vaš računalnik, se za nekaj sekund shranijo v med-pomnilnik in šele potem predvajajo. Med tem predvajanjem se neprestano prenašajo novi deli radijskega programa. Zaradi tega postopka slišimo internetni radijski signal s krajšo zakasnitvijo. Poslušanje je tekoče, vse dokler na vaš računalnik prihajajo novi podatki in se lahko shranjujejo v medpomnilnik. Do prekinitve pa lahko prihaja zaradi slabih povezav ali računalnika. Torej internetni radio ni več točen kot ura.

Obstajata dve vrsti audio streaminga, prva je predvajanje nekega zvoka, to je neke skladbe, posnetka ali oddaje na zahtevo, in je primerna za poslušanje arhiviranih zvočnih posnetkov na spletnih straneh. Temu lahko rečeno glasba ali radio po želji. Druga oblika pa je za predvajanje zvoka v živo, ki je primerna rešitev za spletne radijske postaje. Če bi tak program poslušali po internetu in se vključevali v klasično telefonsko kontaktno oddajo, bi zelo jasno opazili prej omenjeno zamujanje zaradi streaminga.

Največja ovira pri razvoju internetnega radia je, da ni tako zanimiv za kapital in tudi ne za razvijalce digitalnega sveta: zakaj bi se omejil samo na zvok, če pa lahko doseže in celo obvlada vse informacijske medije. Mogoče v boste rekli, da vonja, okusa in še bolj otipa ne more. Sedaj ne, vendar vedno bolj obvladuje inteligenco in s tem razum. Ostane še empatija, a tudi ta je le posledica ne pa vzrok.

Na sedanji stopnji bi pa lahko internetni ali spletni radio razdelili v dve skupini. V prvo lahko uvrstimo klasične radijske programe, ki uporabljajo internet le za prenos svojega signala, kar ponujajo skorajda že vse radijske postaje, v drugo skupino pa sodi izredno pestra ponudba posebnih, prav za spletne »srfarje«¹ pripravljenih programov.

Pri internetnem radiu in televiziji pogosto govorimo tudi o podcastu. To so radijske oddaje, ki jih uporabniki prenesejo s spleta in naložijo na mp3-predvajalnike. Ime podcast je splet naključij – najbolj znan mp3-predvajalnik, na katerem lahko poslušamo podcaste, je iPod, ki je besedi dal koren. Ker je to neke vrste oddajanje (broadcasting), pa casting tvori drugi del besede. Alternativni predlogi poimenovanja takšnih zvočnih datotek so bili še blogcasting ali audioblogging, ker je večina podcastov delo ljubiteljskih ustvarjalcev, govori pa o njihovem življenju in je tako neke vrste avdiodnevnik.

Pravi internetni radio je zelo enostavno narediti, lahko ga postavi vsak malo bolj večš ljubitelj računalnikov. Na spletnih strežnikih je množica programov, ki omogočajo snemanje ali živo predvajanje programov, za dober streaming pa lahko le za drobiž poskrbijo razni posredniki, ki ponujajo svoje storitve po spletu. Pravi radijski program pa zahteva že nekaj več znanja, tudi tega, ki ga prinaša ta knjiga.

Med internetom in radijem pa obstaja neka nekompatibilnost informacijskih želja. Internetna informacija je *na željo*, radijska pa, ko je njena ura. Informacijo na internetu iščejo ljudje kadar jo oni hočejo, radio pa je nudi prav takrat kadar ji iščeš. Radio zahteva celega predanega poslušalca in temu

nudi skoraj vse. Internet ne, on je novi kralj, ki ustvarja nova pravila, zato radio na njem nikoli ne bo kraljevalo, ampak bo le za posebne posameznike.

Internetni radio ne more nadomestiti starega klasičnega radia, saj ima le-ta številne prednosti, pa še cenejši je. Ena izmed prednosti je tudi ta, da je že razširjen, poleg tega pa stara tehnologija še ni za na odpad, ljudje so nanjo navajeni, vsi nove ne sprejemajo, nekateri jo celo odklanjajo in kaj bi še našteval. To mi je zelo prepričljivo obrazložil nek moj stari prijatelj, ljubiteljski vinogradnik, ki se je dolga leta neuspešno boril proti nadležnim ptičjem, ki so skoraj vsako leto obrali njegovo grozdje še pred trgatvijo. Preizkusil je že vse mogoče naprave in strašila, pa niso veliko zalegla, dokler ni pomislil na radio. Poiskal je en dober stari tranzistor, mu zamenjal baterije, ga zavil v polivinilasto vrečko, obesil na kol sredi vinograda in ga prižgal (ne zažgal). Vendar se zadeva ni najboljšo obnesla, ptiči so sicer zbežali, ampak nekateri so se ob določenih urah vračali. Opravil je kar nekaj poizkusov in nekega dne mi je z vso resnostjo povedal, da je prav Radio Koper najbolj primeren za to pomembno funkcijo ptičjega strašila: »Zelo pestro in razbijajočo glasbo ima, veliko govori in je poln številnih »jinglov«, celo med poročili«. Odkar mu Radio Koper čuva vinograd, mi za vsako novo leto podari kakšno buteljko najboljšo malvazije in refoška, pa še popust mi je obljubil pri tiskanju tega teksta, saj ima namreč tiskarno.

RADIJSKE POSTAJE IN PROGRAMI

Radijske postaje so medijske institucije, novinarske hiše, organizacije, ki pripravljajo in oddajajo radijske programe. Na začetku so nacionalne radijske postaje predvajale le en radijski program, z razvojem radia kot medija z vedno večjo konkurenčnostjo in specializacijo, pa so začele pripravljati več radijskih programov, ki so bili prilagojeni specifični publiki, informacijsko bolj ali manj zahtevnim poslušalcem, ljubiteljem posebnih glasbenih zvrsti, mlajšim ali starejšim itd. Sčasoma se je razvilo več osnovnih tipov programov: klasični informativni, zabavno-rekreativni, programi z zahtevnimi vsebinami ter regionalni in lokalni programi. Nekatere nacionalne radijske hiše so razvijale tudi čezmejne programe, s katerimi so dosegle tudi svoje nacionalne manjšine, izseljence, politične somišljenike ali vernike. Te usmeritve so tudi združevali.

Po funkcijah ali ciljih lahko radijske programe delimo na pretežno informativne, političnopropagandne, vzgojne, rekreativne in komercialne.

Glede na lastništvo oz. upravljanje ločimo:

- državne, katerih program usmerja ali kontrolira država oz. vlada s pomočjo svoje administracije in političnega aparata,
- javne, ki jih na osnovi zakonodaje upravljajo posebni od države in politike neodvisni sveti oz. uprave,
- lokalne, nad katerimi imajo nadzor lokalne skupnosti, oz. delujejo za lokalno skupnost,
- komercialne, ki jih upravljajo zasebni lastniki ali predstavniki kapitala,
- politične, ki jih ustanavljajo ali samo upravljajo posamezne politične stranke in
- eksperimentalne ali ljubiteljske, ki se v sedanjem času pojavljajo predvsem na svetovnem spletu.

Državne, javne in lokalne radijske postaje praviloma izvajajo funkcije splošnega interesa nekega prostora, komercialne in politične pa parcialne interese lastnika ali upravljavca. Seveda so lahko tudi državne, javne ali lokalne pod nadzorom neke skupine ali organizacije. Tudi te lastnosti se lahko prepletajo in združujejo. Čeprav politika ob sprejemu zakona o nacionalni RTV hiši poudarja, da je to javni zavod, sprejema tudi take člene, ki vladnim strankam ali drugim omogočajo vpliv na programsko politiko. S tem javni radio in še bolj televizijo spreminjajo v državno ali točneje strankarsko občilo. Ker pa zaradi populizma in volilnih glasov obljublajo manjšo naročnino, so ti

mediji vedno bolj izpostavljeni tudi vplivom velikih oglaševalcev in pritiskom po maksimalni poslušnosti in gledanosti programov. Pri javnih radiotelevizijskih hišah kazalci poslušnosti in gledanosti ne morejo biti prvo merilo uspešnosti ali pa celo pogoj za obstoj. Poslušnost in gledanost sta namreč v največji meri odvisni od kvalitete izvajanja zabavne funkcije, javni medij pa daje v ospredje informacijo, komentar in vzgojno-obveščevalno ali preprosto povedano kulturno funkcijo. Prav slednja je še toliko bolj pomembna prav pri majhnih narodih.

Radijske postaje ali programi se lahko ločijo tudi na matične in relejne. Matične postaje pripravljajo program ali posamezne nosilne oddaje za druge podrejene ali relejne postaje. Izraz relejna izhaja iz daljinsko upravljanega električnega preklopnega stikala ali releja. Stopnjo centralizma v neki državi lahko merimo tudi s samostojnostjo regionalnih postaj.

Razširile so se tudi razne radijske mreže, v katere se povezuje različno število radijskih postaj, predvsem komercialnih in lokalnih. Oblike teh mrež so zelo pestre, odvisne od interesov posameznih postaj, ki se povezujejo. Prevladuje lahko lastniški komercialni interes po širitvi oglaševalske učinkovitosti oz. tržišča in zmanjševanja programskih stroškov ali pa politični interesi ene ali več strank, ki povezujejo lokalne in komercialne programe, preko katerih hočejo doseči volivce.

Radio je še vedno živ in uspešen organizem, še vedno se pojavljajo nove zasebne in lokalne postaje, nekatere pa se združujejo in usihajo, njihovo število se stalno giblje. Še vedno je nekaj več kot 20 tako imenovanih lokalnih postaj, ki so delovale že v prejšnjem sistemu, novih komercialnih pa je približno dvakrat toliko, študentskima radijskima postajama v Ljubljani in Mariboru se je pridružil še koprski Radio Kažin. Vedno več radijskih programov se pojavlja tudi na spletu, ki jih lahko poslušalci sprejemajo v Real Audio načinu, torej neposredno in v živo z vedno krajšim in skorajda še zaznavnim časovnim zamikom.

Kot nacionalni radio so se v okviru Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija oz. Radia Slovenija razvili trije osrednji nacionalni radijski programi: prvi program ali A1 je usmerjen k publiki, ki želi biti dobro in celovito informirana; drugi program ali Val 202 je namenjen poslušalcem, ki si želijo bolj sproščajoč program; tretji program ali Ars pa je za zahtevnejše glasbene okuse in bolj specializirano ter zahtevno radijsko publiko.

V tem zavodu sta tudi regionalna centra v Kopru in Mariboru. V Kopru pripravljajo dva radijska programa: Radio Capodistria, ki je program nacionalnega pomena za italijansko narodnostno skupnost v Sloveniji, in

Radio Koper, ki je regionalni program za primorske Slovence na obeh straneh slovensko-italijanske meje, torej opravlja nacionalno vlogo povezovanja slovenske manjšine v Italiji z matičnim narodom. Na drugem koncu Slovenije je Radio Maribor, pri katerem je bolj izpostavljena regionalna vloga drugega največjega slovenskega mesta in široke štajerske regije. Iz nekdanjega komercialnega programa Radia Maribor MM2, ki je na avstrijskem tržišču poizkušal posnemati uspeh Radia Koper – Capodistria, pa se je razvil Radio Si – Radio Slovenia International, ki je namenjen tuji javnosti, promociji Slovenije in njenega turizma. Za madžarsko manjšino pri nas in slovensko na Madžarskem pa skrbi murskosoboški radio, ki sicer ni sestavni del zavoda RTV Slovenija, vendar se kot manjšinski program financira iz istega vira.

Slovenske manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem imajo svoje radijske postaje oz. programe, ki delujejo v okviru tamkajšnje javne radiotelevizije. Ti programi so v večini časovno zelo omejeni, razen Radia Trst A, ki se je v času tržaške krize zaradi političnih interesov razvil v velik obmejni propagandni radio. Svoje programe pripravljajo tudi izseljeni Slovenci v nekaterih večjih in multikulturnih državah.

Radijske programe lahko ločimo tudi glede na kulturo narodov ali skupin, ki jih ustvarjajo, saj se v njih le-ta zelo odraža, nimajo namreč vsi tretjega radijskega programa in tudi ne take usmeritve, kot je naša. Posebej opazne razlike so med programi, ki jih ustvarjajo majhni ali veliki narodi. Radijski programi majhnih narodov so zelo pomemben dejavnik narodove kulture, izražajo neprimerno večjo skrb za ohranjanje narodne zavesti, jezika, kulture, običajev in navad – vseh dejavnikov, ki pomagajo razvijati in ohranjati lastno identiteto. Velik narod se ne počuti ogroženega tako kot majhen, njegov jezik in kultura sta močna sama po sebi, zato pri velikih skrb za razvoj in ohranitev ni tako izpostavljena kot pri majhnih narodih. Pravil iz ameriškega radia ne moremo kar avtomatistično prenašati na naše mediteranske ali evropske radijske postaje, še manj pa na slovenske. Če je cilj neke velike ameriške postaje, da popularizira posameznega pevca, da njegova pesem postane svetovni hit, da vzdržuje lestvico najbolj poslušanih in s tem komercialno najbolj uspešnih pesmi, potem je za Radio Koper eden izmed najpomembnejši ciljev, da ohranja revijo Primorska poje in da promovira domače pevce zabavne glasbe, tiste, ki odražajo njegov prostor.

Naravna zakonitost je, da se veliki borijo za dominacijo, majhni in šibkejši pa za ohranitev lastne identitete. Tudi v novinarskem delu so pri majhnem narodu drugačna merila oblikovanja in vrednotenja informacij. Velike radijske postaje z nadslovenskimi cilji izpostavljajo na prvo mesto svoje velike interese, male pa nacionalne ali pa lokalne. Zato so tudi pravila

razvrščanja prispevkov v dnevnoinformativnih oddajah ali pa popevk v glasbeni zavesi zelo različna. Celo nastop voditelja programa se razlikuje, da ne govorimo o uredniški politiki. Enim je cilj, da se prikažejo v vlogi, ki je sprejemljiva za čim širši krog poslušalcev, drugim pa, da ugajajo lokalni publikli in njihovim lokalnim interesom.

Veliki ustvarjajo zvezde, ki jih bo ves svet poznal, hotel več zvedeti o njih in jih zato poslušal. Zvezde pa jim bodo hvaležne in jim bodo nudile nove informacije ali celo senzacije. Cilj velikih je tudi omejevanje števila zvezdnikov, saj če jih je preveč, se po pravilih ponudbe in povpraševanja razvrednotijo. Obratno pa mali lokalni in regionalni, ki se ne prilagajajo komerciali, dajejo programski prostor svojim ljudem, tudi takim, ki jih poznamo z mestne dvorane, ulice ali pa z delovnega mesta, torej čim širšim krogom, njihovim problemom in veseljem, ki lahko zanimajo druge. Teh pa je kot zvezd na nebu. Ne gradijo torej na zvezdništvu velikih oseb, ampak na malih in na posamezni kontaktni aktualni informaciji. Nekateri pravijo, da »težijo k narodu«. To je tudi zakonitost narave: velika drevesa gredo v višino in širino, v dominacijo prostora, male rastline pa v številčnost in lepoto cvetov, da se ohranijo in opozorijo nase. Zato je tudi ameriška ali angleška, pa tudi nemška, francoska, ruska ali kitajska teorija o medijih za nas sprejemljiva le delno, saj smo mi še veliko manjši in občutljivejši od njih. Če to zožimo na manjšine smo že »mikro svet«. Sprejemljiva je samo v taki meri in z enakimi pridržki, kot jih imamo do njihovih informacij in glasbene ponudbe – sprejemamo jih, vendar selektivno z uredniško presojo, prilagoditvami in poudarki na naše posebnosti. Pri tem ne gre za goli prenos tehnike – pa še tu dobro vemo, da so ameriški avtomobili preveliki za naše ceste in preveč potratni za naš žep.

Osnovne funkcije radia

Radio je eno od najpomembnejših sredstev javnega obveščanja in kulturno-zabavnega življenja vsake sodobne družbe. Kot tak množični medij opravlja v družbi več pomembnih funkcij, ki se med seboj prepletajo in dopolnjujejo, nekatere pa se tudi skrivajo med ostalimi. Njegove osnovne funkcije lahko združimo v šestih točkah – prvim štirim, ki jih je že v šestdesetih letih mladim novinarjem vlival v glavo dr. France Vreg, bi lahko v sedanjem času dodali še dve, politično in komercialno, skupaj pa bi jih opredelil takole:

- Informativna funkcija – javno obveščanje radijskih poslušalcev o aktualnem dogajanju. Opravlja jo prvenstveno z dnevnoinformativnimi

oddajami, informativnimi servisi, objavami in tudi z različnimi drugimi oddajami, ki v različnih oblikah prinašajo številne informacije.

- Komentatorska funkcija – razlaganje, povezovanje dogajanja, analiziranje. Ta je najbolj prisotna v govornih, govorno-glasbenih, kontaktnih oddajah in seveda klasičnih komentarjih v dnevnoinformativnih oddajah. Ta funkcija ni omejena samo na komentarje, ampak se prepleta v vsem programu. Pri sodobnem radiu, ki opušča klasične komentarje, se ne zmanjšuje, ampak samo skriva v drugih oblikah.
- Kulturna funkcija – dvigovanje splošne kulturne ravni, kulturno osveščanje poslušalcev, kar je tudi pomembna družbena vloga tega sredstva javnega obveščanja. To funkcijo, ki jo nekateri imenujejo tudi vzgojna ali osveščevalna, opravlja ves program od informativnih do glasbenih oddaj in ni omejena samo na oddaje t. i. kulturnega uredništva. Program soustvarja in odraža kulturo naroda ter prostora, iz katerega izhaja, ali vsaj skupine ljudi, ki ga pripravlja.
- Rekreativna funkcija – zabava in sprostitev poslušalca. Pri sodobnem radiu je ta funkcija največ pridobila. Radijski program postaja v sodobnem življenjskem ritmu neke vrste zvočna zabavna zavesa, ki poslušalca izolira od okolja ali dogajanja.
- Političnopropagandna funkcija – javna ali prikrita oblika vplivanja na ljudi s strani vladajoče skupine, stranke, družbenega razreda ali posameznika. Nekdanja izrazita politična propaganda se je v raznih prefinjenih oblikah skrila v ostale zgoraj omenjene funkcije. Nekateri jo združujejo z vsemi štirimi ali pa samo s komentatorsko funkcijo. Tej funkciji bi lahko rekli tudi oblastvena, saj v sodobnem času oblast ne bi mogla vladati brez medijev.
- Komercialna ali profitna funkcija – urejena ali prikrita. Pri komercialnih postajah je to nosilna funkcija, saj je njen osnovni cilj samo profit, vse ostalo pa je samo sredstvo za doseg cilja. Ta ni prisotna samo v komercialnem programu, lahko in pogosto se skriva v drugem programu, tudi v oddajah o kulturi.

Nekateri trdijo, da so mediji četrta veja oblasti – po zakonodajni, izvršni in sodni. To lahko opravljajo z vsemi svojimi funkcijami, najbolj prvimi tremi, tudi z rekreativno, saj so že diktatorji Starega Rima ugotovili, da se najlažje vlada, če se da ljudem kruha in iger. Drugi rek pa trdi, da so mediji sedma sila. Ta rek se je razvil iz Napoleonovega pogleda na novinarstvo kot na armado. Sam je spodbujal izdajanje časopisov, katerih cilj naj bi bil večanje njegove diktatorske moči, a so se ti spremenili v nosilce napredka in postali steber

demokracije. V sodobni družbi, ki komunicira preko medijev in gradi svoje odnose na svobodi javne besede, so mediji sestavni del demokracije, nujni pogoj in eden izmed njenih najpomembnejših dejavnikov.

Rušenje medijev, omejevanje avtonomije novinarjev, svobode javne besede, preusmerjanje javnega mnenja, ustrahovanja, politično in lastniško prevzemanje uredniške politike, zaostrovanje delovnih pogojev in kvarjenje medsebojnih odnosov ter razne manipulacije pomenijo tudi rušenje demokracije. Res so bili mediji v zgodovini tudi udarna moč diktatorjev, vendar v končni fazi so se vedno spremenili v nosilce napredka, svobode ali demokracije – že sami po sebi, ko so dajali besedo ljudem ali pa samo objavili novico, torej snov za razmišljanje.

Mediji ali točneje novinarji opravljajo tudi kontrolno vlogo zakonodajne, izvršne in sodne oblasti vsake družbe. To se pokriva predvsem z informativno in komentatorsko funkcijo, delno pa tudi s preostalimi. Zaradi tega si želi avtokratična izvršna oblast podrediti prav novinarje, to pa dosega z zakonodajo, s katero ureja delovanje vodstva novinarskih hiš ali materialne in druge pogoje delovanja. Novinarske hiše si seveda lahko pridobiva z lastništvom, dotacijami ali raznimi drugimi veliko bolj prefinjenimi načini, kot so boljše plače, napredovanja in šefovska mesta, kar bi lahko opredelili tudi kot korupcijo ali pa šikaniranja drugače mislečih. To je najbolje izrazil ob razpravi o novih kadrovskih imenovanjih na RTV eden izmed nosilcev nove demokracije: »Pomembno je, da je naš«. S tem se je nekdanje geslo »Pokaži, kaj znaš!« spremenilo v »Dokaži, da si naš!« in tako smo tudi na radiu ter pri drugih medijih dobili veliko »naših«. Ker sem v teh prelomnih letih veliko doživel in tudi spoznal, si upam trditi, da je žal med novinarji vedno bilo in je vedno več tudi takih, za katere ne moremo reči, da imajo kontrolno vlogo, ampak predvsem podporno. Nekateri so pač »vedno naši«.

Pri opravljanju kontrolne funkcije je zelo pomembna svoboda sredstev javnega obveščanja in novinarjev, ta pa ni samo v zakonih, sploh pa ne v političnem govorčenju o svobodi, demokraciji, novinarski avtonomiji in podobnem. Ta je v svobodi posameznika, torej novinarja, pa tudi organizacij, to je uredništev. Poudariti moram tudi avtonomijo uredništev, kajti če v vodstvu v Ljubljani stalno govorijo o rezanju programa in krčenju števila zaposlenih, potem se organizacijsko podrejeno uredništvo v Kopru ne upa zoperstavljati programskim, kadrovskim in ostalim pritiskom. Tu je pojem »biti naš« dvojen, če pa dodamo še vedno hujše gospodarske razmere, dobi še več plasti. Če si »naš«, ne boš šel na cesto, morda boš celo napredoval na mesto tistega, ki ga bomo vrgli, če si mlad in »naš«, dobiš službo za nedoločen čas, po pripravništvu boš šel v tujino za dopisnika, če nisi, boš pa dobil samo

pogodbo za začasno sodelovanje, pa še »espe« moraš odpreti, da ti bodo lahko nakazovali tisto mizerijo, ki je nadomestila nekdanje honorarje. Če si pa star, si pa po zakonu zaščiten, mar ne? ... »Naši« znajo čakati na priložnost. Nekaterim se je ponudila ob uveljavitvi Virantovega plačnega sistema.

Pri radiu, ki deluje kot javni zavod, ki izvaja funkcije javnega interesa, sta zadnji dve funkciji zakonsko omejeni in pod družbeno kontrolo. Programi, ki se pripravljajo v okviru Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija, imajo razumljivo velik poudarek na informativni, komentatorski in kulturni funkciji, v katere pa lahko nekateri »naši« kadri vnašajo tudi druge funkcije.

Slovenci kot majhen narod pogosto poudarjamo kulturno funkcijo, ki je zelo pomembna za ohranjanje naroda. Radio je že sam, kot medij, kulturna institucija, ki s svojim jezikom, vsebinami in oblikami oplaja svoje poslušalce. Radio ni samo spodbujevalec razvoja kulture, ampak tudi ustvarjalec novih umetniških del, kot so nove skladbe, radijske igre, reportaže, eseji, satire in celo poezija. Njegove fonoteke so pravi zakladi tonskih zapisov časa, pripovedi, izjav in mnenj ljudi, dogodkov, oddaj in glasbe, najbolj očitna pa je njegova vloga na področju glasbene poustvarjalnosti. Za majhen narod ali pa manjšine je kulturna vloga toliko bolj pomembna, saj ne more izdati toliko knjig, posneti toliko filmov ali napisati in posneti toliko skladb, kot to lahko naredi nek večji narod. Številčnejši narodi, kot je npr. italijanski, ki je kar 30-krat večji kot naš, lahko v svojih številnih kulturnih institucijah ponujajo neprimerno več kulture, kot nek manjši narod, zato lahko njihovi nacionalni programi namenjajo več prostora zabavni funkciji. Z razvojem radia in specializacijo radijskih postaj pa imamo vedno več komercialnih in lokalnih radijskih postaj, ki so svoj program usmerile samo v eno ali dve funkciji, npr. zabavno in komercialno. Zabavni in komercialni program je neprimerno cenejši in donosnejši, tako so tudi pri radiu podjetniki našli pravo gospodarsko nišo. Po zgledu »rumenega tiska« se pojavlja tudi »rumeni radio« ali rumene vsebine, čeprav same zabavne in komercialne funkcije ne smemo enačiti z rumenim tiskom.

Omenjene funkcije se vedno prepletajo in tudi skrivajo ena v drugi. Tudi v primerih, ko nekateri opredelijo svojo radijsko postajo, da opravlja samo eno funkcijo, npr. komercialno, se v njihovem programu vsaj v manjšem deležu skrivajo vse ostale. Če se propagira neke komercialne izdelke, se potem tudi informira poslušalce o proizvodih in celo komentira njihovo uporabo in učinke. S tem se prikrito opravlja tudi informativno, komentatorsko in vzgojno funkcijo. Ali pa še bolj izrazit primer vpliva v politično propagando: če neka radijska postaja, ki predvaja samo glasbo, v predvolilnem času bolj pogosto kot običajno vrti glasbo nekega pevca, ki se javno opredeljuje za neko stranko

ali kandidata, ali pa v izbranem času predvaja intervjuje z njim, potem se ta radijska postaja s svojim programom posredno vključuje v predvolilno politično propagando.

Posebnost radia je, da se je zelo hitro uveljavil po vsem svetu, v razvitih in manj razvitih predelih, prilagodil se je vsem političnim sistemom in sprejele so ga različne in celo zaprte kulture po vsem svetu. Znani so sicer primeri, ko so se nekateri oblastniki prizadevali, da bi radio oddajal samo njihov program, postavljali so motilce frekvenc in celo razvijali omejene frekvenčno sisteme, vse to pa je samo krepilo njegov razvoj.

Ljudje zaznavamo svet okoli sebe in sprejemamo informacije z različnimi čutili, ki so vid, sluh vonj, okus in otip – nekateri trdijo, da so še drugi. Skorajda bi jim lahko pritrdili, saj je radio mogoče sprejemati samo s sluhom, a nam lahko da tudi informacije drugih razsežnosti. Te so njegove prednosti. Radio se je uveljavil, ker je bil zaradi svoje tehnične enostavnosti prvi elektronski medij in seveda zaradi številnih prednosti, ki jih ima neprimerno več kot pa pomanjkljivosti ali slabosti.

Prednosti radijskega medija

»Jaz se ne izpostavljam rad, ker pa gre za radio, pridem na intervju. Tu se skriješ za svojim glasom – nihče te ne vidi in tako ni pomembno, kako izgledaš, ampak kaj poveš.« Tako mi je potrdil sodelovanje v oddaji eden izmed uglednih mož, ki je načelno zavračal intervjuje. To, kar je največja pomanjkljivost radia, da se po radiu ne vidi, ampak samo sliši, je lahko tudi prednost. Vsaj drobec relativnosti je tudi v posameznih prednostih in slabostih radijskega medija.

-

Radio je **najhitrejši** medij javnega obveščanja. O dogajanju lahko poroča neposredno s kraja dogodka (s terena). Tudi drugi lahko poročajo neposredno, vendar radio za svoje živo in neposredno delo ter premike po terenu porabi razmeroma malo dela, časa in energije ter tako prehiti ostale.

-

Je tehnično in kadrovske **manj zahteven in cenejši** od televizije, časopisov in tudi interneta. Tudi z vidika uporabnika informacije je enostaven radijski sprejemnik desetkrat cenejši od televizorja ali računalnika, pa še naročnina za radio je neprimerno cenejša od naročnine za televizijo, časopis ali dostop do interneta. Zaradi te

lastnosti je radio izredno pomemben medij pri gospodarsko manj razvitih družbah.

- Je najbolj **razširjen** medij – radijskih sprejemnikov je več kot televizijskih, več je radijskih poslušalcev kot pa bralcev dnevnega časopisa in več kot uporabnikov interneta. Po zadnjih navedbah Unesca je radio medij, ki glede na dosegljivost presega vse ostale komunikacijske tehnologije, saj doseže 95 odstotkov svetovnega prebivalstva. Radijski sprejemnik je že serijsko vgrajen kot nepogrešljivi dodatek pri avtomobilih, prenosnih televizorjih, domačem kinu, kasetarjih, telefonih, računalnikih ipd. Te in tudi naslednje prednosti se posebej zavedajo nekateri oglaševalci ali propagandisti, seveda ne vsi.
- Sprejemanje radijskih informacij oz. programa je zelo **enostavno, brez posebnega napora** – lahko ga poslušamo med delom, vožnjo, počitkom ali rekreacijo, pa tudi med študijem ali drugačnim intelektualnim delom. Pri gledanju televizije, srfanju po spletu in branju časopisa moraš sedeti in pozorno gledati v medij. Radio ti med sprejemom informacij omogoča svobodno gibanje po sobi, na ulici ali pa cestah širom sveta in je tako postal nepogrešljiv pripomoček v avtomobilu.
- **Ni obremenjujoč in vsiljiv**, lahko ga poslušаш, ko počivaš, z zaprtimi očmi in dovoljuje ti razvijanje fantazije.
- Pri radijskih poslušalcih je manj **zasvojenosti** z medijem kot pri televiziji in internetu. Tudi če so primeri, ta zasvojenost ni tako moteča ali obremenjujoča, saj poslušalca ne priklene na stol.
- Je zelo **diskreten** in nemoteč medij, ki se ga lahko z nastavitvami glasnosti in barve tona uporabi tudi kot glasbeno zaveso pred motečim vrvežem okolja. Lahko ga poslušamo s slušalkami, s katerimi dodatno zaščitimo sebe ali svoje bližnje.
- Ponuja veliko glasbe, ki **sprošča**, in skoraj zastoj ponuja najnovejše in naj-popularnejše popevke. Tako je najcenejša »trgovina« glasbe, še posebej, ker se program lahko snema.
- Je zelo pristen, družaben in celo **prijateljski** – kar je seveda odvisno od vsebinske zasnove, voditeljev in novinarjev. Radio je nenadomestljiv prijatelj številnih osamljenih poslušalcev, je prijatelj, ki dela družbo ljudem v stiski.

- Ni samo enosmerno elektronsko informacijsko sredstvo, ampak je lahko tudi sodoben dvosmerni **komunikacijski** medij, ki s kontaktnimi oddajami in s pomočjo telefona, SMS-ov in interneta omogoča takojšnjo povratno informacijo, s tem pa kontaktnost in vsaj občutek participacije poslušalca.
- Je dokaj učinkovit ali vsaj delen **nadomestek** številnih drugih medijev in institucij: časopisov, govorniških odrov, gledališč, koncertnih dvoran.
- Za sprejemanje informacij in drugih oddaj ni potrebna neka posebna usposobljenost, znanje ali razgledanost, celo pismenost, je zelo **nezahteven** in zato je posebej **primeren za nerazvita območja**.
- Je **nenadomestljiv** medij za slepe in slabovidne, zelo primeren za bolnike in starejše in druge, ki iz raznih razlogov ne morejo sprejemati pisanih ali drugih vizualnih informacij.
- Zaradi številnih že opisanih prednosti je **najučinkovitejši medij v posebnih razmerah** ob naravnih katastrofa, vojnah in pretečih ekoloških ali drugih nevarnostih. V teh primerih je lahko radio tudi v vlogi »uradnega« glasila oz. informatorja.
- Brez težav **presega upravne, politične in tudi geografske meje**, zato je bil pomembno propagandno sredstvo v času hladne vojne. Z našega vidika pa je predvsem dober povezovalc narodnostnih manjšin in most med narodi.
- Radio je že po naravi **odprt in svoboden medij**, poslušala se lahko katerokoli postaja, ki jo je možno sprejeti. Lahko se ga poslušata javno ali na skrivaj. To, kar je bilo povedano, se ne da več ustaviti, je že sprejeto in tudi popravek povedanega ne more zbrisati povedanega.

Marsikdo se premalo zaveda vseh skritih prednosti in posebnih lastnosti, ki jih ima radio, kot je npr. nevsiljivost. Prav zaradi njih je radio tudi izredno učinkovito propagandno sredstvo. Vsak človek sprejema informacije skozi neke osebne filtre in obrambne zidove, ki jim pravimo izbirni procesi, izbirno izpostavljanje in izbirno pomnjenje. Značilnost radijskega medija pa je, da skozi te filtre lažje kot ostali mediji prodira v človekovo zavest. Zato je zelo primeren za razne propagandne in oglaševalske akcije. Posebej učinkovit je kot priprava na celovite akcije. Številni oglaševalci danes prisegajo na televizijo, vendar prava oglaševalska akcija mora biti podprta z vsemi mediji, začne pa jo radio. Ta je zaradi svojih posebnosti, da lahko »kot tiha voda globoko dere« izredno prodoren. Tudi če poslušalec informacije poslušata zelo pasivno, mu vendarle nekaj ostane v ušesu, in ko naslednjic sliši in vidi isto ali

podobno po televiziji, je možnost pomnjenja in prepoznavanja neprimerno večja. Podoben učinek ima plakat, ki pa je le vizualen. Časopis lahko prve radijske informacije strne z neko celovitejšo in zapisano obliko, podprto z dokumentarno fotografijo, ki bralcu omogoča ponovno branje in iskanje ali preverjanje vsebine »med vrsticami«.

Prednosti radia, ki so vezane na njegovo prijateljsko povezavo s poslušalcem, na znan glas, osebni pristop, omejitev na zvok in intimnost zvočne povezanosti s poslušalcem, so najbrž veliko prispevale, da se je radio v veliki meri izognil rumenemu senzacionalizmu in banalnostim govoric. Ali pa drugače povedano, prav te značilnosti so mu pomagale pri ohranjanju pozitivnih komunikacijskih vrednot.

Slabosti radia

Kljub vsem naštetim prednostim radio seveda ni popoln in univerzalen medij, ki bi lahko zadovoljil vse okuse. Ima veliko šibkih točk, predvsem kot slušni in trenutni medij. Njegove pomanjkljivosti izhajajo iz lastnosti slušnega prenosnika, ki so podobne tistim pri človeškem pogovoru, tj. so zvočne, če si jih ne zapomniš, jih hitro pozabiš, šumi jih lahko preglasijo, pa še z rokami in mimiko na obrazu si ne moreš pomagati.

- Radio je **trenutni medij** – to, kar se v njegovem programu dogaja, je že minilo. Poslušati ga moraš prav sedaj, ta trenutek. Če ga ne poslušáš ali nisi pozoren, je informacija izgubljena. Poslušalci lahko to presegajo z ustnim prenašanjem informacij ali s snemanjem, radio pa s ponavljanjem informacij, oddaj in glasbe. Novo možnost preseganja te pomanjkljivosti nudi radio z dostopom do posnetih radijskih oddaj in baz podatkov s pomočjo interneta. Vendar svetovni splet nudi neprimerno več, poleg radijskega signala in arhiva oddaj ponuja tudi informacije ostalih medijev in seveda ves svoj sistem informacij, baz podatkov in vsega ostalega, kar se razvija in združuje s tem sistemom.
- Informacija je **omejena samo na zvok**, sprejemnik programa, to je poslušalec, lahko sprejema informacije samo slušno. Tako je radio odličen medij za slabovidne, a žal ničel za gluhe. Časopis lahko informacijo podkrepí s sliko, TV in internet z videom, v to smer se hitro razvija tudi mobilna telefonija, radijski program pa je omejen na slušno zmožnost prejemnika.
- Slab **sprejem radijskega signala** v hribovitih ali zapostavljenih območjih, moten klasični radijski signal zaradi drugih radijskih ali elektronskih motenj.

V obeh primerih je problem mogoče odpraviti s kabelskim ali satelitskim sistemom, ki pa sta dražja. Rešitve ponuja tudi digitalizacija signala.

- Zahteva **več tehnične podpore** kot časopis ali govorniški nastop (vendar manj kot TV in internet). V primerih, ko hitrost obveščanja ni tako pomembna ali ko je treba obveščati manjše območje ali posebno publiko, je radio dražji od letaka ali preprostega lokalnega časopisa.

Pomanjkljivost radia, da nima slike, je v prehodnem obdobju do razširitve televizije popravljala film s filmskimi novicami, ki so jih predvajali v kinodvoranah pred vsako filmsko predstavo. Kot se zagotovo še spomnijo starejši obiskovalci kinematografov, je vsaka filmska predstava imela za uvod filmske novice, te pa so dejansko bile informativna oddaja. Te so ne samo pri nas, ampak po vsem svetu pripravljala vladna uredništva, ki so jih vzdrževale vlade ali tisti, ki so jo vodili. Večina dokumentarnih filmskih zapisov, ki jih še danes gledamo v zgodovinskih oddajah italijanske RAI, še danes nosi napis Puce. To »izobraževalno kinematografsko skupnost« je ustanovil Mussolini, če je verjeti Wikipedijo, s sodelovanjem ameriškega kapitala.

V sedanjem »razmerju sil« med mediji je največja pomanjkljivost radia, da se po njem ne vidi. Primer: politiki so si izborili neposredne televizijske prenose svojih nastopov v parlamentu in celo številnih občinskih svetov. Ob vehementnih in demagoških zahtevah po informiranosti pa niso niti pomislili na neprimerno cenejše prenose po radiu, ki bi njihove predloge prav tako verodostojno prestavil javnosti.

Ko se govori o radiu in televiziji, posebej o zavodu RTV Slovenija, večina politikov enostavno omenja samo televizijo. Politiki so pač radi v središču pozornosti, lepi, simpatični in sodijo v kategorijo tistih, ki tudi sami sebe radi vidijo po televiziji. Za nekatere ljudi je celo bolj pomembno, kako izgledaš, kot pa kaj govoriš ali delaš. Celo nekateri slovenski kulturniki vidijo samo televizijo, najbolj izrazit primer je nekdanji predsednik sveta slovenskega radia in televizije, ki je skoraj vedno omenjal samo televizijo, RTV se je skrčil na TV.

Novo razmerje med radijem in televizijo pa lahko poskušamo ponazoriti tudi s primeri ob tako imenovanih incidentih v Piranskem zalivu pred volitvami leta 2004. Takrat je TV na vsej črti prekosila radio, televizija je »dosegla tako hitrost«, da so marsikateri incident celo posneli. To sposobnost predvidevanja incidentov, da so odpluli na morje prav pred incidentom, pa so imeli samo nekateri novinarji oziroma uredništva ...

TEMELJI JAVNEGA OBVEŠČANJA

Prvi in osnovni temelj svobodnega, demokratičnega in objektivnega javnega obveščanja je **svoboda govora in tiska** in pravica ljudi do obveščenosti, ki ju mora država zagotoviti z zakonodajo, lastniki in menedžment pa tudi z lastno kulturo. Urednik in novinar morata ostati avtonomna pri svojem delu. Pri tem jim poleg zakonodaje morajo pomagati tudi državne in politične institucije in civilna družba. Novinarji si to zagotavljajo tudi s pomočjo sindikata, svojega stanovskega društva in seveda z močjo svoje javne besede. Pri zagotavljanju svobode javnega obveščanja je zelo pomembna tudi osveščena javnost, ki stalno skrbi za dejansko ne pa samo formalno svobodo.

Sodobno javno obveščanje ni samo enosmerno sporočanje informacij, družba si zagotavlja tudi povratni tok informacij, komuniciranje. To niso samo raziskave javnega mnenja in demonstracije, ampak tudi splošno delovanje dvosmernih tokov, »dihanje« medijev s svojo publiko. Za medije je pa še vedno najpomembnejša vloga informiranja ali javnega obveščanja, ta je osnovni pogoj za demokracijo, ki jo danes v glavnem razumemo kot volitve političnih strank in posameznikov, ki jim zaupamo vladanje. Parlamentarne demokracije ali kakršnekoli druge si še predstavljati ne moremo brez medijev javnega obveščanja. Ima pa prav tudi moj stari kolega, ki pravi, da so mediji bili in še vedno so tudi »možganska policija« ali drugače rečeno, da jih vsaka oblast poskuša porabiti kot sredstvo za obvladovanja množic, tisti, ki obvladujejo politiko in gospodarstvo, pa to možnost imajo.

Ljudje imamo pravico biti informirani, seznanjeni z dogajanjem v družbi, posebej s tistim, ki se preko države ali družbe, s političnega, gospodarskega in kulturnega področja tiče tudi nas. Po drugi strani pa imajo država, politični, gospodarski, kulturni in drugi dejavniki, tudi civilna družba, interes pa tudi dolžnost, da posredujejo svoje informacije najširši javnosti in obratno odsevajo njene reakcije. So neke vrste živčni sistem družbe. To vlogo opravljajo sredstva javnega obveščanja, novinarji, viri informacij in vsi ostali, ki so udeleženi v procesu javnega informiranja in komuniciranja, seveda v pogojih svobodnega obveščanja in pravno urejene države.

Pri tem procesu so zlasti pomembni naslednji postulati:

- **aktualnost** (kar je pomembno in zanimivo),
- **ažurnost** (sprotno, hitro in pravočasno obveščanje),

- **objektivnost** (poročanje in vrednotenje dogajanja na osnovi dejstev, preverjenih podatkov, verodostojnosti virov in pošten odnos do javnosti).

To so trije enakovredni nosilni stebri, na katerih stoji vsak javni medij, čeprav radio kot prvega izpostavlja ažurnost. Poleg teh najpomembnejših dejavnikov bi lahko našteali še nekaj drugih, kot npr. periodičnost, ki zagotavlja kontinuiteto obveščanja, možnost povratnega toka informacij ali sodelovanje prejemnikov informacij v procesu informiranja in oblikovanja javnega mnenja, to je dvostranski tok informacij ali komuniciranje ipd.

Pri zasebnih komercialnih radijskih postajah je osnovni imperativ **komercialna učinkovitost**, pri političnih postajah pa **politični vpliv**, torej denar ali pa politična moč, pogoj za to pa je čim boljša poslušanost. Ob tem pa lahko objektivnost postane moteči dejavnik, ki ga je treba prilagajati svojim interesom. Nekateri zato izpostavljajo samo zunanje ali navidezne elemente objektivnega pristopa, vizualne, vpadljive, senzacionalistične, emotivne in podobne, tako da marsikdaj sploh ne moremo več govoriti o objektivnosti nekega občila. Seveda se za čim večjo poslušanost in čim večji del oglaševalske torte borijo tudi javne radijske postaje. Ob tem mora družba ali država presoditi in jasno postaviti meje med javnim in komercialnim ter razmerje med kvaliteto osnovnih funkcij in s poslušanostjo. Po drugi strani pa tudi samo kvaliteta program ni dovolj, če ne dosega svojega cilja, torej sprejema pri poslušalcu.

Aktualnost

Aktualno je to, kar zanima javnost, kar je zaradi raznih dogodkov, političnega, gospodarskega, kulturnega, športnega ali drugega dogajanja in javnega mnenja v središču pozornosti in je pomembno za obveščenost javnosti. Po Verbinčevem slovarju tujk izhaja ta beseda iz novejše latinske besede actualis, ki pomeni dejanski, resničen pa tudi sedaj pomemben, pereč ali nujen.

Iz novinarskega zornega kota lahko aktualnost opredeljujemo glede na družbene dejavnosti (politična aktualnost, gospodarska aktualnost ipd.), specializirano publiko ali posamezne javnosti (aktualno na nekem lokalnem območju, med mladimi ali starejšimi, ljubitelji športa ali rock glasbe ipd.), objektivno pogojeno z naravo in življenjskim ritmom (smučarijo v zimskem času, spomladanskimi opravili, poletnimi letovanji na morju ipd.) pa tudi senzacionalistično napihnjeno ali umetno ustvarjeno aktualnostjo. Slednje razvijajo mediji sami zaradi komercialnih ali političnih interesov lastnikov medijev ali tistih, ki imajo vpliv nanje. Aktualnost pa lahko preprosto ločimo

na izvorno, to je tisto, ki je pomembna za življenje, varnost in razvoj, in na umetno ustvarjeno aktualnost za zadovoljevanje potreb tistih, ki imajo od tega korist (politika, gospodarstvo, oglasne agencije, glasbena industrija, ustvarjalci programov, zabave željna publika itd.).

Pod vplivom rumenega tiska je prišlo v javnosti do mešanja pojmov aktualno in senzacionalno. Aktualnost ni senzacionalnost, je pa lahko senzacija aktualna. To vrednost ji dajo mediji sami ali pa jo sami ustvarijo. Senzacija so govorice v javnosti o dogodku, ki sprožajo močan vtis, pozornost; gre za samodejno, spodbujeno ali načrtno sproženo vzburljanje javnosti ali večjega števila posameznikov. Cilji aktualizacije senzacij so lahko politični ali komercialni, v interesu neke skupine ali posameznika, mediji pa z njimi povečujejo branost, poslušanost ali gledanost, torej lastni komercialni učinek. Pogosto prihaja do skupnega interesa širitve senzacionalizma, tistih, ki so predmet senzacije in medijev. Za nekatere medije ali tako imenovani rumeni tisk, je senzacionalizem osnovna oblika poslovne in programske usmeritve.

Z razvojem medijev in njihovo komercializacijo smo sprejemniki informacij vse bolj pod vplivom umetno ustvarjene aktualnosti. Tudi tu bi lahko ločili več oblik. Mednje bi lahko uvrstili tudi dnevno politično dogajanje, ki ga stranke ali posamezniki ustvarjajo, da bi dosegli nek cilj ali pa samo pritegnili, pa tudi preusmerili medijsko pozornost. Med tovrstno aktualnost lahko štejemo tudi večino tako imenovanih obmejnih incidentov s Hrvaško. Pri komercialni aktualnosti so izraziti primeri glasbeni festivali, ki jih organizirajo medijske hiše in vsa glasbena industrija. Najbolj izrazit primer komercialno izredno uspešnega dogodka, ki vpliva na življenjski utrip v državi, je pri naših sosedih popevkarski festival San Remo, ki lahko redno vsako leto, tudi s pomočjo senzacij, zasenči celotno dogajanje v državi. Še konica nogometnega prvenstva ni tako odmevna.

Mediji lahko postavljajo v središče pozornosti posamezne športne dogodke ali celo cele panoge. Pri nas je smučanje aktualna športna panoga, ki je v ospredju pozornosti športne in tudi manj športne javnosti že dolga leta, vsako zimsko sezono zapored, v sosednji Italiji je v ospredju samo nogomet, sezonsko pa še kolesarstvo, smučanje je izpostavljena samo v primeru serije zlatih medalj, kot npr. v času Tombe.

Aktualnost neke novice ali problema je zelo spremenljiva. Pri radiu ne zastara hitro samo novica, ampak tudi aktualnost posamezne teme. Radio »obdelava« neke teme ali probleme v enem ali dveh dneh, časopisi, posebej tedniki in mesečniki, pa jih obravnavajo tedne in mesece. Tu se aktualnost že sreča z ažurnostjo.

Ažurnost

Ažurno je hitro in pravočasno reagiranje, tekoče, brez zaostanka vodenje dnevnika, sprotno dnevno vodenje računovodskih knjig. V novinarstvu prevzema vrednost iz besede žurnal, to je dnevnik ali časnik. V razvoju javnega obveščanja je postal dnevnik v primerjavi s tedenskimi ali mesečno izhajajočimi časopisi pravi pojem hitrega obveščanja. Časnik je ažuren, dnevno na tekočem – zgodilo se je včeraj. Radijska ažurnost je današnja, še krajša od danes ali zjutraj, popoldne – je sedaj, pravkar, zdajci, pred nekaj trenutki, minutami, urami ...

Radijska ažurnost zahteva takojšnjo objavo novice, saj radio je in mora ostati najhitrejše informativno sredstvo, ki dogajanja spremlja sproti, tudi neposredno. Na tem področju radio dosega največji učinek oz. najboljši izkoristek svojih prednosti tudi v sodobni družbi. Radijska ažurnost je stalna tekma s časom. Radio je medij tega trenutka, sedanjega časa, tega, kar se pravkar dogaja, je neposredno prenašanje dogajanja. Nekateri teoretiki trdijo, da v kolikor radio ne more objaviti novice takoj, naj je raje ne objavi.

Primer: Na Črnem Kalu je zapadel prvi sneg. Neopremljeni tovornjaki in avtomobili so zaprli promet v obe smeri. Policija nas je obvestila, da bo cesta zaprta za več ur. Gre torej za pomembno novico, s katero lahko preprečimo nepotrebno gnečo, nove prometne nesreče in gospodarsko škodo. Radijska ažurnost zahteva, da novico objavimo takoj, le tako bo imela učinek. Če jo objavimo šele čez nekaj ur ali naslednji dan, ko je cesta splužena in odprta, ko je sneg mogoče že skopnel ali pa ga je odnesla burja, je to že novica o »lanskem snegu«. Naslednji dan je lahko le informacija o konkretni škodi, h kateri so poleg vremena in šoferjev nekaj prispevali tudi tisti, ki niso pravočasno obveščali.

Radijsko ažurnost večkrat ovirajo neka pravila, ki so se ohranila še od nekdanjega starega radia, ki je program zelo grobo delil na govorne in glasbene oddaje, na posamezne oddaje za specialno publiko ipd. Celotila so bila namenjena samo določeni publiko, npr.: zamejski, turistični, gospodarstvenikom ... Učili so nas, da se med glasbenim programom ne objavlja novic ali da se v poročilih objavlja samo agencijske novice o dogajanju v državi in po svetu, lokalne prispevke in poročila novinarjev se pa objavlja samo v dnevnikih. Še vedno se dogaja, da se z objavo pomembnega ali zanimivega poročila z dogodka čaka na objavo v naslednjem dnevniku, ki bo na sporedu šele čez dve ali tri ure, medtem pa voditelj med glasbo prežvekuje posiljene teme, v vmesnih poročilih pa se premljeva stare novice. Tako je slovenski program Radia Koper objavil primer utopitve po prireditvi Disconautica v Kopru leta 2008 šele v radijskem dnevniku ob 12.30. Dogodek

je bil pred tem sicer skopo omenjen v oglašanju uslužbenca OKC, vendar očitno ta informacija oziroma njena dopolnitev po mnenju urednika ni sodila v vmesna poročila. Nove radijske postaje, ki niso obremenjene s preživelimi klišeji in pravili, so to informacijo ponavljale v vseh informativnih oddajah, voditelji so se o tem pogovarjali s poslušalci, na spletu pa je stekla »javna razprava« o tem dogodku že ob 8. uri zjutraj.

Lokalni poslušalci pogosto zvedo za dogodek zelo hitro, takrat številni odprejo radio in čakajo popolnejšo informacijo. Če je ne dobijo v prvih poročilih, iščejo drugo postajo ali medij. V takih primerih mora voditelj v sodelovanju z novinarjem, ki spremlja dogodek, obvestiti poslušalce, kdaj lahko pričakujejo novo ali celovito poročilo.

Ob pomembnih dogodkih, pa ne samo ob proslavah, ampak ob aktualnem dogajanju, posebej ob katastrofah in raznih oblikah ogroženosti, dosega radio najboljšo ažurnost z neposrednim prenosom dogajanja ali oglašanjem v živo med glasbeno zaveso. Naprej pripravljene in planirane oddaje odpadejo, programska shema se spremeni in podredi oglašanju oz. prenosu. To pravilo se je na Radiu Koper velikokrat obneslo. Včasih, ko še ni bilo tako pestre ponudbe radijskih programov, in ko televizijske nadaljevanke niso motile poletne »sieste«, si lahko osrednjo dnevnoinformativno oddajo Radia Koper Primorski dnevnik poslušal kar med sprehodom po ozkih koprskih ulicah. Poletno sonce ali morska soparica opravita svoje in ljudje odprejo okna, vsak radio se sliši kar na ulico.

Da radijska konkurenca odpade in da se Radio Koper posluša po vseh hišah se še vedno dogaja tudi, ko ni več vojne. Primer: 12. julija 2004, ko je ob 15.04 prizadel Posočje novi rušilni potres, se je Radio Koper začel oglašati s kraja dogodka že po petnajstih minutah, najprej naš dopisnik, nato pa še dve naši novinarki, ki sta bili tam na dopustovanju, v program pa smo vključevali tudi telefonske klice. Čeprav bi morali po shemi ob 15.30 prenašati Dogodke in odmeve, smo s svojimi oglašnji v živo kar nadaljevali. Ko sem ob tisti uri šel po koprskih ulicah proti radiu, sem lahko tako kot včasih ponovno razločno poslušal vsa ta oglašanja. V vsem Kopru najbrž ni bilo niti enega radijskega poslušalca, ki bi poslušal katero drugo postajo, takrat ni nihče pogrešal popevk Radia Capris, pa tudi osrednje informativne oddaje Radia Slovenije ne ... kot v starih časih.

Hitenje z objavo pa ima v nekaterih primerih tudi neke meje. Z razumom je treba pripraviti in objaviti tudi prvo novico, ki lahko povzroči hudo paniko, ki bi imela za posledico še večjo nesrečo. V takih primerih je treba s prvo novico pripraviti poslušalce na sprejem naslednje. Sicer pa to dosegamo s samim spremljanjem dogajanja in ažurnim poročanjem.

Prav s sprotnim in neposrednim poročanjem, ko smo ga v živo stopnjevali, smo v času slovenske vojne preprečili panično vzdušje, ki se je že ob takih novicah že samo po sebi razvijalo. Naše radijsko poročanje z novinarske konference, na kateri je bilo rečeno, da so proti našim krajem zaplule bojne ladje JLA, ni povzročilo nobene panike. Mi smo o tem poročali zelo formalno. To so poudarjali na novinarski konferenci, to so nato izpostavili v Dogodkih in odmevih in končno naslednji dan so o tem poročali časopisi z naslovi »Iz pristanišča Lora pluje osem ladij JA proti Sloveniji«, osem raketnih topnjač. S političnega zornega kota je bila to napaka ali namen tistih, ki so vodili novinarsko konferenco, z novinarskega pa strokovna napaka časopisnih urednikov, ki so to, kot se je izkazalo, nepreverjeno novico postavljali v naslov. Za strah pred bojnimi ladjami niso bili krivi tisti, ki so to novico prebrali po radiu, in pa tudi ne poslušalci, ki dobro vedo, kaj je to bojna ladja, topnjača z raketami. To ni tank, ki ga lahko zaustaviš z molotovko ali raketo. Naša popolnoma nezaščiteni obmorska mesta se niso mogla »umakniti v gozd.« Te klice poslušalcev sem tistega dne sam sprejemal in ti ljudje, ki vedo, kaj je bojna ladja, so bili prestrašeni. Obrise bojnih ladij je na obzorju zagledalo ogromno ljudi in marsikdo od teh nas je klical. Osebnost sem odločil, da se teh telefonskih klicev prestrašenih ljudi ne objavlja, vendar je bil pritisk tak, da smo nekaj morali zabeležiti. Prve dni vojne sem bil kot odgovorni urednik, kolikor je bilo le mogoče, v režiji studia, iz katerega je neposredno tekel program, torej za krmilom. Od tu sem osebno usmerjal novinarje na terenu, urejal informacije za voditelje, jih umirjal in bil v oporo ob tem nepopisnem pritisku zgodovinskega dogajanja, ki so ga morali ljudje prenašati na svojem delovnem mestu. Prav smešno se mi zdi, ko danes slišim od koga, da je dobil status vojnega veterana, ker je bil dežuren v pisarni in so mu dali ključke od sefa, kjer je bila pištola.

Ta čas je bil za novinarje izredno zahteven in odgovoren. Mi smo imeli orožje v naši besedi in z njim smo se tudi borili, zato so obstreljevali oddajnike. Nikoli v življenju ne bom pozabil večkratnih klicev nekkih žensk z izrazitim ljubljanskim naglasom, ki so pozivale k napadu in jurišu, k streljanju in krvi, ter obtoževale primorske fante in može za strahopetce. Ne morem razumeti tistih žensk, ki so zahtevale kri. Pa saj bi to bila kri njihovih mož, fantov ali otrok.

Pretiravanje s hitrostjo pri objavi je posebej občutljivo tudi pri zelo rutinskih poročanjih o drobnih dogodkih, ki omenjajo ljudi. Novinar ali urednik mora pomisliti, kaj bo s takojšnjo objavo dosegel, npr. z objavo imena ponesrečenca. V tem primeru objavimo prvo novico brez imena, z imenom pa počakamo kakšno uro, da lahko pristojni obvestijo najbližje sorodnike.

Predstavljajte si sami, kako bi bilo, če bi za smrt svoje drage osebe izvedeli po radiu.

Zaletavost ima v takih primerih zelo neprijetne posledice. Primer: že pred leti smo zjutraj na novega leta dan objavili novico, ki nam jo je posredovala takratna milica, da je neki direktor, imenovan z imenom in priimkom, imel na silvestrovo prometno nesrečo in hudo poškodovan leži v izolski bolnišnici. Je pa ta oseba kar veselo praznovala novo leto prav pri nas doma. Čeprav smo po radiu takoj preklicali to novico, je vendarle neki naš novinar že pred preklicem tekkel na radio in popravil svojo novoletno oddajo, tako da je iz nje izrezal intervju s to osebo, »saj se ne spodobi, da bi umirajoči ljudje govorili po radiu«. Dvajset let kasneje je ta ista oseba ob poslušanju našega radia slišala od dežurnega policista v neposrednem poročanju OKC-ja, da je v bolnišnici za posledicami nesreče ponoči umrl njen oče. Žal je bila tokrat ta preuranjeno povedana novica resnična.

Objektivnost

Pri radijskem imperativu hitrosti je najbolj izpostavljena objektivnost. Zaradi želje po hitrem poročanju se pogosto pozablja na preverjanje, iskanje dejstev, dodatnih informacij, stališč druge strani. Radio zagotavlja objektivnost s strokovnim, odgovornim in nepristranskim delom novinarjev in urednikov, zaupljivimi zunanji sodelavci, neposredno prisotnostjo na dogodku, nepristranskim poročanjem, upoštevanjem podatkov in dejstev pa seveda mnenj ali informacij druge strani. Objektivnost je najpomembnejši pogoj za zaupanje poslušalcev.

Po Verbinčevem slovarju tujk izhaja ta beseda iz novejše latinske *objectivus*, ki pa danes ne pomeni samo predmeten, ampak tudi stvaren, dejanski, pa tudi nepristranski, neoseben, pravičen ali tudi dejanski, resničen, obstoječ neodvisno od subjekta, od človeške zavesti. Tu pa se že bližamo svetovnim nazorom ali objektivni resnici. Mogoče prav zato ta termin ne ustreza tistim, ki zagovarjajo »edino resnico«. Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika pa se (novinar) pri presojanju in vrednotenju ne ravna po osebnih nagnjenjih, interesih, ampak po dejstvih: je nepristranski in pravičen. Njegovo poročanje je v skladu z dejanskim in resničnim stanjem ... Objektivnost novinarskih informacij je imperativ, ki izhaja pravice slehernega človeka po informiranosti, pravočasni, razumljivi in objektivni, ki temelji na preverjenih ali resničnih dejstvih, ne pa na dezinformacijah in manipulacijah. Samo uporaba podatkov in dokumentov ali dejstev pri pisanju ali trditvah pa

sama po se bi ne zagotavlja objektivnosti, prvi in osnovni pogoj je točnost podatkov, nato resničnost, celovitost in še marsikaj, kar bo še opisano.

Osebnostno menim, da v medijih težko zagotovimo popolno objektivnost, kar bom poskušal pojasniti tudi v nadaljevanju besedila, vendar na objektivnost gledam bolj kot na pravilo, obvezo, težnjo ali cilj novinarskega dela. Novinarji nimamo svoje Hipokratove prisege, vendar, če bi jo imeli, bi vanjo morali postaviti tudi objektivnost, imamo pa svoj kodeks in častno razsodišče Društva novinarjev Slovenije.

Pomen objektivnosti najboljše dokažejo posledice neobjektivnega poročanja, ko lahko mediji z lažnimi ali samo površnimi obtožbami človeka pripeljejo do ločitve in celo samomora, podjetje pa do stečaja, narod do sovraštva. Najhuje je, ko na osnovi govoric in dvomov pride do tekmovanja medijev oziroma do gonje in pravega medijskega stampeda. Objektivnost pomeni spoštovanje zakonitosti, kodeksa in moralnih vrednot družbe, zahteva korektnost in spoštovanje ljudi. Princip objektivnosti je v pravem nasprotju s hujskaškim, sovražnim, zavajajočim ali žaljivim poročanjem.

Radijska objektivnost temelji tudi na verodostojnih tonskih posnetki in neposrednem prenašanju dogajanja. Vse novice, ki ne pridejo iz verodostojnih in zaupljivih virov, je treba preverjati in navajati vir informacije. Prva novica ima sicer največjo moč, lažna ali netočna pa se lahko hitro vrne kot bumerang, tudi z večjo težo. Razen seveda v posebnih političnih razmerah, ko se laži namerno ponavlja in se jih tako spreminja v »resnico«.

Posebej pozorno je treba preveriti novice, katerih objava lahko sproži negativne reakcije pri poslušalcih, kot npr.: preplah, sovraštvo, nemire, materialno ali moralno škodo ipd. Take novice je treba preveriti vsaj pri dveh virih in se posvetovati s pristojnim urednikom. Tudi pri pomembnih novicah, ki nam jih sporočajo zaupanja vredni viri, je treba preveriti njihovo verodostojnost. Primer: nekdo nas pokliče po telefonu, se predstavi, da je dežurni policist in nam sporoča, da se je v bližini zajetja vode prevrnila cisterna s strupenimi snovmi in da je voda iz vodovodnega omrežja zastrupljena. Po telefonu lahko tako novico sporoči kdorkoli, ki se lahko predstavi tudi za ministra. V takem primeru mora novinar preveriti telefonski poziv tako, da pokliče nazaj dežurno službo na telefonsko številko, ki jo sam pozna ali pa jo dobi v telefonskem imeniku, ne pa na številko, ki mu jo je izpisal telefonski aparat ali pustil tisti, ki je informacijo sporočil. Druga preverba pa je, da se pokliče drugi vir, v tem primeru je to vodovodno podjetje, kjer se lahko poleg preverbe dobi še dodatno informacijo.

Samo preverjanje podatkov ali sklicevanje na vir pa še ni dovolj za objektivnost. Podatki so lahko točni, vendar novica ni objektivna, ker ne razkrije svoje srži. Primer: Naša nacionalna radijska postaja je po enem izmed najbolj krvavih dogodkov na bližnjem vzhodu, ki so ga nekateri označili kot uvod v tretjo palestinsko intifado, takole poročala: »Med današnjimi demonstracijami Palestincev v Hebronu je prišlo do hudih neredov in spopadov. Kot poroča agencija Reuter je bilo ob tem ubitih več oseb.« Italijanska nacionalna radijska postaja pa je isto novico objavila v naslednji obliki: »Med današnjimi demonstracijami Palestincev v Hebronu je prišlo do hudih neredov in streljanja. Po poročanju Reuterja je policija poleg gumijastih nabojev uporabila tudi prave in na ulici je obležalo več mrtvih palestinskih demonstrantov, med temi so bili predvsem otroci.«

Včasih pa preverjanje ni v interesu nekaterih novinarjev. To nam zelo nazorno pove primer nekega članka v nekem zelo branem časopisu, ki ga je novinar posvetil ugibanju, zakaj so 21. maja 1945 na nekemu zidu v Marušičevi ulici v Kopru postavili spominsko obeležje s podobo iz Kristusovega življenja in spodaj napisali »Gesù mio misericordia« (Kristus moj, usmiljenje) ter zakaj so prav ta datum zapisali s tako velikimi črkami. Novinar se je v kar obsežnem tekstu, podkrepjenim s fotografijo kot dokazom, ki je bil obrobjen tako kot komentarji, spraševal, kaj se je hudega, pravzaprav groznega, moralo takrat zgoditi v Kopru, prav v tistih dneh, ko so sem prišli partizani, ko so komunisti prevzeli oblast, kaj so hudega počeli z domačini Italijani, in se spraševal, ali se ni mogoče prav zaradi tega začel eksodus Italijanov ipd. Če bi potrkal na sosednja vrata in vprašal tam takrat še živečega starega Koprčana, tako kot sem to storil jaz, bi tudi on dobil odgovor, da so to obeležje postavili domačini iz ulice, v spomin na tisti 21. maj, ko so po dolgih letih vojne, obnovili tradicionalno koprsko procesijo v spomin na hudo kugo, ki je nekoč pomorila večino prebivalcev mesta. Pokopavali so jih povsod, kjer je bilo le možno, tudi v tej ulici. Ta gospod, ki je bil član italijanske skupnosti, bi mu lahko še veliko zanimivega povedal tudi o priseljevanju in odseljevanju.

Ampak ostal bi brez svojega namena. To pa bo opisano pod naslovom: medijska manipulacija.

Pri objektivnem novinarstvu je zelo pomembna tudi uravnoteženost spremljanja dogajanja in enakopravna prisotnost vseh strani, ki so udeležene v dogajanju. Pri mednarodnih dejavnikih je to zelo odvisno od novinarskih agencij. Tu se zelo jasno vidi interes velikih držav in kapitala. Najbolj občutljiv pa je enakopraven, uravnotežen ali »pravičen« odnos do posameznih, pogojno rečeno, konkurenčnih subjektov. To najbolj pogosto izpostavlja

politične stranke in posamezni politiki, češ da so mediji ali pa eno uredništvo, celo novinar, bolj naklonjeni drugemu, da so drugi večkrat objavljeni kot pa on, da je nekdo imel več minut ipd. V predvolilnih soočenjih se ta prisotnost v programu in čas merita, vendar ne gre samo za politiko. Zelo so občutljivi in prav imajo tudi drugi, kot npr.: zvezdniki, kulturniki, športniki ali preprosto vsi, ki si želijo prisotnost na medijih. Med njimi so tudi taki, ki imajo od tega materialno korist. Ker pa že imajo pravico do prisotnosti v medijih, in ker nekateri mediji brez njih ne morejo, morajo uredništva tudi zagotoviti, kolikor je pač možen, uravnotežen nastop vsebine in posameznikov v primerjavi z njihovo politično, kulturno ali pa senzacionalistično težo. Pri tem morajo seveda upoštevati tudi interes svojih poslušalcev ali bralcev in gledalcev ter seveda lastnikov. Tu je objektivnost težko določljiva, sem pa moral kot urednik velikokrat pritrđiti komu, da ima prav, ko mi je očital, zakaj njega nikoli ne povabijo za gosta v oddajo o kulturi, njegove kolege pa stalno, neki pesnik pa mi je rekel, da ima naša urednica rada samo slikarje. Tu sem moral odgovarjati na pamet, saj smo za politiko, gospodarstvo in tudi lokalne skupnosti, katerih predstavniki so pogosto protestirali, da so zapostavljeni, vodili zelo natančno statistiko objavljenih prispevkov, za vsakega umetnika posebej pa žal nismo mogli.

Delni, pomanjkljivi in enostranski podatki, čeprav resnični in točni, niso dovolj za objektivno poročanje, če niso tudi celoviti oz. ne vsebujejo drugih pomembnih podatkov ali informacij. Objektivnost omogočajo točni in celoviti podatki, vsi tisti, ki lahko dajo poslušalcu pravo sliko dogajanja. Namerno izpuščanje pomembnih podatkov ali informacij (izjava druge strani) je skrita oblika zavajanja. Poglejmo primer nekega radijskega reportažnega poročila o uspehu neke glasbene šole, ki je leta 1999 na nekem tekmovanju učencev osvojila kar 12 zlatih medalj. Avtorica je po uvodu poimensko naštel šest nagrajenih učencev in pri vsakem navedla instrument in mentorja, nato je objavila izjavo »glavnega junaka«, to je profesorja, ki je kar dva učenca pripeljal do zlatega odličja. Zatem je naštel še šest odličnjakov, vendar brez navedbe mentorja, in na koncu dodala izjavo ravnatelja šole, ki se je ves navdušen pohvalil in zapel slavospev profesorju z dvema nagrajencema. Po objavi prispevka sem avtorico poklical na zagovor, zakaj ni objavila imena mentorjev pri ostalih šestih nagrajencih, in kako to, da po navedbi instrumentov sama ni ugotovila, da so vsi učenci nekega znanega učitelja. Ta se je seveda izgovarjala, da je dobila pomanjkljive podatke. V tem primeru bi morala avtorica povprašati za imena ostalih mentorjev, če teh ne bi dobila, ne bi smela objaviti nobenega. Ko pa bi ugotovila, da je bilo nagrajenih kar šest učencev enega učitelja, bi morala ponuditi mikrofona prav temu profesorju,

ravnatelj pa bi morala kljub prijateljskemu odnosu vprašati, zakaj skriva ime najboljšega učitelja.

K slabo pripravljene, površni in na hitro pripravljene informaciji, ki ni objektivna, prispeva tudi neprofesionalna ocena, da je radijska informacija trenutna, da jo slišimo le enkrat, da je poslušalec ne more preveriti tako kot bralec pri časopisu, ki se pri branju ponovno vrača z očmi na že prebrane dele članka, da gre radijska informacija „skozi eno uho notri in skozi drugo ven«. K površnemu in nepreverjenemu delu silijo mlade novinarje celo neki uredniki, ki poudarjajo samo hitrost, ali pa nalagajo preveč dela. Temu je treba dodati še vedno hujše zahteve po kratkosti, pestrosti ali izvirnosti podajanja informacije, kar pa še bolj izpostavlja napake in neznanje. Vzemimo primer uvodnega prispevka ob 60-letnici Radia Koper 25. maja 2009 ob 7.00. Uvodničar je v ob znanem glasbenem avizu zatrdil, da se je tako natanko pred šestdesetimi leti prvič oglasila Barčica, kar naj bi pomenilo, da je na ta dan ob tej uri začel oddajati Radio Jugoslovanske cone Trsta. Za tem je omenil, da se je ta radio po podpisu Londonskega sporazuma preimenoval v Radio Koper - Capodistria. Po tonskem insertu je povedal, da so bile to besede direktorja regionalnega centra RTV, in na koncu še, da je ta radio prvi primorski radio. Kar štiri poenostavitve ali netočnosti v eni dobri minuti.

Ta radijska postaja je začela oddajati že en dan prej, to je 24. maja zvečer ob šestih, na predvečer Titovega rojstnega dne s posebnim predprazničnim štiriurnim programom, 25. maja 1949 pa so začeli z rednim programom ob 6.00 zjutraj. Zaradi poudarjanja Titovega rojstnega dne in Praznika mladosti se je vedno štel, da je radio začel oddajati 25. maja. Po ukinitvi STO-ja se je preimenovala v Radio Koper, Capodistria so dodali šele čez dve leti, regionalni center ima sedaj vodjo ne pa direktorja, kar nekaterim lahko tudi jasno pove, da nima poslovne in programske avtonomije, prvi primorski radio pa je bil Radio svobodni Trst, drugi se je oglašal iz Ajdovščine, naš koprski pa je bil šele tretji. Pristnost informacije pa je posebej zavedla glasbena podlaga uvodnika. Zanj je avtor uporabil novejšo Privškovo priredbo Barčice s slavnostnega koncerta ob 30-letnici Radia Koper, ob tej priliki bi zagotovo lepše zvenela tista izvirna Vrabčeva, zaigrana na vibrafon, ki je že vseh 60 let simbol te radijske postaje.

Dovolj o tem uvodniku, za to publikacijo pa lahko dodamo, da so na začetku izvajali Barčico v živo na čelesto. Vrabčeva Barčica pa ni bila sigla, ampak le nekaj taktov dolg razpoznavni in zaščitni znak koprskega radia ali avizo, ki se je večkrat ponavljal, da je poslušalce opozoril, da se pripravijo na začetek programa, tako kot v gledališču na začetek predstave, kasneje, s podaljševanjem programov, so ta znak skrajšali na tri ponovitve. Njegova

uradna sigla, s katero se je oglašal od prvega dne kar 40 let, je bila znamenita delavska himna Internacionala. Privškova Barčica je bila deset let poslovilna skladba ob koncu slovenskega programa, vlogo otvoritvene sigle pa je prevzela šele po ukinitvi Internacionale in to ločeno, najprej programa v slovenščini, šele kasneje pa tudi programa v italijanščini.

Objektivnost trpi včasih tudi zaradi želje po ugajanju novi oblasti ali novim šefom. To seveda prinaša boljše plače, napredovanje in druge ugodnosti. Poznamo tudi primere veriženja interesov posameznikov in skupin s politiko, gospodarstvom ali skupinami pritiskov. Sem sodijo tudi želje po uspehu, medijski izpostavljenosti, slavi novinarjev in oseb, ki z njihovo pomočjo nastopajo v javnosti. Neobjektivno ni samo, da se objavlja napačne podatke, ampak tudi da se izpostavlja delne, pomanjkljive informacije, samo tiste, ki so v interesu nekaterih posameznikov ali skupin. Najbrž je tudi to razlog, da je bila v knjigi *Dan prej*, ki je sicer zelo dokumentirana in pomembna knjiga, objavljena pomanjkljiva ali neobjektivna informacija o Radiu Koper v začetku slovenske vojne. Tu sta zapisani le pripovedi dveh naših novinarjev, ki nista bila dobro obveščena, kaj se je tistega dne dogajalo v uredništvu, saj je eden zapustil uredništvo že zgodaj dopoldne, in je naslednje dni bil »na terenu«, drugi pa je takrat koristil proste dneve. Prvi novinar je bil mogoče res obveščen o dogajanjih na meji od svojega prijatelja, vendar uredništvo je bilo že pred tem obveščeno od pristojnih, nekateri novinarji pa so bili že zjutraj razporejeni po terenu, prav tam, kjer se je pričakovalo zaplete pri zamenjavi obmejnih tabel. Tega najmlajšega novinarja pa namerno nisem seznanil s tem razporedom iz določenih tehtnih razlogov.

To, kar je povedano v knjigi *Dan prej* o našem programu, sicer delno drži, vendar pa so to samo neke manj pomembne podrobnosti, kot sta lahko povedala dva zelo neobveščena vira. Povedala pa sta tudi tako, kot je njima ustrezalo. Omenili bi lahko vsaj to, da so bili že zjutraj reporterji na terenu, da je naš program ob 13.00 kot prvi radio v Sloveniji popolnoma samostojno, po lastni odločitvi, brez kakršnega koli ukaza ali soglasja iz Ljubljane, začel izvajati že prej pripravljeno »vojno shemo«. Marsikaj pomembnejšega in zanimivejšega bi lahko povedali tisti, ki so ostali »na okopih«, vodili program, ali spremljali dogajanja na kraju dogodkov, pred namerjenimi cevmi. Še več bi znal povedati tisti, ki je ta program vodil in sam odločal, vendar ta bi lahko povedal tudi kaj neprijetnega. To so vedeli tudi nekateri naši kolegi iz sosednje časopisne hiše, saj so takrat o tem našem posebnem kontaktnem vojnem programu tudi pisali, lahko bi za svojo knjigo povzeli tudi iz tistega. Res pa je, da sta tista dva mlada radijska novinarja leto po vojni, v času pisanja knjige, postala nova šefa ... tisti prej omenjeni članek med vojno pa je tudi pisal bivši urednik ... Novi urednik mi je v nekem pogovoru sicer obljubil,

da bodo to krivico naslednje leto popravili, vendar sta od takrat minili že dve desetletji. Marsikaj bi se lahko še danes bolje pojasnilo, če bi lahko ponovno poslušali posnetke takratnega programa, a žal so trakovi s tonskim zapisom takratnega programa, ki sem jih ukazal shraniti, iznenada izginili. Ta in podobne izkušnje iz časov osamosvajanja in slovenske vojne so mi je kasneje kot novinarju in uredniku veliko pomagale pri razumevanju in razkrivanju resnic in potvarjanja bližnje zgodovine naših krajev.

To temo lahko obravnavamo tudi kot medijsko manipulacijo ali oblastništvo. Po mojem spoznanju je bilo glavni vzrok za to zamolčanje dejstvo, da novi oblastniki ob tem niso odigrali glavne vloge, ampak jo je narod ali kvečjemu neki posamezniki iz tega našega upornega ljudstva, ki smo bili na kraju dogajanja, ga poznali in sami ukrepali. To potrjuje že primer Pekrske Gorce pri Mariboru.

Po dogodkih pod Pekrsko gorco nas je takratni Demosov minister za informiranje Jelko Kacin vse odgovorne urednike sklical na pogovor v Ljubljano. Na tem sestanku nam je zabičal, tako kot nam niti iz partijskega cekaja (CK ZKS) ni upal nihče, da moramo, če se še kaj takega zgodi, preden kaj objavimo, poklicati njih v Ljubljano, da nam oni povedo kaj. Ob tem je pomodroval, da »kdaj pa je žaba videla več kot sokol na vrhu najvišje stolpnice v Ljubljani«. Žabe naj bi bili mi, odgovorni uredniki, sploh pa urednik radia Maribor, ki ga ni poklical, preden je objavil novico o pekrskem dogodku. Jaz sem takrat na pol na glas bleknil, da sem vedno mislil, da so žabe v Ljubljanskem barju, ne pa na Pohorju. Vsi okrog mene so se zasmeli, gospod nas je sicer pogledal, a očitno ni dobro slišal ali razumel poante in je nadaljeval s svojim soljenjem pameti ...

Ko je prišel 26. junij, Dan prej, kot to imenujemo na Primorskem, sem se že zjutraj odločil, da vpeljemo tako imenovano vojno shemo programa, a sem zaradi groženj z Radia Ljubljana z disciplinsko komisijo, ki sem jih dobil že med oglašanje našega novinarja v Val 202 o incidentih na mejnih prehodih, zaman klical Kacina in vse ostale, tudi direktorja radijskih programov Slovenija, dobil sem le enega nepristojnega pomočnika ministra, ki o tem nič ni vedel, sem se za ta korak odločil po svoji pameti in navdušenju urednice APO Ide Kogej, ter ukazal, da ob 13.00 uvedemo program po posebni vojni shemi, v kateri so odpadle vse redne oddaje, in se spremenil v neposredni informativni program z glasbo in terenskimi oglašaji .

In kaj jih je motilo pri poročanju Radia Koper ob Dnevu prej? Očitno je bil najpomembnejši vzrok isti kot pri poročanju Radia Maribor ob dogodkih v Pekrah, to je, da tega niso organizirali oni, ampak, da je bil to spontani upor ljudi in samostojna odločitev uredništva, kaj in kako bodo o tem poročala.

Torej da jih nismo priznali kot oblast. Za politične »odločevalce« pa je mogoče bilo še bolj moteče, da se to ni zgodilo v Ljubljani. Pa še tiskovne konference niso utegnili sklicati, da bi se pohvalili, kako so oni organizirali odpor.

Vrh države je ta Dan prej namenoma zamolčal. To je po dvajsetih letih takratni minister za informiranje Jelko Kacin vendarle priznal: »Nisem ga le zamolčeval, ampak sem ga prikriival. Želeli smo, da se domača in svetovna javnost osredotoči na slovesnost razglasitve samostojne države.« Po tridesetih letih so v eni od prazničnih oddaji TV Slovenije, ki jo je z osamosvojitelji, tudi zapornikom Igorjem Bavčarjem, vodila Rosvita Pesek, pa sta s Kacinom sicer že slišano zgodnico malo spremenili, in sicer, da so Dan prej namerno zatajili zato, ker sicer slovenska vojna ne bi bila vojna za osamosvojitvev, ampak državljanska vojna, saj bi se začela pred proslavo ob razglasitvi samostojnosti. To bi povzročilo probleme z mednarodnim priznanjem države.

No, v deklaraciji o neodvisnosti nikjer ne piše, da velja šele po fešti ...

Nekaj podobnega se je ponovilo celo ob epidemiji Covida 19, ko je Janšev Ukom jasno pokazal STA, kdo je oblast, in celo nekaterim ministrom in strokovnjakom prepovedal samostojno nastopanje v medijih. TV Sloveniji pa so svojo dejansko oblast še najbolj pokazali, po volitvah, ki so jih izgubili.

Pogosta oblika neobjektivnega poročanja je, da se govori samo o posledicah, ne pa tudi o povodih in vzrokih, čeprav so ti znani. Tako so pogosti primeri neobjektivnega poročanja o zgodovinskih primerih, npr.: italijanski mediji ob obujanju spomina na eksodus in fojbe sploh ne omenijo, da so oni pred tem izgnali s Primorske več kot sto tisoč Slovencev, jih pretepali, pobijali celo otroke, prepovedali slovensko besedo, prisilno poitalijančili imena in priimke, napadli brez vojne napovedi, imeli posebna koncentracijska taborišča za Slovence, požigali vasi in pobijali s ciljem izbrisati ves narod. Nekateri slovenski novinarji in uredniki jih povzemajo in vgrajujejo njihove netočne ali delne resnice v svoja poročanja in tako kot italijanski uporabljajo njihovo terminologijo ali celo trditve o povojnih izgonih ali pobjah Italijanov. Celo nacionalna slovenska agencija STA je 9. februarja 2005 poročala: »V Trstu bodo danes in v četrtek prvič uradno obeležili dan spomina na fojbe in eksodus oz. izgon optantov iz Istre, Reke in Zadra. / ... / spominjajo na poboje na narodnostno mešanih območjih«.

Vsak, ki vsaj malo pozna zgodovino ali vsaj izraz optanti, ve, da so ta naziv dobili tisti Italijani in Jugoslovani, ki so po jugoslovansko-italijanskem dogovoru o ureditvi meje »optirali«, to je po lastni presoji so se sami opredelili, na katero stran se bodo preselili. Za izselitev so morali na svoji

strani vložiti prošnjo, ki so jo morali na drugi strani mej pisno sprejeti. Za optante torej ne moremo reči, da so bili izgnani. Pred trditvijo »poboji«, ki že daje neko sodbo, pa bi po vseh pravih sodila beseda »domnevni«, vsaj dokler Italijani ne odprejo Bazoviškega rudnika, jame Bršljanovca pri Opčinah, pa še kakšne druge, ki so jih zaprli in oklicali za nacionalne spomenike fojbe. To pa tudi zato, ker nekateri domačini in očividci trdijo, da je v teh jamah le nekaj trupel nemških vojakov, ki so prav tam padli v zadnjih bojih, v bazoviškem Šohtu pa naj bi poleg nemških trupel in konjskih kadavrov bilo še nekaj trupel zajetih partizanov in aktivistov, ki naj bi jih v jamo porinili Collottijevci, preoblečeni v uniforme *Guardie Civiche* in najhujši Collottijev pomočnik »Fabio«, obsojen in usmrčen kot vojni zločinec. Povojne dogodke v Teharjah ali Hudi jami ni mogoče enostavno posploševati tudi na Trst.

Pri iskanju objektivnosti ne gre samo za izjave z obeh strani, ampak moramo tudi na osnovi dokazanih dejstev in lastnega znanja ločevati med vzrokom in posledico. Če poročamo o posledici, pa ne sklepajmo prehitro o vzroku, ampak raje navedimo in nanizajmo znana dejstva. Ob tem pa moramo dopustiti tudi možnost, da obstajajo nam še neznana.

Če nam zelo delikaten in še nerazčiščen zgodovinski problem lahko pušča pomisleke pogledjmo raje preprostejšega – primer hude prometne nesreče na zasneženi cesti. Kaj je bil vzrok nesreče: zasneženo cestišče ali razmeram na cesti neprilagojena hitrost? Ni dovolj, da povemo, da je bila cesta zasnežena, povejmo tudi, da je bila prebita varnostna ograja, pa brez omenjanja visoke hitrosti. Tudi naštevanje možnih vzrokov in posledic, kar tako, da le napolniš poročilo, ni objektivno poročanje. Netočen podatek ali nepopoln podatek je lahko v primeru cestnih razmer tudi vzrok za naslednjo nesrečo. Poročevalec lahko obširno opisuje dogodek in ocenjuje vzroke ter posledice samo, če jih res vse pozna, sicer je bolje, da se omeji na kratko poročilo, v katerem poveže samo tista dejstva, ki informacije ne morejo izkrivljati. Druga rešitev pri nepopolnem poznavanju dogodka, ko novinar ne more dobiti dodatnih informacij, je, da poročevalec poslušalcu pove, da vseh podatkov ali ozadij dogajanja še ne pozna. To mu pri poslušalcu zagotovo ne bo zmanjšalo ugleda.

Pravo objektivnost je v novinarstvu zelo težko doseči, še sodstvo z dolgimi in preverjenimi postopki lahko greši. Za objektivnost je lahko celo izjava priče ali strokovnjaka premalo, je pa objektivizacija, če se navede vir informacije in druge podatke, ki pomagajo poslušalcu spoznavati vsebino. Prav tako ni samo po sebi objektivno že neko mnenje skupine, organizacije, pa četudi je to parlament, vlada ali univerza, raziskovalni inštitut, tudi ne uradne osebe, predsednika ali papeža, to so še vedno subjektivna mnenja. S pojmom

objektivno so se v bližnji preteklosti pogosto okoriščale oblastne skupine ali organizacije in celo posamezniki, ki so subjektivno mnenje skupine ali organa, včasih lahko samo predstavnika organa ali oblasti, razumeli kot objektivno, samo zato, ker je bila podana s strani »nezmotljivih oblastnikov«. Prav zaradi tovrstnega okoriščanja s pojmom objektivno, se danes številni zatekajo k drugačnim opredelitvam objektivnosti ali celo opuščajo rabo te besede.

Pri poročanju lahko novinarji nasedejo tudi raznim formalnim sporočilom uradnih oseb ali institucij, ki so na videz objektivna, so pa dejansko zavajanje ljudi. Primer: ob ukinitvi brezplačnega parkiranja na dveh največjih koprskih parkiriščih so občinski funkcionarji v vseh obvestilih in na novinarski konferenci govorili o uvedbi novega »parkirnega režima«. Naša novinarka je ob tem napisala poročilo, v katerem je dosledno povedala poslušalcem: »V Kopru bo veljal nov parkirni režim.« V poročilu pa je omenila tudi parkirnino. Ta je bila, poleg parkirnih avtomatov in modrih črt, edina novost. Številni poslušalci, ki jih ne gre nikoli podcenjevati, so seveda to informacijo objektivizirali: »V Kopru bodo odslej pobirali parkirnino.«

Pri sporih ali konfliktnih situacijah, predstavljanju različnih mnenj, svetovnih nazorov, soočanju političnih interesov ipd. moramo upoštevati obe strani. Na »obe plati medalje« moramo biti posebej pozorni pri poročanju o političnih dogodkih, kjer ima medalja lahko tudi toliko strani, kolikor je strank. Pri spornih ali konfliktnih temah so zelo učinkovite sodobne oblike neposredno vodenih oddaj, v katerih obe ali več stani javno sooči svoja stališča, omogočajo pa tudi sodelovanje poslušalcev. Aprioristično omogočanje drugi strani, da poda svoje nasprotno mnenje in da pri tem zavaja javnost, širi laž ali pa celo nestrpnost pa zagotovo ni pot k objektivnemu poročanju. Tu se srečamo s problemom zaupanja novinarju, njegovim izkušnjam, znanju in strokovnosti na sploh. Kakšno je to zaupanje v uredništvu, pa najbolj kaže odnos do komentarja in zahtevnejših novinarskih zvrsti, do znanja in vrednotenja dela starejših, izobraževanja. Najbolj prozorna pa je kadrovska politika do vodilnih uredniških mest.

Na (ne)objektivnost informiranja posebej vplivajo:

- zakonodaja, ki lahko vpliva na avtonomijo uredništev in novinarjev, lastniško stabilnost, uredniško politiko, kadrovanje vodstev novinarskih hiš, urednikov in novinarjev;
- uredniška politika, pri javnih zavodih jo določa svet zavoda, pri zasebnih pa lastnik;
- odvisnost od informacijskih agencij ali tujih virov informacij;

- politični ali gospodarski pritiski na uredniško politiko;
- politične, gospodarske in kulturne razmere v družbi, »stanje duha«;
- pristranskost (partijnost) programskih delavcev, vsak novinar hote ali nehoti ocenjuje dogajanje z nekega svojega svetovnonazorskega vidika, številni tudi s politično ideološkega zornega kota ali pa celo ozkega strankarskega interesa;
- delovanje raznih skupin in »neformalnih vratarjev«, ki nekaterim ljudem ali dogodkom zaradi lastnih interesov omogočajo večji ali manjši dostop do javnosti;
- senzacionalizem, namerno izpostavljanje posameznega, neaktualnega, vendar za poslušalce zanimivega, privlačnega, razburljivega problema ali primera, ki daje prednost zanimivemu pred pomembnim, aktualnim, s čemer se zamegljuje dejanske najpomembnejše probleme;
- slabšanje delovnih pogojev, varčevanja s kadri, slaba in nepravilna plačila, neurejeni odnosi v novinarski hiši in v uredništvu – vse, kar vpliva na kvaliteto novinarskega dela;
- razne oblike zastrahovanja novinarjev in urednikov;
- korupcija, v katero lahko štejemo »zaslužna« napredovanja politikom naklonjenih novinarjev in urednikov, šefom naklonjenih novinarjev in »kaznovanja«, grožnje ter šikaniranja neupogljivih ali drugače mislečih;
- cenzura, s katero državna administracija, politika, sodstvo, vojska, policija ali neka druga skupina pritiska prepreči objavo informacij ali mnenja (vse ostale točke delujejo kot skrita ali prikrita cenzura);
- samocenzura (avtocenzura), izpuščanje ali potvarjanje informacij zaradi strahu pred nadrejenim ali zaradi lastnih interesov, ritolizništva ipd.;
- neznanje in nestrokovnost, zaradi katere urednik ali novinar ne more oziroma ne zna pravilno posredovati informacije, razgledanost, obvladanje jezika in slabe izrazne sposobnosti;
- pretirano krajšanje novic in zahteve urednikov po prilagajanju določeni obliki sporočila;
- slab odnos do dela, površnost in neodgovornost.

Kritičnost

Zakaj tolikšen poudarek objektivnosti? Zato, ker novinarstvo ni samo informiranje, ni samo prenašanje informacij, ki so nujni pogoj za delovanje družbe, ampak tudi kritični odnos do informacij samih, do vsega dogajanja, tudi oblasti in civilne družbe, do gospodarstva in kulture. Gre za ogromno množico informacij, ki jih je treba selekcionirati, saj vseh ni mogoče prenesti vsem. Pri tem gre res za strokovno vrednotenje in za nek kritični pristop. Ko sami ne znamo ali nočemo presoditi, kaj je dobro in kaj slabo, ponujamo to odločitev poslušalcu, in ker je slabega veliko, nam zmanjkuje prostora ali časa, režemo ali zmanjšujemo tiste dobre informacije s pozitivnim nabojem.

Ločevati je treba kritičnost in kritizerstvo. Nekateri žal v vsaki zadevi iščejo samo negativne plati, izpostavljajo samo slabo, nikoli ali pa redkokdaj dobro, poleg tega pa še pogosto širijo strah. Kot da delajo v interesu tistih, ki si z rušenjem in trdo roko poskušajo prisvojiti oblast in last. Kritik tudi pohvali, priporoča, razveseljuje ljudi s satiro. Prehajanje v negativno kritizerstvo je lahko nek nezavedni proces, obstaja pa tudi načrtni, ko je nekomu, neki skupini ali stranki poseben interes razburjati javnost, ustvarjati nezadovoljstvo množic ipd. To je seveda že druga obsežna politološka tema, zato recimo, da tega v našem novinarstvu ni.

Po SSKJ ima beseda kritika dva pomena: 1. analiza novega znanstvenega ali umetniškega dela zaradi splošne presoje in ločitve pozitivnih in negativnih sestavin, 2. negativna ocena česa. Žal se v novinarstvu razume kritiko bolj v drugem pomenu, češ novinarstvo ni znanost. Seveda ni, vendar zaradi tega ni treba postavljati za mentorje ali vodje izobraževanja ljudi ali vodje ljudi, ki nimajo ustrezne izobrazbe ali točneje strokovnega znanja. Kritičnost je profesionalen in odgovoren odnos s pozitivnim namenom popraviti, dopolniti ali spremeniti to, kar je narobe, ne pa rušenje. Rušenje je dovoljeno samo, če ni izhoda in če je okolica zavarovana, da s tem ne povzročiš večje škode, kot jo preprečuješ. Žal nekateri pod besedo kritičnost razumejo tudi negativizem in celo fatalizem.

Če se je v Ljubljani, kjer je center politične oblasti, razvilo pretirano novinarsko kritizerstvo, se je v Kopru z novimi uredniki ustalilo koketiranje s politiko in gospodarstvom, še najbolj pa s kulturo. Zakaj? Ker je Koper v stalnem spopadu s centralizmom, ki njegove posebne vloge ne razume ali pa hoče na njegov račun kaj privarčevati, zato pa tukajšnji radio v tem boju za obstoj išče podporo v lokalni politiki, upravi, gospodarstvu in sploh pri vseh poslušalcih. Ta agonija se vleče že iz časov pred slovensko osamosvojitvijo in je že postala kronična bolezen. To potrjuje pravilo, da brez avtonomije

uredništev ni prave novinarske svobode, tudi zato se spreminja v lokalno ali »tovarniško glasilo«.

Primer. Ko sem s številnimi oddajami, reportažami in javnimi prireditvami postavil Abitante kot simbol propadanja Istre, so nekaj let za tem v ta kraj prišli kulturniki. Ljudje iz tistih krajev so hoteli, da jih jaz pozdravim, a neki umetnik, ki je bil zelo prepleten tudi z lokalno oblastjo in gospodarstvom, se je temu zoperstavil, češ da imajo oni na Radiu Koper svoje novinarje. Za primer je povedal tudi ime, to je bila novinarka, ki ni naredila še enega dobrega kritičnega prispevka, zna pa zelo dobro hvaliti in kovali ljudi v nebo.

Ne samo politiki in razni oblastneži, celo nekateri uredniki ne znajo ceniti tistih novinarjev, ki stalno iščejo resnico. Ti jim povzročajo samo probleme in jih prikazujejo kot šefe, ki niso sposobni obvladati svojih delavcev, zato jih politika ali gospodarji ne bodo predlagali za napredovanja ali nagrade.

Za neke je resnica »po bogu dana«, to je po šefih, za druge pa ni pomembna. Ti na srečo niso v večini, so pa v to vedno bolj prepričani.

Vse več je novinarjev, ki so se tudi sami našli nove »morale« naše družbe, ki so se sprijaznili z lažmi, krajo, korupcijo in ritalizništvom. Celo taki se najdejo, ki so izbrali novinarstvo samo za svoje orodje. Gre za razvrednotenje moralnih vrednot družbe ali za iskanje in kristaliziranje novih, obupanost ali staranje družbe, ali pa samo oportunitizem ali tudi strah, da se jim ne zgodi to, kar se je dogajalo meni, moji generaciji? Žal niso samo uredniki in šefi tisti, ki so se udinjali v svoje udobne in drage naslanjače, ampak tudi nekateri novinarji so se skrili v svoje »lastniške« vrtičke in parcele, kjer zelo radi ohranjajo lagodno življenje javnega uslužbenca. To je oblika zapiranja v svoj svet, varno zavetje pred agresivneži. V tej sedanji družbi razkroja in brez vizije je to popolnoma normalno, saj bi kakršnokoli prehitro ukrepanje, preden razmere dozori za spremembo, prinašalo samo nove grozote.

Medijske manipulacije

Govoriti o objektivnem novinarstvu ni več »aktualno« tudi zaradi tega, da se je lahko izpeljalo prerazporeditev vpliva, moči, in seveda lastninjenje ali bolje rečeno kraja nekdanjega družbenega premoženja. To je bilo in je še možno samo ob rušenju kontrolnih mehanizmov države in moralnih vrednot in seveda z manipulacijo množic. Kako podzavestno vplivati na mnenje ljudi, kako jih pripraviti na to, da bodo sprejemali našo informacijo ne pa katero drugo, da ji bodo verjeli, da bodo zanjo »šli v ogenj«?

Ne gre samo za že razvpito »subliminarno propagando« za Coca colo in pokovko v ameriških kinematografih s skritimi reklamnimi gesli med sličicami filmskega traku, ampak za pravo medijsko »pranje možganov«, ki je neprimerno bolj učinkovito od nekdanje »prevzgoje« v času Mao Dzedunga. Že rimski imperatorji so vedeli, da lahko množice obvladajo s kruhom in igrami. Vendar zunaj, na primerni razdalji, so imeli vedno pripravljene legije, njihove fine dame pa stekleničke strupa. Takratni govorniki niso imeli takih možnosti kot danes množični mediji. V srednji šoli sem slišal za teorijo, da so Straussovi valčki s svojo lepoto in popularnostjo pomagali Metternichu odvrti pozornost od njegovega skritega in podtalnega prevzemanja oblast v državi, ki je sicer pripadala suverenu. Nato smo se na fakulteti učili o Göebelsu in njegovi šoli ponavljanja laži, ki postane resnica. Mojstri laži so bili že politiki antičnega Rima, Mussolini jih je s pomočjo radia in filma krepko prehitel, tudi njihove naslednike iz srednjega veka, ki so ob burnem odobravanju množic na grmadah zažigali znanstvenike, ki so trdili, da je zemlja okrogla. Hitler pa je zahteval velike laži, take, ki bi že same po sebi onemogočale pomisleke. Italijanski fašisti in kasneje še anarhisti so razlagali, da je treba sprožiti teror, ker ta povzroča strah in tako omogoča rahljanje družbenih institucij ter prevzem oblasti. Italijanski propagandisti eksodusa so širili govornice, da v Jugoslaviji mora cela vas jesti isto hrano iz enega kotla in uporabljati samo en glavnik. Prvi turisti, ki so prihajali v Jugoslavijo, so me spraševali, kje so trgovine za komuniste, ki dobijo vse zastonj, in kje so vrtci tistih otrok, ki jih vzamejo nekomunistom. Celo o kopitu, ki bi ga imeli komunisti namesto levega stopala, in o repu me je spraševala neka Američanka. O tem seveda niso poročali mediji, ti so govorili o veliki politiki, o korupciji, o denarju, ki naj bi ga bi imel Tito v Švici.

V času socialističnega samoupravljanja je veljalo pravilo o konstruktivni kritiki, katere cilj je izboljšanje sistema, ne pa rušenje, a so si nekateri sekretarji in šefi to razlagali, da lahko novinarji kritizirajo vse, le njih ne. No, tudi danes imamo take sekretarje ...

Naši nekdanji politiki so od nas novinarjev zahtevali, da moramo najprej objaviti novico o Titu, pa čeprav je tistega dne Tanjug poročal samo, da je sprejel akreditivne nekega novega veleposlanika iz Afrike. Partija je v desetih božjih zapovedih menjala besedo Bog za Tito. Bog ne daj, da si kaj grdega napisal o Titu, partiji ali JLA, tudi o papežu in cerkvi ne. Spomnimo se, da so dopisnika iz Rima dali na sodišče samo zato, ker je povzel iz nekega italijanskega tiska en bogokleten stavek o papežu. Srbi rečejo: »Ne diraj lava dok spava!« (Ne drezaj leva med spanjem!).

Ameriškega predsednika Kennedyja, ki je razširil skrite napade na Vietnam iz Laosa in uporabljal za bombardiranje civilna letala, so mediji uspeli prikazati kot mirovnika. Ameriški »strokovnjaki« hladne vojne so gradili na strahu pred atomsko vojno, razvijali razne teorije o diktaturah in demokracijah, izpostavljali človekove pravice, sami pa ohranjali smrtno kazen. V Sovjetski zvezi, na Kitajskem in še kje so proglašali ljudske republike, hkrati pa pobijali ljudi. Kolikokrat smo slišali o Černobilu in kolikokrat o posledicah poizkusnih razstrelitev skorajda 2000 atomskih bomb v zraku, nad ali v zemlji in v morju, da ne govorimo o pesticidih in drugih škodljivih snoveh, ki prinašajo finančno ali pa vojaško nadvlado.

Informacija je tudi blago, agencije jih prodajajo, velike mednarodne pa imajo pravi monopol. Agencije oblikujejo novice tako, da jih lahko čim bolj uspešno tržijo. Ko se ta monopol združi z interesom velikih sil, smo lahko priče pravih medijskih vojn ali prefinjenih političnih iger, ki so odvijajo tudi s ciljem agresij nad drugimi narodi ali celo rasami. O tem pa ne bi dalje razpredal, saj je tema zelo kompleksna.

Atomizirane množice, te zmanipulirane posameznike, ki so z nevidno žico radijskih in televizijskih valov priklenjeni na tisto pravo nevidno oblast, se najlepše obvlada s strahom. Hladna vojna je držala svet v stalnem strahu, ki pa je bil uravnotežen: preprosti ljudje so se bali vojne, bogati pa komunistične revolucije. Po propadu Sovjetske Zveze, kot najuspešnejše in vojaško najmočnejše komunistične države, ki je bila »strah in trepet« »kapitalitov« pa tudi zmanipuliranih množic, je prišlo do velikega neravnovesja strahu in posledično tudi do nove delitve sveta, bogastva in kriz.

Strah se zelo učinkovito in hitro širi tudi s terorizmom. Terorizem je po Wikipediji vsako organizirano nasilno dejanje, ki je usmerjeno proti civilistom in civilnim ustanovam v politične in gospodarske namene. Izvajajo ga nedržavne skupine ali države. Terorizem je večinoma javno dejanje, saj s tem hočejo teroristi s pomočjo sodobnih medijev doseči čim večje število ljudi in tako vplivati na širše javno mnenje. Terorizem je najmočnejše politično orodje, saj je ljudi najlažje voditi takrat, ko jih je strah nenadne smrti, je dejal Hitler. Terorizem pa po mojem mnenju ni samo grožnja z bombo, s silo torej, ampak vsako dejanje, katerega cilj je ustrahovanje javnosti, da bi lahko na ta način vladal in si prilasčal njihove pravice in njihov denar. Torej, terorizem je tudi načrtno širjenje strahu.

Najbolj nevarno je umetno ustvarjanje množičnih navalov strahu pred naravnimi katastrofami, nalezljivimi boleznimi, političnimi in gospodarskimi krizami, revščino ali pa »božjo jezo in prihajajočim koncem sveta«. Za tem se skrivajo cilji tistih, katerih nas je res lahko strah. Na nekem informativnem

spletnem portalu sem zasledil anketo: Česa se bojite? Našteto je bilo vse od pajkov do terorizma in konca sveta leta 2012, torej vse, razen norih politikov in vojne. Največ groze so svetu storili fanatiki in nori ideologi oblasti, kot so bili Mussolini, Hitler in Stalin. Nič manjši niso tisti, ki so v imenu demokracije in boja proti komunizmu zanetili številne lokalne konflikte in razne vojne v času hladne vojne in po njej (tudi »9/11«). Ti so prišli na oblast in se na njej obdržali tudi s pomočjo medijev, ki so sejali strah in nato zahtevali popolno oblast. Ne samo vojne, tudi gospodarske krize, ki so povezane z razkrojem moralnih vrednot, so idealna priložnost za sejanje strahu in prevzem oblasti. Sem sodi tudi ustvarjanje strahu pred drugačnimi po kulturi, veri, barvi, priseljenci in manjšinami, okoriščanje z neznanim in drugačnim, ki je še danes zelo uporabna metoda širjenja sovraštva s ciljem utrjevanja oblasti.

Kdor hoče učinkovito preplašiti prebivalstvo, mora najprej zastraševati novinarje. To ni težko, saj so tudi oni v večini samo mezdna delovna sila, ki se bori za preživetje sebe in svoje družine. V to sodijo zlasti grožnje z odpovedmi, zmanjševanje plač, povečevanje norm in razno šikaniranje. Pri tem so še najbolj občutljivi starejši in bolni delavci, zato se nekateri šefi najprej lotijo le-teh.

Sodobna medijska manipulacija temelji na delni resnici ali popravljeni laži. Novinar ali urednik lahko iz izjave ali intervjuja objavi le to, kar se njemu zdi primerno, ne pa to, kar se je zdelo intervjuvancu, enostavno posname nekaj več in objavi le del. Novinarji in uredniki sami (ali po navodilih) izbirajo samo določene sogovornike, v poročilu lahko nanizajo celo vrsto delnih izjav, izpostavljajo samo določene teme, podatke, postavljajo samo vprašanja, ki imajo nek skriti namen, ne vprašajo tega, kar intervjuvanec ve, ali kar bi moral povedati za korist poslušalcev. Nekateri celo zbirajo in izpostavljajo statistične podatke po lastni želji. Najbolj enostavno pa je, da ne poročaš o tistih podatkih ali dogodkih, ki bi lahko razjasnili ostale, da poročaš samo o posledicah ne pa o vzrokih.

Ljudje radi sprejemamo laži, posebej tiste, ki nam olepšujejo realno življenje. Vzgojeni smo bili z lažmi o pravljичnem nastanku sveta, ki so se nato razvile v vere in ideologije, o dobrih vilah in hudobnih čarovnicah, lepih princesah, junaških princih in poštenih kraljih, te pa so prerasle v državno politiko.

Laži, nepopolni laži, delno prilagojeni resnici, ali kakor koli rečemo neresnici, sledi namerna lažna senzacija ali na osnovi možnega zelo zanimiva izmišljena laž, ki se jo ponavlja, dopolnjuje in iz nje razvija nove zgodbe ter njihove nadaljevanke. Temu se lahko dodaja še namigovanja, govornice in vse

ostalo kar pri ljudeh sproža dvome in »odpira vrata« lažem. Če se to stopnjuje in se v to vključijo tudi drugi mediji, ki nočejo zaostajati, pridemo do tako imenovanega *medijskega pompa*. Vendar, zakaj? To je peti ali najpomembnejši novinarski vprašaj. Da bi povečali poslušnost, gledanost, prodajali oglasni prostor ali časopis, pomagali stranki do glasov in moči, preusmerili pozornost s pravih problemov ali pa zakrili tiste dejanske manipulatorje, ki sami počnejo prav to, kar pripisujejo drugim? Zaradi lastnih koristi? Marsikaj kaže, da se mreže načrtno pletejo tudi s pomočjo nekaterih novinarjev. Nekateri nas prepričujejo, da so najbolj »okuženi« tisti novinarji, ki se javno opredeljujejo za stranke, vendar ti so samo javno pokazali svojo barvo. »Nevarni« so tisti, ki jo skrivajo, in ki na skrivaj delajo za svojo stranko, ta jim pa bo že pravi čas plačala. To pa smo že spoznali z novo kadrovske politiko.

Zelo pogosta oblika manipulacije je zamolčanje dogodka, problema, osebe ali celo kraja in države – če se o dogodku ne poroča, ga ni bilo. Manipulatorji nekatere omenjajo, druge pa zamolčijo. Primer: Ko so italijanski tožilci sprožili sodni postopek proti Francu Preglju iz Renč, češ da je ob koncu vojne izvajal genocid nad njihovimi domoljubi, so poročali skorajda vsi mediji, italijanski in naši. Nekateri uredniki so poslali celo svoje »paparace«, da so ga noč in dan čakali za vogali njegove hiše. Ko so Pregelj in njihovi odvetniki na italijanskem sodišču dokazali, da so nekateri s spiska »infojbiranih« še živi, da so se samo izselili, da so med njimi celo padli in pogrešani v Rusiji, kjer so se na strani Hitlerja borili za Stalingrad, pa novinarji o tem niso več poročali. Po njegovih besedah sem bil edini novinar, ki se je oglasil pri njem po končni razsodbi kasacijskega ali vrhovnega italijanskega sodišča v njegovo korist. Zakaj je italijansko novinarstvo zamolčalo ta razplet sodnega postopka o zgodovinski resnici lahko razumem, vendar zakaj so to zamolčali slovenski novinarji, celo lokalni novinarji? Mogoče zato, ker ta dogodek ni bil več aktualen ali ker tudi pri nas nekaterim ni ustrezala ta na italijanskem sodišču dokazana resnica in so jo raje zamolčali?

Nekateri novinarji so zelo kritični, zanimivo pa je, če primerjamo njihovo poročanje, da so kritični samo do nekaterih. Nekateri se imajo za prave raziskovalne novinarje, vendar raziskujejo samo v neko smer. Kam pes taco moli, pa se ugotovi, če se spremlja imena oseb ali strank, ki jih omenjajo v povezavi z negativnimi primeri in imena s pozitivnimi. Zelo preprosto, novinar lahko reče, da je neko sporno zemljišče prodala občina ali pa, da je to zemljo prodal »Pinko Palinko«, za katerega vsi vedo, da je župan.

Nekatera uredništva ali pa posamezni novinarji radi poudarjajo, da so (le)

oni politično neopredeljeni in zato tudi objektivni, pri svojem delu pa uporabljajo prav vse oblike manipulacije. Pri tem gre za očitno zavajanje njihovih poslušalcev, gledalcev ali bralcev, ki jih prepričujejo v laž. Prav taki najbolj pogosto pripravljajo okrogle mize ali soočenja skorajda enako mislečih, dajejo besedo politično zelo opredeljenim ljudem, ki pa formalno niso člani strank, čeprav zanje delajo na vsakem koraku in jim stranke to tudi tako ali drugače plačujejo oz. jih nagrajujejo. Še huje je, da se uredništva skrivajo za anketami, intervjuji in izjavami opredeljenih strokovnjakov z izgovorom: »Saj tega nismo rekli mi!«

Posebne manipulacije se dogajajo tudi zaradi neznanja in nespoštovanja pravil pisanja, ko se zakriva prve in najpomembnejše podatke, ki omogočajo vrednotenje informacije. Ni namreč vseeno, ali najprej govoriš, kako ta vlada slabo dela, nato na koncu poveš, da je to na novinarski konferenci dejal nekdo z opozicije, ali pa najprej poveš, da gre za poročilo z novinarske konference, nato pa šele kdo in kaj je tam rekel. Dobro je povedati tudi zakaj: ker se bližajo volitve.

Nekateri manipulatorji se za svoje cilje poslužujejo tudi citatov znanih oseb, ki jih vzamejo iz vsebinskega konteksta avtorja in jih vpletejo v svoj. Podobno se lahko počne z zgodovinskimi dejstvi, statistiko in celo znanstvenimi dokazi, pa še marsičim

Posebno pozornost bi morali posvetiti tudi tezam, ki trdijo, da je dober novinar samo tisti, ki razkriva negativne primere in ozadja. Seveda je lahko dober, vendar še boljši so tisti novinarji, ki prinašajo novosti in zgodbe, ki nam izboljšajo počutje in življenje. Naša družba je stara, ustaljena, zasidrana in okostenela, ne zaležejo ji več samo laži in polresnice. Če hočeš rušiti enotnost družbe, ni dovolj atomizacija množic, treba je rušiti vse, kar je staro, so nam govorili nekateri politiki ob osamosvajanju.

Čeprav je od osamosvojitve minilo že veliko let, nekateri še vedno niso doumeli, da sedaj ni več čas za rušenje, ampak za gradnjo. Pa še naprej rušijo. Sodobna angleška kultura je prevladala svetu prav zato, ker znotraj svoje družbe ne pozna rušenja, krvavih revolucij in pobijanja. To se lahko počne zunaj po svetu, doma pa se razvoj dosega s popraviljanjem, dograjevanjem in spreminjanjem. Kaj pa pri nas, kot da so nekateri politiki, ki so se tega posla učili v anglo saksonskem svetu, razumeli svojo deželo kot tisti tuji svet, tistega, ki ga je treba rušiti, da se mu bo lahko vladalo ali pa, da se ga bo ceneje kupilo. Če ne drugega vsaj nafto in orožje se jim bo lahko prodalo.

Da se je lahko zgodil ta največji rop nekdanjega družbenega, sedaj državnega, premoženja v zgodovini človeštva, je bilo treba razbiti stare ideale

in vrednote, očrniti vse, kar je bilo povezanega s starim sistemom – izpeljati kontrarevolucijo. Zato je bilo treba zavzeti medijske hiše in prevrednotiti zgodovino, razviti dvom v vse, širiti strah in zrahljati vezi med ljudmi. Da lahko delujejo oblasti iz ozadja, je bilo treba osvojiti medije, izpeljati negativno kadrovske selekcije, zmanjšati ugled parlamenta in sodstva ter zrahljati zaupanje v institucije vodenja in obrambe družbe ter v kontrolne institucije. Ob vsem zaklinjanju na enakopravnost, demokracijo, svobodo govora in tiska, so se klice politične, etnične in verske nestrpnosti širile prav s holivudskim populizmom. Nekateri so začeli razvijati nove kulte osebnosti, drugi pa obujati stare, prepričevali ljudi, da je prava samo ena in edina pot – le njihova, da je bog razsvetlil le njega in da nas k novim zmagam in rešitvi naroda ali človeštva lahko popelje samo on in njegov. Nekateri politiki, ki so prišli na oblast z osamosvojitvijo ali po njej, so hoteli tudi oblast v medijih, in to tako ali celo večjo, kot jo je nekoč imela partija. Seveda so to kazali ali dosegali na druge načine kot prejšnji oblastniki, tudi z raznimi novimi oblikami manipulacij.

Mogoče si bo kdo mislil ali pa celo rekel, če že starejši novinar in urednik iz nekdanjih časov piše o manipulaciji iz časov demokracije, zakaj ne piše raje o tistih nekdanjih. Moja generacija se je, kjer in kolikor je bilo le možno, borila proti medijski manipulaciji in za neodvisno novinarstvo. Dobivali smo bitko za bitko in skorajda zmagali, če ne bi nekateri stari in mladi novinarji ob spremembi oblasti ugotovili, da se jim ta boj ne splača, da jim celo škodi. Mene so po osamosvojitvi dali na seznam nezaželenih prav tisti, ki so mi nekoč očitali, da sem liberalist, ki so me zatoževali na UNZ in na komiteju in celo po Ljubljani, da ne ubogam sekretarjev. Sedaj pa me motijo nove manipulacije, te pa so bolj prefinjene in skrite.

Manipulacijo z ljudmi se danes, še bolj kot nekoč, najboljše izvaja s pomočjo medijev, že skorajda samo z njihovo pomočjo. Lahko danes s kakšnim pismom, pa čeprav napišeš v naslovu »J'accuse«, menjaš oblast? Danes lahko napišeš cele knjige, oni pa bodo odgovorili: »Kaj nam pa morete, če nimate v oblasti televizije.« Oblastniki to delno počnejo neposredno kot lastniki medijev, v glavnem pa posredno s pomočjo politikov, ki delujejo tudi kot agitacijsko-propagandni stroj, s ciljem, da bodo prej ali slej prišli na »to pravo oblast«. Kako to počnejo pri njih »na razvitem Zahodu«, kjer so grobe oblike »uvajanja demokracije in kapitalizma« že preživeli, pa je še najbolj strnil znani ameriški jezikoslovec in filozof Noam Chomsky (povzemam, kot se jo lahko v že »ponarodeli« obliki dobi na številnih spletnih straneh):

1) PREUSMERJANJE POZORNOSTI – Pozornost javnosti preusmerjaj od pomembnih problemov k nepomembnim s pomočjo poplave nepomembnih

informacij. Javnost je treba ohranjati zaposleno, da se ljudje ne bi zanimali za osnovna vedenja, razumevanje sveta.

2) **USTVARJANJE PROBLEMA** – Ustvariti je treba problem, da bi se del javnosti nanj odzval, vi pa ponudili rešitev. Na primer: sprožiti in predvajati nasilje z namenom, da bi javnost lažje sprejela omejitve svobode, ekonomsko krizo ali da bi se upravičilo rušenje socialne države.

3) **POSTOPNOST SPREMEMB** – Da bi javnost sprejela nek nesprejemljiv ukrep, ga je treba uveljavljati postopoma, po kapljicah, mesece in leta dolgo. Spremembe, ki se jih vpeljuje hitro, lahko povzročijo upor, zato jih je treba uvajati s pomočjo politike majhnih korakov. Svet se tako sčasoma spremeni, ne da bi to zbujalo zavest o spremembi.

4) **ODLAGANJE** – Še en način za pripravljavanje javnosti na neprijetne spremembe je, da se jih napove dolgo vnaprej. Ljudje naj ne začutijo takoj teže sprememb, naj se zgolj začnejo privajati na idejo o njih. Poleg tega pa skupni up v boljšo prihodnost olajša njihovo sprejemanje.

5) **UPORABA OTROŠKEGA JEZIKA** – Ko se odrasle naslavlja tako, kot da bi se govorilo z otroki, lahko dosežemo dva koristna učinka: občinstvo potlači svojo kritično zavest in sporočilo dobi večjo moč vpliva na ljudi. Ta sugestivni mehanizem v veliki meri uporablja tudi oglaševanje.

6) **ZBUJANJE ČUSTEV** – Zloraba čustev je klasična tehnika, ki pomaga pri sprožanju kratkega stika v razumni presoji. Kritično zavest nadomestijo čustveni impulzi (jeza, strah, itd.) Uporaba čustvenega registra omogoča dostop do nezavednega, kamor je potem mogoče vpeljevati ideje, želje, skrbi, bojazni ali prisile ali pa spodbujati določena dejanja.

7) **NEVEDNOST** – Revnejšim slojem je treba preprečiti dostop do razumevanja mehanizmov za manipulacijo nad njihovo lastno privolitvijo. Kakovost izobraževanja nižjih družbenih slojev naj bo čim bolj povprečna in slaba, da prepad med znanjem nižjih in višjih slojev ostane nepremostljiv.

8) **POVELIČEVANJE NEUMNOSTI** – Javnost je treba spodbujati, naj čim bolj sprejema povprečnost. Ljudi je potrebno prepričati, da je modno biti neumen, vulgaren in neveden. Istočasno je treba zbujati odpor do kulture in znanosti.

9) **USTVARJANJE OBCUTKA KRIVDE** – Posameznika je treba prepričati, da je zgolj in samo on kriv za lastno nesrečo zaradi pomanjkljivega znanja, svojih omejenih sposobnosti ali lastnega nezadostnega truda. Posameznik se bo tako podcenjeval, sebe bo imel za krivega in se odrekel boju

proti pravim vzrokom njegovega stanja, namesto da bi se uprl ekonomskemu sistemu.

10) ZLORABA ZNANJA – Hiter razvoj znanosti je v zadnjih 50-ih letih ustvaril rastoč prepad med znanjem javnosti in tistim, ki ga posedujejo ter uporabljajo vladajoče elite. »Sistem« je zahvaljujoč biologiji, nevrobiologiji in praktični psihologiji deležen naprednega znanja o človeku na fizični in psihični ravni.

Kako lepo v rokavicah to počnejo v Ameriki, a ne? Pri nas počnejo še vedno po starem in tudi po novem, bolj do lastnih ljudi kot pa do drugih, kot to počnejo naši zahodni sosede. Prava škoda, da ne pridejo proučevati manipulacij uradne italijanske politike s praznikom fojb in eksodusa. Kakšne laži in manipulacije so razvili iz bazovskega Šohta? Dober analitik njihovega političnega obnašanja in medijskega poročanja bi lahko odkril vse ostanke fašističnih manipulacij, vključno z razpihovanjem sovraštva do druge rase. To pa nekaterih naših novih politikov ni motilo, še rušenje kopskega radia in televizije so zahtevali.

RADIJSKE POSEBNOSTI

Radio je zaradi svojih specifičnosti razvil neke posebnosti, ki ga posebej opredeljujejo ali celo odlikujejo. Ljudje pravijo, da je radio točen kot ura, da je kot njihov prijatelj stalno z njimi in jim dela družbo – skorajda lahko z njim že klepetajo.

Točnost

Radio je postal pojem neke točnosti. Marsikdo ga poslušata tudi kot neko posebno uro, ki ne tiktaka in zvoni, ampak mu meri čas s poročili in rednimi oddajami. Ta »vloga« radia je zelo pomembna v jutranjem programu, zato napovedovalci vsakih nekaj minut napovejo čas. V funkciji ure pa so tudi dnevnoinformativne in druge oddaje, ki se začenjajo ob točno določenem času, na katere se je poslušalec navadil. Posebej poročila in dnevniki se morajo začeti do sekunde točno ob določeni uri, ki jo označi poseben signal ali sigla. Pred dnevnikom je običajno tudi signal ure. Zakasnitev je možna samo v izrednih primerih, na kar morajo biti poslušalci posebej opozorjeni. Pomen točnega časa izpostavljajo predvsem nacionalne radijske postaje, manj pa lokalne ali komercialne, nekatere temu ne posvečajo nobene pozornosti, še več, informativne oddaje prilagajajo glasbi ali klepetu.

Ko radijski programi še niso trajali 24 ur na dan, ampak so se oglašali prav ob določenih urah, je bila ta točnost začetka programa posebej izpostavljena. Primer: nekoč je bil začetek oddajanja Radia Koper - Capodistria pravi jutranji dogodek. Pred uradnim začetkom programa so večkrat ponavljali »Barčico«, nato je točno ob 6.00 zadonela Internacionala. To ni bila le neka otvoritev programa, to je bil vsakodnevni dogodek, ki je prekašal vsa jutranja zvonjenja širom po Primorski in daleč po Italiji. Prva leta, ko na koprskem radiu še niso imeli magnetofonov, da bi za vsak slučaj zamude posneli voditeljev jutranji pozdrav ali celo napoved ure, so novinarji in tehnik v primeru zamujanja zgubili celo dvajset odstotkov plače. Pa se je zgodilo, da je nekega dne napovedovalec zaspal. Tehnik ga je šel iskat domov in oba sta tekla proti radiu, spredaj napovedovalec v črtasti pižami, za njim pa je sopel že nekoliko utrujeni tehnik v beli halji. Napovedovalec je pravočasno napovedal program. V naslednji številki predhodnika Primorskih novic pa je bil objavljen zanimiv članek, v katerem je neki mladi novinar zapisal zgodbo o norcu, ki je zgodaj zjutraj zbežal iz koprške bolnišnice in v sami pižami tekal po koprskih ulicah, za njim pa se je v beli halji podil bolničar.

V živo

Radijski program lahko poteka v živo ali z nosilcev zvoka (magnetofonski trak, plošča, disk, spominski čip ipd.). V živo pomeni, da voditelj ta trenutek govori v mikrofonski, od tu pa gre signal preko tehničnih naprav neposredno do poslušalca. Pri posnetem programu pa govorec, pevec ali orkester snema svoj nastop, nato se ta posnetek lahko dopolni, popravi, izreže in tehnično uredi ter posname na nosilec zvoka. Ta posnetek se nato shrani in predvaja po posebnem programskem načrtu. Posnetke je možno ponovno ali večkrat predvajati in arhivirati. Radijski program je vedno kombinacija programa v živo in predvajanja posnetkov. Pri poročilih voditelj bere novice in napovedi prispevkov v živo, izjave, intervjuji, poročila novinarjev pa se kot posnetke predvaja z nosilcev zvoka. Tudi vodeni kontaktni glasbeni program ima zelo visok odstotek posnetega zvoka: voditelj in njegovi sogovorniki nastopajo v živo, glasbo pa se načeloma predvaja z nosilcev zvoka, razen kakšnih izjem.

Radijski program se je rodil kot medij, ki oddaja v živo. Razlog, da so radijski programi potekali v živo, je bila slabo razvita snemalna tehnika, ki ni omogočala popravlja, rezanja in montiranja zvoka. Stari gramofonski tulci in plošče, Edison je izumil fonograf že 1878, so sicer omogočale zapis, vendar ne njegovo obdelavo. To je postalo možno in celo zelo enostavno, ko je žico na magnetofonu zamenjal namagneten trak. V uporabo je prišel že pred drugo svetovno vojno, pri nas pa se je razširil šele po njej. Ko se je snemalna tehnika

razvila, so na marsikateri radijski postaji začeli gojiti tehnični perfekcionizem – kar je bilo le mogoče, so najprej posneli, nato popravljali, brisali, rezali, nasnemavali, dosnemavali, dodajali efekte, mešali tone, dodajali odmeve in na vse mogoče načine tonsko obdelovali razne prispevke in oddaje, tudi ko tega ni bilo treba. Snemanje in obdelava posnetkov je dvignila pomožno tehnično delo na mojstrski nivo, nekateri pa so si začeli prilščati tudi vlogo cenzorjev ali obveščevalcev.

Snemanje je bogaboječim in režimskim urednikom omogočalo skorajda popoln nadzor nad ustvarjanjem program. Zagovorniki posnetega program so poudarjali kvaliteto, manjšo možnost napak, boljše planiranje programa in možnost kontrole.

Mladi smo že ob koncu šestdesetih let dokazovali, da je radio medij trenutka, da je program v živo bolj sproščen, pristen, življenjski, in kar je zelo pomembno, bolj verodostojen in učinkovit. Posnete oddaje smo primerjali s konzervami, oddaje v živo pa z svežimi ribami in zelenjavo s tržnice, posnete z zlikanimi oblekami in kravatami, v živo pa s hipijevskimi oblačili in rožicami v laseh – to je bil pač ta čas. Izračunali smo tudi, da je program v živo neprimerno cenejši, saj zahteva manj dela in drugih stroškov. To so bili osnovni argumenti, s katerimi smo se novinarji že ob prehodu iz šestdesetih v sedemdeseta leta začeli boriti za v živo vodene programe in proti posnetim programom. To je bil tudi skriti boj proti prikriti cenzuri, ki so jo opravljali nekateri uredniki.

Najbolj grdo so na te napore novinarjev gledali nekateri šefi tehnike, ki so izgubljali na svojem položaju. Takrat so vodilni iz tehnične službe s pomočjo tehnokratov celo pripravili neke predpise in raznobarvne izkaznice s fotografijami, s katerimi so hoteli omejiti gibanje po radijski postaji. Ta pravilnik, ki ni nikoli zaživel, je novinarjem in celo odgovornim urednikom prepovedoval dostop do studiev, iz katerih teče program. V studie bi lahko vstopili samo tehnični in izvedbeni delavci, edina, ki je iz novinarskega uredništva dobila izkaznico za vstop v studio, je bila stenodaktilografka, ki je nosila poročila v studio. Zgodilo se je celo, da je hotel šef tehnične službe fizično preprečiti vstop v studie tudi meni kot mlademu odgovornemu uredniku programa v slovenščini.

Programu v živo se je uprlo tudi glasbeno uredništvo in na posebnih protestnih sestankih zahtevalo vrnitev na star program posnetih oddaj, ki so do minute točno zapolnile prostor med govornimi oddajami. Posamezne pesmi se je vrtelo samo izjemoma, kot npr. eno instrumentalno skladbo med poročili in objavami.

Še hujši odpor je bil proti neposrednim telefonskim klicem v program. Ko procesa sproščanja programov v živo ni bilo mogoče zaustaviti, in ko si je telefon začel utirati pot tudi v govornih kontaktnih oddajah, so si neki tehnični geniji severovzhodno od Kopra izmislili t. i. šringo ali pentljo, s katero so lahko izvedli nekajsekundno zakasnitev, tako da se je lahko ob »napaki« novinarja ali sogovornika ustavilo trak in »ublendalo« glasbo, ki je povozila govorcea. V programu v italijanščini jim je to zadevo celo uspelo uporabljati, z izgovorom, da se v ta program oglašajo tudi nam sovražni poslušalci iz Italije, sam pa sem se temu v programu v slovenščini odločno uprl, čeprav sem imel prav v svojem uredništvu najbolj prepričano zagovornico. Moral sem celo na zagovor k politiki in pogovor z uslužbenci UNZ. Vendar procesa liberalizacije programa se ni dalo ustaviti.

Program v živo zahteva drugačne govorce, to niso več anonimni pisci novic in bralci, ampak voditelji programa in novinarji pripovedovalci. Bralci so se morali naučiti pogovora z nevidnimi poslušalci, novinarji pa so morali odgniti zaveso, za katero so skrito pilili in brusili svoje prispevke.

Pred mikrofonom v živo smo se soočili z do tedaj neznanimi težavami in zavorami. Odkrivati in premagovati smo jih morali sami. Prvi učitelji nastopa pred mikrofonom so predvsem skrbeli, da si tekoče bral in da nisi imel primorskih ali štajerskih vokalov. Nekateri govorci so svojo korajžo za nastop pred mikrofonom iskali na »vogalnem komiteju«, podobno kot v Ljubljani v »Bangladešu«. Kmalu pa smo sami iz lastnih izkušenj nabrali nekaj ugotovitev, kot npr.: da je treba pred mikrofonom sedeti pravilno, tako kot so nas učili v prvem razredu osnovne šole, da moraš držati glavo pokonci, ne pa jo stiskati na prsni koš, da pred branjem poročil ne smeš dirkati po stopnicah, ker boš sicer pred mikrofonom od zadihanosti obmolnil, da je dobro, če pred nastopom večkrat globoko zadiháš. Predvsem pa se moraš pred nastopom v živo sprostiti in skoncentrirati na temo ali sogovornika in ne smeš dovoliti, da te dogajanje v tvoji bližini vrže iz tira, govoriti moraš razumljivo, da se tudi sam slišiš. Mlajši novinarji smo prinesli nekaj neprecenljivega znanja s tega področja tudi z novinarske fakultete, kjer nas je že pilila Ana Mlakar. Danes šola nastopa pred mikrofonom ni več samo pomoč, ampak nujni pogoj.

Vse probleme in zavore pa so premagovale prednosti programa v živo in osebno zadovoljstvo, predvsem občutek, da si dosegel nekaj novega, vnesel neko novo kvaliteto, pravo radijsko ažurnost, neposrednost in da si vzpostavil novo obliko stika s tistim, ki mu je namenjeno tvoje delo. Boj za programe v živo in za neposredno navezavo poslušalcev preko telefonov je bil tudi pomembna oblika boja za demokratizacijo naše družbe.

Kontaktnost

Kontaktnost je stik ali povezanost javnega medija s svojo publiko ali javnostmi. Ne gre torej samo za enosmerno informiranje, ampak tudi za komuniciranje, dvosmerno informiranje, za odziv publike ali še več, da tudi poslušalci sodelujejo pri oblikovanju programa in informiranju ustvarjalcev programa in poslušalcev. Po eni strani je to vpliv publike na izboljšanje programa, na prilagajanje njenim željam, po drugi pa gre za pomembno obliko demokratizacije družbe. Najboljšo kontaktnost ima govornik, ki je v neposrednem stiku s svojim občinstvom in sproti spremlja njegov odziv. Tem reakcijam sproti prilagaja svoj nastop in tako lažje dosega konsenz, to je soglasje s poslušalci. Pri sprejemanju informacije je kontaktnost zelo pomemben dejavnik, poslušalci se z informatorjem identificirajo, njegovo stališče postaja tudi njihovo, medij vzamejo za svojega, mu zaupajo, z njim sodelujejo, ga dopolnjujejo in mu celo pomagajo pri razvoju. Je pa tudi druga možnost, izražajo drugačna mnenja, mu nasprotujejo, lahko ga javno zavrnejo, celo osmešijo ga.

Najbolj razširjena oblika kontaktnosti s poslušalci je njihovo sodelovanje v oddaji ali programu s telefonskimi klici. To je, z izjemo neposredne prisotnosti pred mikrofonom, najbolj pogosta in vsaj po takojšnjem odzivu najbolj učinkovita oblika, vendar ima tudi nekatere slabosti: telefonski ton je slabe kvalitete, za marsikoga celo moteč, za telefonskim glasom se lahko skrijejo ljudje, ki širijo netočne informacije ali pa celo namerne laži, po telefonu se oglašajo stalno isti poslušalci, ki so se jih ostali že naveličali ipd. Opozoriti pa je treba tudi na lažni občutek, ki ga pri voditeljih in urednikih puščajo kontaktne oddaje, in sicer da je oddaja, ki ima velik telefonski odziv, bolj poslušana od tistih, ki nimajo telefonske kontaktnosti.

Radio kot sodobna elektronska oblika množičnega medija neznanih prejemnikov programa pozna več oblik kontaktnosti:

- Klasična posredna oblika kontaktnosti s pismi; tipičen primer so oddaje čestitk in pozdravov poslušalcev (oddaja Glasba po željah) ali nekdanja oddaja Radia Ljubljana V nedeljo zvečer.
- Neposredna prisotnost v kraju z javnimi radijskimi oddajami in neposrednimi prenosi dogajanja, ko se radio s svojimi oblikovalci programa in tehniko pojavi pri poslušalcih in jih vključuje v program.
- Neposredna kontaktnost – dosega jo s pomočjo telefona, ko se poslušalci neposredno vključujejo v oddajo, ki poteka v živo. Nove oblike kontaktnosti pa omogočata SMS in internet.

- Empirična kontaktnost – raziskovanje poslušnosti radijskega programa in prilagajanje programa na osnovi ugotovitev raziskav.
- Ekonomska kontaktnost – povezanost gospodarstva z medijem, ki oglašuje njihove izdelke ali storitve. Najbolj izrazit primer te oblike kontaktnosti je, ko so v sedemdesetih in osemdesetih letih italijanski oglaševalci sami razširili signal Radia Koper - Capodistria po vsej Italiji.
- Osebna kontaktnost – za poslušalca je najpomembnejša novica tista, ki govori o njem, o njegovih bližnjih in poznanih, o njegovem kraju (poslušalec je pripravljen plačati, da se po njegovem radiu pove, da se mu je rodil sin, da je hči diplomirala, da ima njegova mati rojstni dan).
- Prostorska kontaktnost – neposredna povezanost uredništva s prostorom, iz katerega in za katerega poroča, in razvejana mreža dopisnikov, ki poročajo o svojem kraju. Radio Koper ima v Novi Gorici celo svoj studio s stalno zaposleno novinarsko in tehnično ekipo in raznimi zunanjimi sodelavci. Tako imajo tudi Goričani Radio Koper za svoj radio.
- Vsebinska kontaktnost programa, ki je najpomembnejša oblika stika s poslušalci. Radio ne sme spremljati le aktualne politične, gospodarske ali kulturne problematike, ampak vse, kar njegove poslušalce zanima. Najti mora vsebinski stik z njimi, postati mora sestavni del te publike. Ta kontakt se najlažje doseže, če novinarji in drugi avtorji programa izhajajo iz publike, za katero delajo. Dober primer te vsebinske kontaktnosti je navezanost primorskih poslušalcev na Radio Koper.

Za kontaktnost programa je zelo pomembno, da poslušalci sami sodelujejo v programu, da se slišijo po radiu, da v programu poslušajo ljudi iz svojega življenjskega in delovnega kroga in da radio govori o njihovih problemih. Poslušalec mora čutiti, da program izhaja iz njegovega kulturnega in življenjskega kroga in da ga tudi odraža. Primer: Radio Koper je svojo kontaktnost razvil že zelo zgodaj z različnimi že zelo starimi oddajami, najbolj znana je Glasba po željah, najbolj učinkovite pa so bile javne radijske oddaje. Pripravljaj je serije javnih radijskih prireditev s publiko, na katerih so se predstavljali posamezni kraji in njihova problematika, predvsem pa kulturna ustvarjalnost. Na teh oddajah tudi poslušalci neposredno spoznajo ustvarjalce radijskega programa, ki jih sicer poznajo samo po glasu. Da pa kontaktnost ni ostala samo na enkratnem predvajanju oddaje in mogoče še enkratni ponovitvi, so glasbeni uredniki posamezne glasbene posnetke razrezali in jih kot posamezne skladbe uvrščali v redni glasbeni program, tako da so poslušalci lahko poslušali svoje domače pevce in glasbenike, tudi če ti niso izdajali svojih plošč ali kaset. Nekateri ansambli, posebej iz Emilie Romagne,

so sami propagirali poslušanje Radia Koper in si na plakate ali celo na kombije pripisali k imenu še »Orchestra di Radio Capodistria«.

Velike radijske in posebej televizijske postaje, ki zaradi svoje razsežnosti in komercialnega pristopa ne morejo dosegati pristne kontaktnosti s svojimi poslušalci, so razvile posebno obliko navidezne kontaktnosti. Te postaje ustvarjajo ozek krog zvezdnikov, o katerih poslušalci vedo skoraj vse, več kot o svojih sosedih in sodelavcih. Poslušalci se s takimi zvezdniki celo identificirajo. Ti zvezdniki sodelujejo v skoraj vseh oddajah, in če poslušalcem dajo možnost tudi stika po telefonu, dosežejo popolno navidezno kontaktnost.

Kot primer »zaigrane« kontaktnosti in njenega učinka se pogosto navaja oddajo Orsona Wellesa o namišljenem prihodu Marsovcev.

Prav zgodovinski primer kontaktnega programa pa je v resničnih razmerah izpeljal slovenski program Radia Koper 26. junija 1991, dan pred uradnim začetkom osamosvojitvene vojne, ko smo tudi dan pred vsemi ostalimi začeli s tako imenovano medijsko vojno. Naš program je tistega dne poslušala vsa Primorska, pa tudi širša slovenska javnost, zamejstvo in celo hrvaška publika onstran nove meje in se vanj tudi neposredno vključevala. Po jutranjem oglašanju naših novinarjev v Val 202, ki so v živo poročali o prvih premikih armade in sprožili prve šokantne odmeve celo njihovega uredništva, smo samoiniciativno in samostojno že ob 13. uri vpeljali posebno vojno shemo, ki je temeljila na popolnoma odprtem kontaktnem programu. Zakaj kontaktnem? Premike armade smo jasno razumeli kot vojaški napad na narod, ki se hoče osamosvojiti, torej se mora sam braniti. Splošni ljudski odpor je bil tudi koncept Teritorialne obrambe. Naslednji razlog je bil nujno neposredno medsebojno obveščanje prebivalstva oziroma poslušalstva, tudi tistega čez mejo, ki se ga lahko doseže s hitrim informiranjem, kontaktnostjo ali medsebojnim komuniciranjem, v kateri se tudi poslušalci spremenijo v informatorje, kar sovpada s prvim razlogom. Mi smo od vsega začetka bili zelo povezani z našimi poslušalci, ki so bili tudi naši informatorji ali najširša dopisniška mreža. Tako sem tudi sam, kot otrok v prvem razredu, ko sem se naučil pisati, napisal prvo pismo Radiu Koper, v katerem sem poročal o naši šoli. Tem razlogom so sledili še drugi in ne nazadnje odgovornost. Šlo je torej za skupno spontano odločitev o odporu, ki si jo kasneje nihče ni mogel prilastiti.

Medtem ko so vsi ostali radijski in TV programi v Sloveniji predvajali redne oddaje in se pripravljali na prenašanje slovesnosti ob razglasitvi samostojnosti, so naši reporterji skupaj z dopisniki in poslušalci neposredno spremljali vse premike jugoslovanske vojske, postavljanje prvih barikad in

prve incidente. V popoldanskem času se je v naš program po telefonu oglasilo več sto poslušalcev, ki so v živo ali posredno preko voditelja in urednika, ki je sprejemal njihove informacije, poročali o slehernem premiku vojakov ob meji in o vseh kolonah, barikadah, pa celo o aktivnosti vojske v hrvaškem delu Istre. Vse pomembne informacije, ki smo jih dobili od poslušalcev, smo sproti preverjali pri policiji, s katero smo zelo dobro sodelovali, prav tako s teritorialci. Osrednja dnevno-informativna oddaja Radia Slovenija *Dogodki in odmevi*, ki smo jo prenašali med našim kontaktnim programom z »okupirane« Primorske, je izpadla kot poročila z nekega drugega planeta, saj iz izčrpnega poročila o že pravem vojnem dogajanju pri nas niso objavili niti enega stavka.

V program se ne oglašajo tisti povprečni poslušalec, ki radio spremlja zaradi informacij in glasbe, ampak tisti, ki hoče nekaj sporočiti ali pa rabi družbo. V veliki večini so to skromne, a prijetne informativne in zabavne zgodbe ali pa zgolj pozdravi in prijateljski stiki preko etra. Niso pa to vedno točne ali pa celo dobronamerne informacije, lahko so le plod trenutnega razpoloženja, razburjenja, celo hudobnega naklepanja in načrtne politične akcije. Na srečo je ta negativni naboj prevzel internet z blogom.

Nekateri radijci kontaktnost program razumejo samo kot telefoniranje poslušalcev v program, kot pestrost, zabavo in klepet s poslušalci. Včasih dobiš občutek, da nekateri voditelji na ta način tratijo svoj čas. Pri tem pozabljajo na prej omenjeno in tudi na dokazana dejstva, da radio kličejo več ali manj eni in isti poslušalci, ki si tako prilaščajo ta medij kot svoje glasilo. Lahko celo trdim, da ob slabih urednikih in voditeljih te skupine celo prevzamejo urejanje programa. To niso novinarji, uredniki, strokovnjaki, doktorji in profesorji, pa tudi ne humoristi in zabavljaji; to so ljudje, ki imajo čas, so osamljeni ali bi se radi izkazali v svojem okolju, da so »bili po radiu« in da so enaki novinarjem ter njihovim izbranim gostom. Med temi se najdejo tudi politični nestrpnosti, ki razlagajo svoje mnenje kot edino resnico. Njihovi somišljeniki ali nasprotniki na to zelo hitro reagirajo in kličejo tudi oni, tako da v programu nastane lažni vtis, kot da se dviga poslušanost, gre pa vendarle samo za posameznike ali pa za zelo majhne skupine. To seveda dvigne atraktivnost, vnese neko dogajanje v program in celo do neke mere povečuje poslušanost, nekatere pa odganja. Ta nepotrebni klepet po radiu namreč zelo hudo moti zahtevnega poslušalca, ki radio posluša zato, da bi kaj novega izvedel, užival ob glasbi in se sprostil. Tovrstni klepeti znižujejo usmerjenost radia v spodnji del poslušalske piramide, tako da tudi pri tovrstni kontaktnosti velja ljudski rek: »Vsaka stvar ima svoje meje.«, pa tudi »Ni vsak za barko«.

Osebni pristop

Radijski poslušalec hoče vedeti, kdo je tisti, ki preko radia kramlja z njim, poznati hoče vir in posrednika informacij. Ustvarjalci radijskega programa ne smejo biti anonimne osebe. Kdorkoli se pojavlja v radijskem programu mora biti predstavljen z imenom in priimkom. Predstavitev opravi napovedovalec, voditelj ali pa kar sam avtor oddaje. Stik s poslušalcem je odvisen od vloge, ki jo napovedovalec, voditelj, novinar ali glasbeni urednik opravlja, in od koncepta oddaje oz. programskega pasu. Anonimni pristop bralcev izhaja iz časov, ko je radio opravljalo transmisijsko funkcijo od oblasti do poslušalcev. Anonimni napovedovalec je predstavnik »objektivnega« vira informacij. Če se ni dvomilo v boga in tudi v cesarja, potem se ni smelo tudi v to, kar je prihajalo iz radijskih zvočnikov. To vlogo je namenil radiu tudi Mussolini, ko je razdelil radijske aparate prebivalstvu, da bi vsi enotno mislili, tako kot so enotno korakali njegovi fašisti na prevzem oblasti v Rim. Zanimivo, da so podobno razmišljali tudi tisti, ki so nam preprečevali kontaktni in živi radio, vsaj tak občutek sem dobil.

Da radio ne bo predstavnik oblasti, politik, duhovnik ali kakšen drugi pametni »vseved«, ki te je prišel učiti pameti, se mora obnašati do poslušalca spoštljivo, enakopravno in prijateljsko. Radio je vedno v vlogi resnega in obenem zabavnega medija, zato kadar pripoveduje pomembne novosti je resen, kadar zabava pa prisrčen. Novinar oz. voditelj naj se nikar ne dela pametnega, saj tudi če je, je vedno možno, da ga posluša kdo, ki je še bolj pameten ali pa ima veliko več znanja in bo kmalu lahko razbral, da je ta govorec samo napihljen balon. Novinar mora biti profesionalce, vendar naj pri tem ostane to, kar je, osebnost.

Za vse, ki nastopajo po radiu, velja posebno pravilo, da morajo vedno spoštovati poslušalca, pa ne samo zato, ker se vedno najde kdo, ki obravnavano temo obvlada bolje od nas, ampak predvsem zaradi tega, ker je veliko takih, ki imajo drugačno mnenje od nas, ki govorimo po radiu, in prav je, da njihovo mnenje in tudi znanje spoštujemo. Žal se tudi pri radiu najdejo taki, ki trdijo, da ima vsak pravico do svojega mnenja, a se vseeno obnašajo, kot da je le njihovo pravilno.

Po radiu se ne govori po nepotrebem, zato se je treba držati pravila: »Če nimaš kaj povedati, raje molči in predvajaj glasbo.« Seveda moraš z vodenjem delati poslušalcem družbo, vendar zato se je treba pripraviti, ne pa klepetati zaradi klepetanja in nategovati informacije. V vodenih radijskih programih je večkrat zelo očitno absurdno razmerje, da poročila s petimi pomembnimi novicami trajajo dve minuti, nato pa voditelj za eno nepomembno informacijo porabi pet minut ali še več.

Osebni pristop je zelo odvisen od vloge, ki jo ima radijski delavec oz. govorec, o tem pa kasneje, ko bomo govorili o radijskih poklicih. Nekateri sogovornika lahko tikajo, drugi pa ne. Nekoč je bilo vikanje obvezno, radio je pač uradna zadeva. Mi smo pa rekli, da je radio prijatelj, prijatelji pa se med seboj tikamo. Počasi se je izoblikovalo pravilo, da v novinarskih oddajah vikamo vse goste in sogovornike, razen tiste, pri katerih bi lahko tudi poslušalci lahko odkrili, da se pretvarjamo, ali pa skrivamo, da je sogovornik naš kolega, sošolec in prijatelj. To bi bilo zavajanje, enako kot je lahko skrivanje svetovnega nazora, in poslušalci bi lahko hitro odkrili, da jim nekaj prikrivamo. Ta naša Slovenija je tako majhna, da se že skorajda vsi poznamo, na Primorskem pa si že z vsakim drugim prijatelj ... Voditelji morajo biti še bolj sproščeni, vikanje je odvisno od oblike in vsebine oddaje, pa tudi od njega samega in publike. Neki stari roker bo v svoji oddaji svoje sogovornike seveda tikal in tudi poslušalce, ki ga kličejo, tudi kakšnemu voditelju programa, ki si je tako zgradil svojo podobo in publiko, je dovoljeno, da tika tudi neznane »radijske prijatelje«, ki ga kličejo. Obnašati se moramo nekako tako, kot se običajno v družbi, resno ali sproščeno, vendar vedno s spoštovanjem, vikanje namreč samo po sebi ne pomeni spoštovanja, lahko je tudi prikrivanje hinavstva.

RADIJSKI POSLUŠALEC

Radijski poslušalec je zagotovo najširša in najbolj množična publika raznih posebnih ali splošnih javnosti. Radio posluša skorajda vsa aktivna populacija. Tudi tisti manjši odstotek ljudi, ki v anketah izjavlja, da ne posluša radia, je o dogajanju pogosto posredno obveščen prav od ljudi, ki so prvo informacijo prejeli po radijskih valovih. Žal pa se število radijskih poslušalcev zmanjšuje, publika se stara, mlajši mnenjski voditelji pa vse bolj iščejo prvo

informacijo na svetovnem medmrežju. To potrjujejo tudi številne raziskave. Žal pa nisem zasledil raziskave, ki bi dokazovala, da tudi mladi, ki so na začetku iskanja informacij zadovoljeni z internetom, pri poslušanju glasbe pa z digitalnimi nosilci glasbe, vedno pogosteje prižigajo domači radio, ko z leti spoznajo njegove prednosti.

V pričujočem delu se bomo srečevali s pojmi javnost, publika, občinstvo in poslušalstvo. Najprej jih bom opredelil s tistega novinarskega zornega kota, kot so nam jih nekoč razlagali nekateri starejši profesorji na FSPN-ju (današnjem FDV-ju) in kot se mi zdijo najbližji radijskim potrebam. Te besede imajo širši in ožji pomen, čeprav je njihov skupni imenovalec le javnost. Beseda javnost ima v naših pogovorih širši pomen kot publika, ta pa v svojem ožjem pomenu obsega več kot občinstvo. Javnost so z vidika radijskega novinarja vsi potencialni radijski poslušalci, vključno z družbenimi institucijami, ki se vključujejo v njegov komunikacijski krog. Pri radiu bi lahko govorili tudi o različnih javnostih, vendar je radijski program predstava in ta ima občinstvo ali publiko. Publika pa zame ni samo tujka, saj smo prevzetim besedam že dodali neke nove dodane vrednosti. Publika so vsi radijski poslušalci, ki v določenem trenutku poslušajo nek program ali oddajo. Poslušalci pa niso neka kompaktna, homogena skupina, kot na primer občinstvo v gledališču ali kinodvorani, kjer gledalci tako rekoč čutijo toplino in dih svojega soseda ter reagirajo kot eno občinstvo (v ožjem pomenu besede). Radijska, televizijska in filmska publika med sabo ne komunicira, tako kot na primer klasična gledališka ali nova internetna, ne dosega skupnega odziva, tako kot na primer poslušalci pripovedovalca pravljič v nekem napol zatemnjenem prostoru. So pa lahko v vlogi občinstva posamezni deli radijskih poslušalcev, kot na primer družina pri radijskem sprejemniku. Nekoč se je radio zelo veliko poslušalo v skupinah, doma, na obisku, v gostilnah, klubih ipd. Kljub vsem spremembam pa sploh ne drži, da je radio medij posameznikov ali pa celo osamljenih. Tudi danes se radio še vedno pogosto posluša v skupinah, čeprav se tega ne zavedamo, doma v družini, čakalnicah, celo v avtomobilu nas je lahko več. Tako imamo široko avtomobilsko publiko in številne posamezne poslušalce ali pa manjša občinstva v posameznem prevoznem sredstvu, ki sprejema program z nekim medsebojnim komuniciranjem in komentiranjem ter tako dosega nek konsenz. Več publik ločim tudi zato, ker uredništva ne pripravljajo programa »kar tja v tri dni« za vse poslušalce enako, ampak ga načrtujejo, da lahko pritegnejo ali zadovoljijo različne poslušalce, ob vsakem času, v raznih krajih in prostorih ter pogojih sprejemanja, z raznolikimi željami in potrebami. Posamezni mediji ne zajamejo vseh ljudi, ampak posredujejo neko informacijo ali dezinformacijo, mnenje ali kulturno vsebino samo do svojih publik, te pa nato bolj ali manj

predelano razširijo do vseh javnosti, kjer se ob raznih dodatnih vplivih začne postopek ustvarjanja občega družbenega konsenza ...

Radio se lahko usmerja k splošni nacionalni, lokalni in regionalni publiko ali k posebnim ciljnim publikam, kot so npr.: narodna manjšina, mladina, politični somišljeniki, verniki, obiskovalci trgovin in lokalov, avtomobilisti, ljubitelji najnovejše zabavne glasbe, klasične ali narodno zabavne glasbe itd. S prilagojenimi programskimi pasovi in posameznimi oddajami se radio lahko usmerja samo k eni ali pa več publikam hkrati, kar lahko enostavno imenujemo *poslušalci našega radia*.

Radijske publike kot tudi konice poslušanja so se skozi zgodovino radia spreminjale. V začetku je imel radio premožnejšo, tehnično naprednejšo in kulturno bolj osveščeno publiko iz višjih slojev družbe, ki si je lahko privoščila razmeroma drag radijski sprejemnik in je bila nagnjena k tehničnim novostim. Nekaj podobnega se je sicer dogajalo z vsakim medijem, vendar prvi radiofilci so si na začetku kar sami naredili ali sestavili sprejemnik iz delov, ki so jih lahko kupili. S pocenitvijo radijskih sprejemnikov in vplivom politike na širitev radijskega sprejemnika kot političnega sredstva javnega mnenja se je radio širil tudi med delavce in na deželo, dokler ni postal najbolj razširjen medij javnega obveščanja.

S prilagajanjem publikam in tudi televiziji so se spreminjale konice poslušanja. V začetku je bila največja poslušanost radia zvečer, ko se ga je poslušalo v družbi s prijatelji ali v družinskem krogu. Z razvojem potreb po informiranosti in zabavi ter seveda s prihodom televizije se je poslušanost radia pomikala proti jutru. S tem so se tudi spreminjale publike pa tudi poudarki na posameznih funkcijah radia.

Raziskave kažejo, da danes poslušalci poslušajo radio predvsem zaradi glasbe in novic, delno tudi zaradi družbe. Po podatkih Mediane iz leta 2004 skoraj tri četrtine prebivalcev Slovenije poslušajo radio zaradi glasbe, dobra polovica pa radijski sprejemnik prižge zaradi novic, slaba petina poslušalcev običajno poslušajo radio zaradi kontaktnih oddaj. Raziskave, ki smo jih opravljali samo na Primorskem ob ločitvi programov in pred podaljšanjem slovenskega programa v celodnevni, so pokazale prav obratne želje, in sicer velika večina je poslušala naš program prav zaradi informacij, zaradi glasbe pa nas je presenetljivo poslušala manj kot polovica poslušalcev. Ta razlika ne izhaja samo iz razlike v letih, prepričan sem, da še danes, kljub večji ponudbi informacij in spremenjeni uredniški politiki, večina Primorcev še vedno poslušajo Radio Koper bolj zaradi govornega kot pa glasbenega programa. Velika večina si želi glasbo in novice skupaj, pa še kontaktnost in druge popestritve. Za Radio Koper je značilna tudi zelo velika navezanost

poslušalcev na *svoj radio*, ta pa ni samo zaradi zgodovinskih in kulturnih razlogov tega območja, ampak tudi navezanosti ustvarjalcev programa na svoj kraj in svojo publiko. Gradili smo na kvalitetni lokalni informiranosti, razumeli in radi smo imeli ta svoj skupni obmejni in čezmejni ter večnacionalni prostor in pri tem smo bili ekskluzivni.

Želje se seveda spreminjajo, prepletajo in dopolnjujejo: kdor posluša radio predvsem zaradi glasbe in vmes dobi novice, se sčasoma navadi na informacije in jih sam začne iskati; še prej ti pride v uho dobra glasba, ki ji boš tudi prihodnjič rad prisluhnil.

Po zahtevnosti bi lahko radijske poslušalce razvrstili v neko piramido. Spodaj je zelo velika množica nezahtevnih poslušalcev, najmanj izobraženih, kulturno manj razgledanih, ki počasi prehaja v konico najbolj zahtevnih poslušalcev. Praviloma se s tem prehajanjem v konico dvigujejo tudi izobrazba in znanje, splošna, kulturna in politična razgledanost, stopnja materialnega blagostanja, vendar samo praviloma. Po podatkih Službe za študij programa pri RTV so prav najzahtevnejši poslušalci z visoko izobrazbo najbolj zvesti poslušalci, saj porabijo za poslušanje radia za tretjino več časa kot pa za gledanje televizije, poslušalci z nizko izobrazbo pa so bolj usmerjeni k televiziji. Je pa res, da je množica v spod-njem delu te piramide.

En sam radio danes ne more več zadovoljiti potreb poslušalcev iz vseh slojev te piramide. Programi, razen tistih specializiranih, ki se usmerjajo k posebnim publikam, pa težijo k temu, da bi zajeli čim bolj debel sloj. Pri tem se pojavlja dilema, ali se usmeriti k spodnjemu delu te piramide, ki zajema neprimerno večje število poslušalcev, ali k zgornjim slojem, ki so sicer maloštevilni, imajo pa velik vpliv. Komercialne postaje se morajo usmerjati k množici, nacionalne (ki živijo pretežno od naročnine) pa lahko zadovoljujejo potrebe tako rekoč vseh slojev. Radijske postaje to presegajo z dvema ali več programi ali s pasovi, ki so namenjeni specifičnim publikam.

Regionalna postaja, ki mora z enim programom zajeti vse poslušalce določenega območja, svoj program usmerja v širok sredinski del piramide ali pa kar v spodnjo polovico, ki predstavlja pet šestin poslušalcev. Program pa mora biti tako kvaliteten, da bo sprejemljiv tudi za konico poslušalske piramide. Ravno v tem se razlikuje od raznih komercialnih programov, ki se zadovoljijo z ožjim pasom najširšega dela piramide.

Kako zajeti čim širši krog poslušalcev od vrha pa do dna piramide? Prvi in osnovni pogoj je, da program pripravlja strokovno usposobljena ekipa z ljudmi, ki imajo široko znanje. To najbolje zagotavlja visoka izobrazba, čeprav ta sama po sebi ni dovolj. Iz lastnih izkušenj vem, da je bilo zelo malo

pritožb na programe ali oddaje, ki so jih pripravljali in vodili razgledani in izobraženi novinarji ter voditelji, veliko pa na račun tistih, ki jim manjka oboje in so bili za to delo samo površno priučeni. Pri slednjih je bilo največ kritik s strani intelektualcev, sčasoma pa se je začelo odražati nezadovoljstvo tudi iz nižjih delov piramide, saj ljudje prej ali slej vendarle spoznajo kvaliteto.

Radijske poslušalce lahko razdelimo v zelo heterogene in spreminjajoče se publike, ki se spreminjajo in prelivajo čez ves dan. Posebne radijske publike lahko ločimo po starostnih kategorijah, regionalnih, nacionalnih ali čezmejnih kategorijah, po prevladujočih političnih usmeritvah, gospodarski in kulturni razvitosti, izobrazbi, pa tudi tiste, ki si želijo predvsem informacije ali zabavni program, popularno ali narodno zabavno glasbo ipd. Te publike, njihove posebnosti in želje ter programske učinke, se proučuje z anketami in drugimi oblikami spremljanja poslušalcev. Vse te publike imajo tudi veliko skupnih imenovalcev: vse imajo rade dobro izveden program, informacije in glasbo, vse se pojavljajo kot poslušalci doma, v pisarni, v avtu kot vozniki ali sopotniki, ki so na nek način odrezani od zunanega dogajanja.

Jutranja radijska publika

Ta publika je najbolj heterogena, zajema praktično vse radijske poslušalce, ki so zjutraj vstali in se pripravljajo na dnevna opravila ali službo. To so delavci in delodajalci, šolarji in njihovi učitelji, gospodinje in upokojenci, bogati in revni, izobraženi in neuki – ljudje vseh slojev družbene piramide, verskih in političnih prepričanj. Kljub tej heterogenosti imajo jutranji poslušalci iste potrebe oz. želje po kratki in jedrnatih informaciji o dogajanju preko noči, ko jih je spanec odrezal od življenja, po zapolnitvi informacijske luknje, osvežitvi včerajšnjega dogajanja in po informacijah o predvidenem dogodku. Zelo jih zanimajo vremenske razmere in napovedi, stanje na cestah in druge pomembne servisne informacije, kot je tudi napovedovanje točnega časa. Posebno pozoren del jutranje publike so ljudje, ki radi širijo novice in igrajo v svojih skupinah oblikovalce mnenja o dogodkih, npr.: v službi se izkažejo kot bolj informirani od tistih, ki zjutraj niso poslušali radia, prebrali časopisa ali pogledali spletni informativni portal. Vsi si pa zjutraj želimo prijetno, zbujajočo glasbo, tako, ki jo že poznamo, in nas prijetno dviguje v nov delovni dan. Radio zahteva manj dragocenega časa, manj dela in nudi več, tudi glasbo ali celo dobro voljo.

Zanimive so tudi pripombe poslušalcev na izbor jutranje glasbe. Nek starejši poslušalec se mi je celo pritoževal, da je naš radio kriv, ker se je med

britjem grdo urezal, to pa zato, ker smo predvajali »divji rock«, njegova roka pa se je prilagodila glasbenemu ritmu.

Z večanjem brezposelnosti in s spreminjanjem delovnih urnikov se ta publika zmanjšuje, saj v družinah ljudje ne vstajajo skupaj in prižiganje radia lahko moti tiste, ki še lahko ali morajo počivati.

Že zgodaj zjutraj se začne oblikovati posebna publika, ki se spreminja skozi ves dan, to so **vozniki ter sopotniki ali potniki** v prevoznih sredstvih. Ti so zelo razumljivo že zgodaj zjutraj izredno pozorni poslušalci informacij o prometnih in vremenskih razmerah. To so tudi zelo zahtevni in odločni poslušalci, saj te informacije nujno rabijo, in če jih pri svoji postaji ne dobijo, takoj poiščejo drugo.

Dnevna publika

Dnevno poslušalstvo spremlja radio ob delu ali opravilih, ki bi jih lahko delili tudi na več publik. Tu se že pojavljajo specializirane vrste publike, ki lahko radiu posebej prisluhnejo v določenem času. Najbolj izraziti primeri so:

- pisarniški ali administrativni sedeči poslušalci, ki so posebej pozorni in zvesti spremljevalci programa vsaj do malice ali kosila;
- dinamična ali bolj gibčna publika, ki se premika ali ima veliko kontaktov z ljudmi, trgovci in kupci, natararice, frizerke, šoferji, pa tudi poslovneži, ki zaradi dela ne morejo biti tako pozorni poslušalci – ti iščejo kratko informacijo in predvsem zabavo (prijetno kramljanje in glasbo);
- stabilne, posebej hvaležne publike gospodinj, upokojencev, brezposelnih, bolnikov in ostalih, ki imajo veliko časa in si lahko privoščijo pozorno poslušanje tudi posebnih oddaj in
- vedno prisotna publika osamljenih, ki jim radio nadomešča ostalo družbo.

Večerna in nočna publika

Večerni ali pozno popoldanski poslušalci si lahko vzamejo nekaj več časa za svoj radio. To so tisti, ki so že končali z rednim delom ali glavnimi dnevnimi opravili. Nekateri poslušajo radio ob zadnjih domačih opravilih, drugi pa si že vzamejo čas zase, za svoje konjičke in celovito informiranje o dnevnem dogajanju ali za glasbo. Manjši odstotek najde čas tudi za zahtevnejše oddaje. Večerna publika je zelo spremenljiva glede na letni čas oziroma dolžino dneva.

Nočna publika je še bolj raznolika. Na skupnem valu se najdejo tisti, ki poslušajo radio ob delu, vožnji avtomobila, počitku, študiju, zabavi, tratenju časa, premagovanju nespečnosti in iskanju posebnih radijskih specialitet, kot so posebne glasbene zvrsti, zahtevnejše glasbene in govorne oddaje. Največji problem pa je istočasno ugoditi tistim, ki iščejo pomirjujočo glasbo, ki bi jih uspavala, in drugim, ki bi radi tako glasbo, ki bi jih držala pokonci.

Radijske konice

Radio ima več konic poslušanja, ki jih lahko povežemo tudi s prej opisanimi vrstami publik, izstopata pa jutranja in popoldanska. Te konice so odvisne od interesa poslušalcev po posameznih radijskih vsebinah, njihovih navad, predvsem delovnih oziroma delovnih urnikov. Te se lahko med posameznimi deželami ali državami zelo razlikujejo. Zato se je moral Radio Koper zelo prilagajati konicam v Jugoslaviji in konicam v Italiji, kjer so imeli drugačne delovne urnike, so se pa po razpadu Jugoslavije z uvajanjem kapitalističnega sistema tudi naši urniki že v veliki meri prilagodili italijanskim.

Prva konica radijskega poslušanja je jutranja, ta je visoka in zelo intenzivna, vendar kratka ali ozka. Traja le približno eno uro pred začetkom delovnega časa, od vstajanja pa do prihoda v službo. Z razvojem storitvenih dejavnosti, prilagajanjem prometnim razmeram, uvajanjem gibljivega delovnega časa in kasnejšim začetkom dela, se ta konica širi in podaljšuje, s tem pa tudi niža.

Druga konica, ki jo radio dosega v dnevnem času, je zelo široka in disperzna. Začne se že po 12. uri, ko se začnejo združevati kasne malice, zgodnja kosila, deljeni delovni čas, konec dopoldanskega pouka ali predavanj, vrh pa dosega v popoldanskih urah po končanem delu. Dopoldne se poslušalci že ločujejo na specializirane vrste publike, na dve ali že več skupin. Lahko jih delimo na tiste, ki si želijo predvsem rekreativno glasbo in le kratko informacijo, in tiste, ki iščejo celovito informacijo ali si vzamejo čas za zahtevnejše vsebine. Radijske postaje, ki ponujajo predvsem rekreativni program, dosegajo vrhunec poslušanja v dopoldanskem času, informativne radijske postaje pa zjutraj in popoldne. Čas kosil se je zelo razpotegnil od poldneva pa do kasnega popoldneva, ko se že srečuje z večerjami nekaterih upokoencev. To je čas, ko se pri poslušalcih, ki so bili dopoldne, ali celo še popoldne, preveč obremenjeni z delom, ponovno pojavi potreba po novih informacijah. Na drugi strani pa se ravno v dopoldanskih in zgodnih

popoldanskih urah nabere dovolj novih pomembnih in zanimivih informacij, ki popestrijo radijsko ponudbo.

Lahko govorimo tudi o tretji konici, to je večernem času, po večerji, TV dnevnikih in večernih opravilih in četrti v nočnem času med prvo uro in tretjo, ko so skupaj tisti, ki se kasno odpravljajo k počitku in tisti, ki so pokonci vso noč.

Raziskave radijskih programov izpred četrto stoletja so v še ročno risanih grafikonih kazale zelo izrazite konice ob osrednjih radijskih informativnih oddajah npr.: ob 15.30, ko so bili na sporedu *Dogodki in odmevi*, na Primorskem pa ob 17.30, ko je Radio Koper predvajal *Primorski dnevnik*. Ti stolpci so prav štrleli iz ostalega grafikona. Pri novejših raziskavah so ti stolpci skoraj izginili in se približali ostalim odstotkom. To delno dokazuje, da so se ublažile konice, na manjšo poslušanost posameznih dnevnoinformativnih oddaj pa so vplivali tudi delovni urniki poslušalcev, večja, kvalitetnejša in pestrejša ponudba informacij na nacionalnih programih, regionalnih in novih lokalnih ter komercialnih postajah, razširitev televizijskih dnevnoinformativnih oddaj na zgodnejši čas, internet in razne nove oblike informiranja. Na to vplivajo tudi spremenjene politične in druge družbene razmere ter navade poslušalcev. Poleg vsega navedenega na manjšanje izrazitosti konic vpliva tudi podaljšanje nekaterih osrednjih dnevnoinformativnih oddaj, ko so se novi uredniki hoteli izkazati z večjo delovno storilnostjo novinarjev in so zato podaljšali ter govorno preobremenili posamezne oddaje in ves program. To pa se je zgodilo prav v novih razmerah, ko so ljudje imeli vedno manj časa zase in za družino.

Posebna obnašanja poslušalcev

Velika večina poslušalcev spremlja radio zelo površno in predvsem individualno. Tistega nekdanjega skupinskega poslušanja in komentiranja že dolgo ni več. Da povem svojo izkušnjo: ko sem bil otrok, je bilo kosilo redni družinski obred, a radia se ni smelo prižgati, saj so starejši šli malo zadremat, nato pa je bilo treba trdo delati še do mraka. Radio smo prižgali šele po večerji. Takrat so prišli k nam poslušat poročila tudi sosedge. Poslušalo se je zelo pozorno. Mama ni smela ropotati s posodo, mi otroci pa smo morali biti čisto tiho, zaradi radia seveda, sprostili smo se šele, ko je začela glasba ali pa kakšna druga oddaja. Smo pa mi otroci zahtevali tišino, ko je bila po radiu kakšna pravljica ali radijska igra. Starša sta nato šla na vaje pevskega zbora ali godbe, kjer sta vsem povedala, kaj je novega. Ko ni bilo vaj, so doma s sosedi

igrali karte, mi otroci pa smo med igro poslušali njihove komentarje radijskih novic ali pa glasbo.

Trideset let kasneje smo v moji novi družini poslušali radio že zjutraj, ko smo budili otroka, da ju spravimo v vrtec ali šolo, nato popoldne samo pri kosilu, ker potem je vsak takoj stekel po svojih opravkih in raznih aktivnostih, zvečer smo se vrnil vsak ob svoji uri, da še večerje nismo mogli pojesti skupaj in po televizijskem dnevniku je šel vsak čisto tiho v svoj kot ali sobo, ker je moral še kaj prebrati, napisali ali preračunati za službo ali pa za šolsko nalogo, šele nato smo se vrnil pred televizor ter gledali v glavnem RAI, ki je začel pravi rekreativni program z dobrimi oddajami in filmi šele ob devetih in pol. Ko sva z ženo morala še več delati za službo doma v poznih večernih urah in so otroci hitreje opravili naloge, sva jima kupila drugi televizor, a kaj, ko smo naslednje leto, ko sem za neko firmo napisal priročnik za računalništvo, moral kupiti še drugi računalnik in nato tretji, se povezat iz internetom ... Moja starša sta tudi imela dva televizorja, vendar sta zvečer pred spanjem še vedno raje poslušala radio.

Ob izredno pestri ponudbi radijskih programov in vseh ostalih medijev ter ob spremenjenih potrebah in navadah poslušalcev se je čas poslušanja radia sicer podaljšal, zmanjšala pa se je intenzivnost poslušanja. To dokazujejo tudi raziskave Službe za študij programa pri RTV Slovenija, ki že desetletja spremlja obnašanja radijske publike. Tudi če je radio vključen in nas zabava z glasbo, mu poslušalec posebej prisluhne le, ko pričakuje informacijo, ali ko nekaj posebej pritegne njegovo pozornost. Najbolj intenzivno posluša dnevnoinformativne oddaje, takrat ko pričakuje informacije in je tudi pripravljen na njihov sprejem. Kljub temu pa poslušalec ne sprejme vseh informacij, ki jih sliši, ampak bolj prisluhne tistim, ki ustrezajo njegovemu poznavanju problematike, splošnemu znanju in političnemu nazoru. Poslušalec se izbirno izpostavlja predvsem informacijam, ki mu ustrezajo. Tudi pomnjenje informacij poteka po podobnem principu – poslušalec praviloma bolje pomni informacije, ki so bližje njegovemu znanju, svetovnemu nazoru ipd.

Nekateri poslušalci zelo radi komentirajo novice, ki so jih prejeli od medijev. Ti jih predelujejo in dopolnjujejo z ostalimi že »skladiščenimi« informacijami in jih v novi vsebini podajajo drugim. To so t. i. mnenjski voditelji, ki jim ljudje kot svojim prijateljem, sorodnikom, sodelavcem ali znancem enostavno prepustijo besedo, jim radi prisluhnejo in nekritično prevzemajo njihove komentarje.

Mnenjski voditelji so zelo dobri poslušalci radia, redno ga poslušajo, posebej zjutraj, in vedno čakajo na prvo informacijo, ki jo bodo v pogovoru

razširili v svoji družbi. Veliko radijskih informacij se na ta način razmeroma hitro spremeni v komentarje, ki so v procesu izpostavljanja in pomnjenja odločilnega pomena pri sprejemanju novih novic ali drugih medijev.

Radio kot most

Radio Koper je zrasel v prostoru samih meja, lahko pa bi rekli, da je korenine pognal tudi pod zemljo na drugo stran in nato vse skupaj prekril s svojo krošnjo. Ob njegovem nastanku so bile meje Svobodnega tržaškega ozemlja in njegovih con, nato Jugoslavije in Italije, tem so sledile meje Slovenije, Italije in Hrvaške. Tu je bila »železna zavesa« hladne vojne, nato najbolj odprta meja videmskega sporazuma, meja med Vzhodom in Zahodom, med slovanskim in romanskim svetom, morjem in celino. Kljub temu, da je radio sam presegal te meje in delal na njihovem preraščanju, so meje v glavah še vedno ostale. (Mogoče pa so ga nekateri prav zaradi tega obrezali in iz mogočnega drevesa naredili obrezano mejo?)

Tudi sodobna Slovenija rabi Radio Koper kot most med administrativnimi, kulturnimi mejami in tistimi v glavah, predvsem pa kot most med manjšinami in narodi. Ne gre samo za zakonsko skrb za ohranitev povezav med matico in manjšino, ampak tudi med sosedskimi narodi in med manjšinami samimi. Ne gre torej samo za ustavno pravico manjšine ali dolžnost večine, gre tudi za kulturo in stopnjo razvitosti večinskega naroda. Radio omogoča italijanski manjšini tudi njeno komuniciranje z matičnim narodom in obenem komunicira s svojo manjšino onstran meje, vendar ne gre samo za komuniciranje, ampak za vsesplošno delovanje, manjšini sta tudi dejavnik političnega, gospodarskega in kulturnega življenja, radio je ali bi moral biti njuna institucija. Obe manjšini zaradi skupnih interesov medsebojno sodelujeta in se povezujeta tudi z radijskim programom. Oba programa poročata o manjšinah in tako neprimerno bolj pogosto in kvalitetno informirata večinsko poslušalstvo o manjšinah, kot lahko to opravljajo nacionalni programi. Italijanska manjšina pa ni samo v Sloveniji, ampak tudi na Hrvaškem, kjer živijo tudi Slovenci. Ne gre torej za preprosto obliko radia kot mostu, ampak radia kot mreže ali ganglijskega živčnega sistema tega našega multikulturnega prostora, ki samodejno prenaša informacije med členi, ki se stikajo neposredno ali pa posredno.

Res je politika nekoč podpirala razvoj kopskega radia kot propagandnega medija, vendar domačini in prav manjšini sta ga spremenili v most sodelovanja, in to že na samem začetku oddajanja, ko je kljub postavljanju železne zavesa začel pomagati italijanskim družinam pri iskanju pogrešanih

italijanskih vojakov po vsej Jugoslaviji. Lahko bi govorili o nešteti oblikah sodelovanja, ki so se odpirale preko tega radijskega mostu, vendar v tem odstavku omenimo le vlogo, ki jo je koprski radio pravil pri širjenju italijanske glasbe v Jugoslavijo ali pa slovenske literature v obliki radijskih oddaj za italijansko publiko, pa obojestransko podporo manjšinski literarni ustvarjalnosti, in ne na koncu vlogo, ki jo je ta radio odigral v času osamosvajanja Slovenije in približevanja Evropski skupnosti. Zgodovina prinaša nove razmere, vendar se slovenski, italijanski in hrvaški narod ter njihove manjšine še vedno stikajo in prepletajo prav tu, v tem našem prostoru.

Multikulturalnost

Posebnosti publike Radia Koper izhajajo iz zelo pestrega večkulturnega prostora, ki so ga oblikovala zgodovinska dejstva in geostrateški položaj tega najbolj severnega dela Mediterana. Tu je stičišče vzhodnega in zahodnega, romanskega in slovanskega, na severu Primorske, v Kanalski dolini, pa tudi germanskega življa. Že v času Antike so do Kopra ali Aegide plule ladje antične Grčije, čez Kras in Vipavsko dolino so prodirali na vzhod Rimljani. Iz severovzhoda so se sem naseljevali Slovani. Ko so se ustalili in podpisali Rižanski Placid, so namesto kmetovanja morali braniti mesta pred Turki, nato pred Francozi. Tu so se srečevale in ostale številne kulture ali pa vsaj pustile svoje sledi. V naši družini sta se ohranili tudi dve zgodbi o naših prednikih, o galjotu, ki je služil Benečanom in Turkom, in mornariškem časniku, ki je plul za Avstrijce in Turke. Benetke so prinašale širino in pestrost sveta, Napoleon »Liberté, égalité, fraternité«, stara Avstrija pa šolstvo in železnico. Tega pa niso nosili kot Sveti trije kralji darila, ampak osvajalci, da bi temu prostoru vladali.

Če hočete razumeti ta prostor oziroma njegov narod, morate spoznati nasilje, ki so ga ljudje tega prostora doživljali že od časov osvajalnih pohodov romanskih legij. Takrat so po nekaterih ohranjenih zgodbah in tudi virih nosilci nove kulture pobili pri Miljah osem tisoč zajetih Histrov in dvanajst tisoč pri Pulju, ženske posilili, otroke pa zasužnjili. Zapisano je ostalo, da je kralj Histrov Epulon pred zadnjim bojem do smrti ukazal pobiti vse preživele ženske in otoke, da ne bi postali sužnji. Prav tako so zelo malo znane zgodbe, kako so Turki polnili nekatere kraške jame s trupli domačinov, nato pa tukajšnji branitelji zmetali v ta brezna pobite in zajete Turke. Veliko pa je zapisanega o tem, kako so Avstrijci in Italijani preselili okrog sto tisoč Slovencev s soške fronte, nato pa jim v eni od najhujših morij vseh časov porušili domove in z bojnimi plini zastrupili zemljo. Veliko pa je še živih prič fašističnega terorja, prepovedi slovenske in hrvaške besede, pretepanja, pitja

olja, internacij, požiganja in pobijanja, zamolčanega eksodusa Slovencev in Hrvatov. V skupnem slovensko-italijanskem poročilu zgodovinarjev je zapisana številka sto pet tisoč Slovencev in Hrvatov, ki so zaradi fašističnega terorja zbežali v Jugoslavijo in druge kraje, če tem dodamo še množice, ki so se selile v Ameriko in Avstralijo, dobimo dvesto tisoč. Temu je treba dodati vojno, vso agresijo okupacijskih enot in njihovih kolaboracionistov, nato pa povojna maščevanja in eksodus več sto tisoč Italijanov iz Istre in Dalmacije.

Vsemu temu je sledila, ali točneje, se je nadaljevala hladna vojna. V ta naš prostor so se vedno vmešavali veliki. Spomnimo se, da se je hladna vojna začela v Trstu 2. maja 1945, ko so angloameriške vojaške oblasti zahtevale, da se partizani umaknejo iz svojega mesta, ki so ga osvobodili. Res je, da se je kasneje stopnjevala v Berlinu, Koreji, Kubi, Vietnamu, Afriki in se nato ponovno končala ob padcu Berlinskega zidu, vendar začela se je tu, ko so zavezniški vojaki usmerili puške na svoje zaveznike. Temu je treba dodati drugi absurd, ki je prav tako malo znan, saj o njem ni bilo posnetih nobenih filmov in televizijskih nadaljevanj. Gre za to, da se je prav pod angloameriško upravo v Trstu razbohotil najbolj pravoverni Stalinov komunizem, ki je sprožil nove sovražne strasti, pretepe in celo streljanje.

Čeprav so med posameznimi pokrajinami primorske dežele tudi velike razlike, kot na primer med Istro in Goriško, jo je bolj kot jezik ali topel mediteranski zrak izoblikovala skupna zgodovina. Vse kar se je tu dogajalo, šlo čez ali samo mimo, je pustilo svoje usedline, tako kot se v neki dolini nabere dobra prst, ki jo veter in voda nanašata z bližnjih in daljnih vrhov, ali pa v slepiču kita najbolj žlahtna ambra. Prav Istra me najbolj spominja na to slepo črevo.

Nek moj prijatelj, Istran, nam je v družbi razlagal, da je Istra srce Evrope, celo sveta. Jaz sem malo humoristično pripomnil: »Primorska je torej osrčje sveta,« a je moj drugi prijatelj, Vipavec, popravil, da je srce Zemlje Indija, tudi ona je trikotne oblike, da ne govorimo o indoevropski kulturi. Šalo na stran, ampak ta naša evropska kultura je nastala tu, v Mediteranu, in Stari Grki so jo zanesli tudi do Aegide. Tu v Istri ne drži, da vse poti vodijo v Rim, veliko jih vodi tudi na sever in vzhod, številne pa se končajo na naših obalah. Jaz pod pojmom Primorska vedno vključujem tudi slovenski del Istre, vendar ker je Istra tako specifična, je treba včasih, ko se hoče to poudariti, reči Istra in Primorska. Nekdo, ki je vztrajal na tej delitvi, mi je to obrazložil, da je Primorska čisto slovenska dežela, Istra pa nacionalno mešana in da tam živijo »Istrijani«. Vendar tudi Primorska dežela je širša od te, ki je danes rišejo nekateri. Sedanja meja od Debelega rtiča do tromeje z Avstrijo poteka po čistem slovenskem ozemlju, skoraj ves tisti mešani in jezikovno prepletajoči

se del pa je ostal na oni strani, v Italiji. Zato ta del primorske izpada kot čisto slovensko ozemlje, na zahodni strani onstran meje pa je veliko prepletanja. Spomnimo se samo, kaj se dogaja Rezijanom, tudi za njih nekateri trdijo, da niso Slovenci, ampak samo neko posebno jezikovno pleme. V Istri je znotraj slovenskih meja ostal le neprimerno manjši del narodnostno mešanega prebivalstva. Tisti drugi večji del italijanske manjšine pa živi na hrvaški stani, v tretji državi, in tudi v različni »narodnostni mešanici«. Tega ne morejo razumeti tudi nekateri italijanski desničarji, ki so besedo »Schiavi« zamenjali s »Slavi« ne pa »Slovenci, Croati ...«.

Najbrž ni zgolj slučaj, da se je prav v Kopru, v nekdanjem *Caput Histriae* (glava Istre) razvil tako močan dejavnik sožitja ali most med kulturami, kot je koprski radio, ki ga je kasneje razširila še televizija. Kako to, da so prav tu tako poudarjali enakopravnost, sožitje, spoštovanje in tudi bratstvo ali »fratellanzo«, kot so med skupnim bojem proti fašizmu poudarjali italijanski antifasiisti? Prvi razlog je prav v vseh grozotah, ki so se tu dogajale, in v enotnem odporu ljudi ne glede na narodno pripadnost, poleg tega so pa še drugi. Koper je že od začetka naše civilizacije razdvojeno mesto med Vzhodom in Zahodom oziroma je mesto številnih kultur. Že kot grška Aegida je imel središče kulture v Atenah, nato kot Capris na zahodni strani Jadrana, v Rimu. V srednjem veku je s Slovani prihajal veter z vzhoda, pa ne samo na podeželje, ampak tudi v mesta. Koper je bil kot Justinopolis stoletja vezan na vzhod, na bizantinsko cesarstvo. Beneška republika in prosvetljenstvo sta ga nato postavila v zahodno italijansko kulturo, vendar je ta njegove mornarje, tako vojnega kot trgovskega ladjevja, usmerjala predvsem na vzhod. Proti severu je ta prostor preusmerila šele stara Avstrija, ki je ves severni del Jadrana navezala na srednjo Evropo in razvila sodobna obmorska središča Trst, Pulj in Reko.

Po prvi svetovni vojni so bili ti kraji dodeljeni Italiji, ampak le za dobri dve desetletji. Po drugi svetovni vojni je nova meja na novo razrezala ta jezikovno in nacionalno razburkani, vendar po kulturi enotni svet na dvoje. Koper in Istro je dodelila daljnemu Beogradu in vzhodnemu vetru iz Moskve, Trst in Gorico pa zahodu. Za tem je hladna vojna pretopila nacionalizme v ideološko sovraštvo in sprožila novo preseljevanje. Kljub vsemu so preživele tudi želje ljudi po sožitju, ki so dobile prostor in moč tudi v programih Radia Koper - Capodistria. Ta je z radijskim signalom presegel mejo, s sovraštvom prepojeni prostor in se navezoval na narodnostne manjšine ter na razvijajoče se pokrajine Furlanijo, Emilio Romagno, Veneto in naprej proti severu in jugu. Svojo pravo strateško postojanko je našel v San Marinu.

Koprski radio je postal pomemben dejavnik multikulturnega sožitja, pa ne samo na ozkem obmejnem prostoru, ampak povsod, kamor je segal njegov signal, v Italijo, v Švico, po vsej Dalmaciji in na Malto in še čez. Kot glasnik ene izmed vodilnih neuvrščenih držav, ki so gradile mednarodne odnose na temeljih politike aktivne miroljubne koeksistence, je v tem prostoru prevzel tudi vlogo spodbujevalca multikulturnih procesov, povezovalca slovenskega, italijanskega in hrvaškega sveta, po osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške tudi treh držav.

To seveda ni enostaven proces, posebej ob dejstvu, da jezik drugega razume predvsem ena stran. O pravi multikulturalnosti ni mogoče govoriti, dokler sta le eden ali kvečjemu dva naroda od treh pripravljena komunicirati v tujem jeziku, tretji pa meni, da komunikacija lahko poteka samo v njegovem jeziku. Ta proces so po padcu berlinskega zidu, ali točneje po osamosvojitvi Slovenije in umiku jugoslovanske armade z meje, zagrenili še italijanski poizkusi potvarjanja zgodovine in iskanje novih barbarov. Je pa multikulturalnost zelo razvita pri manjšinah, ki morajo živeti z večinskim narodom in so tako spoznale njegov pravi značaj, kulturo in zgodovino. Manjšine so se naučile jezika večine, to pa je najpomembnejši pogoj za sožitje, torej možnost, da razumeš drugega. Tu je moč Radia Capodistria, da kot avtonomen medij manjšine, ki je razumela večino, lahko najboljše prenaša to svoje razumevanje, znanje in izkušnje tudi svojemu matičnemu narodu čez mejo in tako opravlja zelo pomembno posredovalno vlogo, ki vodi k zблиževanju kultur.

V mediteranskem prostoru smo priče nekoliko drugačnemu oblikovanju narodne zavesti, kot pa je v notranjosti in severnih delih Evrope. Tudi v Italiji je bil ta proces v primerjavi s sosednjo Francijo, pa še drugimi, bolj zakasnel, v našem ožjem prostoru tudi ni bilo enonacionalnih držav, tako Beneška republika kot avstro-ogrska monarhija nista enačila politične in gospodarske oblasti z nacionalno. Enako ne tudi kasnejša Jugoslavija. Kot eno nacionalni državi sta vmes le za kratek čas vladali Francija in Italija, prva je sprožila narodno zavest in domoljubje, druga pa to spremenila v etnocidni fašizem, ki vsem ljudem na srečo ni postal ideal narodne pripadnosti.

V prvem obdobju oblikovanja italijanskega in slovenskega naroda se je razmeroma jasna ločnica izoblikovala le na Krasu in Goriškem, Slovensko Benečijo, Režijo in Kanalsko dolino pa smo zgubili že s plebiscitom leta 1866. Slovenci smo bili v prednosti le na meji s Furlani, ki v zgodovinskem procesu nastajanja narodov niso uspeli zadovoljivo razviti svoje nacionalne zavesti in tako so ostali delno zakrnel narod ali Italijani s posebnim narečjem. Tudi na Tržaškem so se Slovenci v času taborov zelo hitro opredelili za Zedinjeno

Slovenijo, v samem mestu pa je bil spopad med slovenskim in italijanskim nacionalnim nabojem ublažen z zelo močno prisotnostjo Avstrijcev, Srbov, Hrvatov, Čehov, Židov in drugih narodov, ki so pomagali razvijati to svobodno pristaniško mesto. V istrskih mestih je bil proces kristalizacije zavesti o pripadnosti italijanskemu narodu zelo hiter, vendar podeželje je bilo slovansko. Zgornji del Istre se je s tabori v Dolini in Kubedu prav tako hitro opredelil za Slovence, notranjost polotoka pa za Hrvate.

V Istri se je zaradi zgodovinskih dejstev razvila tudi posebna tako imenovana Istro-venetska kultura, ki jo seveda različno pojmujejo Slovenci, Hrvati, Italijani in Istrani. Preprosto povedano gre za zlivanje stare beneške kulture s slovansko, ki je nekeje prevladujoče italijanska, drugje slovenska ali hrvaška, ki pa do iredentizma ni bila predmet mednacionalnih sporov, ampak obratno, šlo je za zlivanje dveh kultur, pri čemer pa je seveda prevladovala močnejša. Najbolj žalostno dejstvo pa je, da je fašizem tudi to izrabljal za ustvarjanje novih janičarjev. Prav ti so postali najhujši italijanski nacionalisti – celo »fojbe« si je kot politik in pesnik izmislil nekdanji Mussolinijev minister Giuseppe Cobolli Gigli, ki se je rodil v priseljeni slovenski učiteljski družini v Trstu leta 1892 kot Josip Koblj.

V Istro pa se je v času turških vpadov in kuge priselilo ogromno Srbov in drugih Slovanov, pa tudi nekaj Romunov, kasneje pa še Avstrijcev. To povedo že imena nekaterih vasi. Avstrijci pa so priseljevali Slovence, Čeha in druge, ki so prevzemali bolj strokovna dela, kot npr.: učitelje, duhovnike in razne obrtnike in seveda delovno silo. Po odhodu Napoleona je tu ostalo tudi veliko Francozov. Marsikdo od obubožanih kmetov ali priseljencev, ki so bili odvisni od služb v mestu, je že v času iredentizma in posebej fašizma, sprejel italijanski jezik in kulturo. Posebej priseljenci so raje sprejeli kulturo Italijanov, torej gospodarjev, ne pa domačinov - »Schiaiovov«. Če nisi govoril italijansko in če tega nisi potrdil z vstopom v fašistično stranko, nisi dobil službe. Vpeljali so izključno italijansko šolo in prepovedali slovensko in hrvaško javno besedo ter pesem, z dekretom pa poitalijančili kar pol milijona imen in priimkov, imen krajev, označb in vse kar je spominjalo na slovanski izvor. V teh pogojih so tudi nekateri domačini, ki niso izhajali iz zavednih slovenskih ali hrvaških družin, in niso bili pripravljene trpeti, raje postali in ostali Italijani, kar je konec koncev razumljivo. Po drugi svetovni vojni pa je zmaga jugoslovanskih partizanov sprožila obraten proces, vendar v veliko manjši meri, je pa ta zaradi mej, hladne vojne, zakonodaje, različne politike, narodne zavesti in drugih dejavnikov dobil zelo različne nove nianse tako na eni kot na drugi strani.

Na spreminjaje razmerij med narodi na tem območju sta še največ prispevala prej omenjeni preseljevanji. Ko ljudje odhajajo, pa za njimi ne ostaja praznina – v njihova stanovanja, na zemljo in delovna mesta pridejo drugi. To je torej priložnost za tiste, ki si upajo to prisvojiti, ki vidijo v tem svoje koristi – oblast in last.

Ob velikih preseljevanjih se spreminja vse, tudi za tiste, ki ostajajo - eksodusi prizadenejo oboje. Odseljevanju je vedno sledilo priseljevanje, najprej je Italija po prvi svetovni vojni preselila v Trst in Istro več deset tisoč ljudi z juga Italije in Furlanije. Po tržaški krizi in odhodu Italijanov pa se je v istrska mesta preselilo ogromno ljudi iz notranjosti Istre, Brkinov, severne Primorske in ostale Slovenije, zlasti Štajerske ter Prekmurja. Še večje priseljevanje se je začelo po izredno hitri rasti novih industrijskih obratov in koprškega pristanišča. Takrat so zaradi izredno ekstenzivne oblike gospodarjenja priseljevali delavce in cele njihove družine iz raznih južnih predelov Jugoslavije kar z avtobusi.

Kraji na obeh straneh meje so spremenili svojo identiteto, ne samo nacionalno in kulturno, ampak tudi gospodarsko. To se Trstu pozna na en način, Kopru pa na drug. Gorica je zopet svojstven primer, tam je zraven zrasla Nova Gorica, ki je samo razvila in okrepila avtohtono gospodarstvo in kulturo, stara Gorica pa je svojo še prej zgubila. Najbolj pa so ostala prizadeta zaledna območja, ki so se spraznila tudi zaradi izseljevanja v Koper in druga mesta, kjer se je razvijala industrija, kot na primer notranja Istra, Brkini in hribovski predeli Posočja.

Pri večkulturnosti primorskega prostora, posebej tako imenovane Slovenske Obale, gre torej tudi za srečevanja in prepletanja kulture domačinov in kulture priseljencev, celo ali pa namerno iz drugih koncev lastnega nacionalnega prostora. To se je tu dogajalo skozi vso zgodovino in vedno so prišleki hoteli dokazati, da je njihova kultura tista pravilna. Katerakoli nova oblast je gradila svoj vpliv z priseljenci iz njenih krajev, ki so prinašali njeno kulturo, pogosto s poudarjanjem narodne pripadnosti, napredka, višje kulture itd. Gre pa samo za neke vrste okrnjeni kolonialni odnos. Slovenski mediji in seveda politiki ne gradijo nove slovenske narodne kulture na osnovi primorske zavesti in zgodovinske izkušnje, ampak predvsem na temelju ljubljanske in dolenske, v zadnjem času tudi štajerske, med nami pa so velike razlike. Ob tem je treba spomniti, da nova industrializirana mesta opravljajo tudi funkcijo talilnih loncev. Več o tem v poglavju Asimilacija.

Vse te selitve in spremembe pa so najmanj prizadele notranjo ali zaledno Istro, kjer je še veliko avtohtonega prebivalstva, celo tistega, ki se ne more ali se noče nacionalno opredeliti, ampak ostajajo Istrani. So pa se tisoči Istranov,

ki so se preselili iz Buzeta in drugih krajev, ki so pripadli Hrvaški, v slovenska obmorska mesta zelo hitro opredelili za Slovence. Teh Istranov s hrvaške strani nisi mogel ločiti od drugih domačinov, ne v šoli, ne na delovnem mestu in tudi na ulici ne. Govorili so zelo podobno kot tisti Slovenci pri Trstu in peli iste pesmi.

V Trstu, drugih mestih in njihovi okolici je bil namreč proces nacionalne opredelitve opravljen že prej. Osebnostno menim, da je v Istri prišlo do prave nacionalne opredelitve na Slovence, Hrvate in Italijane šele z obnovitvijo šolskega sistema po ukinitvi Svobodnega tržaškega ozemlja, saj prej, z izjemo obdobja Avstro-ogrske, so se lahko šolali samo v italijanskih šolah. Spomnimo se tudi malega plebiscita na območju Gradina in Pregare, s katerim so se tamkajšnji prebivalci odločali, v kateri republiki bodo. Da proces še vedno ni zaključen celo po osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške, dokazuje tudi sedanje opredeljevanje nacionalnosti kot Istran. Ta proces opredeljevanja pa sedaj opravlja nova meja, obmejni spori in mediji.

Podobni, a spet svojstveni procesi, so se dogajali v hrvaški Istri oziroma tamkajšnjih krajih, ki so doživeli preseljevanja. Ti so pa še vedno ostali vezani na severne kraje in dežele, ki so jim nekoč omogočali gospodarski razvoj, blagostanje, šolanje v lastnem jeziku in tudi narodno prebujanje. Iz hrvaškega dela Istre so se preselili v slovenske kraje tudi številni Italijani. Če bi sklepali po številu zaposlenih na koprskem RTV centru, bi lahko rekli, da jih je več kot tukajšnjih italijansko govorečih domačinov.

Čprav se v Jugoslaviji niso dogajale tako grobe oblike raznarodovanja kot v Italiji, je tudi italijanska manjšina, ki je ostala v svojih krajih ali se preselila iz hrvaškega dela v Slovenijo, doživljala občutno asimilacijo. Ne gre samo za učinek zaustavitve procesa italijanizacije, ki je bil prej zelo močan, ampak tudi za ustvarjanje novih krivic. Nekateri Slovenci in Hrvati, predvsem priseljenci, ki niso poznali tukajšnjega antifašizma in skupnega boja za nove odnose, so začeli ustvarjati pri italijanskih domačinih občutek krivde za vse, kar se je prej dogajalo, in to prav tistim, ki so ostali tu, ki so skušali obnoviti nekdanja prijateljstva in že pozabljeno sožitje. Tudi Slovenci imamo svoje nacionaliste, ki so se šli poslovenjevanja.

Čas je in še vedno prinaša spremembe, marsikje po svetu vidimo, da nekatere manjšine postajajo večine in večine manjšine, spreminja se identiteta prostora. Ta prostor je doživljal tudi posebne oblike kolonizacije, ki so jo izvajali priseljenci celo nad avtohtonim delom svojega naroda. To se je dogajalo v času Italije in Jugoslavije, pa tudi po njenem razpadu, saj je znano, da so Hrvati priselili največ ljudi iz porušenega Vukovarja prav v Istro. Tudi v Slovenski Istri smo dobili več šefov izza Ravbarkomande. Čprav so se med

drugo svetovno vojno prav Primorci najbolj množično kot partizani opredelili za Jugoslavijo in socializem, so po ukinitvi Svobodnega Tržaškega teritorija prišleki iz severnih predelov Slovenije odstavili z vodilnih položajev vse župane, politične funkcionarje in tudi večino gospodarstvenikov, ki so tu v svojih krajih sami postavili in razvili ljudsko oblast in nova podjetja.

Srečal in spoznal sem kar nekaj ljudi in celo novinarjev, ki se obnašajo, kot da so prišli sem domačine učiti pameti. Najhuje pa je, da se nekateri domačini še vedno obnašajo kot nekdanji koloni, napol svobodni kmetje, ki so se morali vedno klanjati tujim gospodarjem, da so lahko dobili nekaj zemlje za obdelovanje, kasneje pa zaposlitev v mestu.

Po Londonskem memorandumu je Ljudska republika Slovenija dobila morje in nekateri so ga začeli »osvajati«, tega pa niso čutili samo avtohtoni Italijani, ampak tudi Slovenci, ki smo tu živeli in imeli morje od nekdaj. Nekateri priseljenci so Italijane vseprek enačili s fašisti, avtohtone istrske Slovence pa za ne preveč prepričane. To smo občutili tudi mi v naši družini. Čeprav v omiljeni obliki, se je podobno opazilo tudi po osamosvojitvi Slovenije. Tokrat se je celinska Slovenija, ki je bila pred tem navezana na Dalmacijo, po daljšem šoku vendarle zavedla, da ima morje, in šla ponovno »v osvajanje«. Kljub temu, da se je ta prostor izkazal z barikadami in splošnim odporom že dan prej, so tudi po osamosvojitvi nekatera županska in skoraj vsa direktorska mesta velikih podjetij zasedli ljudje, ki niso izhajali iz tega prostora. Podobno se je dogajalo z Radiom Koper.

Identiteta Istre in njenih prebivalcev se je v prejšnjem stoletju izredno spremenila, in se še vedno. Spreminjajo se celo stara narečja. Tako lahko tudi po Radiu Koper slišimo neko novo »istrščino«, ki jo tvorijo prišleki iz pogovorne slovenščine, tako da jo mešajo z italijanskimi besedami, ki jih pobirajo s prevladujoče ponudbe italijanskih televizijskih programov – seveda kot komu paše, da bo le zvenelo po »primorsko« in da se »čuje, da nismo forešti«. Če se zraven dodajo še šefi in direktorji, ki bi radi postali domačini, potem se lahko po radiu neskončno dolgo predvaja spot, v katerem se govori, da »je to vino nobile«, pa čeprav so domačini govorili »d' je g'spujsko« ali pa »d' je z' š'njore«. Pravi stari slovenski dialekt tu v okolici Trsta pa je imel več narečnih izrazov prevzetih iz nemščine in hrvaščine kot pa italijanščine. Ta je bolj prisotna v zaledju istrskih mest, vendar tudi stari domačini iz okolice Kopra so svojemu mestu rekli *Kuper*, ne pa Capodistria. To sta mi že pred leti potrdila v neki reportaži celo brata Daponte iz Padovanov pri Kopru. Svoje je opravila najprej italijanska šola v času fašizma, nato pa elektronski mediji, ki so prišli v vsako hišo in so dialekt »zastlali« z nepotrebni italijanskimi mašili, kot so ma, dai, allora ipd.

Ko govorim o narečjih, je treba omeniti, da imajo Italijani iz teh istrskih mest neprimerno bolj pestre dialekte, ki se razlikujejo od mesta do mesta. Razlog za to zagotovo izhaja iz posebne zgodovine teh mest, ki so bila stoletja bolj ali manj samostojne državice. To je zgodovinska zanimivost celega Sredozemlja, ne samo grških polisov. Ta narečja so zelo ogrožena in se hitro izgublajo, saj za sabo nimajo več take množice prebivalcev kot prej, pa tudi italijanski mediji delujejo bolj asimilacijsko kot naši slovenski. Bolj kot v narečja pa se v pogovorni jezik italijanske manjšine, enako tudi Slovenske onstran meje, vrvajo nove besede, ki jih prinaša administracija ali pa tehnični razvoj.

Primorska je lepa, topla in prijazna dežela, pa ne samo tisti mali prostor, ki so ga danes nekateri zožili na pravo Primorsko in so pri tem pozabili celo na Trst in Gorico, ampak gre za ves nekdanji prostor, ki so ga Avstrijci imenovali *Adriatische Kunsterland*, čigar središčna pokrajina je Istra, glavno mesto pa Trst. Ta prostor so vedno osvajali tujci, stalno je bil kdo, ki si ga je hotel prilastiti, podjarmiti ali ga postaviti pod svoj vpliv. Ne samo države, kar smo že prej omenjali, ampak celo cerkev. V Istri je bila največji fevdalec cerkev, tukajšnji koloni so imeli v cerkvi dvojnega gospodarja, posvetnega in duhovnega, kar je seveda pustilo drugačne posledice. Kdorkoli je prišel sem, vsak je hotel vladati tem ljudem ali pa jim je hotel dokazati, da je njegova kultura višja od njihove. Seveda se spomnimo tudi veliko svetlih izjem, to so bili predvsem duhovniki, učitelji (z izjemo fašističnih) in zdravniki. »Mi moramo biti tem ljudem hvaležni za vso pomoč,« mi je dejal znani profesor in nekdanji koprski župan Raul Šiškovič, ali kot pravijo v Dekanih, ločiti »forešte od neforeštov« med tistimi, ki so prihajali sem osvajati in vladati ter drugimi, ki so prihajali s spoštovanjem ljudi in prostora.

Vsako obdobje politike, oblasti ali gospodarjev pušča občutne sledi tudi na tem občutljivem medkulturnem sožitju, vendar ni nujno, da so sorazmerne trajanju. V obdobju Beneške republike je ta prostor nadvladala italijanska kultura, v času Avstrije se je razmerje sil med slovansko in italijansko kulturo bolj uravnovesilo in nagnilo v prid Slovencem in Hrvatom, obdobje fašizma je bilo etnocidno in je omogočilo popolno prevlado italijanstva. Povojno izseljevanje Italijanov je ponovno spremenilo narodnostno sliko tega območja. Torej pomemben je učinek, zelo grobo povedano, vendar zgodovina nas uči, da so diktature najbolj »učinkovite«, tudi pri asimilaciji manjšin. Hladna vojna je imela tudi zelo velike učinke, na srečo pa jih je tu v tem našem prostoru zelo uspešno blažil prav Radio Koper, kasneje pa tudi koprška televizija. Tu ni bilo železne zaves, temu je dokaz tudi Radio Koper, saj je sproti zelo uspešno blažil nestrpnost, pomagal urejati razmere in popravljati škodo, ki so jo pustili fašizem, vojna in hladna vojna. Gradil je tudi na tistem duhu prijateljstva iz

časov skupnega antifašizma, ki je bil pred koncem hladne vojne zelo pomemben steber sožitja. Mogoče so ga prav zato po padcu berlinskega zida začeli nekateri tako očitno rušiti?

Ob osamosvojitvi Slovenije, z razprodajo oddajniškega in antenskega sistema koprškega RTV centra, so italijanski mediji ponovno popolnoma prevladali. Na tej stopnji prevzema vlogo nov medij, internet, kjer smo Slovenci vsaj na začetnem obdobju veliko boljše »štartali«, ampak samo začeli, potem pa smo si začeli sami metati polena pod noge. Internet je vsaj pri mlajših prenesel težišče z italijanščine na angleščino, ki velja za svetovni jezik. Ta se vedno bolj pojavlja kot temeljni komunikacijski jezik celo na našem obmejnem območju, z opustitvijo pouka tako imenovane srbohrvaščine pa celo v stikih z bližnjimi istrskimi Hrvati. Poznam take, ki v poslovnih stikih s sosedi pisno komunicirajo v angleščini. Ta postaja nova latinščina! To sicer postavlja nekdanje »manjvredne« kulture v enakopravnejši položaj do svojih sosedov, po drugi stani pa nam grozi, da se bomo tudi mi nekoč zgubili, tako kot so se Furlani. Vseeno pa prijetno presenečajo podatki, da se je med našimi sosedi v Italiji povečal interes za učenje našega jezika, vsaj v simboličnem merilu, še vedno pa lahko trdimo, da je na obeh straneh Soče neprimerno več Slovencev, ki se uči italijansko kot pa Italijanov slovensko.

Sožitje in večkulturnost ne moreta biti »enostranska ljubezen«. Po osamosvojitvi je neka raziskovalka, potem ko je na slovenski osnovni šoli z raziskavo ugotovila, da skoraj vsi slovenski otroci znajo italijansko, na italijanski osnovni šoli v Kopru pa slovensko, »sklenila« da je to rezultat »vzgoje za sožitje«. Tudi meni, kot očetu dveh anketiranih šolarjev, so se ti podatki in ugotovitve zdeli točni, vendar izvzeti iz širine problema. Če bi raziskovalci upoštevali še druge dejavnike, da so takrat skoraj vsi otroci v slovenski šoli gledali pretežno italijansko televizijo oziroma v italijanščino sinhronizirane risanke, bi ugotovili, da so se italijanščine naučili predvsem z risankami ali zaradi risank, ne pa v ali za šolo – torej, da gre pri tem predvsem za medijsko prevlado ali medijsko kolonizacijo, ne pa za kulturo sožitja. Prepričan sem, da bi to potrdili tudi s kontrolno raziskavo med tržaškimi šolarčki, kjer bi lahko ugotovili, da nobeden italijanski otrok ne gleda slovenske televizije, ne posluša slovenskega radia in popevk.

Drugače pa je z manjšinami, tudi njihovi otroci so kljub drugačnem okolju veliko bolj navezani na svoje medije. Slovenski raziskovalni institut iz Trsta je še v starih časih, ko je dobil kakšno večjo pomoč iz Jugoslavije, opravljal raziskave, s katerimi je dokazoval, da je v slovenskih šolah najbolj poslušan prav takrat še skupni Radio Koper - Capodistria. Neka mlada italijanska raziskovalka iz nekoliko bolj oddaljenih krajev pa je že po

osamosvojitvi Slovenije s svojo diplomsko nalogo dokazala, da sta prav oba programa koprskega radia ločeno najbolj poslušana, tako Radio Capodistria pri otrocih italijanske manjšine v Sloveniji, kot Radio Koper pri slovenskih šolarjih v Italiji.

Kljub raznim nacionalizmom, ki jih spodbujajo nekateri politiki, dogodki, mediji, razmere in razni drugi dejavniki, se vendarle v tem našem večkulturnem prostoru zasledi številne ljudi, ki sami sebe ne opredeljujejo kot Italijane, Slovence ali Hrvate, pa tudi ne kot Istrane, v smislu pripadnosti neki posebni narodnosti, ampak enostavno kot ljudi s kulturo tega specifičnega prostora: Koprčane, Tržacane, Kraševce, Istrane ... tudi Goričane in Rezijane. Poznam posameznike, ki pri športnih tekmah navijajo tako za italijanska moštva, slovenska ali hrvaška in vedno vzklikajo Dajmo naši, ko pa se med seboj pomerijo reprezentance teh narodov, ne vedo, za koga bi navijali, pa se odločijo za najšibkejšega, najbolj požrtvovalnega, borbenega – torej za človeške ali športne kriterije. Pripadnost narodu se na tem področju ne postavlja vedno kot monolitna kategorija, kot ena in edina, ampak kot plovec na nekem kontinuumu, na katerem se položaj posameznika premika po neki premici glede na razmere v družbi. Ob zadnji krizi vrednot, ki je zajela Slovenijo po volitvah leta 2011, sem slišal celo ljudi, ki so iz razočaranja nad politiko rušenja in razdora med narodom, rekli, da bi raje bili Italijani, pa čeprav je tam gospodarska kriza še hujša. Tega niso izražali samo posamezniki iz mešanih zakonov, ki se včasih počutijo bolj ene ali druge narodnosti, ampak tudi staroselci in še bolj priseljenci, ki so že navajeni na selitve. Spomnimo se eksodusov.

Asimilacija

Ob večkulturnosti je treba posebej izpostaviti tudi problem asimilacije manjšin ali stapljanja manjšine z večino drugega naroda. To pa ni tema tega teksta, ampak le v novinarsko dopolnilo ali opozorilo, saj je asimilacija zelo kompleksen pojav, ki zahteva posebno pozornost tudi v medijih.

Asimilacija je v normalnih pogojih popolnoma normalen pojav, ki je ob kulturnih in enakopravnih dobrososedskih razmerah lahko tudi pozitiven proces, vendar tu v tem prostoru je vsaj v novejšem času potekala izredno agresivno z groznimi posledicami. O Trstu, svobodnem pristanišču v času stare Avstrije, se je govorilo kot o talilnem loncu, podobno kot o Ameriki, saj je po svoje bil neke vrste »miteleвроpski« New York, kjer so se stapljali vsi

priseljenci, s to razliko, da so se v Ameriki v angleško kulturo, tu pa bolj v italijansko kot pa v slovensko.

Za razliko od ameriškega stapljanja se je tu stapljanje opravljalo z agresivnostjo. Kar pa je najhuje, se nekatere oblike agresivnosti, posebej politične, propagandne in kulturne, kažejo še danes. V tem prostoru ne govorimo samo o asimilaciji, ampak o nasilnih spremembah narodnostne strukture prebivalstva in celo o načrtnem iztrebljanju naroda.

Zgodovina dokazuje, da se prisila, grobost, nasilje žal vedno izplačajo. Tu, v tem prostoru, smo bili, ob soočenju malega naroda z »malo kulturo« in velikega naroda z eno najbolj razvitih kultur na svetu, priča tudi eni najbolj agresivnih oblik asimilacije, ki jo je izvajal fašizem nad Slovani ali Schiavi. Spomnimo na množično pretepanje, pitje olja, prepoved materinega jezika, spreminjanje imen in priimkov, preseljevanje, internacije, pobijanje in seveda napad brez vojne napovedi. »Za tiste, ki nočejo postati Italijani, imamo v Pulju areno, pri Pazinu pa fojbo,« je zapisal v eni od svojih pesmi minister Cobolli že leta 1919 in to ponovil 1927 v udarnem fašističnem časopisu »Gerarchia«. A ni to etnocid?

Soglašam pa tudi s tistimi, ki so nekoč trdili, da je zelo asimilacijska tudi dobra normativna ureditev pravic manjšini, saj vzame motiv za boj proti nepravilnostim in asimilaciji.

Zgodovinsko nihalo se pa vedno vrača z povratnimi posledicami, ki so sprožile eksodus Italijanov. Jugoslovanski poveljni režim še daleč ni bil tako grob. Od tistih tristo tisoč spremenjenih slovenskih ali slovanskih imen in priimkov ter več sto tisoč spremenjenih toponimov jih je kljub poveljnemu preimenovanju še vedno ostalo poitalijančenih več sto tisoč. Kakšna je bila ta asimilacija bi lahko ugotovili, če bi na območju med obema nekdanjima mejama, avstro-ogrsko in italijansko ter Rapalsko, torej na tem tamponskem ozemlju, ki naj bi postalo sedma republika, opravili posebno raziskavo, ki bi pokazala, kakšno je bilo razmerje med Slovenci, Hrvati in Italijani nekoč ob bolj nevtralnem času, na primer leta 1910 v času popisa še pod »rajnko« Avstrijo, ki je bila enako mačeha vsem tem trem narodom in danes, ko smo danes vsaj formalno enakovredni člani Evropske skupnosti.

Zgodovinske izkušnje tega prostora so nam pokazale, da je bila največja asimilacija, ko je ob pritisku na manjšino prisoten tudi razkol med manjšino in matičnim narodom, pa tudi razkol znotraj same manjšine. To se je najbolj čutilo pri delu italijanske manjšine, ko je po propadu fašizma in po končani vojni nastal v narodu velik razkol med levico in desnico ter propad nekdanjih vrednot. Še huje se je zgodilo Slovincem v Italiji v času Kominforma. Takrat

so na Svobodnem tržaškem ozemlju zabeležili največji vpad vpisa v slovenske šole. Številni intervjuvanci so mi kot razlog, zakaj so Slovenci pošiljali otroke v italijansko šolo, navedli prav staro vero v Stalina, ki je bil s svojim internacionalizmom za marsikoga največji borec proti fašizmu, obenem pa zaposlovanje begunskih domobranskih učiteljev v slovenske šole. Treba pa je dodati zelo pomemben podatek, da je takrat angloameriška uprava množično zaposlovala v slovenske šole učitelje iz politične emigracije.

V zadnjih letih nekateri z veseljem objavljajo strokovne podatke o povečanem vpisu v tržaške in goriške slovenske šole. To so res spodbudni podatki, vendar asimilacija še naprej deluje tudi na tem področju. V večletni raziskavi v okviru Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu je raziskovalka Norina Bogatec ugotovila, da se otroci iz mešanih zakonov v slovenskih šolah na Goriškem in Tržaškem počutijo Slovenci le v 19 do 55 odstotkov, in sicer najbolj na tržaških šolah. Zanimiva bi bila raziskava med otroki iz mešanih zakonov v večinskih italijanski šolah, ki bi ugotavljala, ali se tam kdo počuti Slovenec in kakšni so ti odstotki. Pri tem je namreč treba omeniti še eno dejstvo, da se večina otrok iz mešanih zakonov vpisuje v italijanske šole. Dovolj nam povejo že samo naslovi iz *Primorskega dnevnika*: »Polovica doberdobskih tretješolcev na italijansko višjo šolo«. Pri tem gre za učence iz slovenske osnovne šole, seveda. V nadaljevanju članka, objavljenega 9. 3. 2012, sicer ugotovimo, da gre za izjemni primer, saj večina vendarle nadaljuje šolanje na slovenskih višjih šolah, po naše srednjih. Visoke šole in fakultete v Trstu in Gorici so samo v večinskem jeziku, podobno kot pri nas, če izvzamemo vedno bolj razširjena predavanja in izpite v angleščini.

Podobno se dogaja tudi z asimilacijo italijanske manjšine pri nas, vendar v veliko milejši obliki, saj so tako italijanski matični narod kot njegova kultura, mediji itd. neprimerno močnejši od slovenskega. Italijanska narodna skupnost ima že zaradi pravila večje mase večjo gravitacijsko silo, gre pa tudi za kulturo, ki je drugačna od slovenske, ki se ne ponaša z osvajalno zgodovino rimskega imperija ampak s Prešernovo Zdravljico in Črtomirjevo usodo.

Poslušalci Radia Koper

Z vidika narodov ali jezika imata programa Radia Koper zelo pestro poslušalstvo ali publike, ki pa jih lahko vseeno strnemo v neke prevladujoče skupine:

- Radio Koper: ima slovensko regionalno in manjšinsko publiko na tej in oni strani meje, ki ji pravimo Primorska in poslušalce na širšem območju Slovenije.

- Radio Capodistria: ima italijansko manjšinsko v Sloveniji in na Hrvaškem ter množično publiko v Italiji.

Oba radia imata tudi skupno zelo heterogeno poslušalstvo v Sloveniji, Italiji in Hrvaškem, ki ne pozna jezikovnih preprek in posluša oba programa.

Prehodi med slovenskim, hrvaškim in italijanskim prebivalstvom so zelo mehki, zlasti v Istri. Tu je še veliko ljudi, ki razume vse tri jezike. V Italiji pa je vedno več Slovencev, ki vse težje razumejo zborna slovenščino, ki prinaša vedno več novih besed in tisto medijsko, v kateri prevladuje ljubljansčina. Tako številni poslušajo oba programa, saj novice lažje razumejo v italijanščini, kot pa v takšni slovenščini. Asimilacija deluje tudi tako. Državne administracije in šola pa so in še vedno opravljajo svojo nasilno opredeljevanje, še najbolj so pri tem opazni mediji.

Posebnosti primorskega poslušalstva

Na Primorskem, to je na jugozahodnem delu Slovenije in onstran meje, v krajih, kjer živijo Slovenci v Italiji, obstajajo zelo pestre in specifične oblike radijskih publik. Prvo delitev lahko naredimo na osnovi jezika, v katerem poslušajo radijske programe, slovenskega, italijanskega in celo hrvaškega, nekateri samo v enem, nekateri pa v dveh ali celo treh. Tem se po 60-ih letih prejšnjega stoletja dodaja še angleščina. Poglejmo najprej slovenske poslušalce na Primorskem.

Zaradi svoje specifične zgodovine, geostrateške lege ob meji, na prehodu med slovanskim in romanskim svetom, ter specifične mediteranske kulture imajo veliko skupnih interesov in značilnosti, ki se marsikdaj razlikujejo od ostale slovenske »celinske« (kranjske, štajerske ali koroške) publike.

Slovenske poslušalce na Primorskem delimo zaradi meje na poslušalce s te in one stani slovensko-italijanske meje, veliko poslušalcev Radia Koper je tudi onstran meje s Hrvaško. Primorci zelo dobro razumejo italijanski, marsikdo tudi hrvaški jezik, in lahko spremljajo elektronske medije iz sosedstva. Poleg radijskih programov iz Slovenije so lahko primorski poslušalci od druge svetovne vojne dalje poslušali programe v slovenščini tudi iz Trsta, kasneje pa še z Opčin in Gorice, ki so ponujali drugačne vsebine in oblike, pa tudi druge resnice. Prav tako so lahko spremljali tudi druge programe v italijanščini. Primorska publika je veskozi neposredno pod vplivom italijanske kulture in je bila ves čas zelo dobro seznanjena z medijskim pluralizmom in političnim pluralizmom ter raznimi najnovejšimi političnimi, kulturnimi ali modnimi tokovi. Prav tako dobro razumejo

slovensko tudi pripadniki italijanske skupnosti, ki živijo v Sloveniji (za tiste na Hrvaškem tega ne moremo trditi), pa tudi veliko Istranov na hrvaški strani zelo dobro razume in govori slovensko, zato obstaja veliko prepletanja publike. Radio Koper je v začetku oddajal program v treh jezikih, slovenskem, italijanskem in hrvaškem, in veliko poslušalcev je poslušalo ta program ves dan ne glede na spremembo jezika. Slovenski program Radia Koper je poslušan tudi v hrvaški Istri, vendar ta publika ni raziskana.

Primorce lahko po geografskih pa tudi po nekaterih kulturnih, gospodarskih in zgodovinskih značilnostih delimo na južne in severne Primorce ali tudi na Istrane, Kraševce, Brkince, Vipavce, Goričane, Tolmince, Rezijane itd. Prebivalci Slovenske obale so Istrani; Bistričani, Pivčani in tudi številni Postojnčani pa se raje opredeljujejo za Primorce kot za Notranjce. Tudi zamejski Slovenci v Italiji, ki jih nekateri imenujejo Zamejci, so Primorci: na jugovzhodu Istrani, nato Tržačani, Kraševci, Goričani, Benečani in Rezijani. Slovenci iz Kanalske doline bi po nekaterih merilih lahko sodili h Koroščem, vendar so zaradi novejših zgodovinskih in političnoupornih razmer bolj navezani na ostalo Primorsko zamejstvo. Z zornega kota tržaških ali goriških Slovencev smo Zamejci tisti, ki živimo v Sloveniji.

Pri teh delitvah je treba upoštevati zgodovinsko dejstvo, da so administrativno politične meje bolj ali manjčasne, zato je Primorska kljub tem delitvam enotni kulturni prostor. Prav tako ostajajo enotni prostori tudi njeni deli, kot so Istra, Kras, Brkini, Goriška, Vipavska, Beneška Slovenija, Rezija, Tolminska ali pa še bolj lokalno omejena območja. Temu je treba dodati, da se že prej omenjena zgodovinska preseljevanja danes nadaljujejo v raznih novih oblikah političnih in ekonomskih migracij, za katere je ta prostor posebej mikaven.

Primorska publika je razmeroma heterogena, policentrična in tudi podeželska. Gre za več lokalnih publik, ki niso vezane samo na eno mesto, na en center. Trst je zgubil svojo nekdanjo vlogo, Koper ali pa Nova Gorica zaradi ljubljanskega centralizma nista prerasla nivoja regionalnega središča.

Primorski radijski poslušalci niso imeli in še vedno nimajo informacijske podpore v nekem skupnem vseprimorskem dnevniku. V času Italije so bili vsi slovenski dnevniki ukinjeni, po vojni pa je meja razdelila ljudi oz. publiko. *Primorski dnevnik* iz Trsta ima že dolgo in ustaljeno tradicijo, vendar je v veliki meri omejen na ono stran meje. *Primorske novice* so se šele pred kratkim razvile v dnevnik in so še bolj omejene samo na eno stran meje. Podobno so omejeni dnevniki iz Ljubljane in Maribora, ki pa jih primorska publika ne jemlje za »svoje«.

Del primorskega poslušalstva redno dnevno spremlja italijanske elektronske medije, večina pretežno zaradi zabavnih programov, vendar nezanemarljiv del tudi zaradi informativnega programa. Oboji pa v jutranjem in dnevnem času iščejo dopolnilno lokalno informacijo tudi v slovenskem jeziku.

Med primorsko radijsko publiko je ukoreninjen tudi »lokalpatriotizem«. Zaradi zgodovinskih izkušenj večji del primorskih poslušalcev posebej ceni narodnoobrambne vrednote, kot so narodna zavest in pripadnost, ponosni so na zgodovinsko enotnost upora proti fašizmu, izdajstvo pa je, tako kot v *Božanski komediji*, največji »greh«. Prav na tej točki je prišlo do delitve med poslušalci Radia Koper in Radia Trst A.

Slovinci v Italiji so Radio Koper vzeli za svojega, vsaj domoljubno in levo usmerjeni. V to me je ob nekem obisku na zanimiv način prepričal lastnik nekdanje prve slovenske zasebne radijske postaje v Italiji, tj. Radia Opčine. Po uvodnem kramljanju sva prešla s pogovori na radio in začel je: »Naš radio je zelo dober, ima pravi posluh za ljudi in zato je zelo poslušan ... ima lepe oddaje ... naš radio ima zelo dobra poročila in dnevnik« Tu sem postal pozoren, kako da ima njihov radio dober dnevnik? Sploh ga nima in prav zato so hoteli prenašati naš *Primorski dnevnik*. Pa je prav takrat, kot da bi mi bral misli, dopolnil: »Moj radio pa je brez pravih poročil in dnevnikov.« Ko sem se nasmehnil, mi je pojasni: »Naš radio je za nas Radio Koper, a ne. Radio Opčine je pa moj radio.«

Primorski poslušalci imajo tudi drugačen odnos do nekaterih športnih dejavnosti, kot pa v notranjosti Slovenije. Tako je npr. na primorskem tradicionalno prva in najpomembnejša športna igra nogomet, ki se ga uvršča na prvo mesto. Zaradi povezanosti z morjem in specifičnimi športi sta izpostavljena tudi jadranje in veslanje.

Posebna značilnost primorske radijske publike je tudi ta, da jo v osrednjih medijih vedno bolj moti izrazita raba ljubljanskega mestnega govora. Tuje ji je tudi poudarjanje zadnjega samoglasnika pri nekaterih samostalnikih in pridevnikih, ki jih rabijo v vremenskih poročilih, npr.: meglà, suhò, toplò ipd. Pri napovedovanju časa pa ni primerno uporabljati temina »tri četrt na«, marsikdo bi razumel narobe. Več o tem kasneje.

Raziskave so tudi pokazale, da primorska publika najraje posluša popevke (tudi zaradi vpliva iz sosednje Italije), da visok odstotek Primorcev odklanja narodnozabavno glasbo, kot jo izvajajo t. i. alpski ansambli, in da velik del zelo ceni zborovsko petje, vendar po njem ne povprašuje.

Slovenska radijska publika

Slovenski poslušalci so kljub številnim novim komercialnim in lokalnim postajam že razmeroma stabilna publika, ki je navezana na svojo radijsko postajo, ki radiu zaupa, celo bolj kot televiziji in časopisom.

Prebivalstvo Slovenije se stara in postaja vedno bolj konzervativno, zato so tudi njegove poslušalske navade kljub velikim političnim in gospodarskim spremembam razmeroma ustaljene. Prodor novih radijskih postaj, komercialnih in lokalnih, je sicer zelo popestril radijsko ponudbo, vendar »stare radijske postaje« še vedno ostajajo dominantne in kar je najpomembnejše, javnost jim še vedno zaupa kot najbolj hitremu in objektivnemu informatorju. Revolucionarni čas radia, ko je stari, togi, od države kontrolirani radio doživljal preporod, ko so nastajali in se uveljavili Radio Koper -Capodistria, Radio Študent in Val 202 je očitno minil, umirile so se tudi želje po ustanavljanju novih lokalnih in komercialnih radijskih postaj. Nove postaje so odvzele starim veliko manj poslušalcev kot so nekateri predvidevali, predvsem pa niso ogrozile njihove informativne vloge, uveljavile pa so se kot alternativna ali dopolnilna ponudba glasbe in zabave, v nekaterih območjih tudi kot lokalni informator.

Čeprav je Slovenija majhna država, ima izredno raznoliko poslušalstvo. To, kar ustreza poslušalcu v Ljubljani, bo mogoče celo motilo poslušalca v Kopru ali Mariboru. Slovenija je po svoji različnosti prav tako velika kot neka ogromna Francija, ima Alpe in morje, dve razmeroma veliki manjšini, gospodarsko pa se deli na bogat center in zaostalo in zelo raznoliko provinco. Še več razlik je – Slovenija ima zelo kratko zgodovino svoje nacionalne države, njene dežele, ki to formalno sploh niso, so skozi vso zgodovino pripadale raznim državam in se razvijale v različnih političnih, gospodarskih in kulturnih pogojih oz. vplivih. V marsikateri državi so velike kulturne razlike, posebej pa jezikovne, poenotili prav sodobni elektronski množični mediji. To vlogo pretapljanja jezikov in narodov niso opravili samo v Ameriki in Avstraliji, ampak tudi v Nemčiji, Italiji in drugih velikih enonacionalnih državah. Marsikdo v Italiji danes priznava, da so pri razvoju sodobne enotne italijanske kulture odigrali radio, film in končno televizija neprimerno pomembnejšo vlogo kot pa jo je šola. Te moči radia se je prvi zavedel prav Mussolini, v pravo perfekcijo pa je to izpeljal Hitlerjev ideolog Goebbels. Ti procesi so v takratnih časih seveda zajeli tudi Slovenijo – vendar kot tuj raznarodovalni in razdruževalni dejavnik. Skupni slovenski medijski prostor se je začel oblikovati šele po drugi svetovni vojni in tudi tu je radio odigral zelo pomembno vlogo, še posebej pri povezovanju manjšin z matično domovino.

To svojo vlogo združevanja ali zliivanja slovenskega naroda z osrednjo slovensko kulturo pa je slovenski nacionalni radio začel opravljati zelo zgodaj in pri tem je odigral posebej omembe vredno vlogo prav glasbeni program. Po skupnemu narodnoosvobodilnemu odporu proti okupatorju je bila prav slovenska glasba tista, ki je odigrala eno najpomembnejših vlog povezovanja ljudi različnih narečij in kultur, tudi tistih, ki jih politika ali kultura nista zanimali. Spomnimo se *Četrtekovih večerov*, ki so gorenjsko narodnozabavno glasbo razširili po vsej Sloveniji kot vseslovensko, ali pa plesnega orkestra RTV in Slovenske popevke. Lahko bi postavili tudi zelo drzno trditev: če bi v času prve in druge Jugoslavije v Sloveniji poslušali samo dalmatinsko in srbsko zabavno glasbo, tako kot so v zedinjeni Italiji s centralno vodenimi mediji širili napolitansko in rimsko glasbo, potem bi tudi slovensko osamosvajanje potekalo neprimerno težje.

Slovenija ima razmeroma velik del svojega naroda izven svojih državnih meja, njene manjšine so pod izrednim vplivom neprimerno močnejših narodov in kultur. Te manjšine so bile pod izrednim asimilacijskim pritiskom še posebej v času hladne vojne in zaprtih mej. Prav radio, katerega signala meje ne morejo zaustaviti, pa je bil in še ostaja izredno pomemben povezovalni dejavnik. To vlogo so še boljše od osrednje postaje opravljale obrobne, kot npr. Radio Koper, ki je zaradi svojih specifičnosti povezal vse slovenske poslušalce na obeh straneh slovensko-italijanske meje v enotni slovenski primorski kulturni prostor in to neprimerno bolj učinkovito, kot bi to lahko opravila katerakoli druga radijska postaja iz centra. In to vlogo še vedno opravlja, kajti dejstvo je, da je poslušalcu iz Doline, Boljunca ali Opčin neprimerno bližje radijski voditelj iz Kopra kot pa tisti iz Ljubljane, ki ga zaradi prilagajanja jezika osrednjemu delu države celo vedno slabše razume.

Poslušalci Radia Capodistria

Program Radia Koper v italijanščini, to je Radio Capodistria, ima še bolj raznoliko poslušalstvo kot slovenski program. Ta je namenjen italijanski manjšini, ki jo je leta 1991 razdelila nova slovensko-hrvaška meja, kar ustvarja nove delitve in razlike. Vendar razlike med pripadnik italijanske skupnosti v Sloveniji in na Hrvaškem so obstajale tudi prej. Te so se razvile zaradi zgodovinskih, kulturnih, etničnih, političnih in celo geografskih razlogov. Prav tako so razlike tudi med poslušalci programa v italijanščini na Hrvaškem, tako v Istri, Kvarnerju in v Dalmaciji, med posameznimi kraji z izredno razvito avtohtono italijansko kulturo in med obdajajočim podeželjem, ki je to kulturo le sprejemalo ali pa tudi ne. Za italijansko skupnost opravlja vse funkcije sredstva javnega obveščanja, posebej pa kot manjšinski glas

izpostavlja tiste, ki so za ohranjanje manjšine izredno pomembne, to je informativno, komentatorsko in kulturno funkcijo.

Radio Capodistria je za italijansko skupnost eden najpomembnejših dejavnikov ohranjanja in razvijanja avtohtone kulture. Italijanska kultura v Istri je izredno bogata. V zgodovini jo je zelo obogatila prav njena povezanost z vzhodnimi narodi in bogata tradicija morjeplovcev. Eksodus je pustil veliko praznino, meje pa še večjo škodo. Prav radio je tisti, ki sega čez meje in skrbi za ohranjanje te skupne specifične lokalne kulture.

Že ob koncu tržaške krize in razmejevanju Cone B tržaškega ozemlja (severni del je pripadel Sloveniji, južni Hrvaški) je bil med takratnima republikama bivše Jugoslavije dosežen dogovor, da bo za manjšinski radio skrbela Slovenija, saj je imela v Kopru že zelo uveljavljeno radijsko postajo, za časopisno založniško dejavnost pa Hrvaška, tako radio in časopis pa bosta enotna za oba dela italijanske manjšine, ki jih je razdelila republiška meja. Tako ta manjšinska občila povezujejo manjšino čez mejo in ohranjajo njeno enotnost. Žal je signal radia Capodistria vedno slabši in postaja vedno bolj omejen za Istrski polotok.

Program v italijanščini je poslušan tudi v Italiji. Nekoč je bil ta program na tretjem mestu poslušnosti po skoraj vsej Italiji, na severnem delu, posebej v Emilii Romagni, celo na drugem. Po osamosvojitvi Slovenije je njegova slišnost omejena samo na severovzhodni del Italije – kolikor pač nesejo oddajniki z naše strani. Tudi ta zelo okleščena publika je še vedno zelo pomembna za povezavo manjšine z matičnim narodom, saj ne gre samo golo informativno vlogo radia, ampak tudi za kulturno, ki jo zagotavlja že samo delovanje radia kot kulturne institucije. Tudi tu velja enako pravilo kot za slovensko manjšino v Italiji, da je kvaliteta povezav za manjšino najbolj koristna prav na obmejnih območjih. Tu lahko podpira vso pahljačo rednih čezmejnih stikov, od sorodstvenih do političnih.

Italijanska publika je za razliko od slovenske veliko bolj razvajena, saj ima neprimerno večjo in zelo pestro ponudbo radijskih programov. Nekoč je bil Koper ena izmed redkih alternativ nacionalnemu RAI-u, danes je v Italiji preprosto povedano nešteto programov. Veliko od teh se lahko posluša tudi v naših krajih. Italijanski poslušalci so zelo upravičeno navezani na svojo glasbo, saj imajo izredno kvalitetno ponudbo. Radi poslušajo vodene zabavne in kontaktne programe. Njihovi voditelji jih usmerjajo predvsem v domače nacionalne teme in v senzacionalistične trače o domačih pevcih in igralcih. V tem primeru je radio v veliki meri podrejen televizijskemu dogajanju, televizijskim oddajam in zvezdam. Voditelji radijskih programov ne posvečajo velike pozornosti sosedom, sploh pa ne Sloveniji, kot da so pozabili na

nekdanji strah pred Jugoslavijo, ki so ga v času hladne vojne sejale njihove radijske postaje.

Dobra poslušanost Radia Capodistria na oni strani meje je lahko izredno pomemben most sodelovanja tudi med večinskima narodoma. Treba je namreč povedati, da so iredentizem, fašizem in italijanski, pa tudi slovenski nacionalizem, pustili za sabo največ nestrpnosti prav na tem obmejnem prostoru. Koprski elektronski mediji s svojo dobrososedsko politiko izgrajujejo nove odnose med sosednjimi narodi prav tu, kjer so najbolj občutljiva razmerja, pa ne samo z italijanskim, ampak tudi s hrvaškim narodom. Seveda ne gre samo za premagovanje starih ovir, ampak tudi novih, ki jih za svojo korist razvijajo novi politiki. Ta obmejni radio lahko presega te nove in stare ovire, ker številni prebivalci tega območja razumejo tudi jezik sosedov, ker imajo sorodno kulturo, skupno zgodovino, gospodarske interese pa tudi enotno okolje in prostor – ker je tu njihov skupni dom. Gre za zelo specifično mešano nacionalno in večkulturno območje, ki so ga nekoč nacionalizmi delili, danes ga pa lahko mediji z dobronamernim programom združujejo in tako tudi na ta način opravljajo pomembno vlogo, ki v sodobni Evropi presega zgolj nacionalne interese.

Program v italijanščini poslušajo tudi pripadniki večine, to je Slovenci in Hrvati, ki se nimajo za italijansko nacionalno manjšino, ampak so samo kulturno navezani na ta jezik in na sosednjo kulturo, kar izhaja še iz časov, ko so lahko v obmorskih mestih tako na ulici, pri poslu, kot tudi v cerkvi in šolah lahko komunicirali samo v italijanščini. Znanje italijanščine je ostalo in se ohranilo kot pozitivna dediščina, čeprav se še vedno zelo čuti nasprotujoča si pola italijanske kulture: prvega, ki izhaja iz bogate, odprte in nacionalistično neobremenjene beneške kulture, in drugega, ki prihaja iz posledic iredentizma, fašizma in vojne, pa seveda tudi povojnega dogajanja. Prav znanje jezika sosedu omogoča lažjo neposredno komunikacijo, ob spodbudnih premikih v obmejnih krajih Italije, kjer se tudi tamkajšnja večina odloča za učenje slovenščine, pa lahko pričakujemo, da se bo v doglednem času vendarle preseglo stare ovire. Pri tem bosta oba manjšinska in obmejna programa iz Kopa samo pridobivala na svoji vlogi.

RADIJCI IN NJIHOVO DELO

To, kar je najbolj pomembno pri radiu, je njegov program, to je njegov produkt zaradi katerega obstaja. Pripravljajo ga »radijci«, kdo pa so to in kaj kdo dela ter kako bo predstavljeno v nadaljevanju.

Na veliki radijski postaji je zaposleno veliko ljudi raznih poklicev od direktorja do čistilke, vendar so za program odločilni tisti specifični, ki ga ustvarjajo. Tudi teh je veliko, temeljnih pa je le nekaj. Na zabavnih komercialnih postajah sta ključna in nepogrešljiva voditelj in tehnik (možno tudi v eni osebi), na javni radijski postaji pa je večja teža na novinarju, raznih urednikih in tehnikih.

Med ustvarjalci radijskih programov prevladujejo individualisti. Četudi so družabni, radi skupaj spišejo kavo in se zabavajo ali pa delajo v skupinah, ne pomeni, da si med seboj delijo ideje, da drugim razlagajo skrivnosti svoje umetnosti ali obrti (kot komu paše). Novinar, režiser, voditelj, glasbeni urednik in celo tonski mojster se izkaže z individualnim delom, osebnim izdelkom – pri radiu ni takih ekip kot pri televiziji, le izjemoma pri velikih projektih. Avtor je razen redkih izjem samo eden in ta lahko danes s sodobno računalniško tehniko pripravi oddajo od začetka do konca.

Bralec

Bralec ali napovedovalec napoveduje oddaje in bere že pripravljene tekste. Pri tem jih ne prilagaja svojemu osebnemu nastopu, značaju ali željam. Njegov glas je »uradna« zunanja podoba radia. On predstavlja radio kot institucijo in je posrednik med nekim informativnim mehanizmom ter poslušalcem. Vsebinsko podaja razločno, z ustaljenim ritmom in z zbornim jezikom, ki se lahko le rahlo približuje regionalnim značilnostim. Njegov glas mora biti prijeten, lepe barve in brez govornih napak. Z razvojem radia se njegova uradna vloga vse bolj sprošča. Bralec drži svojo uradno držo le še pri posredovanju poročil, objav in raznih pomembnih informacij. V ostalem programu deluje kot voditelj.

Radijski bralec ima v radijskem programu vlogo igralca, ki tekste oz. vsebino posreduje radijskemu občinstvu. Ker se program odvija brez vaj, posebnih priprav in brez režiserjevih navodil, mora bralec, za razliko od gledališkega igralca, zelo hitro in tudi na prvi pogled ali »a prima vista« razumeti nek tuj tekst in ga čim bolj učinkovito posredovati poslušalcu.

Nekateri imenujejo radijske bralce tudi radijski govorci. Ta pojem, ki izraža veliko participacijo in tudi avtorstvo, saj spominja na govornika, pa je

veliko širši in lahko označuje vse, ki po radiu govorijo, zato tudi zamegljuje vloge.

Voditelj

Voditelj vodi oddajo, programski pas ali program, je interpretator lastnih tekstov ali zamisli – ni samo v vlogi igralca, ampak je tudi avtorja in režiserja. Je prijatelj, ki je preko radijskih valov zelo diskretno prišel na obisk k radijskemu poslušalcu. Do poslušalca je prijazen, spoštljiv in predvsem nevsiljiv. Njegov način prenašanja informacij je prijeten in sproščen. Ohraniti mora visoko govorno kulturo, približuje pa se pogovornemu jeziku. Vsak voditelj, tudi če je njegova oddaja namenjena najmanj zahtevni radijski publiko, pa mora upoštevati, da ga poslušajo tudi zahtevni poslušalci, ki jih ne sme razočarati in tako pregnati z valovne dolžine. Posebej mora paziti, da ne podcenjuje svojih poslušalcev.

Radijski voditelj se predstavlja kot osebnost. Mikrofon sicer marsikaj skrije, poslušalec ne vidi njegove postave, frizure in obleke, obraza, mimike in kretenj, vendar nekatere stvari še bolj razkrije kot pa kamera, posebej razpoloženje, pa tudi značaj. Poslušalec lahko tako kot slepec iz glasu razbere veliko več kot televizijski gledalec. Poslušalci imamo različne značaje in kvalitete, lahko smo »dobri ali slabi ljudje«, enako voditelji, in se tako kot ljudje v medsebojnih odnosih bolj ali manj privlačijo. Da povem zgovoren primer. Nekega dne je neka voditeljica, ki je bolj ostrega značaja in polna samozavesti, ostro zabrusila nadležnemu poslušalcu, naj ne kliče radia vsak dan in naj pusti besedo tudi drugim. Ta pripomba voditeljice je med poslušalci, ki so klicali »v živo«, sprožila pravi plaz podpore, tistih, ki bi oporekali voditeljici, skorajda ni bilo slišati. Naslednji dan je program vodila nova voditeljica, ta je drugačnega značaja, bolj tolpa in nežna. Vsakdo bi pričakoval, da je bila včerajšnja polemika že pozabljena, vendar nek poslušalec, ki prav tako pogosto kliče, a se prejšnji dan med polemiko ni upal oglasiti, se je sedaj ob toplem glasu, v katerem je čutil oporo, vendarle ojunail in kritično potožil na račun dejanja včerajšnje voditeljice.

Novinar

Novinar je poklicni in strokovno usposobljeni ustvarjalec govornega programa, to je informativnega, aktualno političnega, dokumentarno feljtonskega, kultur-nega, športnega, lahko tudi zabavnega in glasbenega – je glavni izvajalec informativne, komentatorske in kulturne funkcije medija ter

najpomembnejši člen v družbenem procesu v zagotavljanja svobode javnega obveščanja. V ožjem pomenu je novinar samo tisti, ki je avtor teksta, v širšem pomenu pa so novinarji tudi uredniki, ki urejajo te tekste ali oddaje ter samo odločajo o obliki in vsebini. Pri sodobni radijski postaji radijski novinar sam bere svoje prispevke in vodi oddaje.

Star slovenski naziv za novinarja je časnikar, ki, enako kot *journalist*, izhaja iz besede *časnik*. Naziv novinar izhaja iz besede *novine*, uveljavil se je, ker poudarja, da prinaša novosti, če pa bi izhajal iz besede *novice*, bi bil novičar, to pa bi že zoževalo njegovo vlogo. Naziv časnikar so izrinili prav radijski novinarji, saj so npr. mene že kot praktikanta, ki mu je dr. Vatovec na fakulteti razložil, da smo slovenski novinarji časnikarji, stari radijski novinarji prepričevali, da so časnikarji samo časopisni novinarji. V pisnih virih Radia Ljubljana še izpred vojne pa jasno preberemo, da so bili časnikarji. Tu velja poudariti tudi razliko med časnikom in časopisom: nekoč je časnik prinašal dnevne novice, spremljal sprotno dogajanje, časopis pa je v daljših periodah odseval čas. Torej časnik ima poudarek na novicah, časopis pa na aktualnostih, si torej vzame več časa za komentarje, analize, reportaže, dosjeje ipd. Nekoč so časopisi objavljali tudi poezijo in prozo. List je bil iz hrvaščine prevzeto ime za časopis, magazin je prinašal vsakega nekaj – to, kar je popularno, revija pa je bila bolj strokovni časopis, namenjena posebni publiki in vsebinam. Čas spreminja tudi časnike in časnikarje.

Novinar sodeluje v programu kot pisec (avtor), govorec (voditelj) ali urednik, z uvajanjem računalniške tehnologije in varčevanjem prevzema tudi vedno več administrativnega in tehničnega dela (snemalec, montažer). Radijski novinar, ki pripravlja daljše in zahtevnejše oddaje, je tudi scenarist in režiser, novinar pri manjših radijskih postajah pa je lahko istočasno tudi direktor ali lastnik postaje.

Novinar ni samo goli posrednik med dogodkom ali virom informacij in javnostjo, ampak je presojevalec te informacije, je ocenjevalec njene informacijske ali družbene vrednosti, ki se na osnovi lastne presoje ali uredniškega navodila odloča, ali bo informacijo objavil ali ne in kakšen pomen ji bo dal. Tako vsak novinar, tudi tisti, ki dela samo po uredniških navodilih, združuje v svojem delu tudi del uredniške presoje. Z utrjevanjem pozicij države, lastnika in managerjev pa se mu zmanjšuje uredniška vloga – vse bolj postaja izvajalec naročil.

Novinarji in uredniki so v skladu z zakonom, novinarskim kodeksom in splošnimi etičnimi normami v okviru programske zasnove medija pri oblikovanju novinarskih prispevkov oziroma pri odločitvah samostojni in neodvisni. Nihče ne sme od novinarja zahtevati, da naredi ali spremeni

novinarski prispevek tako, da bo vseboval kaj, s čimer se novinar ne strinja. Urednik pa lahko zavrne objavo kateregakoli novinarskega prispevka.

Pogosto slišimo tudi za **svobodnega ali samostojnega novinarja**. Vsak novinar bi moral biti svoboden, vendar novinarji v uredništvih imajo svoje šefe, urednike, ki jim, odvisno od posameznika in uredniške politike, določajo, kaj in tudi kako bodo pisali. Svobodni novinar je tisti, ki ni zaposlen v nekem uredništvu in nima takih šefov, npr. samostojni novinar, ki napiše prispevek in ga urednikom ponudi v objavo. Žal vsakodnevna praksa te pravice in svoboščine zelo izkrivlja.

Novinarji imajo glede na svoje delo različne nazive:

Novičar ali kronist zbira ali oblikuje novice in enostavna poročila, pobira izjave, pomaga uredniku polniti poročila s predelanimi novicami ipd. Za nekatere politike in tudi urednike je to idealen novinar, celo pravi kader za šefe.

Novinar, samostojni novinar, raziskovalni novinar, novinar – urednik ali kakor koli ga že imenujemo, je novinar, ki sam išče novice, aktualnosti, zgodbe ali teme in sogovornike, in sam dokončno oblikuje svoj novinarski izdelek v tekstualni ali posneti obliki, po potrebi tudi v živo.

Dopisnik je lahko ljubiteljski dopisovalec, ki sodeluje kot vir informacij in avtor prispevkov, ali pa profesionalni poročevalec iz nekega kraja, območja ali države.

Reporter je poročevalec, poroča s kraja dogajanja, posreduje poslušalcu dogajanje, pri radiu in televiziji neposredno prenaša športne in druge dogodke.

Turnusni novinar ali urednik dela v izmeni dnevnoinformativnih oddaj, obdeluje, izbira in vrednoti novice in jih združuje v poročila.

Komentator pripravlja zahtevne oddaje in novinarske prispevke – komentarje, s katerimi razlaga, analizira in vrednoti dogajanje. V to kategorijo lahko uvrstimo tudi uvodničarje in kolumniste, ki so dobili ime po zvrsteh, ki jih pripravljajo, pa tudi raziskovalne novinarje. Nekateri komentatorje imenujejo tudi analitiki, to pa niso novinarji, ampak zunanji strokovnjaki, ki komentirajo dogajanje s svojega strokovnega zornega kota. Sem bi lahko šteli tudi publiciste, ki svoje strokovne članke, analize, razlage, komentarje in razne druge zahtevnejše tekste prav tako objavljajo v tiskani obliki.

Urednik ureja oddaje, skrbi za določeno področje (politiko, gospodarstvo, kulturo, šport, šolstvo itd.), vodi uredništvo, program ali celo novinarsko hišo.

Nekateri si seveda izmišljujejo nova imena in nazive, pogosto so to tisti, ki ne poznajo novinarskega ceha, lahko pa so to ljudje, ki iz njega celo izhajajo, pa bi radi bili nekaj novega, boljšega ali pa nekaj več od svojih kolegov.

V sosednji Italiji so potegnili jasno ločnico med kronisti (novičarji in poročevalci), ki z novinarskimi izdelki opravljajo transmissijsko funkcijo, in avtonomnimi novinarji, ki s svojim delom opravljajo aktivno vlogo oblikovalca javnega mnenja in kontrolno funkcijo demokratične družbe. Ti dve kategoriji imata celo vsaka svoj sindikat, v pravi novinarski zbornici pa je le druga. Pri nacionalni televizije RAI se celo oblikovalci kulturnih programov in oddaj ne štejejo med novinarje, ampak med tako imenovane »programiste«, kamor sodijo tudi napovedovalci, voditelji, glasbeni uredniki in režiserji.

Radijski novinar ima za razliko od kolegov pri časopisih tudi sposobnosti javnega nastopanja pred mikrofonom in primeren (radiofonski) glas, vendar ta glas, če nadaljujem s primerjavo z gledališčem, je samo maska, kulisa. Novinar ni samo igravec, ampak predvsem avtor teksta, dramaturg in režiser oddaje. Novinar ne osvaja poslušalca s prijetnim glasom, zabavanjem in radijskim koketiranjem, ampak s prepričljivim podajanjem vsebine, znanjem in objektivnim pristopom do informacije.

Novinar je lahko v vlogi voditelja govornih in zahtevnejših oddaj ali strogo uradnega novinarskega poročevalca. S svojim nastopom pred mikrofonom mora ohraniti vlogo objektivnega in verodostojnega informatorja, ne sme razkrivati svojih čustev, značaja, posebej slabosti. Poslušalec mora zaupati novinarjevi informaciji ali komentarju. Prav zato so lahko tudi izjeme, zelo redke, ki pa dajo novinarjevi informaciji posebno težo ali vrednost, takrat novinar lahko ali celo mora pokazati svoja čustva, na primer ob naravnih katastrofah, vojnah ali pa ob posebej radostnih novicah. Novinar, ki bi ob takih primerih ostal samo strogo informativen, bi se preveč oddaljil od svojih poslušalcev.

V zgodovini radia je zapisanih veliko novinarskih imen, ki so imeli zelo slabe glasovne zmožnosti, ali pa kot pravimo »počen« glas, pa so jih poslušalci vseeno radi poslušali. Izrazit primer je tudi naša nekdanja dopisnica iz Trsta Neva Lukeš, nekateri posamezniki so se celo pritoževali zaradi njenega glasu, vendar so prav vse raziskave postavile njeno oddajo v sam vrh poslušanosti. Njen glas je postal pravi razpoznavni znak našega radia. Prejela je več nagrad in priznanj, pa ne zaradi glasu, ampak kvalitete, delavnosti, objektivnosti in povezanosti s svojo publiko. Še slabši glas je imel eden najbolj znanih italijanskih novinarjev, znameniti dopisnik iz New Yorka,

Ruggero Orlando, ki že leta po smrti še vedno velja za pravo ikono italijanske radiotelevizije.

Urednik

Naziv urednik združuje zelo široko pahljačo bolj ali manj odgovornih nalog pri načrtovanju in realizaciji radijskega programa. To so lahko novinarji ali drugi programski delavci. Urednik je tudi vodja oddaje, delovnega področja, skupine ustvarjalcev in oblikovalcev programa. Uredniki novinarskih oddaj so praviloma samo novinarji, glasbenih pa glasbeniki. Urednik pomeni tudi šef, zato je ta naziv zelo privlačen in se je razširil tudi izven novinarstva.

Nekateri uredniku rečejo tudi **redaktor**, ki je le tujka za našo besedo urednik. Vse bolj pa se uveljavlja naslednja opredelitev teh dveh pojmov: urednik odloča o vsebini in obliki oddaje, programskega pasu ali programa in opravlja vodilne ter vodstvene naloge, redaktor pa opravlja ali vodi organizacijske in izvedbene naloge in opravila.

Naziv redaktor se je v nekaterih primerih uveljavil s specifičnim pomenom: redaktor kot urednik oddaje ali dela programa (programskega pasu, dopoldanskega programa, popoldanskega, večernega programa) in glasbeni redaktor ter redaktor oglasnega ali EP programa. V Italiji tudi nenovinarske redaktorje ali urednike uvrščajo med »programiste« in ne sodijo v kategorijo novinarjev, posledično tudi urednikov, saj je za to treba dobiti poseben status in opraviti državni izpit. S tem je njihov novinarski sindikat onemogočil politiki in lastnikom, da bi lahko postavljali novinarjem nestrokovne urednike, na primer, da bi iz Neaplja poslali v Trst za novega šefa novinarjem tamkajšnjega voditelja oddaj o domačih živalih, lahko pa jim pošljejo urednika zunanjepolitičnega uredništva.

Novinarji, ki opravljajo uredniška dela, so:

Urednik oddaje ali programskega pasu, ki sam pripravlja oddajo, je njen avtor, določa tudi njeno vsebino, usmerja delo sodelavcev in drugih izvajalcev, ki sodelujejo v njegovi oddaji.

Urednik področja samostojno spremlja dogajanje na nekem področju (pomorstvu, zdravstvu, turizmu), skrbi za stike z zunanjimi sodelavci in viri informacij in pripravlja prispevke ter oddaje s tega področja ter usmerja delo sodelavcev v teh oddajah.

Urednik uredništva vodi delovni proces neke skupine, ki spremlja neko vsebinsko področje ali neko območje, npr.: urednik uredništva informativnega programa ali urednik športnega uredništva.

Urednik programa vodi program in skrbi za njegovo celovitost. Svoje delo usklajuje z odgovornim urednikom, resorskimi uredniki, novinarji in drugimi, ki sodelujejo v procesu pripravljanja programa.

Odgovorni urednik je oseba, ki po zakonu odgovarja za program ali del programa in zagotavlja strokovnost dela. V soglasju z uredništvom ga postavi ali imenuje lastnik ali po zakonu pristojni organ, pri javnih zavodih svet, ki naj bi bil legitimni predstavnik javnosti. Po zakonu iz časov prve Janševe vlade soglasje uredništva oz. stroke ni potrebno, kar omogoča negativne vplive na avtonomijo novinarjev. Odgovorni urednik medija je odgovoren za uresničevanje uredniške politike medija v skladu s programsko zasnovo medija in zakonodajo. V skladu s tem pripravlja ali pa samo uresničuje programski in poslovni načrta medija. To mesto je v programu odločilno, zato je izpostavljeno hudim pritiskom. Le nekaj primerov iz lastne dvanajst letne izkušnje, čeprav jih je za celo knjigo: v času enopartijskega sistema sem zaradi poročanja o pripravah na stečaj neke tovarne moral na disciplinsko, zaradi liberalizma so me zasliševali uslužbenci UNZ, zaradi objave neke humoreske pa sem se moral zagovarjati pred oficirji JLA, v času parlamentarne demokracije mi je leta 1992 neki strankarski bojevnik večkrat grozil s pretepom, nek novi lokalni politik pa je zahteval, da se me ustrelji.

Glavni urednik je na osnovi zakona ali lastnikove volje izbrana oseba, ki vodi uredniško politiko, uredništvo kot podjetje ali institucijo, ki izdaja časopis ali pripravlja program – je lahko lastnik ali predstavnik lastnika. Pri Javnem zavodu RTV Slovenija svet zavoda prenese svojo vlogo glavnega urednika na direktorje. Glavni urednik je pristojen za programsko usmeritev in poslovno uspešnost medija. Ponekod se ta naziv opušča in spreminja v direktor, kar kaže na podrejanje programske politike poslovni funkciji, lahko pa tudi na skrivanje vloge glavnega urednika.

Vse te vloge se lahko, glede na velikost medija, število zaposlenih, organizacijo dela itd., združujejo in prepletajo. Zakonsko, stanovsko in tudi načelno so slabo opredeljene in velikokrat pride do mešanja pojmov in pristojnosti. Pri malem lokalnem radiu so lastnik, glavni in odgovorni urednik ter novinarji in voditelji v eni osebi, pa celo brez primerne izobrazbe in strokovnega znanja. Ta nered pri pojmovanju urednikov izhaja tudi iz pravice do svobodnega obveščanja, ki naj bi vsem ljudem enakopravno omogočil sodelovanje v tem procesu, vendar daje vtis, da najbolj korist tistim, ki radi ribarijo v kalnem.

Uredniki so neke vrste medijski vratarji, selektorji novic, programske in kadrovske politike. Prav slednja je za kakovost in tudi politično opredeljenost najpomembnejša. To vratarstvo opravlja z vidika etičnega in profesionalnega

zornega kota zelo pomembno vlogo, posebej kadar pušča novinarjem, da so samostojni subjekti, ki delajo iz svojega moralnega kota v skladu z splošnimi družbenimi vrednotami in zakonodajo. Negativna plat vratarstva pa je tista vloga, ki jo urednikom vsiljuje lastnik ali politika. To se običajno dogaja po velikih spremembah v družbi. Novinarstvo namreč sodeluje pri spreminjanju družbe, pri postavljanju novih vrednot in seveda posredno tudi oblasti. Vsi oblastniki, posebej novi, pa so si vedno želeli zaustaviti te procese spreminjanja ali jih kontrolirati v celoti, zato so jim po spremembah zelo koristni tudi stari preizkušeni medijski vratarji.

Nekoč, ko se je politika deklarativno vmešavala v vodenje programa, so za direktorje postavljali izbrane politike, ki so izhajali ali pa bili blizu stroke, nato se je politika začela posluževati bolj prefinjenih oblik. Lastnik ali politika postavljata za direktorje tudi osebe, ki se ne izdajajo za politike, a jo izvajajo iz lojalnosti ali koristoljubnosti. Marsikdaj direktorji, ki so tudi glavni uredniki, nimajo strokovnega novinarskega znanja. Tudi zveneči znanstveni ali kulturniški nazivi ne zagotavljajo apolitičnosti, prav tako tudi ne tehnična stroka. Njih ne veže novinarski kodeks, oni niso šli skozi strokovno, pripravniško ali delovno novinarsko šolo, ki bi jim vcepljala pravila objektivnosti, nepristranskosti in »novinarskega poslanstva«, čeprav je treba tudi priznati, da je bilo novinarstvo vedno na nek način povezano s politikou. Ob »rahljanju« RTV Slovenija je politika postavljala na vodilna mesta skrite politike, Radiu Koper pa se je najslabše dogajalo, ko so vodstvo izvajali ljudje iz tehnike – so pa tudi izjeme. Omenimo še nekaj skrajnih primerov znanih novinarjev, ki pa so kasneje postali politiki: Benjamin Franklin, Benito Mussolini, Helmut Kohl in še bi lahko naštevali, tudi pri nas.

Tudi vrednotenje novinarskih in uredniških mest ali dela se s časom spreminja: nekoč je bil to pretežno moški poklic, v začetku sedemdesetih let so imeli novinarji take plače kot zdravniki specialisti, sodnik in najboljši advokati, uredniki uredništev kot primariji, glavni uredniki pa so bili boljše plačani od večine direktorjev. Sedaj se novinarski poklic vedno težje primerja tudi z učiteljskim.

Glasbeni urednik

Glasbeni urednik ureja glasbene oddaje, izbira glasbo, piše tekste, oblikuje glasbene in govorno-glasbene oddaje, opremlja razne govorne oddaje z glasbo, oblikuje glasbene bloke in celotno »glasbeno zaveso« programa, vodi oddaje v živo, spremlja in poroča z glasbenih dogodkov in jih komentira. Glasbeni uredniki so lahko specializirani za posamezne glasbene zvrsti ali pa

radijske oddaje. Pri zahtevnih strokovnih oddajah in pri spremljanju ter poročanju z glasbenih dogodkov veljajo pri njihovem delu enaka pravila kot za novinarje. To delo pogosto meji na novinarsko, zato lahko kreativne glasbene urednike imenujemo tudi glasbeni novinarji, saj prav tako opravljajo informativno, komentatorsko in vzgojno funkcijo, ki je sicer omejena le na glasbeno dejavnost.

V vodenih radijskih programih se je uveljavila tudi nova oblika voditelja glasbenih programov, ki tudi sam izbira in komentira glasbo. Pri nekaterih sodobnih zabavnih glasbenih programih, ki se skušajo približati najbolj aktivni publiki diskotek, jih imenujejo tudi deejaji ali diskjokerji.

V glasbenih uredništvih so lahko tudi producenti, ki vodijo snemanja lastne glasbene produkcije in spodbujajo glasbeno ustvarjalnost. Prav producenti Radia Koper so dali pobudo in izpeljali revijo Primorska poje, lansirali Kameleone in romanjolsko glasbo.

Tehnik

Radijski tehnik je zelo širok pojem, ki združuje vse, ki skrbijo za tehnično plat oddaj od snemanja do oddajanja radijskega signala. Z razvojem informatike se je njihovo delo zelo spremenilo, še pred kratkim je zahtevalo predvsem poznavanje šibkega toka in tehnične spretnosti, danes pa vse bolj računalništva in informatike. Posebna nenadomestljiva kvaliteta radijskega tehnika pa ostaja posluš in še kakšna glasbena izkušnja.

Med radijskimi tehnikami je najbolj nepogrešljiv **tehnik v oddaji**, to je neposredno v produkciji programa, v studiu, iz katerega v živo poteka program. Najbolj tipični ali klasični radijski tehniki so nekoč bili **studijski snemalci**, ki so snemali in montirali oddaje. To delo vedno bolj opravljajo novinarji in glasbeni uredniki kar sami, saj ga lahko na računalniku uredijo enostavneje in hitreje, kot pa da svoja navodila in razlage prenašajo drugemu. Nepogrešljivi, vsaj pri velikemu radiu, ostajajo še **tonski mojstri**, ki snemajo zahtevnejše oddaje in obdelujejo kvaliteto zvoka, **laboratorijski tehniki**, ki vzdržujejo in razvijajo radijsko tehniko, **razdelilničarji**, ki skrbijo za krmiljenje radijskih signalov, sprejemanje in oddajanje do oddajnikov, tehniki na oddajniških postojankah, **oddajničarji**, pa skrbijo za brezhiben prenos radijskega signala do poslušalčevega radijskega sprejemnika.

K radijski tehniki lahko štejemo tudi ostale, ki skrbijo za tehnično podporo programa, kot npr.: računalničarji, programerji, energetiki, diskotekarji ipd. Poleg vseh teh posebnih strokovnosti lahko na radiu srečamo

še režiserje, dokumentariste, lektorje, fonetike, razne tajnice, producente, strokovnjake za oglaševanje itd.

Radijski jezik

Za vse ustvarjalce radijskega programa je nujni pogoj zelo dobro obvladanje maternega jezika ali točneje jezika, v katerem ustvarjaš program. Posebnost Radia Koper je, da program ustvarjajo tudi novinarji in drugi pisci, ki imajo drugi materni jezik. Tudi zato smo govorili o multikulturnosti.

Radio je javni medij, ki mora spoštovati in negovati jezik, je nosilec javne besede in sooblikovalec jezika. Je tudi kontaktni medij, ki s poslušalci komunicira in je z njimi v nekemu stalnemu prilagajajočemu se odnosu. Poslušalci vplivajo na njega kot informatorji, sogovorniki in celo soustvarjalci nekaterih oddaj ter končno kot publika ali kot javno mnenje. Radio ni in ne more biti nek sterilni medij, v katerem bi se lahko uporabljalo samo zborni jezik, ampak se, odvisno od programske usmeritve, bolj ali manj prilagaja pogovornemu jeziku prostora, v katerem deluje. Po tem se Radio Koper tudi loči od Vala 202 ali pa od programa Ars.

Radio tudi z jezikovne plati odraža čas in prostor, kulturo ustvarjalcev programa in predvsem publike, kateri je namenjen. To seveda ne more biti opravičilo za slab jezik in nepotrebno prilagajanje nižjim jezikovnim zahtevam. Radio namreč mora težiti k sodobnemu zbornemu jeziku, nikakor pa ne h knjižnim stilom, saj radio ni knjiga. S svojo vzgojno funkcijo je tudi odgovoren za dvigovanje jezikovne kulture, v preteklosti je bil celo vodilni na tem področju. Radijski jezik mora biti lep, čist in zelo jasen, stavki morajo biti kratki in jedrnati. Pri pisanju za radio ali pri prostemu nastopanju pred mikrofonom velja nekaj splošnih pravil:

- po radiu ne pišemo bralcem, ampak pripovedujemo poslušalcem,
- stavki naj bodo kratki (nekoč so učili, da ima radijski stavek največ 18 besed),
- najprej se pove znano in pričakovano, nato nadaljuje z neznanim,
- izogibati se je treba vrinjenim stavkom in zahtevnim podredjem,
- ponavljanje besed je za poslušalca moteče, zato je treba uporabljati sinonime,

- uporaba trpnika (pasiva) je nepriporočljiva, tudi ker ne odgovori na vprašalnico »kdo«,
- razna mašila, olupševalnice, nepotrebna pojasnila, formalizmi so nepotrebna balast,
- niso vsi poslušalci z visoko izobrazbo in svetovljani, zato je treba povedati enostavno, brez zahtevnih strokovnih izrazov in tujk,
- še večja napaka je podcenjevanje poslušalcev, med njimi so tudi boljši poznavalci od nas.

Ta pravila so zakonitost pri informativnih in drugih oddajah, ki so namenjene hitremu in sistematičnemu informiranju najširše publike, pri zahtevnejših radijskih zvrsteh, razen v reportažah in v tekstih, kjer hoče avtor na literarni ali drugi način povedati kaj več, pa jih je treba jemati z rezervo. Jezik, posebej pa stil pisanja, je treba prilagoditi tudi posameznim radijskim novinarskim zvrstem, kar je opisano v nadaljevanju. Znani novinarji, osebnosti lahko razvijajo svoj osebni stil.

Med pravila novinarskega pisanja, ali točneje govorjenja po radiu, bi lahko zapisali tudi: Ne uporabljaj tujk! Vendar imamo že pravilo, ne ponavljaj besed, saj ponavljanje postane zelo moteče. Pomagamo si s sinonimi, ker pa teh nimamo veliko, so posebej dobrodošle tujke, vendar samo tiste prevzete ali splošno znane. Če tujka ni v vsakodnevni rabi, potem pa raje ponavljajmo. Pomembno je, da govorimo čim bolj razumljivo, v lepem maternem jeziku.

Kot zanimivost naj povem, da se je pred računalniško dobo kopiranja in lepljenja novic vsa poročila in dnevnike pisalo na pisalne stroje in to celo v šestih izvodih (za bralca in bralko, tehnika, za drugojezično uredništvo, za avtorja in za arhiv). Tipkale so seveda strojepiske, novinar jim je novice in druge prispevke glasno narekoval. To glasno narekovanje je bilo najboljša oblika izvajanja prvega od zgoraj napisanih pravil: na ta način je namreč novinar novico najprej pripovedoval strojepiski, ob tem jo je tudi sam slišal in lahko sproti popravljaj. In še ena izkušnja iz »starih časov«: v velikih uredništvih je veljalo pravilo, da vsaka poročila pred objavo pregleda šef, pa ne zaradi politične kontrole, ampak predvsem zaradi jezikovnih in strojepisnih napak in raznih možnih lapsusov. Pameten šef pa je dal poročila, ki jih je sam napisal, pregledati svojemu podrejenemu. To se je pripetilo tudi meni, ko sem bil še praktikant v turnusu dnevnoinformativnih oddaj Radia Ljubljana, da sem šefu »popravljaj« poročila. V malih ali manjših radijskih postajah kot je koprsko, kjer v »poročilih« dela le en novinar, velja pravilo, da mora pred objavo bralec kar sam pazljivo prebrati poročila, poiskati in popravi tipkarske,

slovnične in pravopisne napake ter tako odkriti neprijetna presenečenja, ki ga čakajo pri branju v živo.

Večja uredništva imajo seveda lektorje, ki pa žal ne morejo dežurati v uredniških poročilih, lahko pa popravijo tekste oddaj, ki niso pisani v taki naglici. Nekateri novinarji se pa lektorjev bojijo ali pa trdijo, da jim spreminjajo vsebino, jih omejujejo, utesnjujejo ipd. Vendar, tudi če izpustim vso pridigo o skrbi za jezik in vlogi lektorjev, lahko zavedanje, da bo nekdo za tabo popravil vse napake, bistveno prispeva k sproščenosti pri ustvarjanju teksta, zaupanju vase, korajži in inventivnosti, kar je pri radijskem nastopu zelo pomembno.

Poseben problem jezika v radijskem novičarstvu pa je prevajanje agencijskih novic in prilagajanje agencijskega ali časopisnega stila radiu. Agencije še vedno posredujejo radiu pisane informacije, ki so bolj prilagojene časopisu kot pa elektronskim medijem. Čas opredeljujejo z datumi, dnevi in urami, ne znajo ali ne smejo rabiti terminov danes, včeraj, jutri, zjutraj, sinoči, drevi, konec tedna ipd. Da bi se izognili napačnemu razumevanju novic, pogosto uporabljajo razne klišeje, ponavljajo besede, podaljšujejo stavke s podrednimi in vrinjenimi povedmi, naštevajo dolge številke z decimalkami ipd. Tako neprilagojeno novico je v naših poročilih objavil tudi moj kolega, ki me je posebej spodbujal k pisanju tega priročnika, zato ta primer posvečam njemu:

»Francija je v letošnjem februarju zabeležila znaten zunanjetrgovinski presežek, in sicer v višini 6,3 milijarde frankov, kar je v primerjavi z januarjem (1,2 milijarde frankov presežka) in predhodnimi šestimi meseci negativne bilance, spodbuden rezultat, je v petek objavila v svojem poročilu francoska carinska uprava. Presežek v trgovanju s tujino je tako februarja presegel napovedi analitikov, ki so predvidevali presežek v višini 2,624 milijarde frankov. Presežek naj bi bil rezultat povečanja izvoza, in sicer z 179,3 milijarde na 183,3 milijarde, in zmanjšanja uvoza z 178,1 milijarde na 176,9 milijarde frankov.«

Radijska predelava te novice bi morala biti naslednja:

»Francija je v februarju zabeležila znaten zunanjetrgovinski presežek, dobrih 6 milijard frankov. Analitiki so napovedovali le nekaj več kot dve milijardi in pol. Večji presežek je bil rezultat za 4 milijarde višjega izvoza, preostalo pa manjšega uvoza.«

Vse hujši problem radijskega jezika je tudi njegovo siromašenje in vedno bolj površna raba. V slovenskem novinarstvu se ne loči več med pojmom glavno mesto in prestolnica, ampak se uporablja že skoraj izključno

prestonica. S tem se posploši pojem prestolnica, ki istočasno pove, da gre za monarhijo, in opušča glavno mesto, ki opredeli državo kot republiko. Kdaj pa smo zadnjič v radijski novici slišali, da se je dogodek zgodil ob zori, da bodo razstavo odprli drevi, da se je nesreča pripetila sinoči, da bo gost odpotoval nocej.

Na splošno imamo velike težave s pestrostjo izbora besed, s katerimi določamo čas. Vedno manj je ljudi, ki poznajo pomen besed, kot so drevi, nocej, sinoči, zarana ipd. Večina namesto lani reče lansko leto ali pa celo to leto, ne pa letos. Po drugi strani nekateri priseljeni novinarji in politiki ne spoštujejo lokalne rabe: domačini ne vemo, koliko je tričetrt na osem, če daš tri četrtine na osem, dobiš osem in tri četrt. Še celo poldrugi ne uporabljamo. Znana je zgodba iz časov, ko je v Koper prišel hud partijski sekretar. Z nekimi domačini se je dogovarjal, da gredo naslednji dan ob sedmih skupaj na sestanek v Ljubljano, saj takrat se ni smelo na pot vsak s svojim avtom. Ta tovariš pa je rekel, da se njemu mudi in da gredo raje ob tričetrt na sedem. Naslednji dan so ga prišli iskat z avtom petnajst minut pred dogovorjeno uro, že ob sedmih in pol. Zato na radiu pri napovedi časa povemo uro in minute, radio je namreč še bolj točen kot ura. Podobno je pri napovedih vremena na poudarjanju zadnjega samoglasnika, na Primorskem ne bo mrzlo, ampak samo mrzlo. To poudarjanje zadnjega samoglasnika nam zveni kot moteč tujek. Spomnim se, koliko pripomb sem dobil na začetku moje uredniške kariere, ko smo poleti v času dopustov povabili na pomoč kakšnega ljubljanskega napovedovalca. Pa nisem s to prakso prekinil zaradi pripomb, tudi ne zato, ker so nekateri drugi rekli, da je treba Primorce naučiti slovensko, ampak ker menim, da mora medij živeti s svojimi poslušalci in izražati svoj prostor, imeti svoj značaj in glas tako kot človek. Niso pa vsi tega mnenja, saj so nam neko voditeljico, ki sem ji odklonil zaposlitev prav zaradi nam hudo motečega tujega dialekta z druge strani Slovenije, na koncu poslali za novinarsko šefico.

Na Radiu Trst A, kjer so kot zamejska radijska postaja še posebej pod vplivom tujih medijev, so svoja novejša poročila primerjali s tistimi izpred dvajsetih let in ugotovili, da so takrat v povprečju rabili v vesti 120 različnih besed, sedaj pa le 80. Res da so sedaj novice nekoliko krajše, vendar so vseeno izračunali, da v enako dolgi novici uporabijo po letu 2000 kar 20 odstotkov manj različnih besed kot prej.

Jezik in jezikovna pravila se zlasti v radijskem novinarstvu, ki je pod velikim vplivom pogovornega jezika, s časom spreminjajo. Vse radijske postaje ne posvečajo jeziku enake pozornosti, manjše, zasebne in lokalne imajo celo ves program v živo in ta se še bolj prilagaja pogovornemu jeziku. Nekoč je bila radijska beseda najprej zapisana, nato preverjena, zatem pa

prebrana potihno in šele nato naglas, danes je vse bolj samo povedana. To, kar je bilo pred dvajsetimi leti nedopustno, je danes »zakon«, npr.: beseda zaključiti je bila tako rekoč prepovedana (seja se je končala, so jo sklenili), spregovoril je samo otrok ali gluhomem, danes spregovorijo vsi govorniki na vsaki pasji procesiji in to kar večkrat med nastopom.

Novinarska priprava na delo

Dobra priprava na delo je nujni pogoj za katerokoli zahtevnejše delo, ne samo za novinarsko. Natančneje pa bom sedaj opisal priprave za najbolj kreativno delo pri radiu, to je novinarsko, ki pa je obenem tudi uredniško. Najpomembnejša novinarska priprava za delo je seveda široka razgledanost, izobrazba, splošna radovednost in strokovna usmerjenost. Če hoče novinar dobro opraviti svoje delo, mora:

- redno spremljati dogajanje na svojem področju ali območju tudi s pomočjo ostalih medijev in interneta,
- pogosto kontaktirati z osebami, ki so viri informacij, in izmenjevati mnenje z razgledanimi sogovorniki,
- urediti svojo priročno dokumentacijo in uporabljati hišne in druge dokumentacijske centre,
- poiskati čim več informacij o dogodku, o temi oddaje ali o intervjuvancu,
- pogovarjati se z intervjuvancem ali virom podatkov pred snemanjem,
- udeležiti se dogodka, o katerem poroča,
- pozorno spremljati dogajanje ali pogovor in sproti beležiti,
- izmenjevati mnenje z drugimi udeleženci dogajanja (tudi novinarskimi kolegi),
- pogovoriti se z urednikom ali drugimi (starejšimi) novinarji iz uredništva.

Ko je prispevek objavljen, je zelo dobro, da novinar spremlja tudi odmeve na svoje delo, saj mu v prihodnje lahko to veliko koristi.

Snemanje

Radio je tehnični medij in zato od vsakega ustvarjalca ali oblikovalca programa zahteva tudi nekaj tehničnega znanja in veščin. Resda ima radio tudi specializirane tehnike, ki skrbijo za to plat, vendar delovne razmere, posebej na terenu, potrebe po hitrem poročanju, uvajanje novosti, varčevalni ukrepi in še marsikaj večkrat zahteva od novinarja ali glasbenega urednika, da sam opravi celo zahtevnejša tehnična opravila, snemanja, montaže in oglašanja v živo. Novinar mora sam obvladati osebni računalnik, programe za pisanje in montažo oddaj, snemalnik (magnetofon, kasetofon, mini disk ali sodobne digitalne pripravo), enostavnejše reporterske pripomočke in seveda sodobno telefonsko tehnologijo, ki omogoča vedno večjo mobilnost, pa tudi kvaliteto tona. Poznati mora tudi nosilce zvoka (pomnilnike, razne diske, magnetofonske trakove ipd.) in z njimi mora znati rokovati.

Še do nedavnega je bil osnovni pripomoček novinarja velik, 9 ali celo 11 kilogramov težak profesionalni magnetofon, to je znamenita nagra, ki je marsikomu zvila hrbtenico. Zlobneži so pravili, da se tudi pri šanku loči radijskega novinarja od časopisnega – radijski se drži postrani. Z njo si lahko snemal na terenu, s pomočjo škarjic in lepilnega traku si lahko sam krajšal ali montiral posnetek, če pa si se priključil na telefonsko ali radijsko linijo, si lahko preko nje tudi neposredno prenašal dogodek.

Nagre so bile izredno trpežno orodje. Znan je primer z Radia Ljubljana, da je pozimi novinar pozabil ta magnetofon na nekem travniku in ga kasneje ni mogel najti, ker je zapadel sneg. Našli pa so ga šele spomladi, ko je sneg skopnel. Zamenjali so baterije in nato do konca posneli intervju. Drugi primer se je pripetil naši zamejski dopisnici Nevi Lukeš v neki vasi v Benečiji. Med snemanjem je v nagri nekaj zaprasketalo in iz nje se je pokadil črn dim. Prestrašeni intervjuvanec je gorečo nagro pogasil z litrom vina, ki so ga imeli na mizi. Nato je novinarka brezhibno snemala naprej, tako dobro, da magnetofona sploh ni nesla na kontrolo v laboratorij. Novinarka se je namreč dolgo časa bala povedati, kaj se je zgodilo, saj je bil ta magnetofon takrat vreden več kot njen stari avto. Šefi so namreč vedno pretiravali: »Pazi, ta magnetofon stane kot en mercedes!«

Nova radijska tehnologija je z uporabo računalnika in digitalnih snemalnikov zelo poenostavila snemanje in obdelavo tonskega posnetka. Kljub tej računalniški tehnologiji, ki vsaj povprečno spretnemu novinarju omogoča zelo enostavno čiščenje in montažo posnetkov, pa pri snemanju še vedno velja nekaj enostavnih pravil, ki so predstavljena v nadaljevanju.

Snemalniki z elektromotorčki ali drugimi viri tresljajev, ki imajo vgrajen mikrofون, niso primerni za kvalitetna tonska snemanja, saj ohišje pogosto prenaša šum pogonskih motorčkov tudi na mikrofون. Taki posnetki so

primerni samo kot zvočna beležka. Pri kvaliteti posnetka je zelo pomemben prav mikrofoni. Če je namreč mikrofoni pravi, bodo posnetki uporabni tudi, če jih snemamo z neprofesionalnimi snemalniki.

Pri snemanju pogovorov je zelo pomembno, da izklopimo avtomatsko uravnavanje jakosti (glasnosti) zvoka, saj nam to lahko ojači ali približa tudi nezaželene oddaljene zvoke in šume pa tudi odmeve zaprtih prostorov. Avtomatski nivo snemanja uporabljamo samo, ko hočemo doseči posebne učinke. Pri ročni nastavitvi jakosti zvoka nastavljamo glasnost s pomočjo posebnega merilca jakosti snemalnega zvoka (modulometer), ki ga ima vgrajen vsak boljši snemalnik, sicer pa postavimo glasnost snemanja na dve tretjini, mikrofoni pa preizkusimo pri oddaljenosti 15 do 30 centimetrov od ust. Glasnost posnetka se lahko delno popravi tudi pri montaži, vendar pri tem bomo povečali šume. Če pa so posnetki premodulirani, to je posneti preveč glasno, so že popačeni in tudi z nižanjem nivoja glasnosti posnetka ne moremo popraviti.

Mikrofoni mora biti med snemanjem pri miru, vsako premikanje lahko povzroča nepotrebne šume in pike. Pred snemanjem je treba pregledati mikrofonske priključke, ki morajo biti pravilno spojeni, in kabel, ki med snemanjem ne sme opletati po predmetih, saj to povzroča čudne šume in pike.

Razdaljo med usti (virom zvoka) in mikrofonom je treba prilagajati jakosti (glasnosti) zvokov, ki jih snemamo in ostalim šumom v okolju. Primer: Če sogovornik govori bolj tiho kot novinar, mora novinar bolj približati mikrofoni njemu kot pa sebi. Če je v okolici veliko motečih šumov, jih z dvigovanjem glasu ne bo preglasil, ampak bo samo povečeval nerazločnost. V tem primeru je treba znižati nivo jakosti snemalnega zvoka in približati mikrofoni ustom. Tudi kričanje v mikrofoni bi samo popačilo naš glas. To napako pogosto zasledimo ob prenosih z raznih tekmovanj, kjer od glasni množici dviguje svoj glas tudi reporter, tako da se ga sploh več ne razume. V takem primeru mora reporter znižati jakost svojega glasu in seveda približati mikrofoni svojim ustom. Stari reporterji so imeli za nogometne tekme posebne mikrofone z distančnikom.

Novi digitalni sprejemniki imajo veliko prednosti, ki jih omogoča nova tehnologija, vendar tudi slabosti: posnetka med snemanjem ne vidiš, hitro se zbríše, baterije se lahko spraznijo, preden se shrani posnetek, nekatere elektronske naprave, celo GSM, lahko povzroča šume na posnetku itd.

Pri napakah med snemanjem se je treba ustaviti in po krajšem premoru (dve ali tri sekundni pavzi) stavek ponoviti. Pavze in premori so pri montažah bolj opazni in idealen prostor za razne reze in »mikse« To velja tako za staro kot tudi novo računalniško tehnologijo, ki omogoča boljšo obdelavo posnetkov in hitrejše posege v tonske zapise.

RADIJSKI PROGRAM

Radijski program je javna radijska predstava, ki je sestavljena iz posameznih oddaj in prispevkov, ki jih povezujeta glasba in vodenje – je to, kar oddajajo radijske antene. Beseda program pa pove, da to ni nek šum, ampak po nekem načrtu pripravljeno in izvedeno delo, ki se odvijajo po nekem razporedu, je torej nek spored, ki je pripravljen z določenim namenom. Nekoč se je radijski program delil na govorni in glasbeni program, z razvojem kontaktnih oddaj in vodenega programa ter s predvajanjem glasbe kot glasbene zavese pa se ta dva pola vedno bolj prepletata, vmes pa se vriva ali vpleta vedno več oglasnega programa.

Obliko in vsebino programa določa **programska shema**, ki je postavljena na osnovi strategije izvajanja temeljnih funkcij tega javnega občila. Ta shema ni samo določitev oblike, ampak okvir vsebinske programske usmeritve. Shema namreč določa oddaje po vsebini, njihovo zvrst, število, trajanje, čas objave in ter jih znotraj terminov razporeja po nekem vrednotenju. Shema je odraz programske politike in ocene urednikov h kakšni publiki in na kakšen način se bo program usmerjal. Shema je lahko zelo togo in zaprto sestavljena iz različnih posameznih oddaj, ki se nizajo ena na drugo, lahko pa odrt in sproščen, sproti oblikovan in v živo vodeni program, ki ima le neko hrbtnico dnevnoinformativnih oddaj in plan okvirnih terminov za posamezne vsebine, ki se le delno usmerjajo k specifičnim publikam. Shema je lahko tudi dnevno prilagajajoča se dogajanju ali celo željam poslušalcev. Sproščene sheme imajo skoraj vsi sodobno oblikovani radijski programi, ki so usmerjeni k širokim množicam (npr.: Radio Koper, Val 202, Radio Capris in druge podobne lokalne in komercialne radijske postaje). Toge zaprte sheme so bolj značilne za nekdanji radio in za programe, ki so usmerjeni k specifičnim publikam, kot npr. tretji program Radia Slovenija ali ARS. Ti programi so sestavljeni iz posnetih oddaj, karkoli novega se zgodi, dobi prostor le odmerjenem času dnevnoinformativnih oddaj. V celoti posnete in nespreminjajoče se sheme ima tudi večina spletnih radijskih programov, ki so avtomatično predvajani z internetnih strežnikov na osnovi nekega plana.

Najbolj pogost del programa ali »enota« je **oddaja**. To je avtorsko, vsebinsko in oblikovno zaokrožen del programa izredno pestrih oblik in različnega trajanja, ki se ga predvaja z nekega nosilca zvoka ali pa poteka v živo. Oddaja je lahko samostojna predstava ali pa del neke večje predstave, dnevnega programa, radijskega pasu ipd. Glede na obliko ločimo govorne, glasbene, govornoglasbene in kontaktne oddaje. Po vsebini se oddaje delijo, podobno kot funkcije radia, na informativne, komentatorske, kulturne, izobraževalne, razvedrilne in komercialne; ali pa po »obrtnem« principu na

dnevnoinformativne, aktualnopolitične, gospodarske, servisne, kulturne, literarne, športne, glasbene, oglasne ipd; po novinarski zvrsti so poročila, dnevniki, intervjuji, reportaže, razne sestavljene in komentirane oddaje, magazini, ankete, okrogle mize, pogovori v živo, neposredna oglašanja ipd.; glede na periodičnost so vsakourne ali večkrat dnevne, redne dnevne, tedenske, štirinajstdnevne, mesečne, občasne in izredne, odvisno od dogovorjene periodike.

Oddaje imajo svoja imena, s katerimi se predstavljajo, npr.: Primorski kraji in ljudje, Studio ob sedemnajstih, V podaljšku, Vročih sto kilovatov, Made in Italy (Narejeno v Italiji), Calle degli orti grandi (Ulica velikih vrtov), Musica per voi (Glasba za vas) ... Ker trajajo zelo različno, bi jih lahko razdelili tudi na kratke oddaje in dolge, ki so lahko že programski bloki ali pasovi, kot je npr. Športno popoldne. Včasih se beseda oddaja uporablja tudi za program, ki se ga trenutno oddaja, ki poteka v živo, npr.: »Sedaj greš v oddajo.«, »Si v oddaji.«.

Po načinu izvedbe so lahko oddaje posnete ali potekajo v živo. Zahtevnejše, daljše ter tudi kontaktne oddaje so lahko tudi kombinacija raznih oblik posnetega in v živo vodenega programa. Pri sodobnih radijskih postajah vse več oddaj poteka v živo, predvsem zaradi večje sproščenosti programa, ki se prilagaja navadam poslušalcev, večje kontaktnosti, enostavnejšega postopka pripravljanja oddaj, manjših stroškov, razvoja tehnike itd. Posnete oddaje so vse krajše in redkejše. Krajše so predvsem zaradi vedno hitrejšega življenjskega ritma, omejenega prostega časa, večje medijske ponudbe oz. pogostejšega preklapljanja na druge medije ipd.

Na Radiu Koper je potekalo uvajanje **programa v živo** ob velikemu odporu večine služb in oddelkov na radiu: tehnične službe, glasbenega uredništva, izvedbe, EPP, vodstva programa v italijanščini in celo nekaterih naših novinarjev. Podprl me pa je večji del uredništva, direktor, njegov pomočnik za gospodarski sektor in novi urednik glasbenega uredništva, kjer so sklicali celo »protestni sestanek«. Prvi preizkusni štiriurni program v živo in vključno v živo vodeni dnevnik z naslovom *Nedelja za vas* smo pripravili poleti 1975, vendar je že po tretji nedelji kolegij starih urednikov sklenil, da se z govornimi oddajami v živo neha. Med glavnimi razlogi za to je bilo mnenje, da se govor in glasba ne smeta mešati, največ kritik pa je bilo na moj račun, ker sem v dnevniku novinarju, ki se je pravkar vrnil s terena in poročal v živo, postavil na koncu še eno vprašanje. Sklep je bil, da novinar v oddaji ne sme spraševati drugega novinarja, vprašanje se lahko postavlja samo intervjuvancu. Ker je bil program zelo okleščen, smo raje nehali.

Oddaje v živo smo ponovno vpeljali poleti leta 1979, ko sem prevzel mesto odgovornega urednika novega programa v slovenščini na ločenih frekvencah in novi oddajniški mreži. Končno smo uspeli, to pa predvsem zato, ker je celo uredništvo z zelo požrtvovalnim delom dokazalo, da je novi način priprave in izvedbe programa v živo neprimerno cenejši. To je bil tudi moj najpomembnejši adut pri kasnejšem uvajanju celodnevne programa v slovenščini. Program v italijanščini je začel z živim in kontaktnim govornim programom veliko kasneje.

GOVORNI PROGRAM

Govorne oddaje ali točneje govorni program sestavljajo oddaje, v katerih prevladuje govor, glasba je le dopolnilo, pripravljajo pa jih praviloma novinarji in razni sodelavci novinarskih uredništev. To so dnevnoinformativne oddaje (poročila, dnevniki, napovedi dogajanja, pregledi tiska ipd.), razne redne dnevne, tedenske, štirinajstdnevne, mesečne, občasne in izredne oddaje o aktualnem dogajanju, od intervjujev pa do radijskih iger. Opredeljuje jih predvsem periodičnost objavljanja (periodičnost je časovna frekvenca ponavljanja).

Dnevnoinformativne oddaje

Dnevnoinformativne oddaje so poročila in dnevniki, ki kot hrbtnica povezujejo ves organizem. Poročila so tipična radijska oddaja, v kateri se sproti nizajo nove in ponavljajoče se novice ter informacije, kot nek časovni trak, dnevnik pa je od časnikov prevzeta oblika celovitega dnevnega poročanja oz. pregleda dnevnega dogajanja in odmevov, ki vključuje tudi zahtevnejše in daljše novinarske zvrsti, kot so intervjuji in komentarji. Nekoč je imel radio le en dnevnik in le nekaj poročil dnevno, z razvojem celodnevnik programov in večjo mobilnostjo publike pa se je razvila potreba po rednem sprotnem obveščanju. Klasični radio se še danes drži pravila, da njegov poslušalec mora vedeti, kdaj bo dobil celovito informacijo, zato objavlja daljše prispevke, intervjuje, izjave in komentarje le v dnevnikih, vmesni prostor pa zapolni s kratkimi poročili. Nekatere novejšje radijske postaje, ki se obračajo k dinamični ali manj zahtevni publiko in poudarjajo rekreativno funkcijo, opuščajo dnevniko ter gradijo informativno hrbtnico na kratih poročilih, ki sproti vključujejo pomembnejše novice oziroma prispevke (primer tako imenovanih poročil »24 ur«). Velik poudarek dajejo tudi prometnim informacijam, z njimi so namreč »opremljene« vse dnevnoinformativne oddaje, vremenskim napovedim in podatkom ter raznim drugim servisnim informacijam.

Poročila

Poročila ali radijske novice so redne informativne oddaje, v katerih se ažurno (sprotno) objavlja več aktualnih novic. Praviloma so na sporedu vsako uro ob istem času. Sodobna radijska poročila so sestavljena pretežno iz kratkih novic. V času, ko agencije še niso bile razvite, in ko je zbiranje informacij temeljilo predvsem na lastnih virih, so bila ta poročila v veliki meri sestavljena

iz sporočil ali poročil terenskih novinarjev, dopisnikov, raznih sodelavcev in informatorjev ter organizacij, ki so pošiljali v objavo določene informacije. Takrat je res veljalo, da radio poroča poročila. Od tu tudi naziv poročila, ki bi jih danes lahko pravilneje poimenovali novice, kot so npr.: Novice na Valu 2002.

Po trajanju ločimo tri vrste poročil:

- Klasična poročila v trajanju pet do deset minut, v katerih so poleg novic tudi poročila in drugi novinarski prispevki ter dodatki, kot so šport, vremenska napoved, vremenska slika in podatki, cestne razmere, osmrtnice, obvestila ipd.
- Kratka poročila v trajanju dve do pet min, ki so sestavljena iz kratkih dvo- ali tristavčnih novic. Prvi stavek poda osnovno informacijo, drugi pa dopolnilo ali razlago.
- »Fleš« ali zelo kratka poročila so pregled dogajanja s kratkimi enostavnimi novicami, ki ne sporočajo najosnovnejše informacije. Te trajajo eno do največ dve minuti.

Poročila lahko ločimo po vsebini ali usmerjenosti k splošni publiki ali k posameznim publikam, kot so npr.: nacionalna, lokalna, posebna poročila ob izjemnih dogodkih, gospodarska, politična, turistična, poročila za izseljence ipd. Tovrstna poročila so v sodobnem programu nadomestile oddaje in se pojavljajo samo izjemoma.

Radijske postaje se med seboj vedno bolj ločijo tudi po obliki izvedbe poročil. Pri klasičnem radiu, kjer je poudarek na informativni, komentatorski in vzgojni funkciji, so poročila celovitejša, novice izmenično bereta moški in ženski glas, med novicami so premori, dinamika je primerna tudi za starejše poslušalce in tudi tiste, ki radio sprejemajo v zahtevnejših pogojih (med delom ali celo ropotom). Druga skrajnost so poročila na komercialnih radijskih postajah, ki se usmerjajo k rekreativni funkciji ali manj zahtevni publiki, ki poročila tako rekoč skrivajo in zavijajo v glasbeno podlago, vmes pa z jingli in raznimi znaki opozarjajo na posamezne novice ali sklope informacij. Med tema skrajnostma je cela pahljača različnih oblik.

V sodobnem radiu se je uveljavila oblika avtorskega podajanja poročil, ko novice bere, ali točneje pripoveduje, novinar, ki jih je tudi sam oblikoval. Od denarja oziroma kadrov pa je odvisno, koliko novinarjev in bralcev oz. glasov lahko uporabimo za pripravo in izvedbo poročil in dnevnikov.

Radijski dnevnik

Radijski dnevnik so daljši celoviti pregledi dogajanja in aktualnih tem v tekočem dnevu ali zadnjih 24-tih urah. Sodoben radijski program ima praviloma več dnevnikov, ki so prilagojeni posameznim publikam, konicam poslušanja in časovnim obdobjem. Jutranji in dopoldanski dnevnik obširneje povzemajo tudi pomembnejše dogajanje prejšnjega dne in odmeve nanje, popoldanski ali večerni pa praviloma samo tekočega dne. Dnevnik mora zajeti vse pomembne dogodke in pa tudi aktualne teme, ki so v središču pozornosti javnosti, zato dnevnik sestavljajo novice, poročila, izjave, intervjuji, komentarji, razni drugi prispevki ter seveda voditeljeve napovedi, dopolnilne informacije, uvodniki, sigle in jingli, lahko tudi razne servisne informacije. Vsebina in oblika dnevnikov sta v skladu s programsko politiko prilagojena ciljnim publikam in identiteti radijske postaje.

Nekateri razvijajo dnevnik kot dolga poročila z daljšimi prispevki, ki zajamejo časovno obdobje med dvema »dnevnikoma«, kot vrečo, v katero je treba stlačiti čim več novic in prispevkov. Pravi dnevnik zajema dogajanje v zadnjih štiriindvajsetih urah pa tudi odmeve, ki so še vedno aktualni. Raziskave radijskih programov kažejo, da se čas, ki ga poslušalci porabijo za sprejemanje radijskih informacij krajša, kljub temu pa nekateri uredniki daljšajo dnevnik. Zaradi naraščanja števila informacij in neselektivnega pristopa nekateri uredniki krajšajo časovno obdobje, ki ga zajema dnevnik – le od enega do drugega dnevnika. Torej o nočnem dogodku, o katerem se je govorilo v jutranjem dnevniku ob 7.00, se v dnevniku ob 12.30 ne govori več, kot da vsi poslušalci poslušajo vse dnevnik. Urednik očitno daje prednost količini objavljenih prispevkov, ne pa kvaliteti informiranja – kot da hoče zadovoljiti želje tistih, ki iščejo svojo publiciteto, ne pa potrebe poslušalcev. To tudi kaže, da nekateri uredniki ne vedo ravno najbolje, kaj je to selekcija dogodkov, ocena aktualnosti in ažurnosti, ponavljanje in predelovanje starih prispevkov, ki ni le krajšanje, ampak pisanje druge verzije, dopolnjevanje, nadgrajevanje in komentiranje – torej tudi čisto preprosta obrtniška sinteza dogajanja.

V programu, ki nekaj da na svojo podobo, imajo dnevnik svoja imena, Poglejmo nekaj primerov: Radio Koper: Jutranjik, Opoldnevnik, Primorski dnevnik; Radio Capodistria: Il giornale del mattino (Jutranji dnevnik), I fatti del giorno (Dogodki dneva); Radio Slovenija: Prva jutranja kronika, Dogodki in odmevi, Zrcalo dneva. V vseh teh primerih že sama imena nakazuje časovno usmeritev dnevnika in poslušalca opozarjajo na ažurnost.

Trajanje dnevnika je odvisno od časa, ko je na sporedu oz. ocene koliko časa si lahko poslušalci vzamejo za njegovo poslušanje, in od dnevnega

dogajanja. Jutranji dnevnik morajo biti zelo kratki, do 15 minut, opoldanski 20, popoldanski in večerni pa do 30 minut. Nekatere radijske postaje pripravljajo tudi daljše dnevnike. Pri Radiu Koper so dnevnik v okviru teh minut ali krajši, pri Radiu Capodistria pa so nekoliko daljši.

Prispevki v dnevniku so oblikovani v bloke, v katerih so novice združene po aktualnosti (pri čemer ni pomemben njihov izvor ali področje), prostorskih kriterijih (tuje, domače, lokalne), področju dejavnosti (politika, gospodarstvo, kultura, šport) in po njihovi servisni pomembnosti (vremenski podatki, cestne razmere, druga obvestila). Zaradi daljšega trajanja je treba pri dnevnikih posebej paziti tudi na ostala pravila dinamike. V daljših dnevnikih je priporočljivo tudi menjavanje ritma, med daljšimi bloki pa lahko vstavimo predahe, kot so npr.: pogled na uro, napoved prispevkov naslednjega bloka, sigle in jingli. Pri daljših dnevnikih so zelo priporočljive tudi vmesne napovedi preostalih prispevkov, s tem lahko pritegnemo poslušalca, da ostane na naši frekvenci.

V radijskih konicah je prostor v radijskem dnevniku preveč dragocen, da bi v njem objavljali razne servisne informacije ali manj pomembne informacije za specializirane publike (pregledi tiska, poslovne informacije, napovedi ali preglede raznih kulturnih in zabavnih prireditev ipd.), zato se tovrstne informacije umakne v posebne oddaje in servisne pasove, ki so tudi časovno manj obremenjeni in bolj prilagojeni svojim publikam. V dnevnikih ostajajo samo prispevki, ki so namenjeni širšemu krogu poslušalcev.

V obeh programih Radia Koper, slovenskem in italijanskem, se lahko sliši zelo pester izbor radijskih dnevnikov: slovenski program pripravlja tri svoje in prenaša še tri osrednje iz Ljubljane, italijanski program pa ima štiri dnevnike. Dnevnik se med seboj razlikujejo, saj se prilagajajo času predvajanja oziroma publikam, razlikujejo se po trajanju in poudarkih, vendar se nadaljujejo, dograjujejo informacije in jih dopolnjujejo z odmevi ter komentarji. Dnevnik Radia Slovenija, kot nacionalne hiše, morajo zajemati vse nacionalno in mednarodno dogajanje in nuditi celovit informacijski servis. Dnevnik Radia Capodistria, ki prav tako opravljajo nacionalno funkcijo obveščanja italijanske manjšine, so grajeni podobno kot dnevnik Radia Slovenija, vendar vsebinsko bolj izpostavljajo prispevke iz življenja italijanske skupnosti in seveda lokalnega okolja, kjer živi manjšina, prav tako novice iz Italije, torej matice. Ker večji del manjšine živi tudi na Hrvaškem, posvečajo vso pozornost tudi pomembnejšim hrvaškim temam. Slovenski program Radia Koper izpostavlja poleg nacionalnih in regionalnih novic tudi informacije iz zamejstva ali širšega primorskega prostora in bližnjih območij Hrvaške, kar zajema ta severno jadranski prostor, ki ima veliko skupnega. Za oba koprski programa

velja, da s posebnim občutkom obravnavata medsosedske odnose tako z Italijo kot Hrvaško in pa tudi splošno manjšinsko problematiko.

Razvrščanje prispevkov

Razvrščanje in razporejanje prispevkov v poročilih, dnevnikih ali drugih oddajah (v žargonu tudi »metiranje«) je oblika vrednotenja posameznih informacij oz. novinarskih prispevkov in s tem tudi vrednotenje aktualnega dogajanja. To je zlasti pomembno v sedanjem času poplave informacij, v kateri se pomembna izgubi, kot se lahko zlata nitka v vozu slame.

Radio nima prve strani kakor časopis, je pa res, da ima prvouvrščena novica večjo težo kot naslednja, ne samo ker je to ocena urednika, ampak ker jo kot tako sprejme tudi poslušalec. Tudi če poslušalec ne verjame urednikovemu vrednotenju, povzroča sprejemanje vsake nadaljnje informacije novo, dodatno obremenitev za poslušalca in neke vrste izgubo ali razvrednotenje informacij. Ko neka informacija že obremeni miselni stroj poslušalca, le-ta naslednje informacije ne sprejema tako zbrano, kot je predhodno. To je še toliko bolj izrazito, če se radio posluša v družbi, ko posamezniki sproti komentirajo informacije in vse ostalo, kar jih spremlja. Seveda obstajajo razni načini, kako tudi sredi ali ob koncu dnevnika ponovno pritegniti pozornost poslušalca.

V času nekdanjega velikega Radia Koper – Capodistria, ki ni bil ne lokalni in tudi ne državni, ampak čezmejni radio, veljalo pravilo, da se razen izjemoma, ko gre za zelo pomembne dogodke ali pa Titova sporočila, vedno na prvem mestu objavi pomembne mednarodne novice. Ta radio je tudi v programu odražal nadnacionalnost in se ni pustil zavajati zdraham posameznih parlamentov in politikov. To mu je dajalo posebno distanco in veličino. Seveda je poročal o vsem pomembnem, posebej o manjšinskem in tudi o lokalnem dogajanju. Ta njegova drža mu je zagotovo dala posebno častno mesto tudi v kasnejših letih, ko so Italijo in Slovenijo preplavile male komercialne postaje, ki niso bile sposobne dobiti pomembnih informacij in so začele vse graditi na lokalnih. Tem je nasedla nova uredniška politika, čeprav smo jih vedno opozarjali, da radio mora obdržati svoj značaj, svojo držo, svojo osebnost, če hočete, ki jo vsi pošteni spoštujejo.

Vrstni red prispevkov ali »metiranje« dnevnika je pogosto prilagojeno nekemu klišeju, ki je bolj ali manj odvisen od uredniške politike, dnevnega (delavniki, nedelje, praznični mostovi) ali celo sezonskega dogajanja (čas intenzivnega dogajanja ali poletnih kumaric) in presoje posameznega

urednika. Kliše se prilagaja tudi političnim in kulturnim razmeram v družbi in celo nekaterim »modnim« trendom.

Klišé uvršča novice in druge prispevke posamezno ali v bloke oz. skupine prispevkov, ki sodijo skupaj bodisi po vsebini ali obliki. Osnovni kliše ali nepisano pravilo razvrščanja pri nacionalnih in javnih ali državnih radijskih postajah je:

- vojne, pomembni mednarodni konflikti, naravne katastrofe, razne večje nesreče, preteče nevarnosti, senzacionalne novice s področja kriminala ipd.,
- najpomembnejše nacionalne novice o pomembnih dogodkih in političnem dogajanju (državni zbor, predsednik, mednarodna dejavnost),
- novice iz tujine (dogodki, diplomacija),
- gospodarstvo (domače in tuje),
- lokalne novice (odvisno od velikosti dogodka in kraja),
- kronika (zanimivo dogajanje ali protokolarne zadev),
- kultura (ki je v nekaterih klišejih pred kroniko),
- črna kronika (ki v primeru mrtvih zaide tudi na prvo mesto),
- šport in šah (odvisno od uspeha in pričakovanja poslušalcev, nivoja tekmovanja, priljubljenosti panoge)
- vreme,
- obvestila (pomembnejša so lahko že prej).

To je nek zakoreninjen kliše, ki ga mora urednik, ki hoče oblikovati dober dnevnik vsakič posebej tehtati in premagovati. **Na prvem mestu so vedno novice, ki so pomembne za varnost poslušalcev**, vendar te se pojavljajo samo ob izjemnih razmerah, kot so naravne in druge nesreče, neurja, vojne, nemiri, gospodarske krize ipd. Tako je lahko vest o vremenu, npr.: hudemu neurju, prva novica dneva, o manjšem neurju pa zadnja. Podobno je z rožljanjem z orožjem nekaterih politikov ali državnikov, oceniti je treba aktualno napetost mednarodnih odnosov, trenutne notranje in zunanjepolitične razmere, zgodovinske razloge, diplomatske poteze, njihovo vojaško moč in podporo, ki jo imajo pri velikih, oboroženost in tako naprej pa tudi značilnosti posameznika, saj so znani primeri, da nekateri stalno grozijo samo zaradi javnega mnenja ali pridobivanja glasov.

Zapiranje medijev v okviru notranje politike, vsaj v taki mali državi, kot je naša, vedno bolj izpostavlja domače zdrahe, zaplankanost in razdvojenost. Vedno večji poudarek se daje negativnim informacijam, kriminalu in novicam, ki vnašajo med poslušalce nezadovoljstvo in strah.

Pri novicah, ki povzročajo pri poslušalcih strah, zaskrbljenost, splošen preplah, spontane reakcije in nevarne posledice, mora urednik pretehtati tudi posledice. V takih primerih se je treba posvetovati v uredništvu in po potrebi tudi pri zunanjih strokovnjakih. Časa za podrobnejšo analizo ni, najslabše pa je, če jo iščeš pri politiki, mogoče tako vprašaš prav tistega, ki mu taka novica godi ali pa jo je celo sam sprožili z namenom, da si utrdi oblast, ali pa si jo prilasti.

Lahko tudi trdim, da smo slovenski novinarji zaradi naših zgodovinskih izkušenj, majhnosti in raznih drugih dejavnikov bolj »bogaboječi« in pesimistični od novinarjev večjih narodov, saj smo npr. ob pojavu aidsa podelili najvišjo nagrado novinarju, ki je v svojih komentarjih napovedoval zdesetkanje našega naroda in propad civilizacije že v nekaj desetletjih. Tudi katastrofično pisanje o koncu sveta ob prehodu v novo tisočletje je bilo bolj izrazito v našem časopisju kot pa v italijanskem. Naš strah pred novo nevarnostjo se je še bolj pokazal ob pojavu tako imenovane ptičje gripe pri nas, ko so našli prve okužene labode. Slovenska televizija je v tem času poročala o ptičji gripi zelo obsežno in na prvem mestu več dni zaporedoma, radio prav tako v vseh pomembnih dnevnoinformativnih oddajah, vendar v krajših prispevkih, ki niso bili vedno izpostavljeni na prvem mestu. Tudi časopisi so temu posvečali manj prostora.

V Italiji je bila ta tema vedno v drugi polovici novic. Poglejmo primer 18. februarja 2006, nekaj dni po tem, ko so v Sloveniji in v Italiji ugotovili nekaj potrjenih primerov ptičje gripe. Prvi program Radia Slovenija je v Radijskem dnevniku ob 19.00 poročal o ptičji gripi na koncu prvega bloka mednarodnih novic, približno v peti minuti dnevnika. Vest je v dobri minuti združila štiri novice iz Indonezije, Avstrije in Indije in Iraka, trajala pa je le 47 sekund. Osrednji dnevnik slovenske nacionalne televizije, ki je na sporedu ob isti uri, pa se je začel na temo ptičje gripe. Objavili so dva nova podatka ali novice, da sumljiva čaplja, ki so jo pred dnevi našli pri Slovenj Gradcu ni poginila zaradi ptičje gripe, in da gasilec, ki se je dotaknil okuženega galeba nima gripe, ampak je le prehlajen. Nato so o tej temi na dolgo in široko govorili še skoraj 20 minut in šele nato prešli na druge teme dneva. Prvi program italijanske nacionalne televizije je uvrstil krajšo novico, da so na okuženem območju na jugu Italije tega dne odkrili kar sedemnajst novih sumljivih primerov ptičje gripe. To pa so objavili šele v drugi polovici večernega dnevnika, približno v

dvajseti minuti, za informacijo in pogovore s strokovnim osebjem ter ljudmi, ki so našli in se dotaknili kadavrov, pa so porabili le slabi dve minuti programa.

K razumevanju tako različnega vrednotenja je treba dodati še nekaj podatkov, in sicer da je bila v tem času Italija pred volitvami in da se je pri njih, po poročanju medijev, v teh dneh zmanjšala potrošnja perutninskih izdelkov že za več kot polovico, pri nas pa le za 5 do 10 odstotkov. Kdo je imel bolj prav, kdo je pravilneje ocenil to nevarnost, pa je že pokazal čas, ki je pretekel.

Vse se je s strahom pred pandemijo gripe v še hujši obliki ponovilo leta 2009. Tej so italijanski mediji posvetili pozornost, vendar še nekoliko manj kot ptičji gripi. Tu se je namreč že jasneje pokazala prodorna moč farmacevtske industrije, pa tudi preusmerjanje pozornosti z razvijajoče se splošne gospodarske krize. Upam si trditi, da je tudi nestrokovno novinarsko ali točneje uredniško delo precej prispevalo k prenapetemu ozračju in posledično pretiranemu zapravljanju denarja za zaloge cepiva in zdravil. Če se spomnimo strahov, ki so jih sprožali nekateri politiki v času krize in panično prevzemanje tega strahu s strani nekaterih naših novinarjev ali medijev, pa vse to primerjam z neprimerno manjšim odzivom medijev v Italiji, čeprav so tam v neprimerno večji krizi, potem lahko sumim, da gre pri nas celo za načrtno zastraševanje naroda, ki nima izkušenj s tovrstno politično »demokracijo«.

Pri tem velja ponovno poudariti, da vloga medijev ni samo obveščanje in zasipavanje ljudi z informacijami, napenjanje vrvi vzdržljivosti, ampak tudi sproščanje in zabava, pri sproščanju pa je najučinkovitejša prava kombinacija komentatorske, osveščevalne in rekreativne funkcije. Če se naše novinarsko hoče otresti tranzmisijske funkcije politike, se mora tudi tranzmisijske funkcije gospodarstva, tistega, ki medije kupuje, in onega, ki oglašuje. Kdo pa je tisti najpomembnejši iz ozadja, pa nam bo najbrž povedal še kakšen novi res svoboden medij. Gre v ozadju tudi za ustvarjanje družbe strahu, v kateri je treba držati ljudi v konstantnem strahu, saj samo potrošništvo in senzacionalizem, samo kruh in igre niso več dovolj za preusmerjanje pozornosti množic s ključnih vprašanj družbe in za mirno vladanje? Še več, gre mogoče za načrtno ustvarjanje želje ali potrebe po odločnejši oblasti, po diktaturi?

Naš vsakdan je, na našo srečo, bolj monoton ali recimo lepši, kot so časi vojn in katastrof, vendar poln pomembnih in zanimivih novic, le najti jih je treba in jih ovrednotiti. Vsaki informaciji je treba določiti neko težo, in to tako, ki jo bodo priznali tudi poslušalci. To tehtanje zelo spreminja vrstni red in lahko neko aktualno lokalno informacijo, ki bi jo zaradi lokalnega značaja

uvrstili na konec dnevnika, zaradi aktualnosti ali nekega drugega kriterija uvrstimo v samo konico oddaje.

V programu v italijanščini, ki se na svojem prostranem jezikovnem območju srečuje z zelo pestro radijsko ponudbo, posebej izpostavljajo »pomembnost« informacije, ki se zelo jasno ločuje od »popularnosti«, saj želijo ohraniti kredibilnost informativnega programa, ki so si jo pridobili v zlati dobi Radia Koper - Capodistria. Bili so prvi, ki so si upali postaviti novico o smrti Matere Tereze pred prispevek o pogrebu princese Diane, ki je bil takrat po vsem svetu prvovrstni medijski dogodek. V naslednjih poročilih je enako razvrstitev prevzela celo RAI.

Pri vrstnem redu oziroma vrednotenju teže posameznih prispevkov in njihovi razvrstitvi mora urednik upoštevati naslednje kriterije:

- **aktualnost**, pomembnost neke informacije v določenem času in prostoru;
- **ažurnost** poročanja ali časovni dejavnik novice, koliko je novica »sveža«;
- **navade** poslušalcev, ki praviloma pričakujejo politiko na začetku dnevnika, najprej domače, zatem tuje informacije, kulturo in šport pa na koncu;
- **pričakovanost** informacije ali pričakovanja poslušalcev nove dopolnilne novice o že znanem, dodatne informacije;
- **povezanost informacije s publiko**, ki ji je namenjen program (manjšina, lokalno poslušalstvo ipd.);
- pomembnost ali **popularnost oseb**, ki nastopajo v informaciji;
- **ekskluzivnost** informacije, ki jo kot izredno pomembno ali zanimivo informacijo objavimo prvi ali pa samo mi;
- **senzacionalnost** informacije, koliko pozornosti in odmevov bo lahko sprožila;
- **povezanost** informacije ali prispevka s predhodno informacijo;
- vsebinsko in oblikovno **povezovanje prispevkov v bloke** ali skupine, ki ne bodo preveč begale poslušalca in razbijale ritma podajanja, postavljanje premorov in vodilnih prispevkov v skupini;
- drugi v **uredništvu dogovorjeni kriteriji** za posamezne konkretne razmere in izjemne primere.

V poplavi zasebnih, komercialnih, lokalnih in podobnih radijskih postaj, pri katerih je pomemben ekonomski ali politični učinek, se teža teh kriterijev hitro spreminja. Ti mediji bolj izpostavljajo popularnost oseb, senzacionalnost in ekskluzivnost. Žal tudi resne radijske postaje v boju za poslušalca popuščajo tem kriterijem in se prilagajajo nižjim okusom poslušalcev. Razvijajo se novi klišeji, ki se mešajo s starimi.

Primer: V času socializma je veljalo pravilo, da se ob praznikih najprej poroča o prazničnih proslavah in otvoritvah novih tovarn, med temi pa se je na prvem mestu objavilo tiste dogodke, ki se jih je udeležil predsednik Tito. Iz časov starega radia pa se je ohranilo tudi drugo pravilo, da so novice o slabem vremenu na koncu – te sicer zanimajo vse ljudi, vendar nimajo tako velike družbenopolitične teže in se zato objavljajo na koncu dnevnoinformativnih oddaj, razen izjemoma ob katastrofalnih vremenskih prilikah. Ti klišeji se vlečejo še naprej. Velikonočni prazniki leta 2001 so potekali v znamenju grdega vremena, celo snežnih zametov in cestnih zastojev po skoraj vsej Sloveniji. Dogodki in odmevi Radia Slovenija so se na soboto, dan pred veliko nočjo, začeli z novico, da se je papež v Rimu udeležil tradicionalnega križevega potu, o hudih težavah, ki jih je povzročalo neurje pa so govorili na koncu. Za razliko od Ljubljane je italijanski RAI začel svoje osrednje informativne oddaje z vremenskimi razmerami in njihovimi posledicami, nato nadaljeval s predpraznično selitvijo naroda in zastoji na cestninskih postajah in mejnih prehodih, poročilo o papežu, pa je bilo objavljeno na tretjem mestu. Pa še to poročilo ni bilo »praznično«, saj je predvsem izpostavljalo senzacijo, da papež tokrat ni mogel nositi križa.

Temu primeru navkljub pa lahko trdim, da se s časom zelo spreminjajo merila ali vrednote razvrščanja. Še pred tridesetimi leti smo se mlajši novinarji sprli s starim urednikom, ker ni začel dnevnika z novico o prometni nesreči, v kateri sta umrla dva mlada fanta iz naših krajev, ampak jo je po veljavnem klišeju objavil kot črno kroniko na zadnjem mestu, pred vremenom. Namesto te je na prvo mesto uvrstil standardno agencijsko novico, da je bilo na Bližnjem vzhodu tudi danes streljanje, v katerem sta bila ranjena dva vojaka. Konec novembra 2004 pa sem slišal pripombo od ene novinarko, da bi morali Primorski dnevnik začeti z informacijo, da je filmska igralka Julia Roberts povila dvojčka, urednik pa jo je uvrstil kot rumeno zanimivost na konec dnevnika. Nekaj let kasneje je naše novo vodstvo to novinarko razporedilo 4 razrede višje kot tistega urednika.

Z razvojem konkurenčnosti in bojem za poslušalca (v razvitejših in večjih državah jih merijo vsak dan sproti) še bolj stopa v ospredje to, kar zanima najširši krog poslušalcev. Žal pri tem igrajo vedno večjo vlogo prav

senzacionalizem, populizem in »rumeno« novinarstvo, ki se širi tudi v resne medije. Pri nekaterih medijih ga celo sami namerno ustvarjajo. Neprimerno enostavneje in seveda ceneje je poročati in premlevati informacije o filmskih igralcih ali slavnih pevcih, ki jih v svet pošiljajo razne multinacionalke, kot iskati informacije in spremljati dogodke na nekem območju ter razkrivati ozadja problemov. V prvem primeru novinar sedi za računalnikom v pisarni ali kar pred mikrofonom, spremlja agencije, internet, televizijo in razne druge vire informacij in dnevno nabere celo kopico novic in tračev. V drugem primeru pa mora novinar z avtomobilom na teren, na nek dogodek ali pogovor z ljudmi in prebrati nekaj gradiva, nato napisati tekste, obdelati posnetke in vse skupaj posneti v zanimivo zgodbo. Na tak način ves dan porabi za samo en kratek prispevek v dnevniku.

Razvrščanje prispevkov zelo jasno kaže tudi skrito uredniško politiko, politično usmeritev, sposobnost vrednotenja, razgledanost in sploh kulturo nekega uredništva ali urednika. Politične opredeljenosti se ne kaže samo s komentarji in uvodniki, ampak tudi z razvrščanjem prispevkov, npr. vrstnim redom izjav politikov o nekem problemu, izpostavljanjem v ospredje vladajoče strani ali opozicije ipd. Iz razvrščanja prispevkov se lahko ugotavlja odnos posameznih urednikov do dogodkov, področij družbenega dogajanja, pa tudi do nekaterih ljudi, strank, celo simpatije do posameznih narodov, manjšin, religij, regij, krajev, skupin ipd. Še več pa se lahko razbere iz razvrščanja novinarjev v nove plačne razrede.

Tudi znotraj RTV Slovenija so pri tem vrednotenju prisotni zelo različni pristopi. Novico, da je državni zbor sprejel odlok o ustanovitvi tretje slovenske univerze (primorske univerze), je Radio Koper kot regionalni radio objavil na prvem mestu vseh informativnih oddaj, poleg tega jo je dopolnjeval z neposrednimi oglašnji iz parlamenta, intervjuji in komentarji. Nacionalni program pa je ta dogodek zabeležil v Dogodkih in odmevih le s poročilom kopske novinarke, ki ga je objavil šele na dvanajstem mestu, nekje v sredini oddaje pred prispevkom o izidu novih obrazcev za prijavo dohodnine. V Radijskem dnevniku, ki bi moral biti pregled najpomembnejšega skozi ves dan, pa ta dogodek sploh ni bil omenjen. Za primerjavo: časnik Delo je zabeležil to novico kot najpomembnejši dogodek dneva z dvema nosilnima prispevkoma na prvi starani, poročilom in uvodnikom v Temo dneva, ter obširnejšim dopolnilnim poročanjem na drugi in tretji strani časopisa.

Dinamika prispevkov v DIO

Novice in druge prispevke v dnevnoinformativnih oddajah je treba podajati z neko primerno dinamiko. Ta se prilagaja posameznim radijskim publikam: mlajši in aktivnejši so naši poslušalci, višja je lahko dinamika, in obratno, starejša je naša publika, bolj umirjena mora biti dinamika podajanja informacij. Dinamika dnevno-informativnih oddaj je tudi razpoznavna zvočna podoba našega radia. Pri oblikovanju dinamike poročil, dnevnika ali blokov prispevkov si pomagamo z:

- enako dolžino prispevkov v poročilih ali blokih dnevnika,
- enotno obliko prispevkov (piramida),
- enotno hitrostjo podajanja (branja) prispevkov,
- enakimi premori med novicami,
- navedbo kraja dogodka pred novico,
- zvočnim znakom med posameznimi novicami,
- glasbeno podlago med novicami,
- enotno obliko napovedi ali samoodpovedi,
- oblikovanjem vsebinskih in oblikovnih blokov.

Nekatere radijske postaje, posebej komercialne, to dinamiko pospešujejo z vmesnimi jingli in glasbeno podlago. Jingli ločujejo novice, glasbena podlaga pa daje nek ritem podajanja novic. Ta oblika zelo pritegne posebej mlajšo in ne preveč pozorno publiko, je pa zelo moteča pri starejših in zahtevnejših poslušalcih, ki jim vsaka beseda nekaj pove. Poročila z glasbeno podlago dobijo nek glasbeni ritem, postanejo neko mašilo, da tiste, ki jih ne zanimajo novice, govor sploh ne moti. Žal pa ta glasbena podlaga moti ostale, ki radio poslušajo predvsem zaradi informacij, posebej starejšo publiko, za katero je vsak šum med govorom dodatna motnja, in ljudi s slabšim sluhom, ki jih ni malo. To dinamiko pa lahko v celoti porušijo posamezna daljša novinarska poročila, ki jih občasno vrivajo v te z glasbo podlagane informativne oddaje in izpadejo kot tujek ali »kot sedlo na kravi«.

Z zornega kota dinamike je moteča tudi sicer zelo popularna oblika zvočnega poročila z glasbenega dogodka, ki se začne in včasih tudi konča z glasbenim posnetkom. Če se že vsa novinarska poročila začnejo z glasom poročevalca, ne pa s tonskim zapisom dogodka, ta je šele v osrednjem delu prispevka, bi se zaradi ohranjanja dinamike dnevnika morala tako začeti tudi poročila o koncertih. Po tem ustaljenem vzorcu bi moral biti glasbeni insert med poročilom ne pa na začetku in včasih še na koncu kot nekakšen rep ali

drugi del okvirja zvočne slike. Lahko pa tovrstna glasbena poročila vsaj proti koncu dnevnika prekinemo monotonijo in ga popestrijo, žal pa se pa sliši samo to obliko in zato postajajo dolgočasna, pravi kliše.

Pestrost

Dinamika prispevkov je sicer zelo pomembna, vendar sama po sebi ni dovolj. Posebej če v dnevniku ni novic, ki same po sebi pritegnejo k poslušani, je treba v dnevniku poskrbeti za vsebinsko in oblikovno pestrost. So dnevi, ko prevladujejo domače, drugič pa mednarodne novice, politične ali pa kulturne in celo športne, poslušalci pa so vedno isti – tisti, ki jih zanima predvsem politika in gospodarstvo ali kultura, senzacije, kronika ali šport – vsi nas poslušajo in nikoli jih ne smemo pustiti brez njihovih informacij.

Oblikovno pestrost dosegamo z različnimi načini in pripomočki:

- oblikovanjem blokov in povezovanjem posameznih prispevkov v skupine,
- spremembo dinamike, različno obliko in dolžino prispevkov,
- glasovi voditeljev, bralcev, novinarjev in dopisnikov,
- voditeljevimi posegi in različnimi izvirnimi pristopi ter personalizacijo,
- vmesnimi napovedmi prispevkov, ko napovemo naslednji blok novic,
- siglami posameznih delov informativne oddaje in ločilnimi jingli,
- glasbeno podlago ipd.

Pa ni vse samo v tem, stalno je treba iskati nove prijeme.

Primer: Spomnim se nekega odličnega radijskega bralca z izredno lepo barvo glasu. Bil je tudi predsednik sindikata in ko je bral pol ure dolgo letno poročilo, je kar nekaj poslušalcev zadremalo, sprememba pozornosti je nastala, ko je nekdo v drugi vrsti zasmrčal. Ta bralec je pogosto bral radijska poročila v paru s prav tako odlično napovedovalko s šarmantnim glasom. Prav prijetno ju je bilo poslušati, ko sta brala dolga poročila, kot neko pesem ali glasbeno zaveso. Ob tem si pozabil na vsebino, ki se je utapljala v barvah glasov, in le tu pa tam si se je zavedel, mogoče ob menjavi vlog, nekoliko daljšemu premoru ali pa ob napakah v tekstu. Takrat smo nekateri mlajši novinarji in uredniki začeli uvajati vodene dnevnike, ki smo jih vodili kar novinarji sami, kljub slabšim glasom in tehniki branja, bralci pa so vmes brali posamezne novice, bloke in daljše prispevke.

Največja napaka, ki jo počenjajo nekateri profesionalni bralci, je, da berejo kot stroj, da se prav čuti, da jih vsebina ne zanima. To je najbolj opazno pri branju poročil, kjer so stavki kratki in jedrnat, nato pa preide na prispevke novinarjev, kjer bralca vrže iz tira že vsak malo bolj zapleten stavek, še posebej, če bere na prvi pogled. Neka simpatična napovedovalka je eno takih napak pri branju zahtevnejšega teksta opravičila s tiho pripombo, ki pa se jo je slišalo tudi po radiu: »To pa že moraš brati z glavo.«

Napovedi prispevkov

Prispevki novinarjev, kot so npr.: zvočna poročila, intervjuji in komentarji (velja tudi za oddaje), morajo imeti napoved. To je tekst, ki ga pred predvajanjem posnetka ali neposrednim oglašanjem poročevalca prebere voditelj dnevnika ali napovedovalec. Napoved vpelje ali umesti prispevek v oddajo in predstavi govorca oz. avtorja. Ta napoved združuje funkcije časopisnega naslova (promocijsko in informativno), podnaslova (ki dodaja še izpostavljeno informacijo ali opozorilo) in avtorjevega podpisa. Priporočljivo je, da napoved že pove tudi čas in kraj dogodka. Z informacijo o času dogodka izpostavimo ažurnost in omogočimo enostavnejše predelave ali dopolnjevanje prispevka, z izpostavljanjem kraja pa iščemo kontaktnost, to je opozorimo poslušalce nekega kraja, da gre za dogodek iz njihovega življenjskega prostora, in jih tako opozorimo, da nam posebej pozorno prisluhnejo.

Poročilo ima lahko samoopoved novinarja, ko na koncu novinar sam pove svoje ime, občasno tudi kraj poročanja in celo dogodek. Tako oblikovana poročila imajo večjo dinamiko, v njih poročevalec že s prvim stavkom zadene v bistvo ali drugače sam pritegne poslušalca. To obliko se uporablja samo, če je to pravilo ali če je tako dogovorjeno z urednikom dnevnoinformativne oddaje. Napovedi in samoopovedi se medsebojno izključujejo. Pri oblikovanju dnevnika se moramo odločiti za eno ali drugo obliko.

Prispevek ima lahko tudi odpoved, s katero voditelj dnevnika dopolni informacijo ali jo naveže na naslednji prispevek.

Pri informacijah o nesrečah, tragedijah in drugih problematičnih zadevah moramo s kratko napovedjo, vsaj uvodnim stavkom, poslušalca pripraviti na sprejem informacije s primernim kratkim stavkom ali vmesnim naslovom, šele nato povejmo kraj, imena ponesrečenih in posledice.

Ponavljjanje radijske informacije

Radijski program neprestano teče, poslušalec pa se vanj vključuje, ko ima čas, ko išče ali ko pričakuje določeno informacijo oz. oddajo in tudi zgolj slučajno. Izključuje pa se po lastni želji ali pa zgolj po slučaju. Med poslušanjem prihaja tudi do večje ali manjše pozornosti in do pogostih motenj, »izključitev« ali prekinitev. Program je trenuten, ni ga mogoče zavrteti nazaj ali ponovno prelistati in prebrati kot časopis. Če poslušalec novice ne sliši, je izgubljena. To pomanjkljivost radia se lahko omili na več načinov.

Prvi je, da se poslušalce navadi na določene termine, ko vsak dan ob isti uri dobijo v redni dnevnoinformativni ali drugi oddaji strnjene vse pomembne dnevne informacije. Poslušalca moramo s trdim dolgoročnim delom in kvaliteto prepričati, da bo pri nas dobil vse pomembne informacije, in sicer ob točno določeni uri in dnevu. Pridobljeno zaupanje pa lahko hitro zavravimo.

Drugi in najpomembnejši način preseganja trenutnosti radia je ponavljanje informacij. Informacijo ponavljamo večkrat, odvisno od časa prve objave, od navad poslušalcev in seveda pomembnosti informacije. Vsako pomembno informacijo moramo ponoviti najmanj dvakrat, vsak večji dogodek pa še večkrat. Najprej ga napovemo, nato objavimo prvo informacijo, da se je zgodil ali da se pravkar dogaja, zatem objavimo celovito poročilo, o izjavah se lahko odločimo, da jih bomo v naslednjem prispevku, če je zelo pomemben iščemo dodatne odmeve ali druge plati, nato pa na koncu napišemo komentar ali ga celoviteje »obdelamo« v neki oddaji.

Vsako večerno, nočno ali jutranjo informacijo, ki smo jo objavili že sinoči in zgodaj zjutraj, moramo ponoviti najmanj še opoldne, zelo pomembno pa je, da to storimo po prej opisanem protokolu tudi popoldne ali zvečer, saj se popoldne struktura poslušalcev zelo spremeni. To informacijo moramo seveda sproti dopolnjevati in preoblikovati. Prav hudo je poslušati ponavljanje iste nepopravljene informacije ves dan in še naslednji. Pri naših sosedih Hrvatih sem nekoč med potovanjem po Dalmaciji preštel trinajst ponovitev popolnoma nespremenjenega teksta. Novico moramo predelati, tudi če novih zanimivosti in odmevov ni. Najmanj, kar lahko naredimo, je, da jo krajšamo, saj bolj kot se njen čas odmika, manj pomembna je. To moramo narediti zaradi tistih naših najbolj zvestih poslušalcev, ki nas poslušajo ves dan. Ko informacijo objavijo ostali mediji, zvečer TV in naslednji dan časopisi, je praviloma ne ponavljamo več. Izjeme so dopolnjene in senzacionalne informacije, ki še odmevajo, in seveda ponovitev v jutranjih poročilih, ko vsi informacij željni ljudje še ne preberejo dnevnikov, a želijo dobiti zaokrožen pregled dogajanja.

Pri večkratnem ponavljanju pomembne novice moramo iskati nove dopolnilne informacije, odmeve, komentarje ipd. Pri objavljanju dopolnjene informacije nastopi dejavnik nadaljevane novice, ki jo poslušalec tudi

pričakuje in ji še raje prisluhne. O nekem dogodku praviloma poročamo najprej z napovedjo, če je predvidljiv seveda, nato s prvo novico, poročilom, osvežitvijo informacije in odmevi ter komentarjem, če je potreben. Žal se to pestrost radijskega poročanja opušča, tako smo na valu Radia Koper, ki prenaša tudi informativne oddaje Radia Slovenija, lahko v tistem tednu junija 2008 slišali isti prispevek o srečanju med Joškom Jorasom, ki je gladovno stavkal, in predsednikom Danilom Türkcom kar sedemkrat. Višek je dosegla ponovitev istih izjav v tedenskem pregledu Sobotna torklja in nato v ponovitvi te oddaje v nedeljo.

Še drugi primer ponavljanja. Pol tedna smo v nadaljevanjih poročali o prodaji lastniškega deleža v neki naši banki. Najmanj tri naše prispevke so objavili tudi v dnevnikih Radia Slovenija. Na koncu smo v sobotnih poročilih ob 9.30, v katerih ob pomanjkanju dogajanja prelevamo tudi stare novice iz gospodarstva, še enkrat objavili to staro novico kot skrajšano vest Slovenske tiskovne agencije, ki je povzela naše zadnje petkovo poročilo na Radiu Slovenija. Pa sem srečal znanca, sicer rednega poslušalca našega programa, ki je slišal samo to zadnjo verzijo že 4 dni stare novice. Ko sem mu povedal, da je to že zatohla novica, mi je odgovoril, da po spremembi zaposlitve poslušá radio samo zjutraj po deveti uri, ko vstaja nekoliko kasneje – novi urednik je odločil, da se ob tej uri objavlja predvsem novice iz gospodarstva.

Poseben način ponavljanja informacij je pripravljanje zbirnih informacij, pregledov dogajanja in raznih osvežitev informacij ob koncu tedna. Taka ponavljanja so lahko redno programirane oddaje, ki praviloma zajemajo tudi odmeve in komentarje. Če so samo leporečenjske brez komentarja, bi takim zbirnim ponavljanjem lahko rekli prežvekovanje starih novic. Informacije se pogosteje ponavljá, predeluje in zbira tudi v času dopustov, počitnic in prazničnih mostov, to je v času kislih kumaric in oddaj iz konzerv.

Pri večkratnem ponavljanju pomembnih informacij velja že petdeset let staro pravilo »Povej jim, da si jim že povedal«. Poslušalca je treba opozoriti, da se je o novici že govorilo, da je sedanja informacija nadaljevanje prejšnje ali da samo na kratko povzemamo že povedano.

Pri radiu je pomembno tudi ponavljanje znotraj posameznega daljšega prispevka ali oddaje. Velikokrat poslušalec delno presliši prvi stavek novice ali oddaje. K poslušanju ga pritegne šele nek podatek ali vmesno vprašanje, zato je dobro, da najpomembnejše podatke ponovno vpletemo v nadaljnji tekst, imena sogovornikov pa lahko v daljši oddaji ponovimo med oddajo tudi v odповedi.

Ponavljamo tudi redne ali občasne govorne in glasbene oddaje, predvsem zaradi njihove aktualnosti, da bi jih lahko slišali tudi drugi poslušalci, ki poslušajo radio ob drugih urah, jutranje v popoldanskih, večernih ali nočnih urah. Dobra kombinacija je tudi delavnik – sobota, nedelja ali praznik, ni pa primerno ponavljati sobotne oddaje v nedeljo.

Zelo priporočljivo je ponavljanje oddaj, ki imajo trajno vrednost, kot na primer dokumentarne oddaje, reportaže, literarne oddaje, radijske igre ipd. V našem arhivu žal leži veliko oddaj, v katere je bilo vloženo veliko znanja in dela, ki so še primerne za ponovitev, pa ne najdemo časa ali pa razumevanja za njihovo osvežitev.

Poseben način ponavljanja oz. preseganja minljivosti radijskih informacij je digitaliziranje in shranjevanje na spletnih strežnikih. Internet nam omogoča poslušanje posameznih arhiviranih oddaj oziroma poslušanje že predvajanega programa, vendar s časovno omejitvijo.

RADIJSKE NOVINARSKÉ ZVRSTI

Radio uporablja zelo pestro paletu novinarskih zvrsti. Naša bogata novinarska teorija in praksa namreč ne pozna samo besede story ali zgodba, ampak celo pahljačo različnih zvrsti. Klasične, kot so novica, poročilo, intervju, komentar, recenzija in reportaža, je prevzel iz časopisa in jih prilagodil svojim posebnostim, obenem pa razvil nove, kot so zvočno poročilo, oglašanje v živo, prometne informacije pa tudi razne bolj ali manj zahtevne posebne informativne, dnevne in tedenske oddaje. Radio pa od časopisne terminologije ni prevzel članka, temu reče prispevek, vest ali kar zgodba. Tudi na glose in koserije ter potopise se je pozabilo, humor in satira sta dobila nove forme in imena. Klasične novinarske zvrsti se najbolj pogosto pojavljajo kot posamezni prispevki v dnevnoinformativnih oddajah. Te oddaje, posebej radijski dnevnik, so namreč najbolj podobne časnikom, to je dnevnikom, saj ažurno beležijo dogajanje. Tedenske oddaje pa so bolj v vlogi tedenskih časopisov, raznih revij, magazinov, pa tudi prilog in drugih edicij, ki dogodek ali problem celoviteje in bolj strokovno obravnavajo. Te so bolj namenjene posameznim specifičnim publikam.

Kratko in jedrnato

Za vse prispevke v dnevnoinformativnih oddajah velja pravilo **kratko in jedrnato**. Radio ni medij, pri katerem bi ob informiranju izgubljal čas. Absurd pa je, da je v rekreativnem programu, ki sledi novicam, dolgozeženje dovoljeno, tam je to za nekatere celo pravilo. Vendar prav tu tiči zajec, prav ta razlika kaže na razkorak med resnim, strokovnim in izobraževalnim medijem in pa sproščenim, zabavljajškim prilagajanjem najbolj širokim množicam poslušalcev. Novinarstvo je odgovoren poklic, ki meji na poslanstvo (vsaj nekoč), katero ne more biti pod vplivom všečnosti ali pa komercialne uspešnosti. Novinarsko informativno, komentatorsko in vzgojno delo je zahtevna stroka, ki zahteva primerno izobrazbo in še bolj splošno razgledanost. Zraven je tudi veliko obrti, pri kateri je »kratko in jedrnato« ena izmed prvih zapovedi. Radio ni medij javnega klepetanja, ampak sredstvo javnega obveščanja, vsaj za novinarje in njihove poslušalce. Javno klepetanje ali celo kontaktni program sta samo sredstvi ali metodi za učinkovitejše izvajanje funkcij javnega obveščanja. Žal se na to pozablja, še posebej, ko je to v korist kratkoročnih ciljev dnevne politike.

Radijska novica, poročilo in tudi drugi informativni prispevki morajo poslušalcem ponuditi odgovore na vsa klasična novinarska vprašanja oziroma na vseh 5 ali 6 znamenitih k-jev, saj je za popolno novinarko poročanje pomembno tudi zadnje vprašanjem, ki se v slovenščini ne začne s črko k. Poznam neko novinarsko hišo, kjer so prepustili usposabljanje mladih novinarjev tistim, ki niso končali fakultete, neka urednica pa je učila mlade novinarje: »Da mora novinar odgovoriti na vse štiri k-je!« V tistem tekstu je bilo še veliko podobnih in to me je tudi dodatno spodbudilo, da napišem to knjigo. Vprašanja, na katera mora odgovoriti novinar, je seveda več:

- **Kdaj?** (čas dogodka ali dogajanja),
- **Kaj?** (vsebina dogodka, kaj se je zgodilo),
- **Kje?** (kraj dogodka),
- **Kdo?** (osebe, ki so sodelovale v dogodku),
- **Kako?** (opis dogodka, kako se je dogajalo),
- **Zakaj?** (vzroki in druga pojasnila).

Naštevanje teh k-jev bi se moralo začeti z vprašalnico Kaj (se je zgodilo)?, vendar radio, kot najhitrejši medij, pogosto izpostavlja Kdaj? Primer: »Pravkar smo zvedeli, da se na cesti Ajdovščina–Vipava pripetila huda prometna nesreča. Promet je delno oviran.« Z dvema stavkoma pogosto poročamo tudi o pomembnih dogodkih. Na vse oz. preostale k-je se lahko odgovori v celoviti ali nadaljevalni novici v naslednji informativni oddaji ali v

radijskem dnevniku. Tako se lahko radijska novica »nadaljuje« čez ves dan ali tudi daljše obdobje.

Na vse to morajo odgovoriti čim bolj kratko in jedrnato, tako da poslušalec s sprejemanjem informacij ne zgublja časa. Poleg tega mora biti informacija podana v nekem standardnem načinu, ki omogoča poslušalcu čim bolj enostavno sprejemanje in razumevanje. Pisanje poročil nima prav nič skupnega s pesništvom.

Novice in drugi novinarski prispevki so lahko pisani v različnih stilih. Klasična radijska novica mora biti napisana v obliki **piramide**, to je »v ameriškem stilu«, tako da so najpomembnejše informacije že v prvem stavku, ki je lahko že sam kratka novica, v vsakem nadaljnjem stavku pa so manj pomembne informacije. Tako novico lahko enostavno krajšamo od spodaj navzgor, torej črtamo enega ali več stavkom na koncu, tako da novica še vedno ohranja obliko piramide. Ta oblika je primerna tudi za zvočno poročilo, ki ga lahko urednik po potrebi krajša, seveda v skladu z načelnim ali konkretnim dogovorom z avtorjem.

Poleg ameriškega stila ali piramide poznamo tudi »francoski stil« ali obliko **obrnjene piramide**, nekateri ji pravijo tudi **zagozda**. Pri tem je bistvo povedano na koncu. Pogosto jo najdemo v nekaterih časopisih, v katerih lahko začnemo brati članke kar nekje na sredini. Ta ni primerna za jedrnato radijsko informacijo, kot so poročila in dnevniki. Uporabna pa je pri nekaterih avtorskih prispevkih in oddajah, s katerimi hoče avtor doseči posebne učinke, kot npr. v reportažah.

Tretja oblika je t. i. **opeka** ali »nemški stil«, ki vsebino enakomerno razporeja po vsej dolžini novice ali drugega prispevka. Primerna je le za daljše prispevke ali oddaje. Takih tekstov ni mogoče krajšati, ampak jih je treba za drugo objavo v celoti predelati.

Radijska novica

Novica je temeljna radijska novinarska zvrst. Že samo njeno ime pove, da prinaša neko novost, da gre za sporočilo o nečem novem. Uporabljamo jo v dnevnoinformativnih kot tudi v drugih oddajah, z njo obveščamo poslušalca o najpomembnejših, pa tudi najbolj postranskih dogodkih. Novica ima informativni značaj, ne razlaga in ne komentira, ampak samo seznanja poslušalca. Tudi najbolj skromna radijska novica se lahko tako kot kmet pri šahu na koncu spremeni v najbolj učinkovito figuro – kraljico.

Radijska novica je najbolj pokvarljivo blago, bolj kot ribe v ribarnici, ki v ledu vzdržijo tudi nekaj dni. Radijska novica je dnevna novica, dogaja se sedaj. Najbolj radijska novica je tista novica, ki jo poročevalec sporoča neposredno s kraja dogodka. Pri pravi radijski novici izpuščajmo besedo danes, namesto nje kot prislovno določilo časa uporabljajmo pravkar, pred nekaj urami, dopoldne, popoldne, sinoči, zjutraj ipd.

Radijska novica se pojavlja v raznih oblikah: lahko je le kratek tekst, ki ga prebere bralec oz. voditelj, ali pa avtorsko podana novica, ki jo novinar posname ali se z njo neposredno (»v živo«) oglašča v program.

Prvo radijsko novico podamo samostojno med glasbo ali neko oddajo, če ni tako pomembna, pa čakamo na prva poročila ali dnevnik. Objava posamezne novice izven poročil pa ji daje posebno težo.

Prvi stavek novice je udarni stavek, sledijo mu drugi, ki dopolnjujejo ali pojasnjujejo informacijo. Prva radijska novica je lahko le delna novica, ki še ni popolna, a jo zaradi ažurnega obveščanja objavimo čim prej. Poslušalca moramo opozoriti, da je novica nepopolna in kdaj jo bomo dopolnili (npr.: »Več podatkov pričakujemo že za naslednja poročila.«).

S prvo radijsko novico ali prvim poročilom ni nujno, da odgovorimo na vseh šest novinarskih k-jev, če je novica zanimiva, sporočilo pomembno, takoj povemo to, kar smo do sedaj že uspeli izvedeti in preveriti.

Zaradi velike dinamike dogajanja in posledično številnih novic ter seveda omejenega časa, radio v prvi novici, pa tudi na sploh, pogosto pušča odgovore na nekatera vprašanja (posebej: Kako? in Zakaj?) drugim medijem. Med mediji se je namreč ustvarila neka nepisana delitev dela: radio objavlja prvo informacijo, televizija jo slikovno dopolni, dnevni časopis jo razčleni ali vsebinsko obogati, tednik ali strokovni list pa jo analizirata.

Prepuščanje tej delitvi informiranja na posebnosti medijev pa je lahko dvorezno, prej ali slej lahko poslušalci ugotovijo, da jih drugi radio, TV, časopis ali spletni portal popolneje in kvalitetnejše obvešča. Poslušalcev ne smeš razočarati, saj veliko poslušalcev po prvi informaciji čaka drugo, dopolnjeno, in so tudi taki poslušalci, ki jim je radio edini ali glavni informator. Predvsem pa, po sto letih je radio razvit medij, ki s svojimi izkušenimi kadri lahko zelo kvalificirano opravlja tudi najbolj zahtevna komentatorska dela. Poglobljanje informacij, ki jih v kratki obliki objavi v dnevnoinformativnih oddajah, in njihovo analiziranje pa radio opravlja v raznih rednih in posebnih oddajah ali programskih pasovih, ko si lahko novinar in poslušalec vzameta nekaj več časa za pripravo oz. poslušanje.

Poleg prve novice ločimo še **nadaljevane novice**, ki dopolnjujejo in razvijajo prvo. Skupaj tvorijo neko zgodbo, ki sproti obvešča poslušalce, kako se dogodek razvija. Tem novicam lahko sledijo razčlenitve, intervjuji in komentarji, ki dogodek celovito pojasnijo in ovrednotijo. V dnevnoinformativnih oddajah so pogoste tudi **predvidene novice** o napovedanih dogodkih (najbolj pogosti primeri so novinarske konference, sestanki, otvoritve ipd.). Novica je tudi, da se napovedani dogodek ni zgodil, da pričakovano neurje ni povzročilo škode ali da v hudi prometni nesreči, o kateri smo poročali, ni bilo mrtvih. Pravo nasprotje predvidenim novicam so **ekskluzivne novice**, ki jih je novinar ali radio edini dobil ali objavil.

Po informativni teži poznamo tudi **udarne novice**, **nosilne** in **izpostavljene**. Udarne novice so tiste, ki pritegnejo pozornost poslušalcev. Podobno vlogo ima tudi nosilna novica, vendar nosilna jo imenujemo zato, ker nanjo vežemo druge novice, jo dopolnjujemo in širimo z drugimi novicami. Pri pojmu izpostavljena novica pa je poudarjeno predvsem uredniško vrednotenje in pozicioniranje novice. Na drugem koncu te pahljače novic so protokolarne novice, ki so formalna obvestila o delovanju državnih predstavnikov, organov in služb. Najbolj tipičen primer protokolarne novice je, da je predsednik države sprejel na pogovor veleposlanika neke države, kaj je bilo v ozadju tega sprejema, pa se bo izvedelo šele kasneje ali pa ne.

Radijska novica ima lahko tudi izjavo ali kratek posnetek dogodka, ki dodatno informira in popestri informacijo, podobno kot fotografija pri časopisu.

Nekateri pravijo novici tudi **vest**, ki je iz radijskega slenga zašla tudi do poslušalcev. Ta beseda je prevzeta iz hrvaščine in bi jo morali nadomestiti z novico, vendar v potrebi po opredeljevanju različnih novic, je to neke vrste »navadna« novica, ki ne prinaša ažurne informacije, nekaj posebnega in novega, ampak zgolj neko koristno informacijo za obveščenost poslušalcev. Vest je v radijskem slengu dobila tudi vsebino krajšega članka ali krajšega tekstualnega poročila, ki ga novinar zaradi formalnosti ali manjše pomembnosti ne poda osebno (zvočno), ampak jo poslušalcem posredujejo voditelji ali bralci informativnih oddaj.

Iz anglo saksonskega sveta se vedno bolj uveljavlja izraz **story** ali **zgodba**, ki vso to pestrost novičarskih zvrsti od prve novice do komentiranega poročila združuje z enim pojmom. Ta je najbližji našemu časopisnemu članku, vendar zgodbo razumemo kot pripoved neke zanimivosti, ki ni vedno resnična, saj literatura pozna izmišljene zgodbe. Novica prinaša nekaj novega, zgodba pa nekaj zanimivega, ima tudi bolj komercialen namen, napisana je zato, da se bo prodajala.

Pri nas pa poznamo posebno novinarsko obliko poročila, imenovano **novičarska zgodba**. To je posebna oblika poročanja o dogodku, s poudarkom na kronološkem opisu dogajanja, kot ga je videl novinar sam ali njegovi viri informacij. Novičarska zgodba dramaturško niza informacije, jih dopolnjuje, zapleta in razpleta. Pisana je tako, da vedno bolj priteguje poslušalce, v stilu obrnjene piramide, ko je razplet, poanta ali bistvo na koncu. Radijska zgodba ima lahko tudi tonske zapise, ki dopolnjujejo informacijo, njeno vsebino in učinkovitost. Ta oblika žal zahteva nekaj več radijskega prostora, zato pri radijskih dnevnoinformativnih oddajah, ki hlastajo po množici kratkih novic, zmanjka časa za zahtevnejše in zanimivejše zvrsti, med katere sodi tudi novičarska zgodba. Pri novičarski zgodbi imamo tudi variantno obliko **novinarska zgodba**, ki ni drugačna samo v imenu, ampak tudi po vsebini, predvsem je to daljša oblika zgodbe s podrobnejšim opisom in zahtevnejše gradnje, ki lahko izide tudi kot knjiga.

Članek je razčlenjena novica, je prehod od novice h komentarju. Žal se ta termin pri radiu ne uporablja. Pred leti so članku rekli tudi sestavek, sedaj pa se skriva v t. i. posnetkih, poročilih, zbirnih vesteh in zvočnih sestavkih. Posebna oblika članka je lahko tudi radijski **pregled dogodkov** ali dogajanja. To je kronološko nizanje dogodkov, opremljeno z izjavami ali pa tudi ne. To ni komentar, ampak subjektivni izbor in s tem tudi osebno vrednotenje dogajanja. Izbor je odvisen od avtorjevega ali uredniškega pristopa in njunega osebnega odnosa do dogodkov.

Posebne radijske novice

Radio je zaradi svojih specifičnih prednosti razvil posebne oblike radijskih novic, kot so obvestila in objave, informacije o prometu, vremenu, obvestila o posebnih nevarnostih in naravnih katastrofah.

Obvestila in objave se praviloma objavlja po dnevnoinformativnih oddajah. **Obvestila** so enkratne informacije, ki ne vsebujejo veliko podatkov in posebnih vsebin, ampak le kratko informacijo, kot npr. da se avtobus z otroki vrne z izleta ob določeni uri ipd. Pomembna obvestila, kot na primer, da je zaradi hude prometne nesreče zaprta cesta, pa se objavlja takoj med glasbo, po rednih poročilih pa se jih ponovi. Taka obvestila imajo že vrednost novice, saj vsebujejo informacijo, ki je namenjena širšemu krogu poslušalcev. Če jih objavljamo med dnevnoinformativno oddajo, jih enostavno imenujemo novica.

S pojmom **objave** označujemo uradna obvestila in nekomercialne informacije, ki se na radiu zaradi posebnosti medija ponavljajo. Nimajo

pravega značaja novice, so pa namenjene informiranju določenega kroga poslušalcev ali pa vseh. Objave pogosto napovedujejo nek dogodek, kot npr.: da bo zaradi popravil zaprta cesta ali vodovod, da bo ponovitev dobrodelnega koncerta ipd. Sem sodi tudi opozorilo na nevarnost ali klic v sili.

V izrednih razmerah, ob naravnih katastrofah in vojnah je radio najpomembnejši informator najširših množic. V teh primerih radio sproti obvešča poslušalce s kratkimi obvestili in ponavljajočimi se objavami in navodili. V takih razmerah pripravi uredništvo poseben načrt obveščanja. Tu sta posebej pomembni hitrost obveščanja in jasnost sporočila.

Poročilo

Radijsko poročilo je praviloma tonsko poročanje s kraja dogodka (z glasom novinarja – poročevalca). Pogosteje se uporablja izraz zvočno poročilo. Gre za celovitejši novinarski izdelek, za daljšo razčlenjeno novico, poročilo o dogodku, za zgodbo. Poročilo je lahko podano v živo s kraja dogodka ali pa posneto v studiu. V poročilu poročevalec objektivno poroča, citira, povzema, opisuje in razčlenjuje, vendar brez osebnih pojasnil in pripomb – ne komentira.

Poročila so praviloma pisana v obliki piramide, tako da jih v časovni oz. prostorski stiski urednik po splošnem dogovoru v redakciji enostavno krajša z rezanjem zadnjega dela. Pri krajšanju posnetega poročila je treba paziti, da je prispevek tudi tonsko zaključen, da ne »obvisi v zraku« (zadnji stavek se lahko ponovno prilepi). Nekateri uredniki režejo tudi prve stavke ali konico piramide, tako ukradejo avtorju prispevka nosilno informacijo, s katero okrepijo lastno voditeljsko vlogo.

Poročila so pogosto pisana tudi v obliki opeke. To je posebej pomembno, ko moramo paziti na uravnotežen prikaz stališč različnih strani, ko nizamo enakovredne posnetke izjav, razvijamo zgodbo ipd. Upoštevati moramo tudi učinek naštevanja dogodkov in argumentov, ravno tako tudi vrstni red izjav, ki jih nizamo v poročilu, s čimer dosegamo pristnost, objektivnost in tudi posebne učinke.

Poročila, ki so pisana v obliki opeke, rabijo nekoliko celovitejšo napoved. Ta je že kratka novica, pisana v obliki piramide. Če napoved in poročilo skupaj (piramido in opeko) prikažemo v obliki likov, dobimo sliko hišice. Da je hišica popolnejša, ima še okna in vrata, ki zgradbi poročila omogoča večjo pestrost, to so tonske izjave ali dodatne vstopne in izstopne točke. Pri daljših poročilih poslušalcu pogosto vpade pozornost poslušanja. Med poslušanjem ga

lahko moti nek šum, pogovor iz družbe, slaba zbranost, tehnična motnja pri sprejemu ipd. Novinar lahko dosega boljšo razumljivost s kratkimi stavki, povzemanjem prejšnjega v prvem delu stavka ali s poudarjeno besedo. Poslušalca lahko ponovno pritegne k poslušanju že omemba znanega imena, posnetek ali celo nek šum.

Poročilo lahko vsebuje kratke tonske posnetke, izseke ali dele izjav, govora ali intervjuja. Taki vložki zelo popestrijo prispevek in mu povečajo njegovo informativno vrednost in verodostojnost, vendar zmanjšajo avtorski vložek novinarja. Nekateri trdijo, da je opremljanje poročil z izjavami najboljša objektivizacija poročanja. To zagotovo drži pri spremljanju manj zahtevnega dogajanja, pri kompleksni problematiki in v primerih, ko je udeleženih več dejavnikov in ko so izjave potrata časa, pa je bolje, da poroča samo novinar. Opremljanje poročil z izjavami samo po sebi ne zagotavlja objektivnosti, te so lahko tendenciozno izvzete iz konteksta vsebine, ki jo je govornik sporočal, in so lahko zelo grda manipulacija. Z izjavo v poročilu se lahko neprimerno bolj manipulira kot s fotografijo v časopisu, ki zazna samo trenutek, izsek, zorni kot, lahko je retuširana ali celo fotomontaža. Veliko bolj objektivno je lahko poročanje novinarja, ki pove, kaj je slišal, videl in kako je nek dogodek razumel. S tem je novinar zelo jasno povedal, da je to njegovo razumevanje sporočila, ne pa neka resnica, ki jo je zabeležil mikrofona. Je pa večna resnica, da politiki ali oblastniki radi sebe slišijo po radiu, nekateri uredniki pa jim z veseljem ustrežejo. To se posebej izrazito čuti, ko oblast prevzemajo nove generacije. V sedemdesetih letih so nekateri politiki prav grobo zahtevali objavljanje izjav. »Da se ljudje, samoupravljavci, slišijo!« so pojasnjevali, mislili pa so nase – da ljudje slišijo njih. Temu smo se mladi novinarji uprli in razvili novinarsko poročilo, ki je dobivalo vse močnejši novinarjev avtorski pečat. Tako so se razbohotila t. i. komentirana poročila. So pa nekateri uredniki, predvsem tisti brez kulturne širine, sprejeli igro politikov in iz njih naredili zvezdnike. To se posebej čuti pri televiziji.

Komentirano poročilo je novinarska podzvrst poročila, v kateri je poročilu dodana razčlenitev in novinarjeva razlaga, lahko tudi mnenje. V primerjavi s časopisnimi zvrstmi je ta oblika najbližja članku, to je razčlenjeni novici, v kateri že samo opisovanje dogodka vodi poslušalca k razlagi, to je komentarju. Preprost primer: če novinar pove, da se je v mestu porušila neka stavba in pri tem poškodovala neko vozilo, ter zraven objavi izjavo lastnika vozila o škodi ipd., je to samo poročilo. Če novinar pove, da je stavba že prej kazala znake rušenja, saj je odpadal omet, da so se sosedje in mimoidoči pritoževali in da je ta škoda sedaj najbrž nastala zaradi malomarnosti lastnika in odgovornih za varnost in red, je to že komentirano poročilo.

To je bila zelo razširjena oblika poročanja v času, ko je bil novinar »družbeno-politični delavec«, kot se je nekoč reklo »angažiranemu novinarju« ali »avtonomnemu novinarju«, ki je imel pravico ali celo dolžnost, da pove svoje mnenje ne samo o vzrokih rušenja neke stavbe, ampak tudi o političnih ozadjih. Politika je seveda zelo rada poslušala tiste novinarje, ki so trobili njej v prid, še posebej še so ob tem rekli: »Kot je že prej opozoril tovariš ...«, vendar zahteva po striktnem ločevanju poročila in komentarja je odraz časov, ko politika ni rada videla, da ima stari izkušeni in strokovno podkovani novinar svoje mnenje in ga tudi pove svojim poslušalcem. Komentar je treba ločevati zaradi objektivnosti informacije, to pa ne pomeni, da novinar ne sme podati objektivnega komentarja. Časopisni novinar lahko ta komentar doda v okvirčku ali pa ga postavi v kurziv, radijski novinar pa mora povedati, da gre pri tem za njegovo mnenje. Vendar klasična komentirana poročila in komentarji so v devetdesetih letih skorajda izginili iz radijskih programov. Ob tem so se pojavile zahteve po izjavah in posnetkih govorov – da se v poročilih sliši tiste, o katerih se poroča. Žal si to želijo predvsem politiki in oblastniki. S tem radijsko poročanje ponovno beži od človeka in divja za aktualnostmi, s krepitvijo vpliva oblasti na medije pa se nekateri novinarji ponovno spreminjajo v transmisijski mehanizem, ki dobiva le drugačno karoserijo. Poglejmo banalen primer sodobnega komentiranega poročila, ki skriva komentar: »Na obalni cesti bodo danes začeli z obnovitvenimi deli ...« in tako naprej, na koncu pa novinar doda: »Zaradi teh del bo prišlo do velikih zastojev ...« in »Nekateri vozniki pa pravijo, da ta dela niso tako nujna ...«. Torej, drugače menijo nekateri vozniki, ne pa novinar. Če to obliko prenesemo na področje politike, potem lahko novinar komentira vsak dogodek ali mnenje z besedami tistega, kogar izbere on ali pa njegov urednik. To lahko počne tudi po trajnem navodilu od politike postavljenega urednika ali direktorja, ki mu lahko zmanjša plačo ali ga odpusti, torej po skriti programski politiki. (Ste opazili, da na nekaterih televizijah vidite stalno ene in iste »strokovnjake«?)

Ločevanja komentarja od novice je vsekakor pravo profesionalno pravilo, žal pa so ga nekateri tako odločno izpostavljali prav iz političnih razlogov, da so za njim skrivali druge oblike vplivanja na poslušalce ali bralce in gledalce. Javno mnenje se lahko oblikuje tudi z drugimi oblikami manipulacij.

Posnetek

Posnetki, intervjuji, izjave ali izseki iz govora so bili še pred leti zelo pogosta oblika dokumentarnega prispevka v dnevnoinformativnih oddajah. To so tonski zapisi z dogodka ali terena (s kraja dogodka), v katerem novinar ne poudarja svojega poročevalskega sloga, ampak prepusti besedo samo viru

informacije oziroma sogovorniku. Posnetek je lahko del izjave, govora ali intervjuja, ki ga novinar s krajšim uvodom ali dopolnilnim tekstom. V primerjavi s časnikom, je posnetek po radiu lahko tudi v funkciji fotografije, vendar je pri njem bolj izpostavljena informativna kot pa dokumentarna vrednost, saj lahko vsebuje ogromno informacij. Prispevek je verodostojni tonski zapis vira informacije, zato ima tudi večjo objektivno in dokumentarno vrednost. Kot samostojen prispevek postaja z razvojem radia vse bolj redka informativna oblika, se pa bolj pogosto ali celo kot pravilo pojavlja kot sestavni del novinarskih poročil in drugih avtorskih prispevkov.

Anketa

Tudi kratko ali malo anketo se vedno redkeje sliši v radijskih dnevnikih, bolj pogosto pa v uvodih v daljše oddaje, kjer ta subjektivna mnenja manjšega števila ljudi dopolnijo strokovni sogovorniki. To je zbirni posnetek več izjav naključno ali načrtno izbranih ljudi, s katerim se prikaže splošno ali posebno mnenje javnosti ali izbrane družbe. Take ankete so lahko velika popestritev nosilne teme in dnevnika, lahko pa tudi odličen instrument za zavajanje javnosti. Prav zaradi velikih možnosti manipulacije z javnim mnenjem je na radiu, kot starem preverjenem mediju, vedno manj malih anket, vse bolj pogoste pa so na televizijah, ki so pod večjim vplivom štetja gledalcev, politike ali kapitala. Pri takih anketah je treba povedati, kje in kdaj so bile narejene, pa tudi, ali so to naključni ali namerno izbrani sogovorniki, pri slednjih moramo navesti imena.

Komentar

Komentar je novinarjeva osebna razlaga in pojasnjevanje nekih informacij, dogodka ali dogajanja. Komentiranje zahteva zelo konkretno poznavanje problema in splošno znanje ter bogate novinarske izkušnje. Osnovni cilj komentarja je pojasniti ali analizirati podatke in dogodke – jih postaviti na trdno objektivno plat, razširiti zorni kot in odpreti nova razmišljanja. Praviloma mora komentar osvetliti dogodek z vseh strani. Seveda lahko komentator razlaga samo posamezen segment, vendar mora poslušalca na to opozoriti. Dober komentar temelji na dejstvih in je podkrepjen s podatki.

Osnovni problem komentiranja je objektivnost, pogosto namreč komentator, ki ni nujno objektivnosti zaprisežen novinar ali strokovnjak, samo razlaga neko osebno mnenje ali mnenje nekega političnega kroga, ki je lastnik

ali si lasti medij. S komentiranjem se okoriščajo tudi razni politiki, gospodarstveniki in drugi ljudje, ki na razne načine dobijo prostor v medijih in iz političnih, finančnih ali osebnih razlogov zavajajo poslušalce ali potvarjajo resnico. Objektivnim strokovnim komentatorjem (nenovinarjem) rečemo tudi analitiki.

Komentar ni igra besed, leporečenje ali smešenje dogodkov in ljudi. Taki zvrsti so nekoč rekli **kozerija**, ki lahkotno, duhovito in posmehljivo kaže na napake ali probleme. Kozeriji je sorodna **satira**. To je bolj pikra kritika, ki na oster, zbadljiv način prikazuje neko nepravilnost ali žalostno resničnost. Kozerij in satir se v dnevnoinformativnih oddajah ne objavlja, razen izjemoma na koncu dnevnika, bloka novic, ločeno od ostalih prispevkov, kot npr. v že pozabljeni rubriki »Pa še to!« So pa zelo primerne za posebne oddaje.

Posebna oblika komentarja je **uvodnik**. To je komentar, ki ob posebnih priložnostih usmerja poslušalca k sprejemanju, razlaganju in povezovanju pomembnih novic o nekem dogodku. Izraža stališče uredništva. Uvodnik je značilna zvrst pri časopisu, v radijskem programu ga v zelo kratki obliki uporablja urednik oz. voditelj dnevnika ob napovedi dogodkov ali bloka novic. V radijskih dnevnikih in strokovnih oddajah se pojavljajo tudi **ocene** in **recenzije**, ki so komentarju sorodne zvrsti, s katerimi novinar strokovnjak ali zunanji strokovni sodelavec razlaga in ocenjuje knjige, umetniške predstave in druga umetniška in znanstvena dela.

Komentiranje je tudi blizu raziskovalnega novinarstva, je zadnje dejanje poglobljenega spremljanja, raziskovanja, analiziranja in nato sklepanja novinarja ter na osnovi tega razlaganja nekega dogodka. Se pa je tudi tovrstno novinarstvo pri nas že v samem začetku marsikdaj spridilo. Spomnimo se rušenja Tržaške kreditne banke in nekaterih slovenskih firm v Italiji. Bi danes tistim člankom in komentarjem še rekli raziskovalno novinarstvo? Že pred leti je to pisarjenje ocenil neki ugledni tržaški novinar kot eno najbolj žalostnih dejanj slovenskega novinarstva.

Klasični komentar in omenjene oblike pa počasi izginjajo. V programu v italijanščini ga še gojijo in je domena predvsem izbrušenih starejših novinarjev, ki znajo na osnovi znanja in izkušenj še vedno postaviti »Piko na i«, kot se je nekoč imenovala ena izmed cenjenih oddaj tega programa. Vendar tudi tu vpada njihovo število. V programu v slovenščini pa so ta zvrsti in njene klasične oblike skorajda izumrle. Komentar pa ne izginja zaradi novinarjev, ker jih ne bi hoteli pisati ali ne znali, ampak zaradi urednikov, ki so na ta mesta prišli, preden so se naučili ali upali pisati komentarje ali pa se mogoče bojujejo posledic, ki jih sprožajo komentarji.

Namesto komentarjev izkušenih novinarjev, ki so desetletja spremljali dogajanja na svojem strokovnem področju, se je začela pojavljati nova oblika komentiranja anonimnih ljudi z ulice, ali poslušalcev v kontaktnih oddajah in odzivih po spletu, ki komentirajo najpomembnejše dogajanje tedna, izjave politikov itd. Kakšen absurd: novinarji kot profesionalci niso zaželeni kot komentatorji, anonimni nestrpneži, ki se skrivajo za telefonsko slušalko ali izmišljenim spletnim imenom, pa so? Tovrstno komentiranje, nekateri zelo strokovno zagovarjajo kot puščanje družbenega ventila, druge pa to bolj spominja na srednjeveško zdravstveno doktrino puščanja krvi, s katero so nekoč zdravili vse bolezni.

Blog

Ena izmed novih novinarskih zvrsti je tudi že prej omenjeni blog. To je internetna oblika informiranja, nekateri trdijo, da tudi boja proti manipulacijam ali pa nova oblika manipulacij, vprašanje je le, s katerega zornega kota gledamo na internet, ali je to za nas anarhični medij ali pa medij tistih, ki obvladujejo svet. Po Wikipediji beseda blog izhaja iz angleške weblog in pomeni spletni dnevnik, e-dnevnik ali spletna stran, ki periodično prikazuje besedila, slike in druge elemente, ki jih njihovi avtorji sproti dodajajo. Ker izdelava spletne strani zahteva znanje, so se razvili spletniki in forumi, ki omogočajo pojavljanje na spletu tudi manj veščim. Od običajne spletne strani ga ločuje predvsem enostavnost spletnika, od foruma pa se razlikuje v tem, da so uporabniki foruma med sabo enakovredni. Pri spletniku debato sproža avtor ali avtorska skupina, to so pogosto tudi novinarji in uredništva, ki na svoji strani objavljajo svoje informacije, obiskovalci pa jih le komentirajo. To je tudi ena izmed najpomembnejših lastnosti blogov. Nekateri blogi so namenjeni informiranju ali komentiranju določene teme, drugi pa so bolj osebni spletni dnevniki. Tipični blog vsebuje besedilo, slike in povezave na druge bloge, spletne strani in druge medije, ki se nanašajo na določeno tematiko. Večina blogov je tekstovnih, nekaj pa se jih osredotoča na umetnost (artlog), fotografijo (photoblog), sketchblog, video posnetke (vlog), glasbo (MP3 blog), audio posnetke (podcasting) in so del širše mreže družbenih medijev. Žal gre velikokrat samo za javno izživljanje posameznikov, ki vsebuje tudi veliko laži, potvarjanja in celo žalitev. Nekatero politične stranke menda celo plačujejo svoje blogerje.

To kar prebirate pod novicami in drugimi novinarskimi prispevki na nekaterih informativnih internetnih straneh, kot na primer na multimedijskem portalu RTV, ni tisti pravi blog, ki odpira nove poti svobodi informiranja, ni komentiranje, ampak mešanica izživljanja nekaterih strahopetcev in nova

oblika manipulacij. Bolj kot na svobodo javne besede in demokracijo me spominja na srednjeveško navado izlivanja vsebine nočnih posod kar na ulico, pred svoja ali sosedova vrata.

Nekaj smrdi v deželi naši, a ne.

Samostojne govorne oddaje

Poleg dnevnoinformativnih poznamo še razne dnevne, tedenske, politične, športne in razne druge, ki jih pripravljajo ustvarjalci programa. Če smo za dnevnoinformativne oddaje rekli, da so hrbtnica programa, so oddaje njegovi posamezni organi. Govorne oddaje pripravljajo novinarji in njihovi sodelavci. Tovrstne oddaje informirajo ali komentirajo (pojasnjujejo in razlagajo) bolj ali manj aktualno problematiko s političnega, gospodarskega, kulturnega, športnega ali drugega področja. Govorne oddaje lahko obravnavajo samo eno ali več tem, so posnete ali vodene v živo z vsemi možnimi kombinacijami. Razprave o prednostih oddaj v živo in posnetih so se razblinile, ostala je racionalna presoja, katera oblika je pomembnejša za določeno temo, kdaj in kako je možno dobiti sogovornike pred mikrofonom in kaj bo dalo boljši učinek pri čim manjšem vložnem naporu. Skupnih tem in oddaj v živo iz obeh studiev v Kopru in Novi Gorici pa je vedno manj.

Sodobni radio omogoča zelo pester oblike govornih oddaj, od najbolj enostavnih intervjujev do režiranih javnih oddaj – radijski uredniki in novinarji pa v vedno hujši konkurenci stalno razvijajo nove oddaje in posodablajo stare.

Intervju

Intervju je ena izmed najbolj uporabnih in tudi pogostih oblik radijskih oddaj oz. novinarskih zvrsti. Je načrtno pripravljen pogovor novinarja z določeno osebo in je namenjen javni objavi. Vendar to ni samo nek pogovor in neka transmisija informacij. Z izborom sogovornika in vsebine, vprašanj, usmerjanjem sogovornika k določeni temi, pa tudi z obdelavo ter glasbeno in dokumentarno opremo je intervju avtorsko delo novinarja, ki je objavljeno v skladu z uredniško politiko medija. Intervju je tako kot vse oddaje tudi pripoved neke zgodbe, neka predstava. Nekateri intervjuji so lahko že na meji literarnih zvrsti ali pa že čez, kot so bili npr. reportažni intervjuji Alberta Moravie. Čeprav za intervju večkrat uporabimo kar izraz pogovor, je to le zaradi tistega pravila, da pri pisanju ne uporabljaj istih besed, ampak bodi

pester. Intervju je novinarska zvrst, pogovor pa je sodobna voditeljska oblika intervjuja »klepetalnega radia«.

Za dober intervju sploh ni dovolj samo dober sogovornik, kot menijo nekateri, ki ne poznajo tega dela, celo nekateri uredniki, ampak predvsem dober novinar, ki sam dobro pozna temo pogovora, sogovornika in tudi svoje poslušalce, ne samo kaj bi oni vprašali, ampak tudi kaj oni vedo in kaj bi za njih bilo še zanimivo.

Intervju mora imeti nek uvod, ki pritegne k poslušanju in opredeli problem ali razlog za intervju. Uvod pripravi avtor in ga sam pove pred vprašanji oz. posname. Lahko ga tudi napiše kot tekst, ki ga bo »v živo«, torej neposredno v eter, prebral voditelj programa, preden tehnik predvaja posneti intervju. Pred snemanjem intervjuja si novinar pripravi osnovna vprašanja. Razporedi jih tako, da bo z njimi vedno globlje prodiral v problem in vedno bolj pritegoval pozornost poslušalca. Novinar mora vedeti, kaj hoče. Pri vodenju oz. snemanju intervjuja novinar pozorno spremlja odgovore intervjuvanca in celotno njegovo obnašanje, način odgovarjanja, mimiko obraza, govorico telesa. Vprašanja po potrebi dopolnjuje, izpušča ali spreminja in prilagaja poteku intervjuja ter tako vodi pogovor k zastavljenemu cilju. Najhuje je poslušati intervju, pri katerem novinar bere vnaprej napisana vprašanja, ne glede na to kaj sogovornik odgovarja. Pogoji za dober intervju so predvsem znanje, razgledanost in izkušnje novinarja. Izredno pomembna sta tudi pravi pristop do sogovornika in odnos, ki ga ustvarita. Seveda obstaja tudi druga plat, to je sogovornik, ali oseba, ki si jo je novinar izbral za intervjuvanca. Pravijo pa, da pravi novinar tudi najde pravega intervjuvanca.

Vprašanja, ki se jih postavlja intervjuvancu, morajo biti jasna, zanimiva pa tudi v skladu z odnosom publike do intervjuvanca. Vprašanja morajo biti zanimiva za poslušalce, ne pa za novinarja samega. Veliko napako dela, če se postavlja nad intervjuvanca, intervjuvanje tudi ni zasliševanje, ampak posredništvo pri prenašanju informacij od intervjuvanca do poslušalcev, seveda mora poseči, kadar povedano zahteva popravek, pomembno dopolnitev ali pa zanikanje laži.

Poslušalci se zelo hitro identificirajo z intervjuvancem ali se celo navežejo nanj, zato mora novinar pozorno paziti na odnos, ki ga kaže do intervjuvanca. Vprašanja morajo biti tudi kratka, saj cilj intervjuja ni leporečje in postavljanje novinarja, ampak informacija ali odgovor intervjuvanca. Pri raziskovalnem ali senzacionalističnem pristopu pa lahko novinar postavlja tudi provokativna, nejasna in dvoumna vprašanja – odvisno od cilja, ki si ga zastavi.

Po vsebini so intervjuji novičarski (prinašajo novico), osebni (predstavljajo osebo, njeno dejavnost, značaj ipd.), biografski (opisujejo življenjsko pot), dokumentarni (z dokazili in argumenti), polemični (novinar se konfrontira z mnenjem intervjuvanca).

Intervjuji so lahko posneti ali potekajo v živo, lahko so individualni ali skupinski – pri intervjuju lahko sodeluje več novinarjev in več intervjuvancev. Posebej zanimive so oddaje, ko dva ali več novinarjev intervjuva enega ali več sogovornikov s posebej dogovorjenim sistemom vprašanj. Te imenujemo **navzkrižni intervju**. Če sodeluje več intervjuvancev, ki med pogovorom izmenjujejo mnenje in polemizirajo, so to **okrogle mize**, ki sodijo v posebne oddaje. Če v intervjuju sodelujeta dve nasprotujoči si osebi ali skupini, imenujemo tako oddajo **soočnje**, da pa več novinarjev sprašuje eno osebo ali več oseb se najbolj pogosto dogaja na **novinarskih konferencah**. Nekatere novinarke in tudi novinarji so razvili tudi termin **globinski intervju**, ko z intervjuvano osebo preživiš cel dan ali več dni in noči in z njim doživiš nek dogodek.

Pri intervjuju se zelo pogosto srečujemo s problemom trajanja posnetka. Radio ima omejen prostor (čas), nekateri sogovorniki so zelo dolgovezni, radi bi čim več povedali ali pa podrobno obrazložili svoje mnenje, pa tudi nekateri novinarji ne znajo pripraviti kratkega intervjuja. Časopisni novinar lahko odgovore krajša tako, da izpušča razna mašila ali pa povzema, tudi radijski novinar ima »škarje in trak«, vendar če počisti tiste eeeje, vzdihne, popravke in dolge predahe, je že prav, ko pa reže vsebinske razlage, dopolnitve ipd., gre pa lahko že za vsebinski poseg v intervjuvančev odgovor. Tudi novinarjevo skakanje v besedo je neprimerno, opravičljivo je le pri dolgoveznem sogovorniku in primerih, ko nas preganja čas. Zadnji razlog pa je zelo pogost argument radijskega novinarstva, saj je bolj pošteno, da novinar vskoči v odgovor in ga tako skrajša, kot pa da ga kasneje zaradi pomanjkanja prostora ali točneje časa izreže iz intervjuja. Eden izmed prvih mojstrov radijskega intervjuja na Radiu Koper Bogdan Tome je imel svoj način opozarjanja sogovornika, in tudi sebe, na dovoljeni čas za pogovor. Pred začetkom snemanja si je namreč snel ročno uro in jo položil predse oz. sogovornika. Objavljeni intervju mora odražati vso vsebino posnetega, rezi pa jasno kažejo na neko poseganje v odgovore, zato mora novinar predvsem pripraviti vprašanja in sogovornika na to, da bo primerno kratek, pri krajšanju vsebinskega dela pa mora povzemati povedano ali pa vsaj povedati, da je to del intervjuja.

Novinar se mora zavedati, da pri intervjuju stopi s sogovornikom v poseben neposredni stik, ki je, odvisno od posameznika, lahko tudi zelo

občutljiv in celo stresen. Zato, če ne gre za ljudi, ki so navajeni javnega nastopanja, mora svojega sogovornika posebej pripraviti tako, da se intervjuvancu nekoliko obširneje predstavi in pravočasno najavi ter mu preprosto obrazloži, o čem bi se pogovarjala. Nekaj časa, zopet odvisno od primera, si je treba vzeti tudi pred samim začetkom snemanja. V bolj občutljivih primerih sogovornikov, ki niso vajeni nastopanja, ne smemo kar takoj potegniti mikrofona iz torbe, ampak to uredimo po predhodnem pogovoru. Nekemu novinarju, ki se je rad pohvalil, koliko ljudi je posnel v enem samem dnevu, se je pripetilo, da je intervjuvanec sredi snemanja začel jecljati, čeprav je prej trideset let govoril brez napake. Pri intervjujih lahko stresne razmere nastopijo tudi pri novinarjih in novinarkah, ko se srečajo z agresivnimi osebami. Med številnimi primeri, se velja spomniti na ministra, ki je pred kamero zamahnil proti novinarki, in reakcijo nekega župana potem, ko ga je novinarka povprašala o mafiji.

Zahtevnejše oddaje

Za obravnavanje pomembnejših ali širših tem pripravljamo zahtevnejše oddaje, ki so sestavljene iz več intervjujev, izjav ali raznih posnetkov in so opremljene s teksti, lahko tudi komentarji novinarja. Rečemo ji enostavno – **oddaja**, govorna oddaja, problemska, tematska, dokumentarna, magazinska, lahko tedenski pregled dogajanja ali sestavljena oddaja. Imajo pa te oddaje svoja »osebna« imena, sigle, nekatere tudi stalno glasbeno opremo, s katero se predstavljajo poslušalcem. Posebno daljše oddaje, so lahko sestavljene iz posameznih delov, ki se jih loči z glasbo. Ta omogoča poslušalcu predah med poslušanjem ali pa čas za urejanje sprejetih informacij ali za neko opravilo ob poslušanju. Glasbeni predah je priporočljiv vsakih 5 do 10 minut, odvisno od zanimivosti teme. Govorne oddaje so lahko tudi brez glasbenih vložkov, ampak zahtevajo posebno gradnjo oddaje, pomembne teme ali sogovornike, ki sami pritegujejo k poslušanju, ali pa ko bi glasbene prekinitve samo motile poslušalce.

Zahtevnejše oddaje običajno pripravlja ekipa najmanj enega novinarja, voditelja ali bralca, tehnika, glasbenika in urednika. Novinar se za vsebino in koncept dogovori z urednikom, nato začne s pripravo, ki zajema vse od študija dokumentacije in raznih informacij do organizacije terenskega snemanja. Po dogovorih gre na teren in posname intervjuje ali izjave, po potrebi lahko kakšno poišče še v arhivu, to doma posluša, si naredi koncept ali načrt, napiše tekste, ki vsebujejo tudi scenarij oddaje, najde glasbeno opremo, pri čemer mu lahko pomaga glasbeni urednik, in rezervira studio za snemanje ter montažo. V studiu s pomočjo bralca posname nekatere tekste, nato pa posname še svoje

vezne misli, vsebinske tekste ali komentarje, vse to tehnik sproti montira, tako da »počisti« tudi terenske tekste, vmes doda glasbene efekte in prehode ter shrani na trdi disk. Nekoč se je vsako oddajo posebej posnelo na magnetni trak, ki se ga je skupaj s teksti odneslo v fonoteko, kjer so trakove opremili s kartončki in jih skupaj s ploščami po vrsti zložili na voziček, ki so ga po dnevnem razporedu odpeljali v studio iz katerega je »tekkel« program. Tu jih je drugi tehnik naložil na magnetofone in gramofone in jih ob napovedi bralca predvajal točno ob določeni uri. Sedaj je vse v računalniški mreži, v kateri lahko vsak opravi svoje delo.

Oddaje so lahko snemane, lahko pa potekajo neposredno v živo iz studia ali s terena, lahko kombinirano iz studia, drugih studiev in iz terena. Primer: Novinar se lahko samo oglašja v športno oddajo z nogometne tekme, ko je zadetek, ali pa neposredno prenaša celo tekmo in je ta prenos samostojna oddaja. Enako je lahko neposredno oglašanje z neke proslave v dnevnoinformativno oddajo ali pa prenos cele proslave. Pred oddajo s terena mora novinar najti primeren prostor in sogovornike. S krajem in razmerami na terenu mora seznaniti tehnika, ki bo skrbel za neposredni prenos. Oddajo mora prilagoditi tehničnim možnostim, predvsem kvaliteti tona. Če ni mogoče zagotoviti kvalitetnega tona, mora trajanje oglašanj oz. pogovorov omejiti na minimum. Pri zahtevnejših projektih mora pripraviti tudi glasbo in posnetke, ki bodo predvajani iz studia, pa tudi vmesne posege voditelja programa, kar lahko popestri oddajo.

Neposredni prenos

Neposredni prenos ali terensko reporterstvo je eno izmed najzahtevnejših radijskih novinarskih opravil, ki zahteva več izkušenj in priprav kot oglašanje, ko novinar dela v pogojih, na katere ne more vplivati. To delo zahteva odlično vsebinsko in organizacijsko pripravo, izkušnje in posebne psihofizične sposobnosti hitrega opazovanja, ocenjevanja in reagiranja – vse gre neposredno v živo, kar je rečeno, je povedano. Neposredni prenos pa je verodostojno prenašanje dogodka, takega, kot dejansko je. V tem primeru je novinar reporter, to je poročevalec, opisovalec in razlagalec nekega dogodka. Reporter mora s svojimi govornimi sposobnostmi in zvočnimi »efekti« čim bolj verodostojno in slikovito prikazati dogodek, tako da poslušalec dobi vtis, da je tudi on prisoten na tem dogodku. Tu je ta možni stik z reportažo. Radijsko reporterstvo je zahtevnejše od televizijskega, kjer reporter samo dopolnjuje sliko in ton, pri radiu mora reporter s svojim poročanjem informirati in pričarati sliko ter vzdušje.

Pri neposrednih prenosih je veliko nepričakovanih sprememb in nepredvidenih dogodkov ali slučajev. Novinar si ne sme dovoliti presenečenj, praznih lukenj in sprotnega izmišljanja, za dobro improvizacijo mora imeti pripravljenega več gradiva, kot ga rabi.

Reportaža

Reportaža je kraljica radijskih oddaj, s katero avtor opisuje dogodek, dogajanje, kraje in ljudi. To je ena izmed najzahtevnejših novinarskih zvrsti, ki dosega pri poslušalcih posebne učinke. Zmotno je mnenje, da je reportaža nek intervju ali tekst, ki je opremljen z zvočnimi efekti. Reportaža je že literarno novinarsko delo, ki odraža novinarjev odnos do obravnavane teme in celo njegov osebni značaj; z njo novinar prenese poslušalcu nekaj več kot samo informacije ali komentar. Za razliko od drugih zvrsti deluje reportaža na poslušalca tudi čustveno. Reportaža ima veliko pojavnih oblik, lahko bi rekli toliko, kot je inovativnih novinarjev, grobo pa bi jih delili na:

- intervjujske, ki temeljijo na pogovoru z enim ali več intervjuvanci (sem sodi tudi portret, s katerim novinar slika sogovornika, kot ga sam vidi),
- potopisne, s katerimi novinar prikazuje kraje, take, kot jih je sam videl in spoznal,
- emocijske, s katerimi prenaša na poslušalce neke posebno občutene teme,
- vojne, ki opisujejo grozote, junaštva in uspehe, ljudi ali dogodke, ki jih hoče posebej ovrednotiti (tudi ob naravnih katastrofah),
- dramatisirane, v katerih nastopajo igralci in so opremljene s posebnimi efekti itd.

Radijska reportaža je delno prevzela tudi vlogo **dokumentarnih oddaj**, čeprav se dokumentarne oddaje bolj približujejo poljudnoznanstvenim. Dokumentarno moč je zaradi video zapisa prevzela njegova mlajša sestra televizija, zato pa je radio toliko bolj učinkovit na področju reportaž in reportažnih intervjujev. Skrite stvari, ki jih glas samo nakazuje, imajo posebno izrazno moč.

Javne radijske oddaje

Javna radijska oddaja je javna prireditev, prilagojena specifičnostim radijskega programa, prisotna pa je tudi publika, ki neposredno sodeluje. Javna oddaja lahko predstavlja nek kraj, njegovo življenje in kulturno

ustvarjalnost, posebej glasbeno, obletnice ipd. Na Radiu Koper smo pripravljali zelo pomembne javne radijske oddaje, ki so pustile v določenem prostoru pomemben pečat, omenimo najprej Pomlad na obali, ki je bila prva radijska rokovska prireditev v takratni Jugoslaviji, nato Kubed, Rakitovec, Abitanti, Hrvoji, Tatre, Starod, Podbrdo, Dolenja Trebuša in druge, celo na oni strani meje, s katerimi smo oživiljali stare običaje in navade, pa celo zapuščene vasi. Samo zaradi teh oddaj so nastajali zbori in razne skupine, se obnavljale poti in še marsikaj. Pripravljali smo oddaje, s katerimi smo zbirali pomoč za odpravljanje posledic poplav in potresov, celo ponovno postavitve znamenitega topolovskega zvonika smo spodbudili. S skupnimi javnimi oddajami smo v začetku osemdesetih let vzpostavili sodelovanje z Radiom Trst. Radijsko martinovanje in Naš športnik se skupaj pripravljajo že desetletja. Z javnimi oddajami strnemo neko daljšo radijsko dejavnost, posebne akcije ali serije oddaj, npr. javna podelitev priznanj najboljšim podjetnikom, osebnostim leta ... Zelo odmevne so bile tudi zabavne javne radijske oddaje, kot npr.: Radio live in javna Glasba po željah.

Radijske igre in literarne oddaje

Radijske igre in literarne oddaje so v zgodovini radia odigrale zelo pomembno vlogo pri približevanju besedne umetnosti radijskemu poslušalcu, pomembne pa so bili tudi kot spodbujevalec kulturnega ustvarjanja.

Radijska igra se je rodila v tridesetih letih prejšnjega stoletja, je najstarejša in prav izvorna umetniška zvrst tega medija. Ob začetku radia so namreč igrali ali brali v živo pred mikrofonom igre, pisane za oder. Poznamo izvorne radijske igre, ki so bile pisane prav za radio, kot radijske stvaritve ali pa radijske priredbe drugih literarnih del. Priredbe literarnih del v radijsko igro se lahko zelo približujejo literarnim oddajam, ki so namenjene predstavitvi poezije in proze radijskemu poslušalcu. Radijske igre najbolj pogosto delimo na igre za odrasle, otroke, zabavne, dolge in kratke, poznamo tudi nanizanke in nadaljevanke. Med posebne oblike radijskih iger lahko štejemo tudi humoreske. Dobra radijska igra v največji meri upošteva posebnost radijskega medija, torej zgolj zvok, in to tako v zgodbi kot v radijskih izraznih sredstvih. Izvirna slovenska radijska igra ima dolgo in umetniško zrelo tradicijo.

V arhivu Radia Koper je shranjena izredno bogata serija radijskih priredb vseh najpomembnejših del slovenskih literatov, ki so bili v šestdesetih in sedemdesetih letih prav z radijsko igro prvič in mogoče tudi zadnjič predstavljeni širni italijanski publiki. Marsikateri prevod in priredba je bila opravljena samo za radijsko prestavo. To je bilo tudi prvo javno množično

odpiranje slovenske kulture čez takratno zastraženo mejo, kar je imelo izredno lep odmev.

Literarne radijske oddaje so zelo raznolike, saj uredniki in novinarji stalno iščejo nove oblike, s katerimi bi literarno ustvarjanje še bolj približali poslušalcem. Literarne oddaje posredujejo literaturo poslušalcu tako, da bralci ali igralci in celo avtorji sami prebirajo pesmi oziroma prozo ali pa z različnimi novinarskimi oblikami predstavljajo in komentirajo nova dela. Najbolj pogoste oblike novinarskih prispevkov so recenzije novih knjig.

Radio Koper je nekoč z javnimi natečaji za izvirne radijske igre in humoreske pritegnil k sodelovanju številne zamejske in tukajšnje uveljavljene ali pa zgolj ljubiteljske pisateljice in nastala je bogata zbirka novih avtorskih del. Žal so zahteve po varčevanju in ter nova uredniška politika preusmerjanja radia na informativno in zabavno vlogo te natečaje ukinile in skorajda že izrinile radijsko igro, literarne in podobne oddaje iz programske sheme. Ob 60-letnici radia pa so v italijanskem programu kljub spremembam uredniške politike in že spremenjenim navadam radijskih poslušalcev po več desetletjih obnovili javni natečaj za izvirno radijsko igro, ki tako še ostaja žlahtna oblika radijskega programa.

V arhivu se je nabralo tudi veliko igranega program za otroke. Večina je iz tistih časov, ko je za to področje skrbelo več novinark in ko ni bilo problemov za honorarje za igralce, ki so prihajali iz Trsta ali Reke.

Humoristične in satirične oddaje

Humoristične oddaje zabavajo in sproščajo poslušalce s humorjem in smehom – to so rekreativne oddaje. Satirične in satirično-humoristične oddaje pa so komentatorsko razvedrilne oddaje, ki s kritičnim, ostrim in zbadljivim satiričnim pristopom komentirajo in smešijo dogodke ali osebe (politična satira). Te oddaje opravljajo tudi skrito politično komentatorsko vlogo. Obe zvrsti oddaj sta zelo zahtevni, pripravljajo jih lahko le avtorji s posebnim talentom.

Servisne oddaje

Radio je tudi servis za poslušalce. Ta pojem je sicer lahko zelo širok, saj lahko radio servisira svoje poslušalce tudi s političnimi informacijami, vendar ustalil se je na zoženem pomenu o vremenskih napovedih, cestnih razmerah,

priredivah in nekaterih drugih zanimivih temah, ki se jih s strokovnjaki pojasnjuje v kontaktnih oddajah.

Servis vremenskih in prometnih informacij je običajno na koncu poročil in dnevnikov, kot skupina nekih samostojnih rubrik: vremenska napoved, slika in temperature, nato pa še pregled prometa na cestah, zastojev in zapor. Občasno nastopajo s svetovanjem živo tudi meteorologi, policisti in strokovnjaki AMZS, pravniki, uslužbenci upravnih enot in davkarije, pa še kdo.

Ljudje poslušajo radio tudi zato, da zvedo, kaj se bo zgodilo, ne pa samo kaj se je. Seveda lahko dobijo samo napovedi dogodkov, pregled raznih nekomercialnih prireditev in podobno, vendar tudi to so zelo koristne informacije. Nekatere kolegice so poizkušale tudi z vedeževalkami ... Napovedi prireditev so seveda bolj v korist organizatorjem kot pa poslušalcem. Napovedi dogodkov pa niso samo servisna usluga poslušalcem in organizatorjem, ampak tudi obogatitev radijske ponudbe in celo vabilo k poslušanju, saj poslušalci vedo, da bo njihov radio o teh dogodkih, ali pa vsaj pomembnejših, tudi poročal.

Poslušalci radi prisluhnejo tudi rednim tedenskim ali občasnim servisnim kontaktnim oddajam, v katerih strokovnjaki dajejo napotke, nasvete in razlagajo stvari, ki jim koristijo v vsakdanjem življenju ali pa ob določenem času, npr.: pravni nasveti ali pa zdravstveni nasveti ob pojavu gripe. Cilj tovrstnih oddaj je nuditi poslušalcem določene usluge, to je nasvete, razlage in druge brezplačne storitve, ki so lahko koristne ali zanimive za širši krog poslušalcev. Najpogosteje so to zdravniški, pravni, kmetijski in drugi nasveti. Tovrstne oddaje imajo svojo posebno publiko, zato morajo imeti svojo določeno redno uro in dan. Lahko so tudi občasne, npr.: kuharski ali nakupovalni nasveti pred praznikom ipd.

Govorno-glasbene oddaje

So sproščene informativne, komentatorske ali rekreativne oddaje. Oblike teh oddaj so zelo pestre in omogočajo obravnavo vseh vsebin. Oddaje so opremljene z glasbo, ki je lahko tudi povezana z vsebino oddaje ali je celo predmet obravnave. Zaradi bogate glasbene opreme, ki predstavlja velik del oddaje, tudi več kot polovico, lahko trajajo uro ali več. Tudi te so posnete ali vodene v živo.

Po obliki ločimo:

- Govorno-glasbene oddaje, ki obravnavajo samo eno temo, tako da jo pogosto dopolnjujemo ali pa prekinjamo z daljšimi glasbenimi vložki.
- Sestavljene ali magazinske oddaje, ki obsegajo različne zanimive teme ali nize raznih informacij. Te dele loči glasba, ki deluje kot dopolnilo, ločilo, razbremenitev tem in razvedrilo. Tovrstne oddaje praviloma trajajo od 30 do 60 minut, v večernem času pa tudi več. So izredno primerne za usmerjanje programa k specifičnim publikam. Med govorno-glasbene oddaje bi lahko šteli tudi vodene programske pasove, zlasti tiste, ki jih voditelji oblikovno in vsebinsko zelo lepo zaokrožijo, saj marsikateri poslušalec vztraja pri poslušanju do njihovega zaključka.

Govorno-glasbene oddaje ali glasbeno-govorne (v slednjih naj bi prevladovala glasba) so pogosto oddaje o glasbi. Pripravljajo jih glasbena uredništva, zato jim poenostavljeno rečemo tudi glasbene oddaje. To niso samo rekreativne oddaje, ampak tudi informativne in celo komentatorske, saj obravnavajo zelo pomembno področje človekove ustvarjalnosti, ki je tudi vedno bolj donosna gospodarska dejavnost, zato večkrat v sebi skrivajo tudi nekaj oglasnega značaja. To še najbolj ponazarja naslov ene izmed tovrstnih oddaj, tj. Glasbena industrija.

GLASBENI PROGRAM

Sodobni glasbeni program tvorijo razne glasbene oddaje in glasbena zavesa ali scaletta musicale, v katero so posejane govorne, glasbene, oglasne in vse ostale oddaje. Glasba je v programu v vlogi vsebine in oblike – glasba oz. glasbene oddaje vključujejo vse osnovne funkcije radijskega medija, istočasno pa glasba bistveno vpliva na estetsko podobo radijskega programa. Popularna ali aktualna glasba ima tudi zelo pomembno promocijsko vlogo, je vaba poslušalcem k poslušanju govornega programa, a tudi reklama za glasbeno industrijo. Uredniška glasbena politika ali izbor glasbe je tudi najbolj enostavna oblika usmerjanja programa k vsem ciljnim publikam, ki rade poslušajo glasbo, ali z drugimi besedami vaba za izbrano publiko.

Radijski medij je kot ustvarjen za glasbo, brez nje bi bil pust in neprebavljiv, kot sendvič brez kruha. Velja pa tudi obratno, brez radia bi glasba ostala v koncertnih dvoranah in na gramofonskih ploščah.

Klasični radijski program je bil sestavljen le iz govornih in glasbenih oddaj. Ves glasbeni program je bil posnet v obliki oddaj in te so s točno minutažo zapolnile prostor med dnevnoinformativnimi, drugimi govornimi oddajami in posnetimi bloki oglasnega programa. Radio Koper je začel uvajati sploščen glasbeni program z glasbeno zaveso šele leta 1979, najprej v programu v slovenščini, in to ob velikem odporu glasbene redakcije in tehnične službe.

Radio kot zvočna zavesa

Povejmo še enkrat: sodobni radio deluje kot neka zvočna zavesa, ki poslušalca spremlja v prostem času, pri delu in raznih opravilih, celo pri študiju. Ta zavesa poslušalca vsaj delno izolira od vsakodnevnega vrveža – deluje kot blažilec ali celo ščit. Poslušalec spremlja radio pasivno, zbrano pa mu prisluhne samo občasno, ko ga nekaj v programu posebej pritegne. Že zgodnje raziskave posluščnosti radia v Ameriki so pokazale, da povprečni radijski poslušalec pozorno posluša radio le okrog osem minut dnevno, vse ostalo pa je samo površno in pasivno izpostavljanje radijskemu signalu.

Zvočna zavesa je pomembna tako za radio, ki z njo kot z nitjo priveže poslušalca, kot tudi za poslušalca, ki mu nudi nek prijeten varovalni ščit. Pri tem igra izredno pomembno vlogo prav primeren izbor glasbe ali t. i. glasbene zavesa. Izbrana mora biti z dobrim poznavanjem ciljne publike, načrtnostjo in veliko pozornostjo. Predvsem ne sme razburjati, begati ali utrujati poslušalca. Iz glasbene zavesa je treba izločiti ali omejiti glasbo, ki jo ciljna publika

odklanja. To še zlasti velja za tiste skrajnosti, zaradi katerih bi naša ciljna publika menjala radijsko postajo. Žal med slednje sodijo tudi razni novi glasbeni vali, ki jih široka publika še ni sprejela, večji del klasične glasbe, jazz in celo narodnozabavna glasba. Tudi to glasbo se lahko uvrsti v glasbeno zaveso, vendar ne kot sestavni del zaves, ampak kot posamezen vložek, ki ga voditelj napove, lahko pove naslov skladbe, avtorja, izvajalca, lahko doda novico, komentar ipd. Skladbe, ki bi v glasbeni zavesi preveč izstopale ali motile ciljno publiko, se lahko loči tudi z avizi in vmesnimi jingli, podobno kot govorne prispevke.

Glasbena zavesa mora imeti tudi nek časovni plan, ki se prilagaja specifičnostim jutranjega, dnevnega, večernega in nočnega poslušanja radia, to je željam poslušalcev in gibanju specifičnih publik. Prav tako mora upoštevati programske usmeritve posameznih pasov, kot so kontaktni ali pa informativni, saj se glasba predvaja celo pred in po poročilih, tudi k posebni oddaji ne sodi vsaka glasba, da ne govorimo o posebnem izboru glasbe, ko so na sporedu osmrtnice. Žal pa včasih ni posluha niti do oddaj iz lastnega uredništva (npr.: če je ob 21. uri na sporedu oddaja o Primorski poje, ne nabijaj pred njo samo najbolj trdi rock in metal, saj boš s tem samo odganjal čakajoče poslušalce, najbolj zveste pa nesramno provociral).

Izbor glasbe ali dnevna glasbena lestvica mora biti načrtovana spreminjajočim se publikam primerno, saj obstajajo različne publike, razpoloženja poslušalcev in njihove želje pa tudi navade. Glasbeni izbor se mora razlikovati ali prilagajati tudi delavnikom, nedeljam in celo praznikom. Prav glasba lahko popestri ali pa celo naredi praznično vzdušje. Načrten izbor glasbe za posamezne časovne pasove in dneve zahteva od glasbenih urednikov veliko več pozornosti in tudi dela, kar je ob uvajanju glasbene zaves v slovenskem programu Radia Koper - Capodistria sprožilo v takratnem skupnem glasbenem uredništvu veliko odporov. To se je poznalo tudi v programu, v katerem se je glasbeni izbor zelo pogosto ponavljal, ko pa se je to ugotovilo, so nekateri prešli na obračanje dnevnih glasbenih lestvic, tako da so dnevni izbor samo obračali – to, kar je bila danes zadnja poslovilna skladba, je bila naslednji dan prva jutranja. Ko se pa tudi tega ni dalo več skriti, so nekateri začeli prepisovati stare lestvice od sredine naprej, torej so poslušalci zjutraj slišali najprej tisto pesem, ki je bila kakšen dan prej na sporedu ob 12.00. To je bil čas, ko so bili širitev in uvajanje novosti v programu v slovenščini trn v peti nekaterim posameznikom in skupinam.

Glasbena zavesa ni namenjena glasbeno zahtevni publiko in glasbenim strokovnjakom, ampak vsem poslušalcem. Nekateri glasbeni uredniki pozabljajo, da radijski program ni koncertna dvorana, v katerih se zbirajo

publike glede na svoje posebne želje, posebej pripravljene in obkrožene s poslušalci z enakimi cilji in glasbenimi okusi. Temu so namenjene posebne oddaje ali zelo načrtno izbiranje glasbene zaveses s posebnimi vložki.

Z uredniško vodeno in dobro izbrano glasbeno zaveso lahko radijska postaja opravlja zelo pomembno kulturno poslanstvo pospeševanja domače glasbene ustvarjalnosti ali širjenja in dvigovanja splošne glasbene kulture. V glasbeni zavesi se lahko zelo diskretno ponudi poslušalcem, ki so pod vplivom komercialne ponudbe drugih radijskih postaj, modnih trendov in vedno večje globalizacije glasbe, tudi nekaj kvalitetne glasbe komercialno manj uspešnih skupin in založb, dobro popevko v kakšnem drugem jeziku, zakaj ne češkem ali poljskem, priredbo klasične glasbe itd. Številni glasbeni uredniki se zaradi neznanja ali strahu, da bodo imeli slabo poslušalnost, izogibajo prav tej glasbi in se zatekajo samo h komercialno uspešni. Iz zgodovine Radia Koper lahko ugotovimo, da je dosegal najboljše rezultate poslušalnosti na izredno zahtevnem italijanskem tržišču prav v času, ko je njegova glasbena politika temeljila na izredno pestri in izvirni ponudbi. Poleg komercialnih uspešnic so vključevali v program zelo velik delež lastne produkcije in lokalne glasbe. Razvajeni italijanski poslušalec, ki je poznal samo italijansko in ameriško pop glasbo, pa mogoče še nekaj rocka, je lahko po Radiu Koper slišal tudi domačo (folk) glasbo iz Romagnie, francoske, hrvaške in slovenske popevke, pa tudi kakšno prijetno operno arijo.

Dobre glasbene lestvice so umetnost ponavljanja posameznih skladb, njihovega nizanja in mešanja, da kot jata rib v morju ali oblakov na nebu stalno oblikujejo neko novo figuro. Na radiu se torej veliko ponavlja: pesmi, ki se jih najbolj ponavlja, so ali pa prav zaradi tega ponavljanja postajajo popularne, novice pa so ali pa prav zato postajajo aktualne.

Lestvica ali dnevni izbor mora vsebovati tudi nekaj instrumentalne glasbe za razne prehode in rezanja. Pri glasbeni zavesi se pogosto srečamo s problemom rezanja ali prekinjanja glasbe. Včasih je to nujno, pogosto pa je samo neestetski in neodgovoren odnos do glasbe in poslušalcev. Najbolj neprimerno je rezanje znanih popevk, zato za reze in podlage praviloma rabimo samo instrumentalne skladbe. Rezanje glasbe je primerno samo v dogovorjenih primerih, kot npr.: pred oddajami, ki se začnejo točno ob uri, v oddajah, kjer je glasba kot oprema, ko hočemo z rezanjem glasbe doseči določen učinek (večjo dinamiko), če so skladbe predolge ali pa v primerih nujnih sporočil.

Nekatere radijske postaje, ki izpostavljajo rekreativno funkcijo in se usmerjajo k informacijsko manj zahtevnim poslušalcem, gredo z glasbeno zaveso v popolno skrajnost: z glasbo podlagajo ves govorni program. Govorni

vložki so za njihovo publiko tako »manj moteči« – kogar poročila ali pogovor ne zanima, pač posluša glasbo iz podlage.

Glasbene oddaje

Glasbene oddaje so oddaje, v katerih se predstavlja izbrano glasbo, od zabavne pa do najresnejše. Najpogosteje so to rekreativne, vendar tudi informativne, komentatorske in vzgojne oddaje.

V glasbenih oddajah se govor in glasba pogosto združujeta v eno vsebino, tu glasba ni dopolnilo govora, sprostitelj ali mašilo, ampak je vsebina. Oblikovane so kot ostale oddaje, vsebujejo lahko elemente informacij, intervjujev in reportaže. Lahko so posnete ali potekajo v živo.

Klasične glasbene oddaje predstavljajo nek glasbeni izbor. Praviloma imajo samo napoved in odpoved, ki vsebujeta krajšo informacijo ali kratek komentar o predvajani glasbi, podatke o avtorju, izvajalcih ipd. To prebere glasbeni urednik ali voditelj. Pogosto so opremljene s siglo. Oddaja ima enostavno zgradbo, glasba se lahko odvija od manj zahtevne k bolj zahtevni zvrsti, od manj popularne k bolj iskani, kronološko – gradi se tako, da poslušalca pritegne k poslušanju in da na koncu doseže vrhunec.

Med glasbene oddaje lahko uvrščamo tudi t. i. zabavnoglasbene oddaje. Te oddaje imajo manjši delež govora, ki je bolj namenjen zabavi kot pa informiranju ali komentiranju. Po trajanju (minutaži) so najdaljše in so praviloma vodene v živo, pogosto tudi kontaktne.

Radijski orkestri in zbori

Nacionalne, pa tudi nekatere druge večje radijske postaje, imajo tudi svoje zборе in orkestre. To so lahko profesionalne ali amaterske zasedbe. RTV Slovenija ima dva profesionalna orkestra: simfonični in big band, ki se je razvil iz plesnega. Delovala sta že pred razvojem televizije. Smoter teh orkestrov izhaja iz potrebe po lastni nacionalni glasbeni produkciji in iz potrebe po glasbenem suportu programskim aktivnostim. Zbori so bolj amaterski, kar omogoča večjo fleksibilnost in pestrost. Nekatere radijske postaje imajo tudi otroške in mladinske zборе. Ti orkestri na raznih koncertih in turnejah ne predstavljajo samo svojo medijsko hišo, ampak tudi narod in državo. Kljub temu, da so to drage institucije, se iz nacionalnega in kulturnega zornega kota zelo obrestujejo, posebej pri majhnih narodih, ki ne premorejo večjega števila orkestrov.

Radio Koper je kot pokrovitelj pomagal nekaterim zborom in glasbenim skupinam. Zbor Obala, ki je začel delovati pod pokroviteljstvom tega radia, se je nekaj časa predstavljal tudi kot uradni zbor Radia Koper - Capodistria. Tudi Casadei, ki je s ploščo Romagna mia dosegel milijonsko naklado, se je predstavljal kot orkester koprskega radia. Bilo je tudi nekaj primerov, da so nekateri ansambli, ki so samo enkrat snemali za Radio Koper ali pa so svoje posnetke predvajali po tem radiu, kar sami napisali na svoje plakate ali kombije »Orchestra di Radio Capodistria« in na ta način sklepali boljše plačane nastope. Pa ne samo ansambli, ampak celo posebna italijanska varnostna služba Gladio, ki je ob meji z Jugoslavijo skrbela za obrambo pred obujanjem slovenstva in širjenjem komunizma, je opremila svoj kombi z napisom »Radio TV Capodistria«, ko je snemala zborovanja in prireditve zamejskih Slovencev. Tako se je zgodilo, da sta se na Senjamu beneške pesmi znašli kar dve »koprski ekipi«, kot je presenečeno ugotovila naša novinarka Neva Lukeš.

Sigle

Sigla ali avizo najavlja in uvaja oddajo v program. Določena sigla s svojim znanim zvokom ali melodijo pritegne poslušalčevo pozornost – pove mu, da je sedaj na sporedu oddaja, ki ji rad prisluhne. Poleg **uvodne sigle**, ki nas vpelje v oddajo, poznamo tudi **ločilne sigle**, ki delijo posamezne dele in opozarjajo poslušalce, da je na vrsti njihov prispevek, in **zaključne sigle**, ki opozarjajo, da je konec oddaje. Najbolj pogoste ločilne sigle so npr. pred športnim blokom ali vremenom. Ločilne in zaključne sigle se vse bolj opuščajo – nadomeščajo jih posegi voditelja ali odpoved napovedovalca, pa tudi jingli. Sigle v veliki meri opredeljujejo zunanjo zvočno podobo radia, zato morajo biti oblikovane v skladu z ostalim programom. Ker se pogosto ponavljajo, morajo biti brezhibne, napake so namreč zelo opazne in moteče.

Vlogo sigle lahko opravi tudi stalna uvodna glasba, ki jo voditelj uporablja za podlago napovedi oddaje.

Jingli

Jingli so kratka zvočna sporočila, kratke skladbe ali signali, opremljeni z branim ali petim tekstom. Opremljujejo zvočno podobo, ločujejo dele programa in opozarjajo poslušalca, katero radijsko postajo ali kateri program posluša.

Posebna oblika jinglov so ločilni znaki med posameznimi deli oddaj, npr. v poročilih med posameznimi novicami ali oglasnimi sporočili.

Trajanje oddaj

Minutaža oddaj je odvisna od programske sheme, vsebine in oblike. Pomembnejše in aktualnejše teme zahtevajo več programskega prostora, enostavnejše in sproščujoče oblike ter lažje in prijetnejše vsebine dopuščajo daljšo minutažo. Bolj kot je oddaja v konici poslušnosti, krajša mora biti. To pravilo pa ima tudi izjeme. Prva so dnevnoinformativne oddaje, ki so sestavljene iz številnih kratkih prispevkov in so tako kljub koncentraciji zahtevnih informacij razmeroma zelo pestre oddaje. Izjema so tudi oddaje, s katerimi radio izvaja svoje temeljne programske usmeritve in seveda najbolj poslušane ter priljubljene oddaje. Radio se mora prilagajati poslušalcem – zanje in zaradi njih je. Radijske postaje, ki imajo v koničnem času predvsem komercialne spote ali dolge političnpropagandne oddaje, zagotovo niso ekonomsko ali politično samostojne.

Urednik ali avtor oddaje mora vsako oddajo oz. temo posebej oceniti, koliko je za poslušalca pomembna in zanimiva, koliko minut ji bo poslušalec pripravljen prisluhniti, kaj je v njej nezanimivega, dolgočasnega ali celo motečega za posamezne poslušalce, za kolikšen krog bo zanimiva ali dolgočasna. Vsemu naštetemu (pa seveda tudi terminu predvajanja) mora prilagoditi njeno trajanje, po potrebi tudi njeno obliko in celo vsebino. Prispevek ali oddajo lahko podaljšujemo z raznimi »dramaturškimi« prijemi, s katerimi pritegnemo pozornost poslušalcev (nizanje podatkov, gradnja intervjujev, razporejanje sogovornikov, vpletanje zanimivosti, znanih oseb, senzacij, itd.). Govorne oddaje lahko podaljšamo in razbremenimo z glasbo kot glasbeno podlago, vsebinskimi ali oblikovnimi efekti, predahi ipd. Trajanje je pogojeno tudi s posamezno novinarsko zvrstjo (v poročilu lahko bolj strneš informacijo kot v intervjuju) in z izvedbo (v živo vodena oddaja je daljša kot posneta in z rezi urejena oddaja).

Oddajo podaljšuje tudi kontaktnost, še več, ta je lahko glavni vir govorne prezasičenosti, posebej kadar voditelji izgubljajo nadzor nad časom. Tako se lahko marsikateri klepet, čigar cilj je večja kontaktnost in poslušnost, spremeni v moteči balast ali zniževanje nivoja. Program pripeljemo do absurdnega razmerja, ko na eni strani deset novinarjev krajša in »pili« stavke, da bi naredili čim krajši dnevnik, ki naj ne bi presegal petnajstih minut, po tej informativni oddaji pa samo ena voditeljica s kakšnim popevkarjem ali celo

vedeževalko klepeta tričetrt ure, od poročil do poročil. Seveda ni to krivda voditeljice, ampak urednika, ki ne zna vrednotiti in ocenjevati razmerij.

Sama informativnost programa pa ni dovolj pomemben razlog za daljšanje oddaj. Včasih novinarji delajo samo zaradi tega, ker je oddajo treba narediti, žal tudi takrat, ko ni pomembnih informacij in zanimivosti. Največjo prezasičenost lahko sproža nepomembna dnevna politika, pa tudi druge vsebine, ki so na sporedu samo zato, ker je pač v tistem času predvidena neka oddaja ali rubrika. Tudi zato se oddaje časovno omejuje, čeprav je glavni razlog ocena sprejemanja informacij pri poslušalcih. Žal je krajšanje dvorezni meč, saj dober intervju ali reportaža lahko pritegneta ali prikleneta poslušalce veliko bolj kot pa nakladanje dnevne politike, ki jo lahko dobijo pri vsakemu mediju. Primer: Pred leti smo imeli na programu zelo dobro oddajo Portret. Ta je trajala eno uro, včasih smo jo podaljšali še za trideset minut, pa od poslušalcev nismo nikoli dobili pripombe, da je preveč dolga. Ta očitek sem kot urednik slišal samo od tistih zavidljivih radijskih kolegov, ki sem jim zaradi vsebine, zvrsti ali kvalitete omejeval dolžino njihovih oddaj. Tudi na trajanje neke moje oddaje sem dobil pripombe (od kolegov seveda), vendar prepričal me je neki poslušalec, ki mi je prav tako očital, da je kar dvajset minut skupaj z ženo ostal v avtu pred hišo in poslušal do konca moje oddaje. »/.../ da ne bi zamudila razpleta in konca,« mi je dejal. Jaz pa njemu: »Zakaj pa nisi ugasnil radia in izstopil iz avta, šel hitro v hišo in potem tam poslušal?« On pa samo: »Ker bi lahko kaj zamudil.«

In da bi boljše razumeli, zakaj ene oddaje trajajo več ali pa manj, vam predlagam en preizkus: vzemite v roke eno dobro knjigo in eno slabo, pa jih vsako posebej poizkusite prebrati v enem dnevu. Nato naredite še drugi preizkus: vzemite samo en dober roman in ga poizkusite prebrati v eni noči, nato pa vzemite v roke enakovredno količino teksta v obliki desetih dnevnih časopisov in jih poizkusite prav tako prebrati v eni noči, pa prav s tako vnemo in užitek kot ste brali roman. Tudi tiste informacije ali članke, o katerih ste že prej kaj prebrali ali slišali. Končna ugotovitev bo nedvomno zanimiva.

OGLASNI PROGRAM

Oglasni program, ali kot se ga je še do nedavnega imenovalo ekonomsko-propagandni program s še vedno zvenečo kratico »EPP«, je vir prihodkov, vendar tudi sestavni del programa. Pri komercialnih postajah lahko rečemo, da je ves program ekonomsko propagandnega ali komercialnega značaja, ne samo oglasi, saj so lahko tudi dnevnoinformativne oddaje v funkciji doseganja

čim večjega profita. Na srečo zakonodaja, novinarski kodeksi, svobodna medijska konkurenca in osveščenost bralcev, poslušalcev in gledalcev prepričajo oz. bolj ali manj prisilijo lastnike, da spoštujejo avtonomijo novinarstva. Jih pa poskušajo zavajati na druge načine. Najbolj prefinjene pa tudi grobe oblike prikrite ali kar direktne politične propagande pa si lahko privoščijo politika, posebej v času pred volitvami, zato to področje ureja posebna zakonodaja in tudi pravilniki medijskih hiš. Stopnja demokracije ali celo civilizacije se meri tudi po svobodi medijev, koliko in kako je politika ločena od medijev, posebej javnih, kot je Radiotelevizija Slovenija, koliko dejansko je, pa nam je najbolj znano iz dveh referendumov o zakonu o radioteleviziji.

Oglas ni samo oglaševanje, prenašanje izbranih informacij, torej informiranje, ampak tudi in predvsem prepričevanje poslušalca, da kupi neko blago, se odloči za neko storitev, ogled predstave, za ponudnika, da se odloči za nekega političnega kandidata, politično stranko, cerkev, vero ali celo sprejme neko politično prepričanje, nek svetovni nazor. Ločevati je treba neposredno obliko vpliva politike na medije skozi obveščanje, kar dosega z zakonodajo, kadrovsko politiko, nagrajevanjem privržencev ipd., zakonsko urejenim oglaševanje in skritim oglaševanjem.

Pri oglaševanju gospodarstva in politike pa gre tudi za „skrite posle«, saj že samo omenjanje imena opozarja poslušalca nanje in posredno tudi na njihove proizvode ali njihovo politiko. Vsi mediji, državni, javni ali zasebni, pač živijo od denarja, tega pa služijo tako, kot jim to dopušča zakonodaja in njene luknje. Pri javnih ali državnih medijih, naj bi neodvisnost zagotovila naročnina in dotacije države, pri komercialnih medijih je popolnoma jasno, da je vse podrejeno profitu. Državnih medijev, ki bi jih vodila vlada, pri nas vsaj formalno nimamo, javni RTV zavod pa je ob zadrževanju rasti ali celo rezanju naročnine in stalnih varčevanjih vedno bolj odvisen od »milosti« vladajoče politike, lastnih prihodkov iz oglaševanja in drugih dejavnosti. O skritem oglaševanju več kasneje.

Prav lahko bi rekli, da je radio kot medij pravi oglasni program glasbene industrije, vendar tudi radio brez glasbe ne bi bil tako uspešen množični medij. Če ne bi predvajal glasbe, zagotovo ne bi imel teke množične poslušanosti, kot jo ima. Na srečo, ali pa za nekatere na žalost, zaradi svojih medijskih posebnosti ne more biti oglasnik raznih lepotcev in lepotic ter erotične industrije.

Pod pojmi oglasni ali ekonomsko propagandni programi razumemo samo posebno programsko komercialno dejavnost, ki prinaša denar. To je plačan programski prostor, ki je pri javnih radijskih postajah, kot npr. zavodu RTV

Slovenija, zakonsko urejen in na srečo poslušalcev in gledalcev omejen. Za tiste, ki jih prekinjanje programa zelo moti, so ti, ki vedno znajo izvleči profit, razvili posebne plačljive programe.

Poimenovanje komercialnega programa ali preimenovanje ekonomsko-propagandnega programa v oglasni program ne ustreza vsebini besede oglas. Oglas je po svojem izvoru sporočilo, informacija z oglasne table, kjer so nekoč dali na glas ali na ogled neko sporočilo, ki ni imelo komercialnega značaja, ampak informativni, komentatorski, politični, vzgojni ali kulturni in celo zabavni značaj. Oglasna deska, ki je po govorniškem odru najbolj stara oblika javnega obveščanja, torej predhodnik sedanjih elektronskih medijev, še vedno marsikje opravlja osnovne funkcije javnih občil. Oglas na oglasni deski je torej predhodnik ali ena izmed praoblik novinarskih zvrsti.

Oglasi

Oglasni program ali ekonomsko propagandni program sestavljajo reklame ali oglasi, ki so objava, obvestilo s propagandnim namenom, oddaje in objave sponzorjev. Med oglase lahko štejemo kratke tekstualne **objave**, imenovane tudi **komercialna obvestila**, ki jih v živo berejo napovedovalci, posnete in aranžirane **reklame** ali krajše **spote**, razne oblike plačanih oddaj, ki so redne ali občasne, posnete ali v živo in vsebujejo različni delež plačanega programa oz. propagandne intenzivnosti. Objave in spoti so praviloma manj kot minuto kratka sporočila, najbolj pogosto 15 ali 30 sekundna. Vezana so v **oglasne ali ekonomsko-propagandne bloke**, ki so na začetku in koncu opremljeni z avizom oglasnega programa in se nato razporedijo v program v skladu s programsko shemo. Bloki vsebujejo različno število oglasov, kar je odvisno od poslušanosti programa, posameznega pasu, želja oglaševalcev in uredniške politike.

Vso pestrost oglasnih zvrsti lahko zajamemo z besedo reklama, ki je v SSKJ opisana kot »javno opozarjanje na kaj, navadno z navajanjem dobrih lastnosti, z namenom pridobiti kupce, obiskovalce«, oglasni program pa kot ekonomsko propagandni program, a so »novi puristi« skorajda že izrinili te stare izraze. Poleg oglasnega programa poznamo še **sponzoriran program**, ki pa nima oglasne vsebine. Najbolj iskan in tudi najboljše je plačan prav konični čas, ki je prvenstveno namenjen najpomembnejšim informativnim oddajam.

Spoti oziroma ekonomsko propagandni bloki in oddaje morajo biti ločeni od ostalega programa s primerno siglo ali zvočnim znakom, tako da poslušalec ve, kdaj gre za pravo objektivno in neplačano informacijo in kdaj za naročeno in plačano sporočilo ali program. Oglasni program mora biti pripravljen v

skladu z zakoni, ki urejajo delovanje medijev, in tudi v skladu z drugimi, ki se neposredno ali posredno tičejo te dejavnosti, kot npr. oglaševanje alkohola, zdravil in medicinske opreme. Poleg tega mora oglasni program upoštevati še oglaševalski kodeks Slovenske oglaševalske zbornice ter spoštovati splošne uzanice in moralne ter kulturne vrednote družbe.

Pravilnik oglaševanja na RTV Slovenija loči oglaševanje na oglase in sponzoriranje. **Oglasi** so tista javna sporočila, ki so ali bi morala biti plačana. Sem ne sodijo štejejo razni napovedniki, obveščanje o lastnih oddajah iz programskih vsebin medija, napovedi prirediteljev, dogodkov ipd., obvestila splošnega pomena za varnost prebivalcev, neodplačno predstavljanje umetniških del, neodplačno navajanje sponzorjev, producentov, donatorjev umetniških del, kulturno-umetniških prirediteljev in humanitarnih akcij.

Naročniki oglasa, ki so za nekatere v medijski hiši poslovni partnerji, v nobenem primeru ne smejo vplivati na novinarsko delo ali z drugimi besedami na programsko zasnovu in uredniško neodvisnost medija.

Sponzorstvo

Sponzoriranje je prispevek k financiranju programskih vsebin z namenom promocije podjetja in njegove podobe v javnosti. Sponzor ne sme izvajati dejavnosti razširjanja programskih vsebin ali produkcije avdio-vizualnih del. Sponzorstvo je oblika, ki je nemalokrat napačno uporabljena in razumljena. Naročnik, ki plača oglaševalski prostor in se deklarira za sponzorja (največkrat z napovedniki za določeno oddajo), ni sponzor, temveč oglaševalec. Pri sponzorstvu gre za kakršenkoli prispevek k oddaji s strani pravne ali fizične osebe z namenom promocije svojega imena ali svoje podobe v javnosti.

Tudi sponzor ne sme vplivati na programske vsebine, ki jih sponzorira, in na njihovo razporejanje v programski shemi ali kakorkoli drugače omejevati uredniško neodvisnost.

Oglaševanje je informiranje

Na oglasni program ne smemo gledati samo kot na nek tujek ali nujno zlo v programu. Čeprav ga s siglami ločujemo od ostalega programa, ga poslušalec jemlje kot sestavni del programa. To oglaševanje po eni strani moti poslušalca, po drugi pa ga tudi informira, pretirano seveda, vendar ga. Ta program dokazuje poslušanost radia in posameznih pasov ali oddaj pa tudi povezanost z nekim prostorom ali publiko. S programskega vidika pa

ekonomsko propagandni program obremenjuje govorno nasičenost in prekinja normalen tek ostalega programa, čeprav ga delno tudi popestri in mu dviguje dinamiko. Prava vprašanja so, kdaj in koliko spotov ali propagandnih oddaj, kakšna je njihova kvaliteta in kako je zračen z ostalim programom.

Pri spotih je zelo pomembna njihova brezhibna kvaliteta. Ob pogostem in številnem ponavljanju postaja vsaka najmanjša napaka vse bolj očitna in moteča, zato jih poslušalci zelo hitro opazijo. Tudi dobri spoti sčasoma postajajo kot zguljene lajnarske pesmi. Posebej moteči so preveč agresivni, kičasti in osladni spoti. Za poslušalca so najboljši tisti skoraj neopazni, žal pa so prav ti za naročnika najslabši.

EPP je sestavni del programa tudi v informativnem, političnem in kulturnem pogledu. Vsaka informacija, objavljena v tem programu, lahko učinkuje enako kot v ostalem programu. Ločilna sigla, ki loči komercialna sporočila od ostalega programa, sicer opozarja poslušalce, da to ni neko sporočilo, ki bi bilo pripravljeno po vseh kriterijih novinarskega objektivnega obveščanja, vendar večina to siglo »presliši«. Primer: Novinarji Radia Koper so bili nekoč izredno pozorni na pravilno rabo slovenskih imen za slovenske kraje v našem zamejstvu. Pa vseeno ni veliko pomagalo pri ohranjanju teh imen v pogovornem jeziku, če se je v dnevnoinformativnih in drugih oddajah kdaj pa kdaj omenilo Humin, če pa so potem v komercialnem spotu štiridesetkrat ponovili samo italijansko ime Gemona. Še huje: 6. 10. 2008 ob 11.00 sem za osrednjo nedeljsko oddajo Primorski kraji in ljudje pripravil pogovor z znano istrsko osebnostjo o ohranjanju slovenske identitete krajev ob meji z Italijo. Sogovornik je opozarjal, kako nekateri »forešti« spreminjajo to naše največje bogastvo, ko izrinjajo domačine, sami pa prevzemajo italijanske izraze in tudi imena, »da bi bili bolj primorski«. Tako je marsikdo prevzel italijansko popačenko slovenskega zaselka na drugi strani nekdanjega mejnega prehoda Škofije, ki so ga Italijani preimenovali v Rabuiese. Gre za star zaselek vasi Plavje, ki ga je državna meja odrezala od vasi in je, odkar domačini pomnijo, nosil samo staro ledinsko ime Rabujez (prav tam bi potok rabil en jez). No, in prav po tej oddaji, v kateri smo govorili tudi o tem primeru spreminjanja imena, je sledil bombastičen oglas, v katerem je najbolj znan glas Radia Koper najbrž že stotič povabil vse naše zveste poslušalce prav na nakupe v Rabuiese. (Zakaj so se začele dogajati take napake, boste lahko vsaj v osnovi razumeli iz teksta proti koncu knjige – vsega se namreč ne da napisati.)

Skrito oglaševanje

Kljub zakonski ureditvi in ločitvi oglasnega programa od ostalega se tudi pri urejenih nekomercialnih radijskih postajah pogosto skriva neplačana oglasna vsebina komercialnega ali političnega značaja. Najbolj pogosti primeri skritega ali prikritega oglaševanja so imenovanje blagovnih znamk, ki se jih lahko sliši celo v dnevnoinformativnih oddajah. Primer: Že leta 1973, ob otvoritvi sejma Primorska razstavlja, mi je neko zastopniško podjetje ponudilo za darilo izvenkrmni motor priznane ameriške znamke, če bi v poročilu za Primorski dnevnik povedal, da njihovo podjetje razstavlja tudi najboljše izvenkrmne motorje na svetu, in seveda navedel znamko motorja. To je primer zelo grobe skrite ekonomske propagande, lahko pa blagovno znamko omeniš z nekim pozitivnim namenom ali z vzgojnim ciljem – jaz sem si pa raje sam kupil motor, in sicer staro tomosovo štirico. To pa že ni več skrito oglaševanje, saj je ta kopraska tovarna že zdavnaj ukinila proizvodnjo tega legendarnega motorja in ves ostali vodni program.

Časi se pa se seveda spreminjajo – začeli so ponujati celo avtomobile pa še marsikaj ...

Skrite oblike oglaševanja so tudi razni izbori najboljših gospodarstvenikov ali podjetij. Tudi Radio Koper že leta pripravlja izbor najboljšega podjetnika Primorske. V prispevkih in oddajah s tovrstnih prireditev je sama hvala posameznih managerjev in njihovih firm. Se bodo pa mogoče kasneje izkazali kot donatorji ali pokrovitelji, bodo komu ponudili dobro delovno mesto?

Najbolj prodorne gospodarske firme so se začele posluževati skritega oglaševanja že v prejšnjem sistemu in s tem z raznimi novimi prijemi nadaljujejo še danes. Občila se držijo pravila, da se ime firme omenja samo ob plačilu ali pa izjemnih primerih pomembne novice, politične stranke in politike pa se zaradi obveščenosti javnosti omenja kadarkoli skličejo novinarsko konferenco, izrazijo svoje stališče do aktualne zadeve ali kaj povedo. Nekateri stranke in politiki so to zelo hitro ugotovili ter začeli skoraj vsak dan sklicevati razne novinarske konference in srečanja z novinarji, pošiljati posebna obvestila za javnost ipd. Nekateri uredniki so to hitro ugotovili in kljub številnim pritožbam ter očitkom s strani nekaterih »užaljenih« politikov sami ocenjevali težo dogodka. Žal je tudi veliko takih, ki objavljajo skoraj vse nepomembne informacije ali umetno ustvarjene „novice«, zlasti določenih strank, kot na primer tistih, ki stalo obtožujejo uredništva, da jih zapostavljajo. Pa da ne ponavljam vsega kar je napisano pod naslovom Medijske manipulacije.

Z vedno večjim populizmom, senzacionalizmom in drugimi negativnimi pridobitvami sodobne demokracije prihaja tudi do skrite simbioze med

politiko in mediji. Pri javnih in državnih medijih politika in od njih postavljeni najvišji šefi prej ali slej poplačajo svoje urednike in novinarje s še boljšimi mesti, ali pa s skritimi dodatki k plačam. Slednje je zlasti uporabno za nagrajevanje skritih partnerjev pa tudi takih, ki jih zaradi pomanjkljive izobrazbe, očitne nestrokovnosti, nepriljubljenosti med kolegi ali drugih razlogov ne morejo postaviti na odgovorna uredniška mesta. Marsikaj smo namreč ugotovili pri kadrovanjih, še več pa pri prevedbi plačnega sistema.

Za nekatere je slava prava droga, za marsikoga že samo popularnost, pa čeprav negativna. Ta je za politike pravo mamilo in z njo so obsedeni bolj kot kapitalisti in skopuhi z denarjem. Vendar danes vsi vemo, da kjer je droga je tudi veliko denarja. Popularnost pa nagrajuje z dvojnimi zadovoljstvom, najprej z omamo od slave, nato pa še z denarjem: popularnost prinaša volilne glasove, ti pa politično moč, stolčke v parlamentu, upravi in gospodarstvu ter končno tisti pravi cilj - bogastvo. Včasih pa se tudi pripeti, da sla po popularnosti udari v glavo huje kot pa steklenica šampanjca, tudi kakšnega novinarja ali novinarko. Dobri poznavalci pa pravijo, da alkohol še najprej prime pri snemanju pod žarometi.

V medijih poznamo tudi posebno skrito oglaševanje, ki ga sicer uvrščamo med družbeno koristno obveščanje. To se pogosto skriva v raznih servisnih, kulturnih, mladinskih, športnih in drugih oddajah, ko se npr. predstavlja nove knjige, gledališke predstave ipd. Celotne posebne rubrike imajo nekateri radijski programi, v katerih redno obveščajo o raznih prireditvah. Pa ni vse kultura ali samo vzgoja, je tudi trženje. Knjige in gledališke predstave so lahko tudi zelo donosno konjunktorno tržno blago. Kaj naj bo drugega poletna gledališka predstava, za ogled katere je treba odšteti 10 odstotkov minimalne pokojnine? Da ne govorimo o prodajnih razstavah. Gre pa seveda tudi za neki nepisani družbeni dogovor, po katerem mediji v nekih oblikah pomagajo pri promociji in razvoju kulturne ustvarjalnosti, iz katere se bo slej ali prej vendarle izločilo zrnje, čeprav je tudi res, da danes nekateri bogatijo s plevami. Neko pravilo pa bi vendarle moralo veljati, in sicer da se brezplačno napoveduje ali oglašuje le tiste prireditve in dejavnosti, ki nimajo komercialnega namena, so dobrodelne ali nimajo vstopnine, z vstopnino pa le, če gre ta v humanitarne in razne nekomercialne namene društev. So tudi taki podjetniki, ki se skrivajo za imeni društev, ki organizirajo razne kulturne ali športne prireditve, jih zavijajo v celofan kulturnih ali družbeno pomembnih dejavnosti ter vlečejo denar iz javnih razpisov, pa celo medije dobijo za svoje sponzorje. Seveda s tem ne gre metati vsega v en koš, zamegljevati pomena pravih ljubiteljskih dejavnosti, ki so nasploh, posebej pa v obmejnem in manjšinskem prostoru izrednega pomena pri ohranjanju identitete in pri razvoju kulture. In tu se tako rekoč srečajo prav s temeljno vlogo tega radia.

Pogosta oblika skritih oglasnih vsebin so tudi intervjuji in celo razne specializirane oddaje, v katerih sodelujejo predstavniki raznih firm iz panog, katerih razvoj naj bi bil splošna družbena korist, kot je na primer turizem. V takih oddajah direktorji ali promotorji hvalijo ponudbo svojih turističnih krajev ali celo hotelov, restavracij, koč ipd. Poznal sem novinarja (ni naš radije), s katerim je šla cela ekipa zelo rada na teren. »Zagotovo se bo odlično jedlo in pilo,« so mi rekli. V tem pa se skriva najbolj poceni oglaševanje.

Radio Capodistria je nekoč zelo dobro služil s turistično oddajo oziroma programskim pasom, ki so ga pripravljali in vodili novinarji. Oddaja se je imenovala »Jugoslavia tutto vacanze«, z njo so vabili italijanske turiste v naše kraje, pri tem pa je bila delitev dela med novinarskim in ekonomsko propagandnim uredništvom zelo jasno razdeljena. Prav tako je radio veliko zaslužil s prodajo programskega prostora za romanjolsko glasbo, promocijo novih plošč, z intervjuji in podobnim. Glasbena industrija je danes klub internetu še vedno velik posel in vse se vrti v začaranem krogu: če hočeš promovirati novosti, da bi z njimi zaslužil, jih moraš vrteti po radiu, če pa jih radio ne bi vrtel, bi postal zastarel in izgubljal poslušnost.

RADIO KOPER

Radio Koper je ena izmed najpomembnejših radijskih postaj Slovenije in medijev sploh, ki je odigrala v zgodovini radia zelo pomembno in zanimivo vlogo, ne samo v slovenskem oz. nekdanjem jugoslovanskem okviru, ampak tudi mednarodnem. Je manjšinski, obmejni, regionalni in čezmejni, večjezični, multikulturni, nacionalno obrambni in povezovalni, politični in kulturni dejavnik svojega mediteranskega prostora. Lahko tudi zatrdimo, da je ta prostor sooblikoval.

Koprski radio je nastal kot samostojni uradni radio jugoslovanske cone Svobodnega tržaškega ozemlja, od priključitve Cone B k Jugoslaviji dalje pa je do osamosvojitve Slovenije oziroma leta 1994, ko je se je v skladu z novo zakonodajo in statutom združil skupaj s koprsko televizijo v Regionalni RTV center Koper - Capodistria. Kljub raznim poizkusom okrnitve njegovega delovanja ali njegovih programov, pri čemer so bili izpostavljeni razni centralistični ali pa varčevalni razlogi, je prej ali slej vsaka politična oblast ugotovila izreden pomen tega manjšinskega, obmejnega in regionalnega informacijskega centra.

Nekdanji slavni **Radio Koper - Capodistria** sta danes dva programa, eden v slovenščini, drugi pa v italijanščini. Program v slovenščini se od leta 2000, ko so ugotovili, da eksperimentiranje z imeni ni dobro, oglašja z imenom **Radio Koper**, program v italijanščini pa **Radio Capodistria**. Organizacijsko sta samostojni uredništvi, ki sta del regionalnega RTV centra Koper - Capodistria, le-ta pa je sestavni del Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija. Sedež imata v Kopru, v ulici OF 15, del slovenskega programa pa se pripravlja tudi v novogoriškem studiu na Rejčevi 6. Oba programa imata skupno tehnično službo in druge pomožne dejavnosti.

Oba radijska programa skupaj tvorita pomembno institucijo javnega obveščanja ob meji, na najbolj odprti in izpostavljeni točki Slovenije, povezujeta ta obmejni in obmorski prostor z ostalo Slovenijo in ga skupaj z vso Slovenijo odpirata v sosednji mediteranski prostor. Oba programa pomagata tako slovenski manjšini v Italiji kot italijanski pri nas in na Hrvaškem, da lahko komunicirata s svojima matičnima narodoma ter razvijata svojo kulturo. Dejstvo je, da sta obe manjšini dvojezični in se kot radijski publikli prepletata.

Temeljne naloge koprskega radia oz. regionalnega centra lahko opišemo in skristaliziramo v nekaj točk:

Radio Koper, to je program v slovenščini, opravlja pomembne nacionalne in regionalne funkcije medija ob meji, kjer se srečujejo in prepletajo narodi in narodnosti. Njegove temeljne naloge so:

- obveščanje primorskega regionalnega poslušalca v Istri, na kraško-notranjskem območju, na Goriškem in severnem Posočju,
- obveščanje slovenskega zamejskega poslušalca v Italiji,
- povezovanje primorskih Slovencev z obeh strani meje v enoten primorski kulturni prostor in
- povezovanje primorskega kulturnega prostora z ostalim slovenskim prostorom.

Poleg omenjenih nalog opravlja tudi vlogo kolektivnega dopisnika za Radio Slovenija, za t. i. Slovensko obalo (to je del Slovenske Istre, brez občin Milje in Dolina) in Mali Kras, po potrebi pa tudi širše. Na ostalih območjih Primorske, v zamejstvu in na Severnem Primorskem ima Radio Slovenija svoje dopisnike. Do nedavnega je imel svojega redno zaposlenega dopisnika tudi za Kraško-Notranjsko območje.

Radio Koper je dobro poslušan tudi v hrvaškem delu Istre, kjer slovenska manjšina ni skristalizirana, je pa tamkajšnje prebivalstvo zelo navezano na bližnja slovenska mesta. Po novih mejah in razmerah, ki se s širitvijo Evropske skupnosti še urejajo, je vloga Radia Koper v Istri ostala nedefinirana. Vsekakor bo ta radio še naprej igral zelo pomembno vlogo zbliževanja vseh ljudi v Istri, narodov in manjšin, ter prispeval k razvoju tradicionalne prijateljske in gospodarske povezanosti hrvaškega dela Istre in Slovenije.

Program v italijanščini, to je **Radio Capodistria**, opravlja nacionalne funkcije medija za manjšino in pomembne naloge obmejnega radia. Te so:

- osrednja vloga obveščanja italijanske manjšine,
- povezovanje njenih delov, ki jih je razdelila nova slovensko-hrvaška meja in povezovanje z večinskima narodoma ter matično domovino,
- odpiranje naše države v tujino in povezovanje s sosednjima državama.

Tem temeljnim nalogam je treba dodati še vse ostale funkcije medija javnega obveščanja. Koprski radio je kot del nacionalne radiotelevizije, ki presega nacionalne meje, v Italiji in na Hrvaškem tudi neke vrste neuradni glasnik Republike Slovenije. Italijanska politika, njena diplomacija in analitiki so vedno tako razumeli nekdanji Radio Koper - Capodistria in ga zagotovo še

danes. Podobno je najbrž tudi s Hrvaško, saj je pri tako imenovanih incidentih na morju igrala predvsem na vlogi medijev.

Sosedje so vedno zelo pozorno spremljali naš program tudi iz političnega ali diplomatskega zornega kota. Čeprav se je samostojna Slovenija nekdanji zunanjepolitični vlogi Kopra kot centra obalno-kraške regije očitno odrekla (Trst si je to vlogo v Italiji ohranil), si naši sosodnje razlagajo razmere v naši politiki in državi tudi po informacijah in radijskem programu. Marsikaj so lahko tudi sklepali o kadrovskih premikih v Kopru, ko na odgovorna mesta niso več prihajali ugledni novinarji in strokovnjaki za te obmejne kraje, mejo in manjšine ob njej ali pa vsaj vplivni politiki. Nekateri analitiki v Italiji so si to zagotovo tolmačili, da se naša nova država požvižga na ta medij, da ne skrbi več za obrambo zahodne meje in manjšine. Zagotovo so nekateri tudi na osnovi tega sklepali, da si lahko privoščijo nov pritisk na manjšino in tudi prevrednotenje zgodovine.

Radio Koper se ni zgolj slučajno razvil v tako pomembno sredstvo javnega obveščanja, kot tudi tržaška kriza ni bila zgolj slučajna. Hladna vojna se je začela prav tu. Kot obmejna in manjšinska radijska postaja je odigral v zgodovini tega območja izredno pomembno vlogo pri zblizevanju sosodnjih narodov in odnosu do manjšin, posebej v času hladne vojne.

Za Radio Koper je marsikdo rekel, da je to mediteransko radio, posebej v času, ko so njegovi valovi segali daleč čez ves Apeninski polotok celo na Malto in obalo Afrike. Celó na Kanarskem otočju so ga poslušali. Po osamosvojitvi Slovenije pa se ga ne sliši dobro niti na Kvarnerskih otokih. To mediteranskost pa lahko razumemo kot toploto juga in odprtost morja, ki omogoča stike in prepletanje kultur, ki so preveč široke in raznolike, da bi jih lahko zajel en radio. Imajo pa te sredozemske kulture veliko skupnega, veliko več kot jim današnje politične razmere priznavajo. Celó svetovni splet temu danes še ni kos, ali pa tu še ni našel svojega interesa, koprski RTV center pa je prav tu napravil eno izmed priložnosti.

Radio Koper - Capodistria je v svojih programih vedno odražal vrednote zgodovinskih kultur, ki so temu prostoru dale poseben pečat: od Stare Grčije, Rima in Bizanca, do Beneške republike, Avstro-Ogrske, neuvrščene Jugoslavije in svobodo željne Slovenije. Te se skrito ali zelo jasno prepletajo in sevajo iz vseh oddaj in programov. Lahko bi celo rekli, da se je prelivajo v novo obliko, ki se je kazala v avantgardnosti prostora. V novejšem času iz njegovega programa odseva širina evropske ideje, žal pa koprski radio po slišnosti, prihodkih in tudi programski drznosti ni več tisti nekdanji velikan.

Ta radio pa ni samo odsev svojega prostora, ampak je tudi sam generator multikulturalnosti tega območja. Ta njegova vloga neposrednega povezovalca različnih kultur se je po osamosvojitvi Slovenije zelo zmanjšala in spremenila, vendar še vedno ostaja. Bi pa lahko koprski center prav v novih evropskih razmerjih ponovno potrdil svoj geostrateški položaj najbolj severne točke Mediterana in stičišča različnih kultur ter političnih interesov.

Če strnemo: Radio Koper je občilo prostora, ki sta ga posebej zaznamovala njegov geostrateški položaj in čas, zlasti dvajseto stoletje z vsemi nestrpnostmi in hladno vojno. Njegova veličina in pomen pa je, da je sejanje nestrpnosti in sovraštva, vse politične spore in ovire presegal z medijskim povezovanjem in razvijanjem prijateljstva.

KRATEK ZGODOVINSKI ORIS

Radio Koper je nastal kot plod časa v posebnih razmerah zaostrovanja političnih odnosov po drugi svetovni vojni, ko je med nekdanjimi zavezniki že vzplamtela hladna vojna in se je prav tu, v novi paradržavni tvorbi Svobodno tržaško ozemlje (STO), ki je nastalo po pariškem mirovnem sporazumu, začel spopad dveh političnih sistemov. To začasno tamponsko narodnostno mešano ozemlje od Devina do Novigrada pa je bilo po sedanji mejni črti razdeljeno na dve coni. Cona A Svobodnega tržaškega teritorija je s Trstom kot središčem ostala pod upravo angloameriških vojaških enot, Cona B pa pod upravo Jugoslovanske armade s sedežem v Kopru. Ti dve coni nista bili enaki prejšnjim razmejitvenim conam ob Morganovi liniji, saj sta imeli svoj teritorij z mejami in mejnimi prehodi ter svojo lokalno oblast z guvernerjem. Boj za Trst je začetek hladne vojne. V tem prostoru je dosegla vrhunec v času Kominforma, ko so se Vidalijevi privrženci stalinizma začeli skupaj z neofašisti boriti proti Titu in s tem proti priključitvi Trsta k Jugoslaviji. Ta propaganda je pri zavednih Slovencih povzročila izredno hud razdor in neizmerno škodo. Meje in coni sta še danes živi v spominih in pogovorih domačinov kot zgodovinski imeni teh prostorov, med nekaterimi politiki in nacionalističnimi politikanti pa kot predmet medsebojnih sporov.

Ustanovitev kopskega radija pa ni samo plod takratnih trenutnih političnih razmer in tudi ne samo boja jugoslovanske strani za ohranitev osvobojenega prostora, ampak predvsem prizadevanja domačinov po lastnem radiu, ki bo pomagal obnoviti svobodo, enakopravnost, demokracijo in kulturo, kar je fašizem sistematično uničeval že od leta 1919. To je veljalo za slovenski in hrvaški živelj kot tudi za velik del italijanskega prebivalstva. Za Slovence in Hrvate v Istri in na Primorskem je bil ta radio tudi naj sodobnejša in najučinkovitejša oblika vračanja maternega jezika in obnove kulturnega življenja.

Ljudi so takrat po vojni prizadele nove, sicer pravičnejše, meje, a so tudi te ponovno razdelile ljudi, ki so bili stoletja medsebojno povezani tako gospodarsko, kulturno, kot tudi osebno s sorodstvenimi vezmi. Na zelo majhnem tržaškem ozemlju, z enim gospodarskim, kulturnim in političnim centrom treh etnij, ki so vedno živele skupaj, so se naenkrat pojavile kar tri z orožjem zastražene meje, ki so ta prostor razrezale na Jugoslavijo in Italijo ter tamponsko paradržavno Svobodno tržaško ozemlje, pa še to je bilo dodatno razdeljeno in razmejeno na Cono A in Cono B. Da ponazorim: prebivalce Črnega Kala, ki so stoletja opazovali, kdaj prihajajo ladje v Trst, da so lahko hitro tekli na delo v tržaško pristanišče, sta odslej ločili od dela in zaslužka kar dve meji, prva med Jugoslavijo in STO ter druga med Cono A in Cono B. Ob

teh mejah pa so se soočili štirje upravni in politični sistemi: nova italijanska demokracija, angloameriška uprava, ki je v Coni A vztrajala na ohranjanju stare fašistične zakonodaje, uprava jugoslovanske armade v coni B, ki je temeljila na ljudski oblasti domačinov in prilagajala zakonodajo demokratični družbi, ter enopartijski sistem nove Jugoslavije.

Ta preračunljiva tvorba strategov hladne vojne je ohromila kakršnokoli pretakanje ljudi, blaga in idej. Radio je bil edini medij, ki je te meje lahko premagal. To so prvi v zelo grobi politični propagandi do skrajnosti izkoristili na italijanski in angloameriški strani. Tamkajšnje radijske postaje so začele snubiti ljudi čez mejo in jih zasipavati z informacijami, ki so jih nato do skrajnosti zbegale. Nekateri so radijske sprejemnike, ki so bili na tem prostoru zelo razširjeni že v času Mussolinijeve propagandne politike, začeli ugašati, saj niso mogli razumeti, kako lahko neka radijska postaja ali celo isti glas poje hvalnice tako papežu, kot tudi Stalinu, pljuva pa po Titu, Jugoslaviji in partizanih. Dobro se spomnim tistih otroških dni v Ospu, ko nas je na to propagando iz Trsta in Rima opozoril celo župnik in priporočil, da naj raje poslušamo koprski radio.

Ustanovitev Radia jugoslovanske cone Trsta je bila protiutež tej politični gonji. Vendar tu ni šlo le za proti propagandno akcijo, ampak tudi za golo človeško težnjo po povezovanju ljudi, ki jih je razdelila meja in skregala politika in pa za uresničitev želje po domači pesmi in kulturni besedi, ki bo vračala ljudem zaupanje vase. To dokazuje program takratnega radia, ki so ga polnili predvsem z nastopi domačih pevskih zborov, ki so peš ali kar s tovornjaki prihajali na radio, in z radijskimi dramatizacijami slovenskih, italijanskih in hrvaških literarnih del. Posebej priljubljena pa je bila oddaja Glasba po željah, v kateri so ob izbrani glasbi objavljali čestitke in pozdrave poslušalcev presegalo nove meje.

Kljub političnemu predznaku je bil ta koprski radio predvsem najpomembnejša kulturna institucija Slovencev, Hrvatov in Italijanov v tem narodnostno mešanem območju. Program so ustvarjali znani primorski in istrski kulturniki: Ubald Vrabec, Vasilij Mirk, Fulvio Tomizza, Anton Marti, Saša Vuga in drugi. Politiki so prišli kasneje, po ukinitvi Svobodnega tržaškega ozemlja. Takrat pa so se za marsikaterega domačina začele nove žalostne zgodbe tega prostora, po eni strani nov val izseljevanja, po drugi pa priseljevanje, ki so ga številni doživljali tudi kot kolonizacijo s strani lastnega naroda.

Dosedanji razvoj Radia Koper bi lahko razdelili na več obdobj, na obdobja rasti in padcev, največji prelomnici pa sta bili priključitev Cone B k matični domovini in nato osamosvojitve Slovenije, obe sta prinesli

spremembo političnega sistema in vse kar lahko gre zraven. Druga delitev bi bila na obdobja samostojnosti in obdobja odvisnosti od Ljubljane. Obdobja samostojnosti ali vsaj delne samostojnosti so bila čas razvoja, obdobja odvisnosti pa stagnacije. Naslednjo razčlenitev njegovega razvoja bi lahko naredili po imenih, ki jih je ta radio nosil, ali so mu jih spreminjali. Tudi spremembe imena kažejo na kritična obdobja in odsevajo politične in širše družbene razmere. Razvoj bi lahko razčlenili tudi po imenih ljudi, vendar omenil bom le nekaj izmed najbolj zaslužnih.

Radio jugoslovanske cone Trsta

Koprski radio je po pripovedih mojih intervjuvancev začel oddajati 24. maja 1949 ob šestih zvečer, z rednim programom pa je začel naslednje jutro ob 6.00. Z uradnim začetkom so pohiteli, da bi s tem obeležili Titov rojstni dan 25. maj. Prav zaradi te povezave, je v raznih pisnih virih naveden ta datum. Oglašal se je z dvojezičnim imenom **Radio jugoslovanske cone Trsta – Radio Trieste zona Jugoslava**, program pa se je začel z avizom Barčica, tej pa je sledila Internacionala. Oddajati je začel kot uradni radio takratne paradržave ali njenega Cone B Svobodnega tržaškega ozemlja, bil pa je last podjetja D.D. Radiofonia S.A. To delniško družbo sta pri takratni jugoslovanski vojaški upravi cone B bivšega Svobodnega tržaškega ozemlja ustanovila tržaška odvetnika Danilo Milič in Franc Škerlj. Največ zaslug za ustanovitev in začetek delovanja tega radia ima njegov prvi direktor ali ravnatelj Danilo Milič (eden od glavnih urednikov Partizanskega dnevnika, rojen v Zgoniku leta 1917, a je kot begunec odraščal v Ljubljani), ki se je dela lotil na pobudo iz slovenskega političnega vodstva, v katerem je imel takrat velik vpliv krog nekdanjih slovenskih političnih emigrantov izza bivše rapalske meje. K sodelovanju je pritegnil več domačinov s tržaškega območja. Vse potrebne formalnosti, ki v takratnih razmerah Svobodnega tržaškega ozemlja niso bile enostavne, pa je izpeljal Franc Škerlj, ki je bil takrat predsednik koprskega sodišča, in je zato, da bi lahko izpeljal ustanovitev novega radia, celo začasno pustil to pomembno funkcijo. Za kadrovsko izvedbo tega projekta je skrbel Oskar Venturini iz znane slovenske družine s tržaškega predmestja. Za brezhiben radijski signal je poskrbel mladi genialni tehnik iz Prekmurja Oskar Polak, ki je pred tem že usposobil Radio Svobodni Maribor in Radio svobodna Primorska, z Radia Ljubljana in nekaterih drugih novinarskih hiš pa so prišli v Koper nekateri ključni programski kadri, ki so skoraj vsi izhajali iz krogov primorskih beguncev.

Vse dokumente je odobrila in potrdila uprava Jugoslovanske armade, v kateri so bili takrat v večini bivši domači partizani, to pa je bila takrat v Coni

B edina oblast. Kasnejše poenostavljene trditve, da je Radio Koper ustanovila Jugoslovanska ljudska armada, kar piše v nekaterih kasnejših publikacijah, so po mojem mnenju in pripovedovanju nekaterih starejših samo poenostavljanja nekaterih posameznikov, ki so bili kot sodelavci Kosa to je protiobveščevalne službe JLA povezani s to organizacijo in so preko nje hoteli dobiti vso oblast. Dejanski ustanovitelji koprsko radia so bili tržaški in drugi primorski domoljubi, ki so delali iz ljubezni do svojega naroda, ki pa so jih priseljeni oblastniki in njihovi domači zavedeni domoljubi ali pa ritalizniki izkoristili za svoje interese. Najboljši dokaz za to je, da so bili vsi prvi šefi zamenjani in da so se Danilo Milič, Franc Škerlj in tudi nekateri drugi vrnili v Trst ali umaknili v druga mesta po Jugoslaviji. Izginili so tudi prvi arhivi, o teh imenih pa se ni govorilo, dokler nismo uredniki nove generacije začeli odkrivati zgodovine iz pripovedovanj nekaterih starejših upokojencev in nato tudi tonski arhivi iz časa slovenske osamosvojitvene vojne. (Kako se vse ponavlja ..., a več o tem kasneje.)

Večina tehnične opreme za začetno delovanje koprskega radia, kakor npr. antenski stolp, je bila obnovljena zapuščina vojaške opreme iz druge svetovne vojne. Oddajnik in antenski stolp so postavili na Belem križu nad Piranom, na izredno lepi nadzorni točki najbolj severnega dela Jadrana, od koder so radijski valovi sevali daleč na okrog in se še dodatno odbijali od morske gladine. Sem je že pred ustanovitvijo radia agencija ATI (Agenzia Triestina Informativa) preselila nemški vojaški antenski stolp iz Savudrije in pripravila oddajniško postajo. Prvi oddajnik je zmožal le 0,7 kW, šele dve leti kasneje so postavili 6 kilovatnega. V vsakem primeru sta bila oba v konkurenci z bližnjimi italijanskimi oddajniki kot muhe v primerjavi z bikom. Sicer pa muha lahko spravi bika v hud bes.

Novi radio je oddajal v slovenskem, italijanskem in hrvaškem jeziku. Mladi in izredno prizadevni, inventivni in zagnani novinarji, glasbeniki, tehniki in drugi sodelavci so pripravljali program v stari patricijski stavbi Gravisi v ulici Osvobodilne fronte, kjer so nekateri stanovali kar na podstrešju. Program je tekal v živo, saj so bili magnetofoni in drugi snemalniki zvoka prava redkost. Koprski radio je hitro osvojil poslušalce na obeh straneh meje, ki so jo nekateri hoteli spremeniti v pravo železno zaveso. V teh zaostrenih razmerah je koprski radio celo prevzel pobudo, da je s posebno kontaktno oddajo iskal na željo poslušalcev iz Italije pogrešane italijanske vojake in njihove grobove po vsej Jugoslaviji, celo fašistov, in si s tem pridobil izredno priljubljenost. Postal je simbol preseganja meja, tako administrativnih kot ideoloških.

»Koprski radio je bil tako uspešen, ker je imel kar tri Oskarje,« so se včasih pohekali na radiu, in sicer sekretarja Oskarja Venturinja, tehnika Oskarja Polaka in gospodarja hiše Oskarja Bizjaka. Kmalu so dobili še četrtega, Oskarja Sudolija, komentatorja. Med številnimi še neomenjenimi iz te prve dobe dodajmo vsaj še nekaj imen zaslužnih za uspeh: drugega direktorja Lada Poharja (tudi nekdanjega glavnega urednika Partizanskega dnevnika), ki je nasledil Miliča, novinarja in kasneje tudi direktorja Marija Abrama, prve novinarje Juleta Lenassija, Rudeja Udoviča in Mira Kocjana, ki je kasneje kot direktor pripeljal ta radio na sam vrhunec zlate dobe, pa vsaj še prvega urednika hrvaškega programa Vasilija Ventina, reporterja in kasneje odgovornega urednika Bogdana Tometa, prvo dopisnico iz Trsta Nevo Lukeš in glasbena urednika Gojmirja Demšarja, kasneje pa še Ivana Siliča. Vseh se ne da naštet, čeprav bi si to zaslužili, lahko le zatrdim, da so Radio Koper ustvarjali številni ljudje, ki so bili prepričani, da spreminjajo svet, gradijo mir in ustvarjajo nove odnose.

Po Londonskem memorandumu leta 1954, ko je cono A STO dobila Italija, cono B pa Jugoslavija, so se v Ljubljani pojavile zelo resne namere, da bi Radio Jugoslovanske cone Trsta ukinili, saj naj bi njegovo vlogo prevzel takratni Radio Slovenija. Ljubljana je takrat poslala v Koper novo vodstvo, vse pomembne položaje in funkcije, tako na radiu kot v vsej Slovenski Istri, so prevzeli priseljeni ljudje iz notranjosti Slovenije, direktor radia pa je postal brat najpomembnejšega slovenskega politika Edvarda Kardelja Bojan Kardelj, ki naj bi imel nalogo, da popolnoma poreže ali celo ukine ta obmejni radio, vendar s posredovanjem nekaterih domačinov pri zveznih oblasteh v Beogradu in celo predsedniku Titu osebno, se je ta koprski radio vendarle obdržal. Leta 1954 se je preimenoval v Radio Koper. Ukinili pa so delniško družbo Radiofonia in ga leta 1956 tudi formalno priključili k Radiu Slovenija kot relejno postajo ter ob tem dopolnil ime v Radio Koper - Capodistria. Ob priključitvi so tudi ukinili program v hrvaščini, program v slovenščini pa so skrajšali. Od takrat dalje so oddajali le tri ure lastnega programa v slovenščini in devet ur v italijanščini, devet ur pa so prenašali oddaje Radia Slovenija. Za primer: leta 1955 je koprski radio pripravil 1029 ur govornega programa v slovenskem jeziku, leta 1960 pa le 285 ur, govorni program v italijanščini pa se je nekoliko povečal, in sicer s 649 na 698 ur.

Ponovni razcvet

Novo vodstvo, katerega naloga je bila čim bolj porezati program in Radio Koper ter ga spremeniti v navadno relejno postajo, se je v novih razmerah ob zahodni meji tudi samo kmalu prepričalo, da je ta radio izredno učinkovita informativna, propagandna in kulturna institucija, zato so kmalu začeli razmišljati o novi stavbi in ojačitvi oddajnikov. Prepričali so se ali pa so jih predvsem napake prišlekov, ki so še naprej sprožale izseljevanje ljudi iz Istre in raznih krajev Primorske. Mogoče so tudi zaradi tega zaupali vodstvo radia znanemu domačemu novinarju in uredniku Mariu Abrammu.

Nova stavba s sodobnimi studii je bila zgrajena leta 1964, na Belem križu pa so postavili nov 20-kilovatni oddajnik, leta 1972 pa 100. Radio Koper je začel prodirati in se uveljavljati celo po Dalmaciji, segel do predalpskega sveta Furlanije Julijske krajine in nato čez vso Padsko nižino globoko po Apeninskem polotoku in ob vsej obali Jadranskega morja do Puglie in še čez. Kmalu je postal eden izmed najbolj poslušanih radijskih postaj v Italiji.

Kot radio iz socialistične države, ki je razlagal drugačen pogled na svet, si je s svojim objektivnim pristopom pri obveščanju pridobil izredno kredibilnost. Posebej je opozoril nase s poročanjem ob tragični nesreči, ko je 9. 10. 1963 popustil jez Vajont, ki je zahteval več kot 2000 življenj. Italijanske oblasti so skrivale in podcenjevale pretečo nevarnost plazov, mediji pa so hoteli to nesrečo, ki je razkrivala skorumpiranost državnih organov in rušila nacionalni ponos, čim bolj zakriti, posebej število mrtvih. Radio Koper pa je na osnovi radioamaterskega sporočila takoj poslal na kraj dogodka svojega reporterja, ki je italijanski javnosti razkril vse grozote te katastrofe. Zanimivo, da se je nekaj podobnega pripetilo tudi ob potresu leta 1976 v Benečiji, tudi tu so skrivali mrtve. Ko je Radio Koper poročal o mrtvih in objavil število polnih krst, ki jih je osebno preštel naš novinar, je italijanski konzul v Kopru celo uradno protestiral.

Radio Koper si je utrdil svoje ime tudi v času Vietnamske vojne, ko sta italijanski državni radio in televizija poročala samo po ameriških virih, koprski radijska postaja pa je objavljala podatke z obeh strani. Tako me je neki profesor v Firencah že kot študentskega popotnika z navdušenjem pogostil samo zato, ker sem bil štipendist Radia Koper, in pri tem mi je zelo nazorno razložil, kako je ob poslušanju njihovih radijskih postaj sam seštel, da so Američani v spopadih pobili več vietnamskih vojakov, kot je vseh prebivalcev v Severnem in Južnem Vietnamu skupaj. »Še dobro, da lahko v Firencah poslušamo ta svobodni Radio Koper, ki je zelo objektivni,« je pripomnil.

Uredniki koprskega radia so se ves čas prodora v širši italijanski medijski prostor bolj usmerili k pomembnim mednarodnim in meddržavnim dogodkom,

odsevali so jugoslovansko politiko neuvrščeni in aktivne miroljubne koeksistence ter druge mednarodne procese premagovanja sovraštva in napetosti, med katere lahko uvrstimo tudi velika študentska gibanja, hipijevstvo ipd. V Italiji so se ti procesi jasno kazali tudi v notranji politiki, primer tega je tako imenovani zgodovinski kompromis med komunisti in kristjani. Pri poročanju iz sosednje države se ni spuščal v polemike dnevne politike, še manj pa v predvolilne propagandne aktivnosti. Zelo posplošeno, lahko bi rekli, da so komentatorji Radia Koper - Capodistria radi komentirali velike in pomembne teme z veliko distanco do dnevne politike in senzacionalizma.

Radio Koper je s svojim drugačnim, vendar objektivnim poročanjem tudi iz drugega zornega kota, pa tudi kontaktnimi oddajami in lastno glasbeno politiko dosegel izredno popularnost tako v Italiji kot tudi pri nas. Postal je zgodba o uspehu, na področju ekonomske propagande pa prava zlata jama. Prva plačana obvestila so bila za prireditve, ki jih je v posameznih krajih po Italiji organiziral levičarski časopis L'Unità. Prvo komercialno objavo v obliki radijskega spota pa je naročila neka tovarna sladoleda. Veliko prihodkov je radio prejemal tudi za glasbene želje. V sedemdesetih letih je dobil iz severovzhodne Italije, točneje iz pokrajin, kjer je živel več kot 20 milijonov prebivalcev, že več kot 300 pisem dnevno. Preprosti ljudje pa so za pozdrav ali za zeleno glasbo kot plačilo prilagali pošne znamke, v pismih namreč ni bilo dovoljeno pošiljati denarja v gotovini, te pa se je v Trstu menjalo v lire. Šef takratnega ekonomsko propagandnega programa mi je povedal, da je nosil denar v Jugoslavijo kar v torbi, nekdanja računovodkinja pa mi je zatrdila, da so ji iz Ljubljane ukazali, da ga mora vsega nakazati na njihov račun, ko pa so se zadeve s prenosom denarja uredile, so bili zneski tako veliki, da so bili okvirčki na obrazcih premajhni in so jih morali zapisovati celo v drugo vrstico. Pa ne samo zaradi takratne inflacije.

Radio Koper - Capodistria je postal prva radijska postaja tako po številu poslušalcev, kot po izkupičku od ekonomske propagande, pa tudi po zunanje-politični vlogi. V času tega razcveta so radio vodili Mario Abram, program Ezio Jazbec, tehniko pa Bruno Škerlavaj.

Legendarni Mario Abram je nekoč, prav v tem času največjega razcveta, dejal: »Miloš, nikoli ne pozabi, da je Radio Koper največji in najboljši kanon, ki ga ima Jugoslavija. Ta vsak dan strelja v Italijo politiko, oni pa nas nazaj obmetavajo z lirami.«

TV Koper

Ob izjemnih uspehih koprskega radia je leta 1971 iz tedenske oddaje italijanske narodnostne skupnosti, ki jo je pripravljala in oddajala TV Ljubljana, zrastle tudi Televizija Koper - Capodistria. Ta je pod vodstvom Dušana Fortiča, prekaljenega ljubljanskega televizijskega urednika, po rodu iz Idrije, in ob številnih novinarjih in tehnikih, ki so v to novo uredništvo prešli z Radia Koper, izredno hitro osvojila italijansko občinstvo vse do Sicilije. Oddajati je začela kot televizija italijanske manjšine in se po zgledu Radia Koper - Capodistria zelo hitro usmerila na izredno široko italijansko komercialno tržišče. Oddaje v slovenščini, ki so bile od vsega začetka namenjene Slovencem na obeh straneh meje, je začela pripravljati kasneje, in sicer leta 1976. Oba programa imata v osnovi isto programsko usmeritev kot radijska, žal pa jim v zlati dobi ni uspelo izpeljati ločenih valov, kar jim še danes povzroča razne kolizije.

K izredno hitremu in presenetljivemu uspehu koprške televizije v italijanskem prostoru je posebej prispeval barvni signal, Italija se namreč dolga leta ni mogla odločiti, kateri sistem je boljši, PAL ali SECAM. Z naše strani jo je osvajal PAL, s francoske pa Secam. Pri tem lahko rečemo, da je zmagal Koper. Za uspeh koprške televizije pa niso bile odločilne samo barve, ampak predvsem svobodomiselna in inovativna programska usmeritev, ki je temeljila na radijskih izkušnjah, dopolnjena s športom in tudi erotičnimi filmi. Italijanska televizija in filmska distribucija sta bili takrat pod budnim očesom konservativne Krščanske demokracije, ki ji golota njihove lastne, francoske ali skandinavske kinematografije ni ustrezala in jo je zato na razne načine omejevala – še manj so ji godile jugoslovanske samoupravne in neuvrščene socialistične ideje. Dogajal se je pravi politični absurd: koprsko »komunistično« televizijo je po Italiji širil italijanski kapital, celo njihov najuspešnejši »kapitalist« Berlusconi. Barvni signal koprške televizije se je tako lesketal iz izložbenih oken po vsem škornju, dokler niso novi šefi slovenske radiotelevizije po spremembah ob osamosvajanju Slovenije razprodali vso oddajniško mrežo v Italiji. To so opravili tako temeljito, da so ukinili tudi oddajnike, ki so prinašali koprške televizijske in radijske programe v slovenske kraje onstran meje, ob tem sta namreč propadla tudi podjetje Ponteco, ki skrbelo za širjenje signala, in slovenska manjšinska novinarska agencija Alpe Adria.

Ločitev programov

V začetku sedemdesetih let se je na RTV Ljubljana pojavila ideja, da bi v Sloveniji postavili 32 lokalnih radijskih postaj. Po tem predlogu direktorja radia Ljubljana Milana Merčuna, o katerem so resno razpravljali tudi na SZDL (takratni ustanovitelj radijskih in TV postaj), bi Radio Koper izgubil svojo obmejno in manjšinsko vlogo in postal ena izmed teh lokalnih postaj. Na Primorskem bi poleg obstoječih postaj v Kopru in na Cerknem postavili še nove v Sežani, Novi Gorici in Postojni, nobena od teh pa ni bila opredeljena kot čezmejna ali manjšinska. Bile bi lokalne in last občin. Ideja je propadla predvsem zaradi ugotovitev takratne politike, da ta naš prostor rabi prav tak radio, kot je Radio Koper, in da ta radijska postaja opravlja obmejno, manjšinsko ter obenem tudi regionalno vlogo bolje, kot bi jo kdorkoli drugi. Po tej razpravi so se razmišljanja usmerila v nove možnosti razvoja kopskega radia.

Poglejmo sedaj, kakšen je bil v sedemdesetih letih zakulisni čas Radia Koper, kakšnega sem spoznaval kot mlad novinar in urednik. Najprej velja izpostaviti zelo urejene delovne in medsebojne odnose, ki jih niti primerjati ni mogoče s sedanjimi. Med ljudmi je bilo veliko več tovarštva in poštenosti kot danes. Velika večina je delala in se obnašala, kot da je res ta radio njihov, saj formalno je tudi bil. Za tisti čas pa so bili značilni tudi posamezni lenuhi in nekateri posebneži. Nekateri so bili res pravi umetniki, ki so veliko prispevali k novemu in boljšemu, nekateri pa bleferji, ki so znali izkoristiti posebnosti takratnega sistema.

Za Mariom Abramom je vodenje radia prevzel nekdanji novinar in urednik Miro Kocjan, ki se mu je iztekel mandat predsednika kopske občine in obalne skupnosti, Abram pa je bil izvoljen za novega župana. Po prezgodnji smrti Ezia Jazbeca je vodenje skupnega programa prevzel odlični reporter Bogdan Tome. Delovne razmere so bile zelo urejene, izredno zaupanje v ljudi, novinarji sproščeni, nekateri že popolnoma osvobojeni spon preteklega časa, ko so nekateri uredniki pred objavo dvomljivih novic klicali komite in UNZ. Čutilo se je že novo vzdušje, tisto, ki sem ga pred tem spoznal kot študent v času študentske prebuje, na radio pa je prihajalo z nekajletno zamudo. V ozadju se je sicer še čutila skrita kontrola in trda roka, ki pa se ni več tako očitno kazala.

Kot mlademu uredniku so mi celo povedali, kdo je kdo in koga se moram paziti, zgolj slučajno pa sem za hrbtom odgovornega urednika prišel v sobo nekega šefa (to ni bil novinar), ko je s slušalkami na glavi poslušal posnetke. V odprti omari sta se zelo počasi vrtela dva velika magnetofona, kakršnih prej še nikoli nisem videl. Ta, ki je poslušal, je hitro zaprl vrata omare in se zelo

hudo razburil na urednika, češ kako si upa vstopiti brez najave ali trkanja in s sabo pripeljati nekega zelenega novinarja, a se je kmalu zavedel svojega položaja in mi začel razlagati, da tu snema programe drugih radijskih postaj, ki jih bom mogoče tudi jaz kdaj rabil, saj je slišal, da bom postal urednik. Jaz teh posnetkov nisem nikoli rabil, ne kot novinar, ne urednik dnevnoinformativnih oddaj in tudi ne kot odgovorni urednik. Kasneje mi je neki mladi novinar omenjal, da je slišal to ali pa ono, kar naj bi jaz dejal tu ali tam ... Sam si s tem nisem delal problemov, saj sem vedel, zakaj gre, približno sem pa tudi vedel, kdo je kaj. Še bolj se mi je zasvetilo, ko so me zelo prefinjeno zaslíševali. Marsikaj sem spoznal, ko so se nekateri sami postavljali pred mano, da bi ja vedel, s kom imam opravka. To je bil način pritiska in nadvlade. Včasih sem pod centralno vodeno uro v svoji pisarni celo namerno kaj povedal. Vedel sem, da se časi spreminjajo in s tem tudi moč nekaterih ljudi. Pri nekaterih pa sem se vštél, po osamosvojitvi so postali še močnejši. A tudi to je druga zgodba.

Vrnimo se v sedemdeseta leta, ko je že nastopil čas počasne demokratizacije medijev. Že v pripravah na ločitev programov in nekajurno podaljšanje lastnega programa v slovenščini je radio začel zaposlovati mlade novinarje, ki so prihajali z nove novinarske fakultete v Ljubljani, kjer so poleg prakse na Radiu Študent, Tribuni in pri drugih medijih nabrali tudi veliko idej takratne študentske revolucije. Pri nekaterih starejših novinarjih izobrazba še ni bila cenjena, osebno sem dobil občutek, da je bila za nekatere celo moteča, še bolj kot svobodomiselné ideje. Takrat celo zelo dvomljivih fotokopij potrdil o končani šoli niso preverjali. Moj prvi šef je govoril, da kakšno leto študija že koristi, za novinarja pa je dovolj praktično obrtno znanje. To nam je tudi pokazal: preden je odšel iz uredništva, je pobral tekste primorskega dnevnika, zbral najpomembnejše domače novice in jih v obliki kratkih novic narekoval strojepiski, nato pa poklical po telefonu uredništvu Primorskega dnevnika in Radia Ljubljana in jih počasi narekoval. Starejši kolega iz italijanskega uredništva je podobno pošiljal naše novice hrvaškým časopisom. Ker se za avtorske pravice takrat pri nas še ni tožarilo po sodiščih, smo v tekste zamešali nekaj krepkih prvoaprilskih laži, ki sta jih hitro razposlala okrog kot najbolj sveže ribe. A nič ni pomagalo, dokler tega in še marsičesa nisem sam prepovedal kot novi odgovorni urednik.

Prelomna letnica v razvoju Radia Koper - Capodistria, vsaj za program v slovenščini, je 1979. Do takrat je program potekal dvojezično, prevladoval pa je program v italijanščini. Program v slovenščini je skupaj s prenosom dveh ljubljanskih dnevnikov trajal le 4 ure, lastni pa samo 3 ure in 15 minut dnevno. Pa še ta, kar ga je bilo, je vedno bolj motil ambicije komercialno uspešnega programa v italijanščini, ki je bil vse bolj usmerjen v Italijo. 17. junija 1979

sta se programa končno ločila na lastne frekvence in oddajnike. Tako sta nastala dva programa, eden samo v italijanščini, drugi pa v slovenščini, oba pa sta obdržala skupno dvojezično ime Radio Koper - Capodistria.

Izvorni predlog za ločitev programov je predvideval ohranitev skupnega večernega in nočnega programa, ki bi ohranjal značilno dvojezičnost, vendar je takratno vodstvo programa v italijanščini vztrajalo na popolnoma ločenih programih, češ da slovenščina zelo moti italijanske poslušalce v Italiji in da bi to škodilo komercialni uspešnosti. Za vodstvo slovenskega programa pa bi delna ohranitev dvojezičnega programa na novih močnejših oddajnikih programa v italijanščini omogočila boljši sprejem v odročnih gorskih dolinah videmske pokrajine, kjer živijo naši rojaki. Dvojezična informacija bi namreč bila za Benečane, Rezijane in druge slovenske prebivalce iz severnejših dolin neprimerno bolj razumljiva, saj tu traja poitalijančevanje in asimilacija že od leta 1866.

Ločitev programov so omogočili novi 300-kilovatni srednjevalovni oddajnik na Belem Križu in več novih UKW oddajnikov. Program v italijanščini se je iz politično propagandnega radia preusmeril v informativni in komercialni radio, namenjen širokemu krogu poslušalcev v Italiji, slovenski pa se je še bolj obrnil k zamejskemu poslušalcu. Program v italijanščini se je razširil v celodnevni, program v slovenščini pa je bil sestavljen iz nekoliko podaljšanega lastnega programa in prenosov Vala 202, vseh dnevnikov prvega programa in večernih oddaj tretjega programa Radia Ljubljana. V Ljubljani in tudi v Kopru, v vodstvu tehnične službe in v italijanskem programu pa niso bili prav vsi navdušeni nad širjenjem in krepitvijo programa v slovenščini, zato »novi« slovenski program na ločenem valu ni dobil starega 100-kilovatnega srednjevalovnega oddajnika, ki ga je po prehodu na 300-kilovatni sprostil program v italijanščini, ampak nek drugi, 20-kilovatni oddajnik. Omejili so nam tudi lastni program, ki ni smel trajati več kot 5 ur.

Uredništvo programa v slovenščini je to razočaranje hitro prebolelo in kljub zelo kratkemu lastnemu programu celo prevzelo iniciativo v razvoju, saj smo lahko program v celoti prenovili – oblikovno in vsebinsko. Nekdanjo funkcijo obveščanja zamejskih rojakov smo zelo jasno redefinirali kot vlogo ohranjanja in razvijanja enotnega slovenskega primorskega prostora. Pri tem je bila zelo pomembna uredniška odločitev, da se v večernih urah prenaša na UKV omrežju Tretji program (sedaj program ARS) in se zato ob meji postavi skupna mreža oddajnikov, ki bo omogočala, da se s to posebno mešanico programov doseže ves prostor in da se tudi starim slovenskim kulturnim jedrom v Trstu in Gorici omogoči poslušanje najzahtevnejših oddaj.

Po ločitvi programov je začel koprski radio utrjevati svojo obmejno vlogo tudi na Severni Primorski. V Novi Gorici so že dolgo razmišljali o svojem radiu, Radio Koper pa o boljši prisotnosti v najbolj ogroženih predelih slovenskega zamejstva, boljši pokritosti Severne Primorske in večje povezanosti Primorske. Ob popotresni obnovi, ki je severnoprimorskim krajem dala nov zagon, so se ti interesi združili in tako je leta 1980 začel delovati **Studio Radia Koper Nova Gorica**. Lokalna skupnost je poskrbela za denar za prostore in oddajnik na Skalnici, Radio Koper - Capodistria pa za tehnično opremo in kadre. Prvi vodja studia je postal koprski novinar in komentator Tomaž Dimic, ki se je iz teh novih prostorov prvič oglasil v živo na predvečer slovesnega kulturnega praznika. Studio se je v program vključeval neposredno, tako da je ob posameznih urah tekel program iz obeh studiev. Najbolj odmeven je bil skupni jutranji dnevnik. V prvih letih so v Novi Gorici pripravljali in oddajali na oddajniku Skalnica tudi posebni lokalni program, kjer so se oglašali kot **Radio Nova Gorica**, vendar se je v kratkem izkazalo, da je bolje, če se ta program preseli na skupni regionalni in združi v skupni Modri val Radia Koper, saj bodo lahko skupaj bolje opravljali svojo vlogo združevanja enotnega kulturnega prostora. Prav ta novogoriški studio in skupni program je pokazal, kako enoten je ta skupni primorski prostor in kako potrebuje svoje skupne medije.

Težave s slišnostjo so ostale le v nekaterih predelih Beneške Slovenije, Režije, Kanalske in Terske doline, kjer so prav slovensko besedo najbolj rabili. Z nekaterimi predstavniki tamkajšnjih slovenskih organizacij smo se takrat dogovarjali o postavitvi lokalne postaje na njihovi strani, ki bi poleg krajšega lastnega programa prenašala tudi kopske. Čeprav je takrat Gladio zlasti v Beneški Sloveniji zelo budno pazil na našo slovensko manjšino, da bi se lahko mirno pretapljala v italijansko večino, se je glavna ovira za uresničitev te ideje našla na naši strani. Takrat so namreč zaradi lažjega dostopa prestavili oddajnik na Kaninu za nekaj sto metrov niže, zato njegov signal ni več segel do Slovenske Benečije. Smo pa kasneje prišli do teh krajev preko Konkonela s pomočjo pretvornikov kopske televizije.

Komercialna usmeritev programa v italijanščini je investicije v nove oddajnike, pretvornike in antene zelo hitro izplačala in jih tudi večkratno povrnila. Celodnevni program v italijanščini je postal tretji najbolj poslušan program po vsej Italiji, v nekaterih deželah celo drugi. Dosegel je tudi italijansko govorečo Švico in Malto in celo obalo Afrike. Najbolj zanimivo je, da so UKW signal širili sami italijanski podjetniki, ki so v njem oglašali. Radijski signal se je širil tudi skupaj z barvnim televizijskim signalom iz nove kopske televizije, tako da ga je bilo mogoče poslušati tudi onstran Apeninov na Siciliji in Sardiniji.

Svoj prodor na italijansko tržišče je Radio Koper - Capodistria gradil predvsem z družbo Rodvin oz. njenim lastnikom, dr. Fachijem, iz San Marina. Ob tem izredno uspešnem prodoru na medijsko tržišče je koprski radio postal privlačen tudi za takrat še ne tako znanega, bogatega in vplivnega Silvia Berlusconija oziroma njegovo firmo Mediaset. Za poslovno sodelovanje na področju trženja programa, ki bi se lahko razvilo tudi na programsko sodelovanje, so ponujali zelo ugodne pogoje, vendar Radio je bolj zaupal svojim starim poslovnim partnerjem, s katerimi je imel že dobro utečeno sodelovanje in popolno programsko avtonomijo, zato je ponudbo o sodelovanju odklonil, sprejela pa jo je koprška televizija.

Radio Koper - Capodistria je kljub temu še bolj krepil svoj vedno bolj donosni oglasni program. V takratnem razmeroma zaprtem jugoslovanskem gospodarstvu so bile tuje valute vredne več kot zlato. Prihodki iz tega naslova so na italijanskem trgu dosegali take vsote, da so bile številke v lirah tako velike, da se jih v naše uradne obrazce ni dalo več zapisati. Tako mi je dejal nekdo, ki se je z njimi ukvarjal. Večina tega denarja je šla v Ljubljano, za nov RTV center in še marsikaj, koprski radio pa je moral iskati vedno nove oblike ekonomske propagande, da si je lahko zagotovil nekaj sredstev tudi zase in za odplačevanje svojih investicij.

Program v italijanščini je igral zelo pomembno vlogo tudi za jugoslovansko gospodarstvo, italijanskega poslušalca ni seznanjal samo z našo politiko in kulturo, ampak tudi z gospodarstvom. Vzpostavljenih je bilo več poslovnih stikov, največji odmev pa so imele njegove turistične oddaje, saj je iz njih zrasel celo klub prijateljev Radia Koper - Capodistria. Posebej odmevna je bila oddaja »Jugoslavia tutto vacanze«.

Za kopske informativne oddaje v italijanščini se je začel zanimati tudi Radio Jugoslavija, ki je bil po vzgledu velikih in politično vplivnih oddaj uradni glas »neuvrščene politike«. Radio Koper - Capodistria je tej postaji najprej začel posredovati svoj večerni radijski dnevnik, po zelo pohvalnih odmevih pa je Radio Jugoslavija začel prenašati posebej prilagojen krajši pas večernega programa. Tako je bil s pomočjo te uradne beograjske postaje slišen skorajda po vsem svetu. V italijanskem programu so začeli pripravljati tudi poročila v italijanščini za turistične oddaje Radia Ljubljana in za mariborski komercialni program MM2. Tudi ta je nastal na osnovi kopskih izkušenj in uspehov.

Programa sta kljub skupnemu imenu Radio Koper - Capodistria, z dodatkom »Program v italijanščini« in »Program v slovenščini«, izoblikovala vedno bolj različna programska koncepta. Program v italijanščini je ohranjal obliko standardnega prvega programa s togo preverjeno shemo, katere

hrbtenica so bile dnevnoinformativne oddaje vsako uro in vmes razporejene tedenske ali dnevne oddaje z določenim časom in trajanjem. S to shemo, ki so jo lahko spremenili samo izjemni dogodki, je vztrajal do tretjega dne slovenske vojne, ko je prvič izven sheme brez neke predčasne napovedi prenašal eno od pomembnejših novinarskih konferenc in nato podredil shemo vojnemu dogajanju. Ta koncept klasičnega programa je temeljil na izhodišču, da je uradni program manjšine z vsemi standardnimi funkcijami in da ima v Italiji redne poslušalce, ki vztrajajo pri svojih priljubljenih oddajah kljub izredno pestri konkurenci ranih radijskih postaj in njihovi vedno večji agresivnosti.

Program v slovenščini pa se je na novih frekvencah in novih oddajnikih kljub svoji tradiciji in stabilni publiki pojavil kot nov program. Postavil si je zelo odprto in fleksibilno shemo tipa drugega programa, ki se je razlikovala tako od ljubljanskih kot tudi tržaških programov. Tudi njegova hrbtenica so bile redne dnevnoinformativne oddaje, vendar ob pravilu, da mora vsaka pomembna novica takoj v živo v program. Njegov koncept vodenega kontaktnega programa in oddaj v živo je sprožal pri tehniki in drugih skupnih uredništvih vrsto problemov, zato so počasi izoblikovali in ločevali skupine, ki so delale za posamezen program.

Po ločitvi programov je program v slovenščini prešel v pravi razcvet. Za cilj si je zastavil tudi večjo prisotnost v nacionalnih programih, ki jih je prenašal na svojem valu. Pred tem smo iz Kopra v Ljubljano pošiljali predvsem glasbene posnetke plošč iz tujine, od novinarskih prispevkov pa le okrog dvajset tekstualnih novičk mesečno, odslej pa smo začeli ponujati zvočna poročila, posnetke in tudi oglašanja v živo. Po zelo odmevnem enkrat tedenskem oglašanju v Val 202, smo enkrat tedensko prevzeli tudi nočni program in pripravljali posamezne redne tedenske glasbene oddaje, kot sta Vročih sto kilovatov in Made in Italy.

Konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let se je na pobudo kopskega uredništva programa v slovenščini začelo razvijati obsežno programsko sodelovanje z Radiom Maribor, iz katerega se je razvila oddaja Sotočje, ki je povezala zamejske Slovence v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Spodbudili smo tudi sodelovanje z Radiom Trst, ki je bilo pred tem omejeno le na izmenjavo posnetkov revije Primorska poje. Pokojni ravnatelj Filibert Benedetič je z veseljem sprejel sodelovanje v skupnih projektih Naš športnik, Radijsko martinovanje in v seriji kvizov o Primožu Trubarju.

Slovenski program Radia Koper je bil v sedemdesetih in osemdesetih letih nosilec novosti in razvoja kljub svoji časovni utesnenosti na zgodnje jutranje in popoldanske ure. Poleti 1974 smo poskusno vpeljali vodeni

nedeljski program, vodene dnevnik in neposredna oglašanja s terena, celo z vrha Kanina in iz globin Postojnske jame. Leta 1978 smo vpeljali neposredne telefonske kontaktne oddaje, pripravljali izredno odmevne mladinske oddaje, javne radijske oddaje, koncerte in kvize, v katerih so sodelovale vse srednje šole z obeh strani meje. Leta 1985 smo uvedli prve oddaje o računalništvu in po radijskem signalu celo oddajali računalniške programe.

Sredi osemdesetih let, prav v času največje programske ofenzivnosti Radia Koper, se je slišnost ponovno izredno poslabšala, v Italiji so se namreč po liberalizaciji njihove zakonodaje o elektronskih medijih kot gobe po dežju pojavile številne komercialne in lokalne radijske postaje, ki so oddajale mimo vseh mednarodnih dogovorov. Tako rekoč čez noč se je na frekvencah Radia Koper - Capodistria pojavilo več kot 30 komercialnih postaj. Frekvence so postavljali kar na črno in to najraje blizu druge priljubljene postaje, saj so jih tako novi poslušalci prej našli. Ta sprostitvev je na oni strani prinesla tudi prvo slovensko zasebno postajo Radio Opčine. Ta je na našo pobudo tudi prenašal našo osrednjo dnevnoinformativno oddajo Primorski dnevnik, kar je dodatno prispevalo k naši slišnosti v zamejstvu.

Program v italijanščini je na novo konkurencu v etru odgovoril s prilagojenim programom na 300- kilovatnem srednjevalovnem oddajniku, na katerem je lahko oddajal tudi reklame, ki jih italijanska zakonodaja ni dopuščala, kot npr. za cigarete. UKW oddajniki, ki so bili postavljeni na italijanskem ozemlju, so morali te prepovedi spoštovati, 300-kilovatni oddajnik pa je seval z jugoslovanskega ozemlja in program, ki ga je oddajal, je moral biti v skladu samo z našo zakonodajo.

Slovenski program koprskega radia se je, kljub časovni omejitvi in vedno slabši slišnosti zaradi vedno večje zasičenosti etra, uveljavil s sodobnim kontaktnim vodenim programom, hitro in objektivno informacijo ter izredno navezanostjo na svoj prostor in svojega poslušalca. Najbolj izrazit podatek o uspešnosti tega lokalnega programa, kot so ga imenovali v Ljubljani, je bila cena oglasov v našem jutranjem programu, ki je bila ob prehodu v devetdeseta leta kar 20 odstotkov višja kot na Valu 202. Izredna odmevnost kontaktno zasnovanega programa se je kazala tudi v enkratnem »vojnem« sporedu 26. junija 1991, že dan pred vsemi ostalimi v Sloveniji. To poslušanost je uspel zadržati do odhoda zadnjega vojaka JA iz koprskega pristanišča in še naprej, kar smo zelo dobro izkoristili ob podaljšanju programa.

Osamosvojitvev

Radio Koper je do osamosvojitve Slovenije ali točneje do razpada Jugoslavije in spremembe političnega sistema v Sloveniji pripravljala program za poslušalce na dveh straneh meje, ki je ločevala dva popolnoma različna politična in gospodarska sistema, ki sta se med seboj merila in spopadala v sistemu hladne vojne. Spomnimo se zastraženih mej in mejnih prehodov, pa tudi italijanskega in Natovega obrambnega paravojaškega Gladia. Trst je bil ves čas hladne vojne ena izmed najpomembnejših nevrtažnih točk in središč raznih obveščevalnih služb. Vse, kar je delovalo v tem prostoru na obeh straneh meje, je bilo vključeno v hladno vojno. Ta hladna vojna pa se je s padcem berlinskega zidu in razpadom Jugoslavije vsaj za nekatere še nadaljevala. Dokazov za to je veliko, tako so na primer leta 1995 v Benečiji razkopavali po cerkvi v Matajurju, kjer je župnik Paskval Gujon maševal v slovenščini, češ da iščejo skrito orožje. Nenazadnje tudi italijanski praznik fojb in eksodusa sodi v to utrjevanje meje pred barbari, kot nas je imenoval njihov predsednik države. Zagotovo bo še dolgo časa brez odgovora zgodovinsko vprašanje, kakšno vlogo so igrali glavni akterji hladne vojne tudi v krvavih vojnah ob razpadu Jugoslavije. Znano je da so se »veliki trije« na Jalti dogovorili tudi o delitvi Evrope po vojni. Črta razrez je potekala čez Bosno, vendar je Tito uspel meč, ki naj bi to razsekal, odbiti na Trst, a očitno samo za pol stoletja.

Domače prebivalstvo od Pulja pa do Matajurja, ki so ga nacionalizmi in meje razdelile v različne publike, je imelo iste zgodovinske korenine, ki so rasle iz skupnega, dolga obdobja enotnega gospodarskega, političnega in kulturnega prostora. Nove razmere pa so prinašale tudi drugačne načine življenja, obnašanja in celo komuniciranja. Za nekdanji Radio Koper - Capodistria ni bilo dovolj, da oddaja dvojezični program, ampak da pripravlja tak program, ki ga bodo te razmeram prilagajajoče se publike tudi razumele. Novih izrazov iz politične terminologije jugoslovanskega samoupravnega socializma ni bilo mogoče enostavno prevesti v italijanščino, ampak je bilo treba skovati novo ime, besedo ali frazo, ki jo je lahko pravilno razumel poslušalec v Sloveniji, Hrvaški in Italiji. Tudi življenje v Italiji je prinašalo nove izraze in vsebine, ki jih pri nas nismo takoj razumeli, kot npr. »zgodovinski kompromis«. V program se torej ni vnašalo samo novo terminologijo socialističnega sistema, ampak tudi kapitalističnega in večstrankarskega parlamentarizma. Radio Koper tako ni poročal samo o »partijskih kongresih«, ampak tudi o večstrankarskem sistemu v Italiji, strankarskih volitvah, prilagajal je program verskim in drugim praznikom ter raznim dogodkom. Pri tem se je vedno držal pravila nevmešavanja v notranje zadeve Italije, posebej pred in ob volitvah, razen v primeru obrambe interesov Jugoslavije in manjšin, ko je odgovoril s komentarji. Oba programa, tako

italijanski kot tudi slovenski, sta imela in še vedno imata vsak svojo publiko v Italiji in tudi na Hrvaškem.

Poslušalcem v Italiji se ni prilagajal samo program v italijanščini ampak tudi v slovenščini. Spomnim se, kako osuplo so me pogledali nekateri visoki šefi v Ljubljani, ko sem jim v začetku osemdesetih letih v pogovoru povedal, da bomo v našem programu za božič predvajali oddajo o božičnih običajih in praznični intervju z nekim duhovnikom iz Benečije.

Radio Koper ni samo »izvažal« naš vpliv na drugo stran meje, ampak tudi »uvažal« – deloval je kot medijska prostocarinska cona ali celo pospeševalec medsebojnega sodelovanja in zблиževanja. Ne glede na vse poizkuse kontrole, je ustvaril v etru, nad tisto zastraženo mejo, ogromno luknjo svobodnega pretoka idej ali točneje skupnega kulturnega prostora. To nekaterim, z ideologijami in nacionalizmom obremenjenim, ni bilo všeč. Teh pa je bilo veliko na obeh straneh, najbrž na italijanski ali točneje zahodni še več. Tudi jugoslovanske varnostno-obveščevalne službe so se poskušale vplesti v naše programe.

Kljub različnim vplivom in seveda razlikam v funkcijah in publikah sta programa delovala zelo usklajeno, pomembne razlike v uredniški politiki so se najprej začele kazati v modernizaciji programa in nato pri procesu osamosvajanja Slovenije. Ta je za nekoč enotno italijansko skupnost v Jugoslaviji prinašala novo mejo in jo razdelila na dva dela. V Sloveniji je ostal neprimerno manjši del manjšine ali manjšina nekoč enotne manjšine. Tudi na Radiu Koper je namreč večina zaposlenih izhajala iz hrvaškega dela. Ta manjšina je kljub republiškim administrativnim mejam živela enotno življenje, svoje inštitucije je imela razsejane po vsem prostoru in vsaka je, ne glede ali je bila na Reki, v Pulju ali v Kopru, opravljala svoje poslanstvo za ves manjšinski prostor. Številni mladi manjšinci so se tako selili iz enega konca na drugi in doma puščali svoja sorodstva in stare prijatelje. Ljudje, ki so komaj preboleli staro razmejitev, so že dobili novo.

Slovenski program, ki je vseskozi prinašal ideje demokratizacije, od neposrednega kontaktnega programa pa do pogostih intervjujev z duhovniki z one strani, ki so še vedno bili v vlogi »Čedermaca«, je zaradi svojega narodno-obrambnega naboja v programu pokazal več korajže in naklonjenosti osamosvojitvi, kot se je to čutilo v osrednjih nacionalnih programih v Ljubljani. Tako smo na primer imeli več pogovorov s protagonisti osamosvajanja in najbolj kritične komentarje na račun starih doktrin in Miloševićeve politike. To so dokazovali tudi neposredni prenosi dogajanja na Roški cesti. Ker tega dogajanja RTV Ljubljana ni prenašala in jih zaradi njihove uredniške politike nismo mogli prositi za tehnične usluge, smo se

mimo glavnih urednikov Ljubljani dogovorili za prenos oglašanj Radia Študent. Že pred osamosvojitvijo smo namreč s spremembo statuta v Kopru izgubili funkcijo glavnega urednika, ki je bila prej združena z direktorskim mestom in je bila prenesena na skupnega direktorja radijskih programov v Ljubljani. Smo pa v Kopru še obdržali mesto direktorja in odgovornih urednikov obeh programov, tako da je naš direktor bil tudi odgovorni urednik programa v italijanščini, odgovorni urednik programa v slovenščini pa je ostal vodstveno odgovoren direktorju v Kopru, programsko pa direktorju v Ljubljani. Ta »oddaljenost« in večje pristojnosti odgovornih urednikov so nam tudi omogočale večjo korajžo v programu.

V pripravah na osamosvojitvev smo pripravili posebno serijo oddaj, se pa je ta želja odražala v vsem programu, ne samo v teh oddajah. Vsaj za slovenski program, ki sem ga takrat vodil, lahko rečem, da je šlo že za pravo agitacijo. Je pa pri tem treba povedati, da smo pri osamosvajanju in referendumu govorili ljudem, da gre za osamosvojitve Slovenije, ne pa tudi za spremembo političnega in gospodarskega sistema. Tega se takrat ni poudarjalo. So pa nekateri predstavniki desnice od vsega začetka zelo jasno govorili, da je treba porušiti vse, kar spominja na prejšnji sistem, celo o lustraciji se je govorilo. Poleg njih so se v prvih vrstah našli tudi nekateri nekdanji zagovorniki diktature proletariata in demokratičnega centralizma. V času študentske rokerske revolucije smo imeli Kameleone, sedaj pa kameleone.

Slovenska vojna ali točneje agresija na Slovenijo je Primorsko preplavila dan prej kot ostalo Slovenijo, general Čad je pohitel, »da zavaruje zahodno mejo« dan pred drugimi. Kot edini z Radia Koper sem bil 25. 6. 1991 zvečer povabljen na poseben pogovor v takrat še na pol zapuščene prostore Pretorske palače in seznanjen z nekaterim najaktualnejšim dogajanjem ter nekimi predvidenimi dogodki. Naslednje jutro sem o predvidenih dogodkih obvestil direktorja in poslal dve novinarki s tehnikom in enega novinarja na različne kraje ob meji, kjer naj bi zamenjali še preostale table, dve novinarki pa v Ljubljano. Ker takrat ni bilo take mobilne telefonije kot danes, sem se z novinarji na terenu lahko pogovarjal le preko studijske tehnike. Ti so mi poročali o premikih in celo namerjenih ceveh. O prvih konfliktih na meji smo se tako oglašali že dopoldne ob rednem vključevanju v Val 202. Iz uredništva v Ljubljani sem takoj dobil pričakovane odmeve, v katerih so mi omenjali celo disciplinsko komisijo, čeprav sem jih pred tem že opozoril, za kaj gre.

Po prvih preverjenih informacijah o premiku tankov proti meji in barikadah sem poklical v Ljubljano direktorja in glavnega urednika radijskih programov, a ga nisem dobil, nato sem klical na ministrstvo za informiranje,

da povprašam, ali je to že čas, da spremenimo našo programsko shemo in vpeljemo naš program po posebni shemi, ki smo jo načrtovali za primer vojaškega konflikta. To pa pomeni, da odpadejo vse redne oddaje in da program sproti v živo prilagajamo dogajanju. Ker ministra nisem mogel dobiti, mi je njegov pomočnik dejal, naj ukrepam po lastni presoji. Direktor našega radia, ki je bil tudi odgovorni urednik italijanskega programa, se je odločil, da bo njihov program potekal še naprej po nespremenjeni shemi, saj bi lahko v Italiji sprožil pri tamkajšnjih poslušalcih pravi preplah.

Ob vse pogostejših informacijah naših novinarjev in poslušalcev s terena, nato pa še od milice oz. Uprave za notranje zadeve v Kopru in Novi Gorici, sem se v soglasju z nekaterimi novinarkami in novinarji, ki so še ostali v uredništvu, odločil, da v programu v slovenščini ob 13.00, ko zaključimo s prenosom program a Vala 202, začnemo z našo posebno programsko shemo. Oddaja je stekla v živo, vanjo so se oglašali novinarji in novinarke neposredno s terena, vključevali smo tudi klice poslušalcev. Program je vodila Ida Kogej, osebno pa sem vse pomembnejše informacije preverjal pri pristojnih pri milici ali UNZ, na občinskih upravah in pri teritorialcih. Ljubljana je naše informacije, ki smo jih poslali že za Dogodke in odmeve ob 15.30, objavila šele v Večernem radijskem dnevniku ob 19.00, tako da so Dogodki in odmevi izpadli v našem programu kot dnevnik iz nekega drugega planeta.

V naslednjih dneh smo naš program prav tako sproti vodili v živo. Prve dni smo zaradi dogajanja tudi skrajšali prenose programskih pasov ljubljanskih nacionalnih programov, prenašali pa smo jih po lastni presoji in sprotne dogovarjanju za vse novinarske konference v Ljubljani in vsa pomembna poročila. Vsa poročanja naših novinarjev in vse prenose novinarskih konferenc, ki smo jih objavljali v našem programu, smo posebej snemali na rezervne trakove in jih posredovali programu v italijanščini in nekaterim dopisnikov drugih medijskih hiš iz Hrvaške in Italije, ki so se oglašali pri nas. Dvema hrvaškima novinarjema smo uredili delovni prostor v našem uredništvu. Na našem dvorišču je »kampirala« tudi neka srbska novinarska ekipa, ki pa ji zaradi sumljivega obnašanja nisem dovolil, da pride v stavbo. Ves radio, tudi receptorji, so se namreč tiste dni za vse odločitve obračali predvsem name. Za posredovanje naših informacij drugim novinarjem smo v uredništvu organizirali posebno dopisništvo.

Ves radio je, razen nekaterih izjem, pri katerih se je čutil strah ali pa še kaj drugega, deloval tako srčno kot še nikoli, delovno, požrtvovalno, tovariško, enotno. Na rednih delovnih sestankih uredništva ob 8.30 in usklajevalnih kolegijih obeh programov ob 9.30, ki sem jih vodil, smo se o vsem zelo hitro dogovorili, vsi so bili pripravljene delati tudi to, za kar niso

bili plačani in s čimer se prej niso ukvarjali ali celo strinjali. Vsak dan smo imeli tudi popoldanske zelo hitre delovne sestanke, saj je bilo treba program spoti prilagajati, velik del časa pa sem zaradi stika z novinarji na terenu in poslušalci preživel kar v režiji studia, iz katerega je tekel naš program.

Med programom smo prejeli tudi številne podporne klice naših zamejskih rojakov iz Italije in njihove spontane izjave. Ta vojaška agresija je namreč prepričala tudi tiste največje skeptike, ki so gojili stoletno prepričanje, da lahko italijanske apetite po našem ozemlju ustavi samo neka močna združena južnoslovanska vojska. Žal pa se je takrat iz nekih skrajnih desničarskih krogov v Italiji že slišalo, da je sedaj priložnost, da izgubljeno dobijo nazaj. Ljudje, ki so šli v Italijo preveriti, ali so opazni premiki njihovih ali celo Natovih enot, so sporočili, da ni posebnih vidnih sprememb, razen tistih na meji. Te na meji pa so bile samo pozitivne.

Italijanska skupnost je gledala na slovensko osamosvajanje zelo razdvojeno, po eni strani je bila to obramba pred srbsko hegemonijo in izstop iz vedno bolj nevarne države, po drugi strani pa bojazen pred novo mejo in razdelitev enotne manjšine na dve državi. Prav prve dni vojne je bilo objavljeno odprto pismo Predsedstva Obalne samoupravne skupnosti pripadnikov italijanske narodnosti vodstvu Slovenije, s katerim so ga pri vzpostavljanju nove meje s Hrvaško opozarjali na zahtevo po ohranitvi enotne manjšine. V njem so zapisali, da: »Italijanska narodnostna skupnost, ki živi v Republiki Sloveniji, izraža svojo zaskrbljenost in poudarja svoj trden namen, da zaščiti enotnost italijanske manjšine; če bo potrebno tudi s pozivi mednarodnim organizacijam, pristojnim za zaščito pravic manjšin.« To stališče je bilo sicer sprejeto že nekaj dni pred začetkom vojne.

Program v italijanščini je po začetku agresije deloval ob nespremenjeni shemi, s podaljšanimi dnevnoinformativnimi in drugimi aktualnimi oddajami, v katerih so z novicami, poročili, prevedenimi posnetki, intervjuji, reportažami in komentarji začeli opravljati izredno pomembno obveščanje širše mednarodne javnosti, saj so njihovi oddajniki nosili veliko dlje kot pa slovenski. Tretji dan vojne pa so začeli tudi v tem programu neposredno prenašati novinarske konference iz Ljubljane s simultanim prevajanjem.

Danes se pri spominjanju ali proučevanju dogajanja na Primorskem v času slovenske vojne marsikdo sklicuje na knjigo *Dan prej*, ki je brez dvoma zelo pomemben dokument časa in tudi pravega vrednotenja naših dogodkov. Žal pa so v zvezi z Radiom Koper, kot sem že zapisal, omenjeni samo manj pomembni fragmenti, katerih cilj je bil, vsaj tako se mi kot takratnemu odgovornemu uredniku dozdeva, »ovekovečiti« ljudi, ki so po vojni prišli v novo vodstvo, a med njo niso igrali nobene pomembne ali odločilne vloge. Če

pa velja koga omeniti prav po imenu in priimku, potem je treba, poleg že omenjenih, omeniti vsaj tiste reporterje, ki so že »dan prej« stali pred puškami, med temi so bili Vojko Krpan, Mirjam Muženič in Tomo Šajn, čeprav so tisti, ki so bili v ozadju, opravljali prav tako ali pa še bolj pomembno vlogo. K tem sodi Franko Hmeljak, ki je samoiniciativno poskrbel za prve stike z drugimi novinarskimi hišami. Prav tako je bil zelo pomemben ves studio Nova Gorica, ki je kljub svoji oddaljenosti od centrov, na prav tako občutljivi meji, samostojno deloval kot prava informativna trdnjava. Tudi ali pa posebej ob tej priložnosti so pravilno potrdili svojo pomembno vlogo. Pomagali so nam tudi zunanji sodelavci, kot so npr. Brane Fatur, ki je s postojnskega poročal kot profesionalni novinar, Branko Vrabec pa je prav takrat prerasel iz bralca v novinarja – terenskega poročevalca. Bili so tudi taki, ki niso mogli premagati strahu in so mislili predvsem nase, teh pa ne bi omenjal.

Ob koncu vojne, prav ob pogovorih na Brionih, sem ukazal, da arhivirajo vse posnetke programa, ki so se za izmenjavo nabirali v diskoteki. To sem običajno podpisal enkrat mesečno. V fonoteki so mi odgovorili, da jih je že vzel v presnemavanje nekdo iz vodstva tehnike. Bili so pa še nedotaknjeni vsi trakovi s posnetki dnevnih programov obeh naših programov in še prvega in tretjega programa Radia Slovenija, ki smo jih morali hraniti dva meseca za vsak slučaj, če bi prišlo do pritožb. Ta zapis dnevnih programov so snemali na posebnih štirikanalnih magnetofonih, ki so jih nekoč rabili za prisluškovanja. Tehnik mi jih ni hotel izročiti, češ da so trakovi samo v strogi pristojnosti šefa tehnične službe. Pol ure po posredovanju dopisa tehnični službi o takojšnjem arhiviranju trakov sem šel preverit, ali so še na kupu v razdelilnici ali že v arhivu, a jih ni bilo več ne na enem ne na drugem mestu, izginili so neznanu kam. Tudi po pogovoru s šefom tehnike in direktorjem nisem dobil zadovoljivega odgovora. Čeprav so ti posnetki zgodovinskega pomena, ne samo za Radio Koper, in sem to zgodbo povedal tudi nekaterim drugim pomembnim šefom, jih ta zgodba ni posebej zanimala. Nekaj mesecev kasneje sta izginila tudi oba magnetofona, novi odgovorni urednik pa je moral kupiti nov snemalnik programa. Dve leti kasneje, po imenovanju novega direktorja in drugega odgovornega urednika, ko sem se z novega delovnega prostora na hodniku začasno preselil v prostore dokumentacije, se je ob obnovi stavbe izgubila tudi dokumentacija iz moje nekdanje uredniške sobe. Kljub temu, da so mi nekateri celo trdili, da so jo odnesli v dokumentacijo, je tam nisem nikoli videl in tudi ne našel. Pri pisanju poročilu o delu radia med vojno, ki je bilo osnova za medalje, pa nisem sodeloval, saj ga je direktor hotel napisati sam s pomočjo neke novinarke.

S 1. marcem leta 1992 smo Slovenski program Radia Koper - Capodistria končno razširili v celodnevni program in tako uresničili dolgoletno željo, da je

postal enakopraven ostalim radijskim programom s celovito programsko shemo. Slovenski program si je za to razširitev prizadeval vse od ločitve programov leta 1979, vendar so temu nasprotovali tako v Ljubljani kot v Kopru. Ljubljana se je vedno bala avtonomije Kopa in tudi Maribora. V konkretnem primeru podaljšanja pa so se ustrašili večje konkurence Valu 202. V Kopru so nekateri iz programa v italijanščini dvignili preplah, da bo s podaljšanjem slovenskega program prišlo do prerazporeditve denarja, čeprav je bilo v projektu zelo jasno preračunano in zagotovljeno, da do tega ne bo prišlo. Slišati ga je bilo do Ljubljane in Rima. Proti je bilo tudi vodstvo tehnike koprskega radia, češ da bo to povzročilo nevzdržne stroške. Vse pa smo zelo lahko brez kakršnega koli prerazporejanja stroškov in podražitev programa izpeljali v slabem letu po osamosvojitvi Slovenije. Pravilnost odločitve se je kmalu pokazala tudi v prihodkih od oglaševanja, saj so ti krepko presegli prihodke programa italijanščini, nato pa tudi sosednje televizije. Slovenski program je kmalu postal komercialno najuspešnejši program koprskega regionalnega centra.

Dopoldanski vodeni blok podaljšanege programa, s katerim smo nadomestili prenose Vala 202, smo poimenovali **Modri val Radia Koper**. S tem je slovenski program hotel premostiti dileme za promocijo preveč opisnega naslavljanja koprskih programov: Radio Koper - Capodistria, program v slovenščini, program v italijanščini. Ime Modri val se je zelo hitro prijelo, posebej na Goriškem, kjer se je do Kopa in tudi Trsta vedno čutilo nek lokalni antagonizem. Modrina ni odsevala samo barve morja, ampak tudi Soče. Ob razširitvi programa razmere še niso bile zrele, da bi se skupno dvojezično ime delilo na Radio Koper in Radio Capodistria.

V teh letih največjega razvoja koprskega radia, ko je bila izpeljana ločitev programa, zgrajen Studio Nova Gorica, dosežena najvišja stopnja poslušnosti in podaljšan slovenski program v celodnevni, smo Radio Koper vodili Miro Kocjan, Milan Vergan, Manlio Vidovich in Miloš Ivančič (avtor tega teksta), v času osamosvajanja pa Manlio Vidovich in Miloš Ivančič.

Premiki

Velike politične spremembe v svetu, ki jih v novinarstvu združujemo s pojmom *rušenje berlinskega zidu*, niso prinesle samo združitve Nemčije, ampak tudi ločitev ali osamosvojitve številnih narodov in oblikovanja novih držav, med temi tudi Slovenije, parlamentarno demokracijo in še marsikaj, kar sodi v napredek družbenega razvoja. A ne samo to, to je bil tudi čas rušenja vsega, kar je bilo povezanega s prejšnjim sistemom, razvrednotenje moralnih

vrednot in vseh idealov narodnoosvobodilnega boja, prevrednotenje ali celo povečevanje kolaboracionizma, diskriminacijo vseh, ki so bili povezani s prejšnjim sistemom, in povečevanje vsega, kar so nam vsiljevali tujci. Že pred razpadom prejšnje države se je jasno čutilo, da nekaterim ne gre samo za demokracijo in samostojno Slovenijo, ampak tudi ali predvsem za plen. Tajkunstvo, kraja in rušenje se niso začeli z afero Čista lopata, pri nas, pa tudi v Mariboru, se je vse začelo že veliko prej. Spomnimo se le nekdanjega velikega Tomosa, Mehanotehnike, Iplasa, Tama in še bi lahko naštevali, celo Tržaško kreditno banko lahko pripišemo na ta seznam. Kot da so bile te firme tisti naš berlinski zid, ki ga je bilo treba porušiti.

Pokradlo ali zrušilo se je skoraj vse, na kar smo bili nekoč ponosni, da smo naredili. Tam pa, kjer se krasti ni dalo, so si vse zasluge za razvoj prilastili drugi, tudi taki, ki so pri tem metali polena pod noge. Prav slednji so po principih negativne kadrovske selekcije postali najbolj perspektivni. Ob vsem tem se je začela razraščati korupcija, pa ne samo tista za denar, ampak tudi »ti meni, jaz tebi, ti zame, jaz zate«. Na tej osnovi so se začele oblikovati interesne skupine, skrite mreže in skupine pritiska, v katerih so se zaradi lastnih interesov povezovali celo novi »borci za demokracijo« in nekdanji »sodelavci« varnostnih služb. Te razmere so se seveda hudo odražale tudi v medijih in novinarstvu, tako v lastninjenju kot tudi pritiskih za kontrolo nad poročanjem, saj je kontrola medijev velika skušnjava za vsako oblast. Dolgoletna prizadevanja za nove odnose v družbi, za večjo svobodo in demokracijo so se znašla pred novimi zidovi, sanje o lepi in bogati samostojni Sloveniji, ki naj bi postala nova Švica, so se ob vsem tem, še bolj pa ob osebnih izkušnjah in lastnih spoznanjih, začele razblinjati.

V začetku devetdesetih let so za Radio Koper – Capodistria in tudi za koprsko televizijo nastopila nova krizna leta. Vse bolj jasno nam je bilo, da se nas novo slovensko politično vodstvo želi znebiti in tudi da nova država ne ve, čemu služi ta medijska postojanka v Kopru. To je bil tudi čas rušenja slovenskega gospodarstva v Italiji, pri čemer so sodelovali tudi nekateri slovenski »raziskovalni« novinarji. Čeprav je slovenskemu programu pred menjavo starega vodstva še uspelo podaljšati slovenski program v celodnevni, se je z novim vodstvom, za novo marmornato fasado, začelo rušenje in sesuvanje. UKV oddajniško mrežo so začeli razprodajati, celo najpomembnejšo postojanko na Konkanelu, preko katere je prejemale radijski in televizijski signal tudi Beneška Slovenija in preko katere so med slovensko vojno celo potekale zveze med Ljubljano in Koprrom. V Ljubljani so ob sodelovanju nekaterih iz Kopra postavili za direktorja Radia Koper - Capodistria najmlajšega novinarja – zadnjega, ki smo ga zaposlili v slovenskem programu.

Novo vodstvo Radia Koper je široko zasnovani slovenski program preusmerilo z obmejne in čezmejne na lokalno in dopisniško funkcijo, italijanski program pa se je zaradi razprodaje oddajnikov zapiral v manjšinsko problematiko, ki so jo sprožile nove razmere in prepолоvila nova meja v Istri. Ta razmejitev in na novo porajajoči se nacionalizmi, so delili ljudi ob meji. Del zaposlenih na koprskem radiu je po rodu izhajal s hrvaške strani, številni so tudi živeli tam in se vozili na delo v Koper, enako kot tisti iz Kamnika v Ljubljano. Marsikdo se je čutil nezaželen.

Veliko se je govorilo o privatizaciji tega radia, ki so jo poizkušali izpeljati nekateri ljudje iz Kopra, ob pomoči nekaterih iz Ljubljane, seveda. Slišati je bilo tudi ideje, da bi iz koprskega radia izločili ali ohranili samo manjšinski italijanski program, ostalo pa prodali. Najbolj zanimivo pa je bilo ustanavljanje vzporednega podjetja Itala d. o. o. Itala se je imenoval znameniti parnik, ki je v času fašistične Italije povezoval istrska mesta s Trstom in je bil simbol iredentizma. V predlog ustanovne listine, v kateri je bila za direktorja zahtevana samo osnovna šolska izobrazba, so kar napisali tudi ime in priimek. To je v kolektivu sprožilo burno reakcijo. Pri naslednjem poizkusu so to ime prekrili, ostalo pa je določilo, da je za direktorja dovolj osnovnošolska izobrazba. Iz dobro obveščenih krogov je prišla informacija, da je italijanska diplomacija spraševala naše ministrstvo za informiranje, koliko denarja hočejo za koprski radio, iz vodstva slovenske desnice pa, da ga je treba sesuti. Te novice niso prihajale samo iz Ljubljane, ampak celo iz hrvaških letovišč, kamor so bili nekateri iz Kopra vabljeni na tajne pogovore.

Staro uveljavljeno ime ali blagovno znamko **Radio Koper - Capodistria** so skrajšali v **Radio**, stari znak RKC je zamenjala velika črka O v grafični podobi prekucnega morskega vala, program v slovenščini so preimenovali v **Modri val**, program v italijanščini pa v **Onda blu**, kar je prevod tega slovenskega imena. Ime Radio Koper - Capodistria je izginilo, ostal je samo Radio, teh pa je bilo takrat v Sloveniji in onstran meje »kot listja in trave«. Pri slovenskemu programu ali Modremu valu je novo vodstvo začelo še bolj poudariti lokalno in dopisniško vlogo, o manjšinski, zamejski ali obmejni vlogi povezovalca tega jugozahodnega slovenskega prostora pa se je vedno manj govorilo. Celo uredniki Modrega vala so svoj program opredeljevali kot lokalni radio primorskih občin, seveda samo teh v Sloveniji. V ta kontekst je najbrž sodila tudi odločitev novega vodstva, da podaljšanje lastnega programa razširi tudi na večerne ure čez 19.30, ki si ga je na več skupnih UKW oddajnikih delil s tretjim programom Radia Slovenija. Te oddajnike smo namreč po ločitvi programa kupili skupaj s takratnim Radiom Slovenija in so po dogovoru oddajali posebno kombinacijo programa: od jutra do večera koprski slovenski program, zvečer pa tretji nacionalni. S tem so res razširili

svoj programski prostor, vendar so izgubili najpomembnejše oddajnike in predvsem spremenili vsebinsko usmeritev svojega programa, saj je bila ta kombinacija s tretjim programom namenjena zahtevnejšim poslušalcem v Trstu in Gorici. Zaradi izgube teh skupnih oddajnikov se je slišnost slovenskega programa Radia Koper zmanjšala, zlasti onstran meje in na severu Primorske. Vse to pa se je po mojemu poznavanju zgodilo predvsem, ker je novi direktor oboževal košarko in so lahko večernem času uvedli prenose tekem primorskih klubov, seveda samo s te strani Primorske.

Novo vodstvo koprskega radia je ukinilo skupne redne dnevne koordinacijske sestanke urednikov obeh programov, na katerih so uredniki drug drugega informirali o najpomembnejših dogodkih in se dogovorili za izmenjavo prispevkov ter oddaj. Vedno manj je bilo skupnih projektov in enotnih nastopov, vsak program je šel vedno bolj svojo pot. Počasi je prišlo tudi do popolne ločitve nekdanjih skupnih uredništev. S tem se je prekinila neka komunikacijska vez med večinskim in manjšinskim narodom, možnost medsebojne izmenjave mnenj in vplivov, kar zagotovo ni prispevalo k sožitju tukajšnjih večine in manjšine. To pa ni bil nikoli cilj projektov ločitve programov in podaljšanja programa v slovenščini, ampak le tistih, ki so v sebi skrivali drugačne interese.

Program v italijanščini ali na Ondi blu so iz nekdanjega svetovljanskega in nadnacionalnega medija omejili v lokalni program manjšine za manjšino. Oddajniške in antenske mreže v Italiji ni bilo več, tudi ne pritoka denarja od oglaševanja in posledično je razpadla izredno kvalitetna mreža dopisnikov in sodelavcev iz Italije. Program je še vztrajal na velikih in mednarodno pomembnih temah, vendar razmere so ga vse bolj omejevale na lokalni prostor. K temu ga je silila tudi nova meja, ki je razdvojila nekoč enotno italijansko nacionalno manjšino na dve državi in sprožala popolnoma nove vsebinske teme. Čeprav so se dogajali zgodovinski premiki, ki so zelo zanimali širok krog poslušalcev, je bilo tudi vedno več takih tem, ki so bile zanimive samo za poslušalce na Hrvaškem ali pa v Sloveniji. Življenje je pač steklo po samostojnih tirih. V teh razmerah je ta program začel postavljeni nov most čez novo mejo in zblíževati vedno bolj sprti strani, ki sta rinili v nove spore. To vlogo mostu čez novo mejo s Hrvaško pa je prevzel le program v italijanščini, program v slovenščini je bil namreč preveč zavzet z razmejitvami novih občin in dnevno politiko novih lokalnih ter državnih politikantov, katerih pogled ni segel čez tiste tri zaselke na oni strani Dragonje.

Po osamosvojitvi se je v slovenski politiki zelo okreplil centralizem, tudi pri slovenski nacionalni RTV hiši, ki se je iz RTV Ljubljana preimenovala v Javni zavod RTV Slovenija. To se je še najbolj odražalo v Kopru. Po

razprodaji in sesutju UKV mreže v Italiji so tudi tristokilovatni srednjevalovni oddajnik zamenjali s stokilovatnim, nato pa s še manjšim, slišnost pa se je skrčila na ožje regionalno območje. Večmilijonska radijska publika v Italiji, južnem delu Švice, na Malti in v Dalmaciji se je razblinila. Usahnil je tudi prihodek iz oglaševanja v prostranem in bogatem italijanskem trgu. Radio Koper je imel v tujini, ne samo v Italiji, odprtih kar nekaj računov, od katerih ni imel koristi samo Koper, ampak ves RTV in celo država. Kmalu za tem so se v Ljubljani odločili, da mora zapreti vse žiro račune, ne vem pa, če so vedeli za vse. Nekaj denarja so porabili tudi za obnovo stavbe, ki so jo oblekli v kamen, vendar ta marmor je kmalu postal last Ljubljane, ki je postala je tudi formalni lastnik stavb in zemljišč v Kopru in na Belem Križu nad Piranom. Ljubljana je začela odločati o vsem. To je bil konec razmeroma velike samostojnosti in enakopravnosti Radia Koper - Capodistria v okviru slovenske nacionalne radiotelevizije.

Nekdanje samostojnosti, samoiniciativnosti in seveda tudi denarja, ki je pritekal RTV-ejevsko vrečo, ni bilo več. Vsega je bilo dejansko konec že pred sprejemom novega zakona in statuta. Rušenje moči in samostojnosti Radia Koper - Capodistria je sodilo v čas nerazumljivih dejanj takratne slovenske politike in gospodarstva, ko se je po rušenju nekdanje politike, družbenega gospodarstva in »simbolov uspešnosti« prejšnjega sistema prešlo še na rušenje vseh kontrolnih funkcij države, tudi novinarstva. To je bil eden izmed pogojev, da se je lahko izvedlo eno od največjih »kraj« v zgodovini slovenskega naroda.

Prav v času rušenja nekdanjega radia se je razširila neka parola, da je bil Radio Koper režimski radio, saj naj bi vso oblast imeli komunisti. Le nekaj let pred osamosvojitvijo Slovenije, takrat ko je bilo za nekatere to še pomembno, smo v naši občini imeli na Radiu Koper drugi najvišji odstotek članov ZKS, vendar predvsem po zaslugi naše tehnične službe in še nekaterih drugih oddelkov, bili pa smo kar krepko za UNZ in milico. Da, najvišji odstotek je bil med miličniki, tistimi torej, ki so nato z vso nacionalno zavestjo in brez izjeme zastavili svoja življenja za osamosvojitve Slovenije. Upam si trditi, da smo takrat v pripravah na osamosvojitve in med vojno tudi novinarji, terenski tehniki in nekateri drugi iz naših hiš odigrali popolnoma enakovredno vlogo, kot so jo miličniki in teritorialci.

Politika si vedno lasti medije. Spomnimo se začetka delovanja Radia Capris, katerega so postavili ljudje iz stranke LDS. Ali niso bili vsi zaposleni na tem radiu člani LDS-a ali pa njihovi somišljeniki? Kaj pa Radio Ognjišče, je mogoče na njem zaposlen kakšen javno opredeljen ateist? Sicer pa največ pove resnični dogodek: sredi osemdesetih let sta dva šefa z Radia Koper, eden

iz programa in eden iz tehnike, predlagala na partijskem sestanku, da se nekega tehnika odpusti iz službe, ker hodi k maši, a jima je večina članov preprečila to podlo namero. Prav ta tehnik mi je po osamosvojitvi s solzami v očeh prinesel pokazat vabilo na srečanje krščanskih demokratov, na katerem je bil podpisan prav bivši partijec, ki ga je hotel vreči na cesto, ker je hodil k maši. Mene so začeli napadati prav tisti, ki so mi prej preprečevali uvajanje demokratizacije v program, ki so se pred tem sklicevali na partijo ali celo na JLA. Nekateri »novi borci za demokracijo« so se med slovensko vojno celo skrivali.

Nekdanji direktor nacionalne in koprške televizije Dušan Fortič mi je na vprašanje, zakaj je bilo takrat treba ukiniti in razprodati vso televizijsko in s tem tudi radijsko oddajniško mrežo v Italiji, takole odgovoril:

»Z osamosvojitvijo Slovenije, ko bi bila koprška TV še koristnejša za interese samostojne države kakor tudi za Slovence v Italiji, novi voditelji niso hoteli upoštevati njene vloge tudi v novih razmerah. Kako koristna je bila v tem poslanstvu, se je potrdilo še zlasti v vojni za osamosvojitve, ko so bile na Nanosu z bombardiranjem uničene oddajniške napeljave in prekinjene zveze z zahodnim svetom. Takrat je koprška TV z oddajniško postojanko in napravami omenjene manjšinske družbe Ponteco na Konkonelu nad Trstom v sodelovanju z oddajniškim sistemom koprškega radija na Belem Križu nad Piranom prevzela posredovanje TV informacij o dogajanju v vojni in nadomestila proti zahodu prekinjene zveze. Že pred tem pa so šefi ljubljanske RTV- lahko rečem - zaradi nevoščljivosti, ker drugega ne morem razumeti – odvezli Koprro pravico do evrovijskih prenosov.«

Kdo je izvedel to rezanje koprškega radia in televizije, je znano – tisti, ki so bili takrat na samem vrhu uprave in vodenja slovenske radiotelevizije, vendar kdo jim je to ukazal. Neka oseba, ki je bila takrat blizu vira informacij, mi je povedala zgodbo, a mi je prepovedala, da objavim imena. Zato se vprašajmo drugače, in sicer kdo je kriv, da je v Kopru crknila kokoš, ki je nesla zlata jajca. Poimenskega odgovora tudi za tiste v Kopru sedaj še ni mogoče zapisati, vendar odgovorimo v stilu vprašanja. Glavni krivec je takratni najpomembnejši petelin, ki mu je ta kokoš šla na živce zaradi njene barve in seveda ker je hotel pred drugimi petelini pokazati svojo dominacijo ter se prikupiti ljubljanskim zavidljivim kokošim, rimskim pa katerim drugim. Kriva pa je tudi ta koprška kokoš ali kokoši, ki so takrat samo vdano počepnile, misleč, da bodo od tega petelina lahko kdaj tudi kaj dobile.

Končni udarec sta Radio Koper - Capodistria in TV Koper – Capodistria dobila z novo zakonsko ureditvijo slovenske radiotelevizije leta 1994 in statutom tega Javnega zavoda leta 1995. Takrat sta koprski radio in televizija,

enako kot mariborski, tudi formalno po nazivu postali regionalni uredništvi. V novih opredelitvah ni več govora o nacionalnemu pomenu tukajšnjih programov, nadnacionalnem ali čezmejnem nivoju in milijonskem avditoriju. Funkciji direktorja in glavnega urednika slovenskih programov Radia Koper in TV Koper sta v Ljubljani, v Kopru sta le odgovorna urednika. Programsko avtonomijo sta si začasno obdržala le radijski in televizijski program v italijanščini. Prej ločeni radio in televizija sta prišla pod neko skupno streho tako imenovanega regionalnega RTV centra, kljub temu pa je zaradi navezave slovenskih uredništev neposredno na Ljubljano, italijanskih pa na koprskega urednika ta nova ureditev sprožila še večjo delitev na nacionalni osnovi. Z novim zakonom o radioteleviziji iz leta 2005 in statutom, ki mu je sledil, se je avtonomija dislociranih enot nacionalne RTV hiše še bolj skrčila, generalni direktor je postal tudi glavni urednik vseh programov, dosedanji direktor manjšinskih programov pa njegov pomočnik. Tudi sicer se je za Primorsko začelo novo obdobje centralističnega kapitalizma ali celo neke oblike kolonialističnega odnosa do Primorske.

To se je posebej čutilo v krepitvi tako imenovane dopisniške funkcije slovenskega programa Radia Koper in na pozabljanju vloge manjšin, ne samo italijanske, ampak nasploh. Nekateri uredniki v Ljubljani so začeli pritiskati na krepitev dopisniške funkcije, v tem prostoru so iskali afere in negativne primere, ki naj bi jih izpostavljali. Vedno bolj se je čutilo, da je Ljubljana daleč od naših krajev, rojakov v Italiji in tudi Slovencev onstran hrvaške meje, vedno bolj jih je zanimalo samo morje kot turistični objekt in »incidenti na meji«. Nekateri naši uredniki in novinarji pa so tem željam nasedali in niso znali izluščiti bistvenih problemov tega našega obmejnega, čezmejnega in večnacionalnega prostora ter jih učinkovito posredovati osrednjim programom in odločujočim politikom, tako da bi jih pravilno razumeli. V času že prej omenjenega rušenja, ob novem informacijskem stapedu, so tudi nekateri v Kopru pozabili, da Radio Koper dobiva denar za svojo manjšinsko ali obmejno funkcijo, ne pa za spremljanje igrice ljubljanske dnevne politike, za katerimi se je dogajal največji rop nekdanjega družbenega premoženja. Ne pozabimo na panično poročanje o odnosih s Hrvaško. Nekateri starejši onstran meje so me kot slovenskega novinarja že s strahom spraševali, ali nismo že v predvojnem stanju. Temeljna usmeritev je bila iskanje afer, incidentov. Ko sem na nekem sestanku uredništva opozoril, da ta radio lahko obstane samo zaradi svojih obmejnih funkcij, so se mi nekateri celo smejali.

Vseh teh sprememb in tega časa pa ne vidimo vsi enako in tudi občutili jih nismo enako. Tisti, ki so od novega vodstva dobili dobro plačana mesta ali skrivne anekse, jih zagotovo ne ocenjujejo tako, kot je opisano v tej publikaciji. Res namreč je, da je bila prav v tem času naša radijska stavba v

celoti prenovljena. Dobila je novo nadstropje za vodstvo in dvigalo z razgledom. V uredništvih so porušili stene med malimi sobami in naredili pisarne ali skupinske »deske«. Marsikdo, ki si je prišel ogledat te prostore, je izrazil samo pohvale, če pa je kdo od novinarjev pojarmal, da so mu porušili njegov mirni delovni kotiček, so ga potolažili, da je to pač davek napredka. »Skupni desk smo naredili, kot se to vidi v ameriških filmih,« je rekel neki šef. Ves radio je dobil novo pohištvo in pisalne stroje so začeli zamenjevati računalniki. Kljub temu, da so plače večini začele zelo zaostajati, ne samo v primerjavi z Ljubljano, ampak po podatkih sindikata tudi v primerjavi z Mariborom, so vendarle nekateri napredovali, dobili boljše plače in boljše delovne pogoje. Tudi poslušnost je začela upadati, Radio Koper ni bil več prvi v Kopru, pa vendar je bil marsikateri poslušalec zadovoljen s spremembami v programu. Med temi omenimo vsaj tiste, ki so si želeli več slovenske glasbe, in tiste, ki lahko v kontaktnih oddajah izkoristijo možnost, da po radiu povedo svoje mnenje o vseh temah, ki so bile prej rezervirane samo za novinarje, politike in strokovnjake.

V tem času (po letu 1992) so Radio Koper vodili Iztok Jelačin, ki je postal direktor kot najmlajši novinar, Manlio Vidovich in kot zadnji Livko Vižentin, ki je imel končano le osnovno šolo. Po ukinitvi vedno bolj relativne samostojnosti Radia in TV Koper je bil za vodjo regionalnega centra imenovan Dragomir Mikelić, ki je prišel iz Beograda, Slovenski programa ali Radio Koper pa so vodili Zdenko Ferletič, Leon Horvatič in Maja Kirar, ki pa je prišla iz Maribora. Ves ta čas sta bili med najbolj plačanimi in vplivnimi novinarki Neva Zajc in Devana Jovan, ki po meni dostopnih podatkih, nista na FF končali niti prve stopnje študija.

Po nevihti

S centralizacijo Javnega zavoda RTV Slovenija ni zgubil samo koprski radio, ampak vsi radijski programi v okviru zavoda; ob reorganizaciji in stiskanju pasu pač potegne televizija daljši konec, tako kot lepša hči, ki ji dvorijo vsi politiki, gospodar pa zapravlja za njene obleke. Nekateri zunanji »tvorci« nove programske politike koprskega radia in TV so ob razvoju dogodkov s sosedi in Evropsko unijo kmalu ugotovili, da so s tem rezanjem vloge in slišnosti Koprja naredili napako, zato so jo začeli popravljati s

projektom čezmejne televizije. Pa se je tudi pri tem pokazalo, da vidijo le televizijo, čeprav je bil prav radio tisti, ki je zgradil mostove in je še vedno najbolj pronicljiv medij.

Ob prehodu v novo tisočletje se je Slovenija počasi začela zavedati, da ima manjšine, morje in meje. Koprška škofija je kljub nekim idejam o razkosanju ostala enotna, uresničile so se želje po ustanovitvi univerz v Kopru in Novi Gorici ter profesionalnega gledališča v Kopru, novogoriško pa je dobilo status nacionalnega pomena, gradnja avtoceste proti morju je stekla v pospešenem ritmu in končno se je leta 2004 slovenska celina po skoraj štirih desetletjih gradnje avtoceste vendarle povezala z morjem; še več, tudi drugi železniški tir postaja realnost. Žal se ti novi premiki niso poznali tudi na spremembi odnosa do elektronskih medijev v Kopru, da bi lahko ponovno postavili v pogon nekdanji »Abramov top«. Kakšna škoda je bila narejena, se je pokazalo že čez nekaj let, ko so mediji z italijanske strani, posebej RAI, začeli z načrtnim potvarjanjem zgodovinskih resnic iz časov polpretekle zgodovine, ko na njihove laži o eksodusu in fojbah ali o genocidu, ki naj bi ga »slovanski barbarski narod« izvajal nad miroljubnim in kulturnim italijanskim narodom, ni imel kdo odgovoriti. Občutek dobimo, kot da komu v Sloveniti to zelo gôdi.

Čeprav bi z novo samostojno Slovenijo pričakovali, da bo ta še bolje poskrbela za svoje manjšine, se je prav na primeru Radia Koper oziroma manjšinskega radijskega in televizijskega programa pokazalo, da so bili novi politiki bolj predani poslom kot poslanstvu. Ta prepad v skrbi za manjšine je bil opazno vedno večji.

Radio Koper je imel nekoč svoj programski svet, ki je opravljal vlogo kolektivnega glavnega urednika. V njem sta bila enakopravno zastopani obe manjšini, italijanska pri nas in slovenska v Italiji, predstavnik Kopra pa je bil prav zaradi te manjšinske vloge podpredsednik skupščine RTV Ljubljana. Nova slovenska radiotelevizijska zakonodaja je sicer omogočila italijanski skupnosti, da ima besedo pri upravljanju manjšinskega programa, je pa pri tem izključila zamejske Slovence. Slovenski program je tako ostal neposredno ali posredno pod vplivom politikov, ki so jih očitno zamejski Slovenci, pa tudi Primorska kot obmejna regija, bolj malo zanimali. V medijih so prevladovale velike teme male Slovenije, interesi velikih strank in politikov, katerih stolček v Ljubljani ni odvisen od glasov v Trstu. Tem razmeram se je seveda prilagajala tudi uredniška politika v Kopru.

Navkljub vsem tem razmeram, političnim in organizacijskim spremembam, pa tudi pojavu zasebnih postaj, ko so Radio Koper nekateri politiki in celo časopisi že skoraj odpisali, je še vedno ostal najbolj poslušana

radijska postaja med primorskimi Slovenci tu in onstran meje, najbolj učinkovit slovenski obmejni in čezmejni medij.

Tudi Radio Capodistria je ostal zelo dobro zasidran v svoji manjšinski publiki, pri kateri igra osrednjo informativno, komentatorsko in kulturno vlogo ter poleg ostalega opravlja še zelo pomembno povezovalno vlogo z matico in med obema deloma, ki jih je razdelila nova meja. Kljub združitvi v Evropsko skupnost in premikanju shenghenske meje pa ostaja še veliko različnih meja, mogoče hujših od tiste z zapornicami. Oba program ostajata na skupnem temelju ali izvorni vlogi povezovanja in preseganja meja: političnih, nacionalnih, kulturnih in tistih, ki ostajajo v glavah.

To nevihtno obdobje je Radio Koper preživel, vendar kot drevo z odlomljenim vrhom, le še spodnji del krošnje in posamezne veje pričajo o tem nekdanjem velikanu. Ob vsakih spremembah, finančnih ali vodstvenih težavah slovenske radiotelevizije se stalno pojavljajo ideje o varčevanju na račun programov v Kopru in Mariboru. Temu sledi strah po rezanju, zmanjševanju in ukinjanju. V takih razmerah uredništva ne morejo delovati avtonomno in brez avtonomije uredništev tudi ni avtonomije novinarjev.

Brez sidrišča

Uspeh Radia Koper - Capodistria izhaja prav iz povezovanja vseh njegovih vlog in poslanstev, pa naj je bilo to v enem skupnem trijezičnem ali dvojezičnem programu, kakor tudi kasneje v dveh ločenih programih. Prav s povezovanjem lokalne in manjšinske problematike z nacionalno in mednarodno informacijo je zgradil svojo vlogo mostu in povezovalca. Dokazal je, da je spoštovanje manjšin, boj za njihove pravice, povezanost z matico možno tudi na stičišču treh različnih narodov in kultur. Pomembno je tudi njegovo sporočilo, da je možna obramba ene manjšine ali naroda brez napadanja druge. Radio Koper je bil vseskozi mesto javnega dialoga ljudi ob meji.

Že kot študent novinarstva sem ugotovil, da so na koprskem radiu začeli svojo pot številni znani novinarji in kulturni ustvarjalci, ki so vsaj za krajši čas soustvarjali njegov program, to je bilo za njih le neko prehodno obdobje, do tistega dela ali pogojev, ko so se lahko v večji meri posvetili ustvarjanju in odšli po svoji poti. Prinesli so sicer nekaj svojega ustvarjalnega duha, vendar njihovega je v arhivu malo ali nič. Program, s katerim je Radio Koper uspel in opravil svojo vlogo, so zgradili radijski ljudje, ki so mu posvetili ves ustvarjalni del svojega življenja, ki so ta medij vzljubili in se mu predali. Svojo lojalnost so izražali radiu, programu ali svoji oddaji, ne pa šefu. To so

bili ljudje, ki so bili boljši »obrtniki« svojega poklica, radijski strokovnjaki kot pa kulturni ustvarjalci. Lahko bi rekli, da so izhajali iz vrst poslušalcev in ostali zvesti svojim poslušalcem. Tu je jedro uspeha Radia Koper.

Stara novinarska šola nekdanjega Radia Koper - Capodistria, tistega izpred devetdesetih let, je razvija in temeljila na samostojnosti slehernega novinarja ali drugega ustvarjalca programov. Uredniki so od mladih novinarjev zahtevali samoiniciativnost in odgovornost. Oddaje so potekale v živo, s pripravljenimi teksti ali scenariji, vendar improvizirano, ni bilo gledališkega igranja in tudi ne šolskega branja. Mentor in urednik mladinskih oddaj je bil praviloma najmlajši novinar, ki je bil čim bliže mladim in najmanj obremenjen s starimi izkušnjami. Mladim se je zelo zaupalo. Tako smo mladi študenti, ki smo redno prihajali na prakso, v poletnih mesecih celo sami urejali in pripravljali ves slovenski program. Primer: Leta 1972 me je med poletnimi počitnicami urednik uredništva govornega programa v slovenščini imenoval, kot najstarejšega in izkušenega študenta, za svojega namestnika in odšel na dopust skupaj z vsemi ostalimi redno zaposlenimi. Moj pomočnik je bil drugi najstarejši študent, ki je opravljal vlogo urednika dnevnoinformativnih oddaj, ostali mlajši praktikanti, študenti in dijaki, pa so pokrivali dogodke in pripravljali oddaje. Po padcu berlinskega zidu, ko bi pričakovali, da bodo mladinske oddaje postale najbolj napredne, avangardne, radikalne, iščoče in sploh mladostne, se je trend obrnil. Ko poslušam danes oddaje mladih, slišim mlade glasove, ki berejo »polikane« tekste, brez vsakega mladostnega poleta.

K izrednemu uspehu Radia Koper so zelo prispevali urejeni delovni odnosi, zlasti spoštljivi medgeneracijski odnosi, v katerih so starejši zaupali mladim, jim omogočali, da uresničujejo svoje znanje in ambicije, mladi pa so spoštovali vse, ne samo tiste, s katerimi se je splačalo družiti. To so bili časi, ko se je starejšim, tako po zakonski ureditvi kot tudi po medčloveških moralnih vrednotah, priznavalo minulo delo. Tako je konec sedemdesetih let delavski svet sprejel sklep, da se vsem starejšim zadnjih pet let do izpolnitve prvega pogoja za upokožitev poviša plača za 5 odstotkov. Ob upokožitvi so vsem priredili uradno poslovitev v sejni sobi in jim podelili umetniško sliko ali kipec.

Z osamosvojitvijo se ni spremenil ali odpadel samo ta nekdanji običaj povezan s starimi novinarji, ampak predvsem prav hlapčevska odvisnost mladih novinarjev šefov: mlad novinar mora slepo izvajati navodila šefa, napreduje pa le v primeru, če šefu izkazuje (milo rečeno) lojalnost. Seveda se jim je ali pa se jim to še vedno izplača najstarejši starejši novinarji pa so bili ob prevedbi plačnega sistema leta 2007 postavljeni na skoraj tri razrede nižja delovna mesta od najmlajših, mlajših od 30 let, ali točneje starejšim so vzeli 3

do 9 razredov in jih razdelili mlajšim, pa ne najboljšim, ampak »njihovim«. To prevedbo plačnega sistema so očitno nekateri izkoristili tudi za »maščevanja« nad nekaterimi bivšimi šefi in jih prestavili na čim nižje razrede, čeprav so bili pred upokojitvijo. »Kaznovani« so bili tudi tisti novinarji, ki so podpisali tako imenovano »izjavo proti cenzuri« - v povprečju so bili postavljeni skorajda za tri razrede nižje od onih, ki je niso podpisali, mene so prestavili na 9 razredov nižje mesto, tri starejše kolege, ki so se upali temu oporekat pa za 5 razredov. To je seveda oblika zastraševanja, a jaz sem jo razumel tudi kot krajo, v kateri so žal, zavedajoč se ali ne, sodelovali tudi mladi novinarji, saj so ob tem molčali ali pa celo zagovarjali takratno odgovorno urednico Majo Kirar, ki je sicer bila le izvajalka zahtev takratnega vodstva RTV: direktorja radia Vinka Vasleta, direktorja TV Jožeta Možine in generalnega direktorja Antona Guzeja ter po »Grimsovem zakonu« izvoljenega Programskega sveta RTV, ki ga je takrat vodil dr. Stane Granda.

Mogoče se bo kdo od bralcev vprašal, zakaj se pa niste uprli, zakaj o tem niste obvestili javnosti? Ne presoajte takratnega časa iz zornega kota sedanjega. Meni so takrat večkrat grozili s pretepom, glavni za to zadolženi me je večkrat čakal pred vstopom na radijsko dvorišče, ki je pred vhodom na koprsko TV in pod okni Primorskih novic kričal in krilil z rokami okrog mene, a udariti se mi vseeno ni upal, ker je dobro vedel, da sem nekoč treniral karate. Kljub temu, da so to videli številni novinarji treh novinarskih hiš, ni o tem poročal nobeden. Prav tako ni nihče od novinarjev poročal o tem, da je predsednik lokalne organizacije Krščanskih demokratov na nekem sestanku, na katerem so jih vabili k sodelovanju z novim časopisom, izjavil, da me je treba takoj spraviti z radia, če ne drugače tako, da se me strelja.

Ta, ki mi je grozil s pretepom je bil moj nekdanji »skorajda prijatelj«. Dvajset let po tem, ko sva bila oba upokojenca sva se ponovno srečala v Čevljarski ulici v Kopru, pa se je ustavil, mi povedal, da ima raka in ne bo več dolgo živel, ter se mi zelo iskreno opravičil, da je nekdanje prijateljstvo pokvaril s sovraštvom, ker je pač nasedel obljubam, da bo napredoval. Ob tem mi je povedal, da to ni zraslo na njegovem zeljniku, ampak da sem bil na nekem seznamu nevarnih ljudi, ki jih je treba zastraševati, ki ga je za Janšo pripravil moj nekdanji stari urednik, prav tisti, ki je nekoč v sedemdesetih letih nosil moje komentarje na Udbo in na Komite in me dal na disciplinsko komisijo, ko smo poročali o sprejemu načrtu za stečaj Tomosa na občinskem svetu.

V teh novih časih in razmerah po osamosvojitvi si lahko hitro opazil, da napredujejo predvsem tisti, ki podpirajo nove šefe. Torej ni zadišalo samo po šikaniranju in diskriminaciji starejših ter drugače mislečih, ampak celo po neki

obliki korupcije, tisti sistemski korupciji, ki ji rečemo »ti meni jaz tebi«. Kako lahko drugače razložimo poleg prej omenjene delitve plačnih razredov tudi to, da so dodatek za dvojezičnost dobili samo nekateri, med njimi tudi tisti, ki italijanščine pri delu niso rabili, ali pa so prišli iz krajev, kjer se niti italijanščine niso naučili. Nekateri novinarji in napovedovalci programa v italijanščini, pripadniki manjšine, so morali na stara leta opravljati izpit iz italijanščine pri ljudski univerzi, kot dokazilo, da znajo svoj materni jezik. To, da so desetletja vodili program v tem jeziku in pisali komentarje, da so bili drugi ali tretji najbolj poslušan radio v Italiji, da so prejeli številna priznanja in da je RTV na osnovi kvalitete njihovega dela služil milijone lir z oglasnim programom, ni bilo dovolj. To, kar so ob tej »Virantovi prevedbi« plačnega sistema naredili s številnimi starejšimi, ni sramota samo Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija, ampak tudi našega političnega in sodnega sistema. Ti ljudje so morali za svojo »Jernejevo pravico« na sodišče v Ljubljano, nekateri celo v Novo mesto. Za stare, utrujene, razočarane in bolne se je ta pot končala že na mediacijah pred začetkom sodnih razprav, ki naj bi skrajšale leta in leta trajajoče pravljanje, a so tem sodobnim Jernejem ponudile le polovičko pravice, ostala polovička pa naj bi ostala vodstvu, da je doma nahrnila tiste, ki so si »zaslužili« višje plačane stolčke. Na osebnem primeru (glej priloženo *Pismo brez odgovora* na koncu knjige) mi je ostal vtis, da pri tem ni šlo ne sodišču in tudi ne vodstvu za odpravljanje krivic, ampak predvsem prekinitev že vnaprej izgubljenih sodnih sporov in ugodnejše statistične podatke o skrajšanju sodih postopkov.

Radio Koper je bil nekoč znan po zelo demokratični obliki uredniške politike, za takratne razmere, seveda. Čeprav se je vedno našel kakšen ambiciozen novinar ali urednik, ki je delal tudi za politiko in obveščevalne službe, je vsaj po letu 1980 delo v uredništvu temeljilo na popolni samostojnosti novinarja, režiserja ali glasbenega urednika. Vsak izkušen novinar je bil tudi urednik področja ali območja, sam je spremljal dogajanje, sam predlagal oddaje in bil odgovoren, da je pokrila dogajanje za dnevnoinformativne oddaje. Veljalo je prepričanje, da novinar, ki spremlja določeno območje ali področje dejavnosti, sam bolje pozna dogajanje, o katerem poroča, kot pa urednik uredništva. V skladu s sistemom samoupravljanja je bil predvsem usmerjevalec programske politike in koordinator dela. Samo ob takem svobodnem novinarstvu je bilo možno izpeljati demokratizacijo in osamosvojitve Slovenije. Ta ni bila plod ne avantgarde in ne diktata, ampak dozorelih razmer v ugodnem trenutku.

Koprski novinarji in uredniki smo bili avtonomni. Takrat se še v sanjah ni moglo zgoditi, da bi neki urednik iz oddaljene Ljubljane kar neposredno, mimo njegovega urednika, naročil prispevek koprskemu novinarju in ob tem

od njega zahteval, koga naj intervjuva in kaj naj ga vpraša, pa še kaj naj izpostavi v uvodu in zaključku. To svoje neoporečno vseznanje so novi uredniki pridobili le malo pred prehodom v novo tisočletje. Takrat je neki ljubljanski urednik celo zahteval neposredna oglašanja s pomola ob luški kapitaniji ponoči ob 4.20, saj so ljubljanski vremenarji poleg izrednega deževja v notranjosti države napovedali tudi visoko plimovanje morja, ki bo poplavljaljo. Zaradi tega se je o visokih plimah poročalo kot o naravnih katastrofah, o sporih sosedskih ribičev pa kot o obmejnih incidentih in o težavah glasnih posameznikov kot o nacionalnih problemih. Spomnimo se še na strah pred ptičjo gripo, pandemijo mutiranih virusov in ostalo ... In da končam to pripoved o plimi: seveda sem kot urednik, ki ta redni mesečni naravni pojav zelo dobro pozna, to naročilo odbil, ker pa je kolega iz Ljubljane vztrajal, sem za obljubil prispevek o plimi kot rednem naravnem pojavu in njenih posledicah. Pred objavo v Dogodkih in odmevih pa tega prispevka niso poslušali in so ga objavili po napovedi pregleda posledic hudih poplav po Sloveniji, celo pred poročilom o katastrofalnih hudih poplavah na Celjskem. V njem je naš novinar, specialist za morje in pomorstvo obrazložil, da gre za običajen in pričakovan pojav za jesenski čas, ki ga v sosednjih Benetkah ponujajo kot turistično atrakcijo. Temu je dodal posneto izjavo vodje luške izpostave Koper, v kateri je ta med drugim omenil, da si je zaradi plime ob prihodu v službo samo zmočil podplate. Ker me zaradi tega niso mogli takoj odstaviti z uredniškega mesta, so se z vodstvom tega programa dogovorili, da ljubljanski uredniki lahko naročajo prispevke kar neposredno koprskim novinarjem, mimo urednika. Že za Jutranjo kroniko prazničnega 1. novembra je ljubljanski urednik naročil neposredno enemu od koprskih novinarjev živo oglašanje o jutranjem obisku pokopališča v Kopru in o ureditvi prometne gneče pred pokopališčem. Kljub temu, da je ta novinar že dolga leta stanoval prav pri pokopališču, tega urednika ni mogel prepričati, da Koprčani prihajajo na pokopališče šele v kasnejših urah, zlasti popoldne. Seveda je poročal, da je na pokopališču in njegovi okolici vse tiho, da je parkirišče prazno ter da na pokopališču ni nobenega živega človeka, tako da se sliši samo ptice iz bližnjega mokrišča.

Najpomembnejši pogoj za nekdanji razvoj Radia Koper pa bila njegova velika programska in gospodarska samostojnost, ki jo je omogočala takratna zakonska in statutarna ureditev slovenske radiotelevizije. Radio Koper je bil enakopraven subjekt z lastno razvojno iniciativo, odgovornostjo in bančnimi računi. Žal so nove razmere po osamosvojitvi Slovenije, predvsem pa centralistična omejenost mlade slovenske politike, znana slovenska zavist, pa tudi nezaupanje do »rdeče Primorske«, na drugi strani pa takratne razmere, nesposobnost in lastni interesi nekaterih v Kopru zelo hitro sesuli ta nekdanji

informacijski kolos. Radio in TV Koper sta se spremenila v dislocirano enoto. Njun program in razvoj je ostal odvisen od oddaljenega centra mlade države, ki tega prostora ne razume. To je slovensko vodstvo zelo jasno dokazalo že pri razmejevanju s Hrvaško, popuščanju Italiji, odnosu do naših manjšin onstran meja, pri razbijanju občin in centralizaciji, z nezaupanjem domačinom v upravljanju z morsko obalo in kmetijsko zemljo, z zanemarjanjem ribištva in ribiške predelovalne industrije, rušenjem in prodajanjem bank, Splošne plovbe in tako naprej. Ogromno škode pa so povzročili z negativno kadrovske selekcije, ki se je najbolj pokazala z že omenjeno izjavo znanega politika slovenske desnice »glavno, da je naš«. Rušilna kadrovska selekcija, ki je pripeljala Slovenijo v sedanji položaj, pa temelji tudi na »njihovih«, vendar takih, ki bodo delali v »našo« korist. Zakaj bi sicer javno opredeljeni desničarji postavljali za direktorje ljudi brez vodstvenih izkušenj, ki so bili zelo povezani s prejšnjo oblastjo, celo nekdanjega partijskega sekretarja, ki je imel končano samo osnovno šolo? V kakšen napredek, novo kvaliteto in strokovnost pa to vodi?

Poglejmo vodstveno linijo od vrha RTV-eja do uredništva v Kopru iz leta 2008, ki je po prevedbi plačnega sistema vse starejše novinarje in urednike, ki so ta program naredili in še vedno opravljali nosilno novinarsko delo, prestavila na najnižje vrednotena delovna mesta. Po zakonu o RTV, pri katerem je imel najpomembnejšo besedo poslanec, strokovnjak za geologijo, mag. Branko Grims, je bil na vrh programskega sveta zavoda RTV postavljen formalno politično neopredeljen ugleden doktor zgodovine, ki pa je bil vodja volilnega štaba izrazito desničarskega kandidata. Ta je za direktorja zavoda predlagal ali postavil ekonomista, strokovnjaka za prodajo avtomobilov, ki je sam izjavil, da radiotelevizije sploh ne pozna, za direktorja radijskih programov pa politično izpostavljenega časopisnega novinarja Kmečkega glasa in ženske revije Ona, ki, ob vsem spoštovanju do teh časopisov in njihovega pisanja, ni bil strokovnjak za radijsko novinarstvo. Regionalni center v Kopru je in še vodi inženir elektrotehnike iz znane beograjske vojaške oficirske družine, ki je ves čas delal samo na televiziji, za odgovorno urednico regionalnega radijskega programa so postavili znano voditeljico televizijskih oddaj o domačih živalih iz Maribora, ki je prevedla neko knjigo znanega slovenskega politika v nemščino, čeprav ni dobila soglasja uredništva ... pa da ne razpredam naprej na kakšne strokovnjake so se ti opirali. Ta ekipa je odločala o programski usmeritvi obmejnega in manjšinskega programa in o novinarski strokovnosti ljudi, ki pripravljajo ta program, plačnih razredih, nagradah ... Potem se lahko zgodi.

To je mogoče, ko se politika vmeša v strokovnost. Ta si želi oblast, zato pa rabi lojalne ljudi, pravi strokovnjaki pa niso lojalni politiki in tudi ne svojim delodajalcem, oni so lojalni svojemu delu, strokovnim ciljem, ustvarjalnosti in instituciji. Še več, če nimaš znanja, moraš pokazati drugo vrsto moči, sicer te lahko napadejo in zrinejo s stolčka. Z nagrajevanjem lojalnih, medsebojnim hvaljenjem, prevrednotenjem ubogljivosti v kvaliteto in vzdrževanjem stikov le z nekaterim posamezniki, ne pa z vso delovno skupino, se ustvarjajo mali lobiji, skupine ali mreže, ki lahko delujejo tudi kot skupina pritiska ali celo dejanske oblasti.

Gre za krizo vodenja, uredniške funkcije, ne pa novinarstva, politika rabi dobre urednike le, če so »njihovi«, sicer pa raje slabe, slabi uredniki pa predvsem poslušne novinarje. Negativna kadrovska selekcija se je razširila v vseh dejavnostih, ki so pod vplivom politike, le-ta pa neposredno ali posredno postavlja na vodilna mesta ljudi, ki ji bodo zvesti in hvaležni, ki ji bodo to uslugo vrnil, jo podpirali na naslednjih volitvah, in če bo treba, tudi šli v neizprosni boj. »V znanju je moč, v neznanju premoč,« je zapisal Žarko Petan. To se dogaja v času, ko nekdanje utopične moralne vrednote izginjajo in se ponovno krepijo zakoni divjine ... ko levi umrejo, jih raztrgajo hijene, tiste, ki so prej živele od ostankov njihovega ulova.

Razvodje

Med hudimi pretresi in premiki, ki jih je doživljala samostojna Slovenija, med razkolom naroda, denacionalizacijo in tajkunizacijo najbrž nihče ni opazil, da je oddajo Sotočje prevzela Ljubljana in jo preimenovala v Sotočja, kljub popolnemu centralizmu imamo torej več sotočij. Kot da se je slovenska duša dvignila, da se ne zliva več v eno sotočje, da je nastalo več sotočij: najmanj eno levo in eno desno. Pretresi so povzročili take razpoke, da je iz sotočja nastalo razvodje. Tudi na nekdanjem Radiu Koper - Capodistria.

Praznovanje 60-letnice koprskega radia je menda zaradi varčevanja potekalo brez osrednje proslave. Čeprav so jubilej v obeh programih obeležili z več dogodki, se je med obema programoma pokazala velika razpoka. Ta se je nakazala že v času ločitve valov, lepa glazura složnosti pa je popolnoma počila v času osamosvajanja Slovenije ali točneje ob podaljšanju programa v slovenščini v celodnevni, ko se je uredništvo programa v italijanščini postavilo proti temu podaljšanju celo z zbiranjem podpisov in posredovanjem v Ljubljani ter Rimu. Ob praznovanju 60-letnice je ta razpoka prav zazevala. Uredništvo Radia Koper je pripravilo dan odprtih vrat in povabilo na obisk lokalno prebivalstvo v Kopru in Novi Gorici, uredništvo Radia Capodistria pa je skupaj z Univerzo na Primorskem organiziralo mednarodni znanstveni simpozij o manjšinah in radiu. Govorilo pa se je samo ali predvsem o eni manjšini, o italijanski, kot da koprski radio pripravlja program samo za eno manjšino. Oglad radia pa je bil usmerjen samo na lokalno prebivalstvo, kar potrjuje tezo, da uredništvo Radia Koper gradi na tem poslušalstvu. V obeh primerih se je pozabilo na Slovence v Italiji, za katere naj bi po zakonu oz. statutu Zavoda program pripravljali prav Radio Koper.

Nosilci razvoja smo ljudje, posebej če smo zadovoljni in složni. Da je nekaj zelo hudo narobe z odnosom do delavcev, smo ugotovili že takrat, ko se je začelo zaposlovati tako imenovane »espeje«, torej samozaposlene, ki so delali za nižje plačilo, kot pa redno zaposleni, pravzaprav za vedno bolj mizerne honorarje. Na področju tehnike pa smo ugotovili, da je vedno več mladih tehnikov, ki delajo v oddaji v živo, tam kjer se z napetimi živci dela noč in dan, zaposlenih preko firme nekega našega bivšega uslužbenca. Sicer pa o tem vedo več povedati sindikati.

Stare urednike nas je posebej presenetilo nerazumljivo rezanje denarja za stare honorarne dopisnike, na katerih sloni vsako dobro organizirana mreža informativnih uredništev. Dopisniška mreža se je začela krčiti celo pri spremljanju življenja manjšine. Uredništvo programa v italijanščini je nekoliko boljše vzdržalo, pa ne zato, ker ni bilo tistih, ki bi ga zmanjšali ali ukinili, ampak, ker sta manjšina in prejšnja ureditev že uveljavili neke dobre

standarde. V uredništvu programa v slovenščini pa je zaradi preusmerjanja programske politike na lokalne teme v Sloveniji in dopisniško vlogo za Ljubljano ostal v zamejstvu le en honorarni dopisnik, samo eden, ki izhaja iz manjšine, za katero poroča ta radio. Na koncu so še temu odsvetovali, da se oglašča zvočno, menda zaradi jezikovnih in izgovornih napak, čeprav je to eden izmed najboljših peres znanega zamejskega časopisa, tistega, ki še zna napisati pravi komentar. To lahko naredijo samo šefi, ki po svojem mišljenju, delu ali celo stroki niso novinarji in zato ne morejo ali ne znajo ocenjevati novinarskega dela. Da ne govorim mizernih honorarjih pogodbeno zaposlenih novinarjev.

Kljub prodornim uspehom nekaterih naših tehnikov, ima Radio Koper zadnja desetletja stalne težave s slišnostjo svojih programov. Za to najbrž niso krive samo razmere v slovenski nacionalni novinarski hiši, ampak v vsej naši državi. Kot da ta radio ni namenjen obmejnemu in čezmejnemu prostoru. Za poizkus se zapeljite od Portoroža, mimo Izole, Kopra, Milj, Trsta, Gorice do Tržiča, kaj šele do Doberdoba, Čedadada do Kluž in Tablje ter preko Predela do Trente, nato Idrije, čez Col, Postojno in nato preko Ilirske Bistrice do Reke, Pulja, nato se vrnite pod oddajnik na Belem Križu in poizkusite ostati na frekvencah Radia Koper. V tem krogu živi nekoliko več Slovencev, kot pa jih živi v Mlinih, Bužinih in Škudelinu, o katerih so nekateri novinarji toliko govorili v času mejnih incidentov. V vsem tem krogu, in še širše, se primorski Slovenci prepletamo z Italijani, Furlani, Nemci in Hrvati.

Ob digitalizaciji televizije, ki oddaja svoj signal v novejšem dekodirnem standardu MPG4, smo tudi izgubili številne poslušalce v Italiji, Avstriji in na Hrvaškem, saj imajo tam starejši MPG2. »No ja, saj tam naša televizija nima veliko gledalcev in to ne vpliva na ceno reklam,« je najbrž kdo ob tem tudi rekel. Imamo pa tam veliko Slovencev, »Polslovencev« in tistih, ki jim je lahko živa slovenska beseda iz matične domovine še poslednja bilka pred jamo popolne asimilacije. Mogoče si pa je kdo mislil, da so naši programi tako dobri, da bodo ljudje kar sami kupovali nove televizorje. Tudi koprski televizija ni več tista, kot je bila nekoč. V Italiji je danes možno dobiti na stotine digitalnih televizijskih in radijskih programov, Radio Capodistria in Radio Koper pa se tam slišita predvsem na srednjem valu. Radia Koper ni niti v izboru radijskih programov enega izmed najbolj razširjenih ponudnikov programov na optičnem kablu v Sloveniji, je pa tam manjšinski Radio Capodistria. Radia Koper in Radia Capodistria ni tudi v seznamu namiznega pripomočka Slovenski radio priljubljenega delovnega okolja Windows 7.

Se pa je na srečo v zadnjih letih zaprla razpoka med tehnično in programsko službo, zlasti programom v slovenščini, ki je zijala več desetletij.

Mladi vodilni tehniki niso vpeljali le nove digitalne tehnologije, ampak so tudi pomagali pri izboljšanju odnosov med obema službama.

Na nekdanjem Radiu jugoslovanske cone Trsta je vladalo izredno ustvarjalno sožitje med vsemi delavci, številni so celo skupaj stanovali na podstrešju patricijske stavbe, v kateri so začeli pripravljati program. Vladalo je izredno lepo sodelovanje in pravo sožitje med programom in tehniko. To se je začelo krhati, ko se je po priključitvi Cone B Svobodnega tržaškega ozemlja začela v program vmešavati nova politika, nova država in novi priseljenci. Ti so s svojimi posebnimi službami izkoristili nekatere posameznike za posebne posle in v program postavili nekatere svoje priseljene ljudi. Nekatere prejšnje šefe in novinarje so prestavili na manj pomembna mesta, nekateri pa so radio zapustili in se vrnili v Trst, odšli v druge kraje Jugoslavije ali celo optirali za Italijo. Na radiu, posebej v italijanskem uredništvu, pa je še vedno ostalo nekaj v boju za nove odnose in za Trst utrjenih domačih novinarjev, ki so tudi novemu programu, navkljub robati kontroli varnostno obveščevalnih služb in pretežno priseljene partijske oblasti, dali pečat primorske svobodomiselnosti. Tega niso počeli iz osebnih političnih koristi, ampak zato, ker so sami zrasli in se oblikovali v tem odprtem obmorskem prostoru, kjer so se mestne državice tisočletja borile za svojo avtonomijo in svobodo. Številni demokratično usmerjeni novinarji, uredniki in tudi direktorji so kljub izrednim in zaostrenim razmeram ter izredni politični propagandi hoteli razviti in uveljaviti neodvisno in svobodno novinarstvo, ki je v številnih tržaških slovenskih časopisih pognalo korenine že pred fašizmom. Ker se je novinarstvo pomladilo in profesionaliziralo ter začelo distancirati od politike in varnostnoobveščevalnih služb, so to vlogo prevzeli nekateri v tehniki. Najbrž so tudi zato postavili na stranski tir očeta koprške radijske tehnike Oskarja Polaka, ki je celo iz stare vojne krame naredil prave čudeže radijske tehnike. Zelo hitro so pozabili tudi na ustanovitelje Danila Miliča in Franca Škrlja ter nekatere druge pionirje koprškega radia, teh ljudi se namreč dolga leta ni omenjalo. Vse zasluge so si pripisali drugi, pa čeprav so takrat opravljali le manj pomembna dela. To je postalo pravilo, ki ga niti generacija »študentskih revolucionarjev« ni uspela premagati, saj se je po osamosvojitvi Slovenije marsikaj ponovilo.

Nikoli ni bilo namreč spora med tehniki in programci, kot so ga hoteli prikazati nekateri, šlo je le za konflikt med posamezniki iz tehnike in večino iz programa. Tudi prisluškovalo se je vsem, saj so sami tehniki našli skrite naprave. Nekateri šefi tehnike so bili preveč željni oblasti ali moči, zato so nekoč novinarjem hoteli prepovedati dostop do mikrofona v studiu, kjer je potekal program v živo, postavljali zakasnitve za kontaktne oddaje v živo, poizkušali preprečiti podaljšanje oziroma osamosvajanje programa v slovenščini in še bi lahko našteval.

Novinarji in nekateri drugi tehniki pa so videli razlike v odnosih med službama v Ljubljani in še večje v Trstu. Pri snemanju naših javnih radijskih oddaj je bilo v ekipi tehnike vedno več osebja, kot pa v skupini programskih delavcev. Ko pa smo snemali z ekipo Radia Trst, je prišel s kombijem samo en tehnik, ki je bil je bil šofer, snemalec in ozvočevalec hkrati. Na koncu snemanja, ko se je že vsa ekipa zabavala, je na posnetku porezal vse pavze in napake ter nam naredil kopijo prečiščenega posnetka. Pri nas pa so se ob snemanjih na terenu nekaj krat dogodile celo take stvari, zaradi katerih sem se sramoval, da sem z Radia Koper.

Ponavljam, to ni bil spor med tehniko in programom, čeprav so ga nekateri hoteli prikazovati v tej luči, ampak spor zaradi poizkusa nadvlade določene politike, služb ali skupin in posameznikov, ne samo iz tehnike, ampak tudi iz programa, ki so zaradi sistema oblasti lahko izvajali pritisk na druge. Ta razdor so s svojimi navezami in odločitvami vnašali tudi oblastniki iz politike, ki niso nikoli marali tistih, ki se zavzemajo za avtonomijo novinarstva in svobodo javnega obveščanja. Danes to velja enako ali pa še bolj. Program je odlično sodeloval z večino tehnikov, vedno jih je sprejemal v svoje vrste, nekateri tehniki so pripravljali tudi izredno odmevne oddaje in se uveljavljali kot glasbeni uredniki, voditelji in režiserji. Iz tehnične službe sta prišla v program dva znana glasbena producenta Emil Zonta in Ivan Tavčar, ki sta pustila v arhivu pravi mali zaklad oddaj in posnetkov zabavne, ljudske in zborovske glasbe. Pa še drugi primer: Kljub nasprotovanju šefa tehnike sem na radijsko tekmovanje v Ohrid sam odnesel priljubljeno glasbeno oddajo Vročih sto kilovatov, ki jo je pripravljal takrat še tehnik, danes pa priznani televizijski režiser, Peter Juratovec, saj vodstvo tehnike ni dovolilo, da bi se dogodka udeležil tudi avtor. Oddaja je dobila najvišje priznanje.

Tudi zato smo bili uspešni.

Iskanje rešilnega pasu

Kako in s kakšnimi posledicami bo koprška *Barčica* prenesla sedanje zgodovinsko neurje je težko predvidevati, vendar ...

Radio Koper in Radio Capodistria lahko primeža centralizma reši le nova zakonska ureditev, ki bo ohranila njuno nacionalno poslanstvo, omogočila svobodno delovanje medijev brez vpliva politike, ju povezala z gospodarstvom, kulturo in znanostjo ter seveda tudi publiko onstran meje. Torej jima pomagala presegati meje, ki so kljub odprtju mejnih prehodov še vedno ostale v politiki in upravi, v gospodarstvu in kulturi, v glavah pa sploh. Seveda je treba narediti tudi preskok v miselnosti, ne gre za širjenje

propagande, ampak za evropsko politiko regijskega povezovanja. Vsakemu programu posebej mora omogočiti programsko samostojnost z direktorjem in glavnim urednikom, ki bi izhajal iz stroke, ne pa iz politike, gospodarskega ali tehničnega suporta, in odgovornimi uredniki s soglasjem uredništva oziroma stroke.

Obmejni in manjšinski programi morajo še vedno ostati pod skupno streho javnega ali nacionalnega zavoda, ker le združeni lahko racionalneje in učinkoviteje pripravljajo svoj program. Namen tega združevanja pa ne sme biti centralizacija, katere cilj je kontrola, nadvlada in omejevanje samostojnosti ter svobode, ampak le racionalizacija. Zakon mora določiti trajna pravila medsebojnih odnosov in predvsem financiranja, ki zagotavlja tisti optimum medijskega poslanstva, ki ga ta družba prizna. Vendar, in to je najpomembnejše, ta delež iz naročnine ne sme omejevati svobode medija in možnosti samostojnega razvoja. To, da je Radio Koper - Capodistria desetletja zelo uspešno opravljal svoje družbeno verificirane funkcije in pri tem ustvarjal celo velik profit, ki ga je vlagal v svoj in skupni razvoj, mu je omogočal prav takratni sistem uredniške, kadrovske in gospodarske samostojnosti programov. Na to bi se morali spomniti zlasti ob krizah, ko skoraj vsi politiki vidijo izhod samo v rezanju oddaj in programov, zlasti tistih, ki niso njim naklonjeni ali pa jih ne razumejo.

Čas bi bil, da se Slovenija, ali točneje njeno vodstvo v svojem samozadostnem in s provinco zaščitenem središču začne resno zavedati, da je majhna, in da to majhnost lahko preseže z razvojem svojega obrobja in s povezovanjem s svojimi manjšinami in izseljenci ter tako z njimi poveča svojo kritično maso. Izseljenci so žal bolj izpostavljeni asimilaciji, manjšine pa se lahko ohranijo, dokler bo obstajal narod in bodo navezane nanj. Te manjšine pa ne smejo postati žrtve nacionalistične politike, ampak sestavni in aktivni del naroda, njegovega razvoja, širitve, odpiranja in večanja moči. To je bilo že večkrat povedano, a žal se premalo zavedamo, da je lahko majhen narod tudi velik, prvi pogoji za to pa so složnost, lastno prepričanje in ponos – tudi ponos na svojo zgodovino.

Prihodnost Radia Koper, to je programa v slovenščini, je v nadaljevanju njegove izvirne vloge krepitve skupnega primorskega prostora Slovencev z obeh strani meje in njihovega povezovanja (torej tudi zamejskih Slovencev) z ostalim slovenskim prostorom. Ostati mora program matice za svojo manjšino in program manjšine za nacionalno najbolj občutljiv prostor Slovenije. To obrambno in povezovalno vlogo lahko opravlja samo regionalna radijska postaja, ki deluje in izhaja iz tega prostora.

Podobno velja za program v italijanščini Radio Capodistria. Ta program je bil in ostaja program italijanske narodnostne skupnosti in vsega prostora, v katerem je ta skupnost prisotna. Tudi na tem področju mora biti interes Slovenije, da to čezmejno komunikacijsko funkcijo opravlja Koper, ne pa kakšna postaja s katere druge strani meje. Povezovanje narodov preko medijev je danes prav tako pomembno, kot je bilo nekoč, ko so postavili trojezičen program. Pomemben je predvsem za Slovenijo, saj ima Italija v tem prostoru izredno bogato ponudbo radijskih in TV programov, v našem zamejstvu pa še Radia Koper ne slišijo na vseh območjih, kjer živi naša manjšina. In še dodatno, ker prav tu, na tem prostoru še vedno niso preživete delitve sveta, kultur in ideologij. Tega se morata zavedati tako slovenska politika kot tudi vodstvo nacionalne RTV hiše, ker pa obstaja možnost, da nekateri na to pozabijo, bi morala biti ta vloga kopskega RTV centra urejena z zakonom, ne pa samo s statutom nacionalne radiotelevizije, ki je sprejet in izvajan v Ljubljani, saj gre vendar za nacionalne interese.

Radio Koper je tudi zamudil priložnost, ki jo je imel, da bi ohranil svojo samostojno spletno stran in jo razvijal v svojem izvornem dvo- ali trojezičnem sistemu nekdanjega Radia »Svobodne cone Trsta«. Že leta 1995 je bil izdelan prvi projekt internetne agencije ARKC, s katero bi lahko oba programa lahko prišla s pestro in inovativno vsebino do novih poslušalcev po vsem svetu. To idejo je še možno uresničiti, čeprav je sedaj na svetovnem spletu že ogromno raznolike ponudbe.

Pa še ena izkušnja. Radio Koper je bil uspešen le, ko sta oba programa združevala svoje moči, programske, tehnične in komercialne, ko sta presegala razne meje in nacionalizme in ko sta gradila na skupnih interesih prebivalstva tega prostora. Tu nam je zgodovina dokazala, da smo vsi skupaj pogosto ali pa celo stalno v nekih vlogah manjšin. In zakaj ne bi vendarle enkrat korajžno uresničili starih ali novih idej o povezovanju radijskih postaj čez mejo, da bi razvili skupni programski pas tudi s tržaško in puljsko radijsko postajo? Ali ne bi za čezmejno povezovanje dobili tudi finančno pomoč Evrope? Ta radio je že do sedaj imel veliko možnosti, da preseže nove plotove, ki so mu jih postavili po osamosvojitvi, omejitve na manjšino in lokalnost. Predlogi so bili napisani, stiki vzpostavljeni, zakaj se je zadovoljilo že z oddajo Kalejdoskop. Radio Koper se ne more razvijati in odpirati svetu kot neka podstran na centralnem RTV-ejevskem spletnem portalu. Kdor zagovarja to tezo, je na nivoju nekega nekdanjega generalnega direktorja, ki je trdil, da bi morala kopska televizija pripravljati konkurenčni dnevno-informativni program za Italijo, tako da bi s podnapisi prevajali ljubljanski televizijski dnevnik.

Vse kaže, da »centralistična Ljubljana« še vedno ne razume širine slovenskega naroda, katerega zibelka je tekla na Koroškem, največje slovensko mesto pa je bil Trst, in bojim se, da nikoli več ne bo razumela našega prostora. Celó nekateri novinarji in uredniki tega ne razumejo. Ne samo prej omenjeni primer, da nekateri ne ločijo visoke plime od poplav, ampak spomnimo se primera, ko so v času razpadanja prejšnje države nekateri ljubljanski novinarji s svojim pisanjem pomagali skrajni italijanski desnici, da ji je uspelo zrušiti Tržaško kreditno banko in drugo slovensko zamejsko gospodarstvo. Še najhuje je, da so to pisanje, ki ga je takratni predsednik novinarskega združenja Furlanije Julijske krajine v intervjuju ocenil kot najbolj žalostno dejanje slovenskega novinarstva, celo nekateri novinarji, ne samo politiki, kovali v oblake kot prvi pravi primer raziskovalnega novinarstva.

Primorsko se v Sloveniji zelo slabo pozna. Marsikomu je našo novejšo zgodovino razložil šele tržaški zgodovinar dr. Jože Pirjevec, naš ponos pa tržaški pisatelj Boris Pahor.

Nerazumevanje primorskega in s tem zamejskega prostora dokazuje tudi primer večletne prepovedi dela RTV-jevi dopisnici iz Trsta, samo zato, ker je kandidirala na evropskih volitvah. To je posebej presenečalo javnost in novinarje iz našega obmejnega prostora, kjer so številni novinarji že kandidirali na volitvah in to brez prepovedi. V sosednji Italiji, kjer imajo veliko več izkušenj iz parlamentarne demokracije, celo štejejo v dobro novinarjem in urednikom, da so s kandidaturo pokazali svojo politično barvo in je ne skrivajo z lažnimi izjavami, češ da so oni neopredeljeni samo zato, ker nimajo članske izkaznice in ne kandidirajo na volitvah. Skrivanje politične opredelitve je ena izmed oblik zavajanja poslušalca. Odgovorni urednik ali vodstvo slovenske nacionalne televizije je zaradi svojih principov, ki niso imeli zakonske osnove, kar dve leti vztrajalo pri tej prepovedi poročanja, čeprav je protestirala tudi manjšina, saj je imelo to tudi očitne posledice pri informiranju o manjšini. To je dokaz, da nekatere bolj briga nek princip kot pa manjšina. Svoje poznavanje Primorske ali odnos do naših krajev je eden izmed teh urednikov kasneje kmalu pokazal kot novinar. Novinarsko pero pač hitro izda, kdo in kaj si. Slovenija je majhna in če snemaš v Strunjanu in na Mali Sevi, poročáš pa, da si v Ankaranu, hitro pokažeš, da ne poznaš niti biserov svoje male domovine, kaj šele posebnosti tega primorskega prostora. Še huje je, da je isto uredništvo, ki je še nedavno očitalo Hrvatom, da so preimenovali Piranski zaliv v Savudrijski, ob tem poročanju preimenovalo Miljske hribe v Ankaranske.

Občutek imam, da je v glavah številnih Slovencev (še bolj Italijanov) še

vedno prisotna tista nekdanja rapalska meja. Večina se sploh ne potruzi, da bi Primorsko spoznala. Nekateri novinarji, zlasti pa voditelji, stalno trdijo, da je najstarejše slovensko mesto Ptuj, saj seveda sploh ne vedo, da je bil Koper pomembno pristaniško in trgovsko mesto Aegida (Ščit) že v času stare Grčije, Piran pa svetilniška postojanka Piros (Ogenj). Nekateri stalno ponavljajo, da je Slomšek prvi slovenski svetnik, čeprav imamo v Kopru že stoletja sv. Lazarja, zraven še sv. Socerba, sv. Elia Koštabonskega, pa še kakšnega bi lahko dodali. Tudi novejša zgodovine ne poznajo, tako sem že večkrat slišal celo, da so jugoslovanski partizani 1. maja 1945 okupirali Trst. Za nas Primorce so Trst osvobodili sami primorski partizani, to so bili bataljoni Komande mesta Trst, 4. armada, v kateri so bili v večini prekomorci, in borci slavnega primorskega IX. Korpusa. Ti so Trst osvobodili, ne pa okupirali, saj domačini ne morejo okupirati svojega domačega kraja. Za nekatere novinarje se slovenski svet konča na Škofijah in v Rožni dolini, večina je celo Trst in Gorico izbrisala iz zemljevida Primorske, številni tudi Ilirsko Bistrico in celo Idrijo. Neki priseljeni koprski televizijec me je celo hotel podučiti, da v Padricanu živijo tudi Slovenci. Jaz sem mu nato pojasnil, da so na Padričah še donedavnega živeli samo Slovenci.

Podobno ali še huje se godi italijanski narodnostni skupnosti. Če večina ne pozna dela svojega naroda, kako bi lahko poznala italijansko manjšino pri nas? Nekateri ljubljanski novinarji še morja in njegovih pojavov ne poznajo: za njih je morje poplavljal tudi »zaradi obilnih padavin«, na morju pa je celo »zapihala bonaca«.

Žal tista na centralizem omejena slovenska politika in novinarstvo, ki jo slavi, ostajata zaprta v provincialnost svojega glavnega mesta, ki ga povečujeveta v prestolnico – glavno mesto neke monarhije. Prav zaradi te provincialnosti nekateri še vedno ne razumejo skritih procesov mednarodne politike in svetovne diplomacije, stalne želje po osvajanju in prisvajanju, zaradi katerih moramo tudi v tem novem svetu »brez meja« še bolj utrjevati meje lastnega nacionalnega prostora, širiti svoj vpliva in »izvažati« svoje informacije, mnenje in kulturo. Spomnimo se samo, kako so ob osamosvajanju nekateri sanjali o Sloveniji kot o novi Švici in kakšno »Švico« imamo sedaj. Ljudje, ki so bili zaslepljeni s to kratkovidno politikom ali celo sovraštvom, niso mogli razumeti, kaj imajo v Kopru in zakaj, zato so mu porezali peruti.

MOŽNOSTI RAZVOJA RADIA

Začnimo tudi to poglavje z zgodbo, tokrat iz leta 2009, ko se splošna gospodarska kriza, rušilna energija nekaterih političnih sil, ki jim osamosvojitvev, demokratizacija in vključitev nove evropske tokove niso bili iskreni cilj, in ko je skrajni neoliberalizem že načeli temeljne moralne vrednote naše družbe ter pokvarili medsebojne odnose, zlasti odnos do starejših. Takrat mi je eden od prijateljev rekel: »Zakaj se ob vsem tem toliko sekiraš in se boriš za ta radio, ali ne vidiš, da bo vse skupaj propadlo? In to bi najbrž bila še najboljša rešitev, vsaj hitra!«

Prav stisnilo me je pri srcu. Toliko svojega znanja in dela sem oziroma smo skupaj vložil v ta radio, a sem vseeno ob emocijah našel za odgovor še nekaj otipljivega: »Ampak to, kar je bilo, je bilo dobro, uspešno, pomembno in predvsem potrebno. Ta naš prostor bo zagotovo še rabil ta radio ali kaj podobnega, škoda je, da bi pustili, da izrujejo še korenine tega drevesa. Nekaj moramo ohraniti, da po krizi lahko še kdaj zraste. Jaz bom vseeno to knjigo napisal in objavil ter tako pustil nekaj avtohtonih semen.«

... In nato nadaljujmo od začetka.

Prvi in nujni pogoj za nastanek in razvoj radia je bil tehnološki napredek ali razvoj tehnike, vendar sama tehnika lahko oddaja le signal in pomaga pri pripravi oddaj, potrebna so še druga znanja in sposobnosti, te pa so programske. Z digitalizacijo in računalništvom je tehnika tako napredovala, da omogoča neprimerno večje programske možnosti, kot jih je le-ta sposoben izkoristiti. Delo z računalniki je danes zelo poenostavljeno, z njimi pa znajo upravljati tudi ljudje s humanistično izobrazbo.

Radio se bo razvijal samo, če bo izkoriščal svoje prednosti, ki sem jih skušal zajeti v prvem delu tega teksta. Seveda mora stalno preverjati njihovo aktualno »težo«, saj se ta stalno spreminja. O prednostih radia v avtomobilu ne bi ponavljal, tu bo kot zabavni in informativni medij še dolgo na prvem mestu. Radio ostaja prvi tudi kot »intimni« in nevsiljivi prijatelj osamljenih. Tu ima vedno večjo konkurenco v internetu, vendar »Jaz zaprem oči in poslušam radio,« mi je rekla neka gospa. Internet pa tako kot televizija hoče s sliko preveč dominirati svobodo fantazije.

Radio je v tekmi medijev že pred časom izgubil prvo mesto z mlajšo televizijo. Vprašanje pa je, ali ga je TV prehitela na vseh področjih oz. funkcijah. A ne bo tudi televizija prej ali slej morala to lovoriko prepustiti novemu konkurentu, internetu? Spletke in neresnice, ki jih začel razkrivati Wikileaks, ne dokazujejo samo, da že izgublja primat, ampak tudi, da je veliko orodje propagandnega sistema, saj so spletni raziskovalci zaupali objavo

najbolj delikatnih dokumentov staremu in preverjenemu časopisu in ne televiziji. Gre torej za povezavo mladosti in modrosti. Radio mora graditi na svojih stoletnih izkušnjah in na priborjenem slovesu objektivnega občila.

To, da nisi prvi, prinaša tudi prednosti, vsaj politika te ne tako napada. Žal je nacionalni radio še preveč povezan s televizijo in to mu tudi vsaj v tem pogledu škodi. Internet je politiko ali oblastnike presenetil s svojim hitrim razvojem. Mladi so pač hitrejši, živahnejši, polni znanja in energije, iznajdljivejši na trgu – oni so za mlade. Internet pa združuje še veliko drugih prednosti, z razširitvijo po kavarnah, knjižnicah in javnih brezžičnih omrežjih na prenosne tablice in telefone je postal najcenejši informator, ki omogoča neposredno sodelovanje in komentiranje, iznajdljivim in sposobnim enakopravni nastop, stari okorni medijski vratarji pa se v novostih ne znajdejo hitro.

Svetovni splet je brez meja, meja je le znanje. Celo prijazen je do konkurence, saj ohranja in celo tehnološko razvija dostop do »starih« medijev. Ni vse črno. Še vedno so ostali govorniški odri, oglasne table, časopisi in knjige. Tega bi se morali zavedati tudi na radiu. Z vzponom televizije je radio že našel svoj prostor v svojih prednostih – te se sedaj najbolj kristalizirajo pri sproščujoči enostavnosti, ki nam kot z zaveso zastre vsiljivi blišč, obenem pa ohranja hitrost in nizke stroške. Prav zaradi slednjega je lahko zelo regionalni radio še bliže človeku. Tu so njegove niše. Radio za stare in radio za šoferje zagotovo nista edini njegovi upanji za preživetje.

Televizija se, kljub naročniški zasidranosti na nacionalno publiko in vsem dogovorom o odstotkih domačega ali vsaj evropskega programa, s pomočjo satelitske in digitalne tehnologije vedno bolj usmerja v globalizacijo. Velike televizijske hiše, ali točneje kapital, ki jih obvladuje, je ameriški ali pa multinacionalni. Le-ta producira nadaljevanke, serije in filme in, kar je najpomembnejše, velike informacijske agencije ali dispečerske centre. Vsaj velike televizijske postaje so v boju za svetovno slavo na svojem vrhuncu. So na konici svojega razvoja, podobno kot je bil radio v času hladne vojne. V boju proti terorizmu in v času napada na Irak se je že pokazalo, da je televizija pod popolno kontrolo in v funkciji propagandnega sistema, da ni več svobodnega in nekontroliranega razvoja. Internet je še svoboden medij, šele na začetku svojega pohoda, saj je že po imenu in naravi svetovni splet. Z računalnikom, telefončkom in televizorjem prihaja povsod in kar hitro bo postal tudi medij starejših – teh, ki se sedaj še imajo za mlade. Informatika ustvarja nov živčni sistem človeštva in se ne bo ustavila, dokler ga ne bo povezala v »kolektivni razum«.

Sedanja oblika organiziranosti javnega radia in televizije v enotni nacionalni hiši je za radio vedno slabša. Radio je izoblikovan, že zgrajen in ustaljen, televizija pa je vedno bolj potratna. Razmerja spominjajo na skupno gospodinjstvo starejšega brata in mlajše sestre, ki kot lepotica v svojem razcvetu flirta s pomembnimi snubci. Čas bi bil za ločitev, osamosvojitve in čiste račune ali vsaj za večjo samostojnost. Razlike med radiom in televizijo so vedno večje, poznajo se pri materialnih stroških, načinu dela in celo programskih usmeritvah. Tudi tehnična plat, ki je bila v razvoju eden izmed najpomembnejših elementov združevanja, ni več pravi razlog, saj je tehnika za radio neprimerno enostavnejša od televizijske. Skupni ostajajo oddajniki in zveze, dopisniška mreža in nekateri drugi viri informacij. Splošen razvoj tehnike in predvsem uvajanje digitalizacije v naše življenje omogoča nove specifične rešitve, poenostavitve in manjše stroške.

Nekateri vidijo rešitev javne radiotelevizije v bimedialnosti novinarjev, vendar to so predvsem tehniki, politiki in gospodarstveniki, mogoče še kakšen novinar. Bimedialnost je učinkovita samo pri dopisnikih, novičarjih, virih in posredovalcih informacije, zahtevnejša obdelava informacij pa že zahteva specialni pristop. Za pravo radijsko novinarstvo, strokovno in specializirano, je bimedialnost siromašenje radia in njegovo spreminjanje v slepo televizijo.

Nekateri vidijo prednosti radia in tudi njegovo prihodnost samo v hitrosti informiranja. Res je to sedaj njegova najpomembnejša prednost, vendar tudi internet in televizija sta vedno bolj hitra, radio pa ob tem, ne da bi se tega zavedal, pridobiva pri svoji pristnosti, bližini s poslušalci, pri vlogi dobrega, starega in zaupnega prijatelja. Lahko se spremeni v medij, ki bo odseval kulturo medsebojnih odnosov in srca – kulturo naroda ali svojega okolja, svoje publike. Radio lahko postane zvočna zavesa v obrambi pred prezasičenostjo sodobne družbe z informacijami in pred vedno večjo onesnaženostjo s prikrito propagando in manipulacijo.

Radio ostaja še vedno dobro zasidran tudi na regionalnem območju. Regije združujejo neke specifične interese in posebnosti prostora. Televizija kraljuje na nacionalnem in mednarodnem nivoju, na lokalnem pa zaradi stroškov, kadrov in drugih težav ne more nuditi kvalitetnega profesionalnega programa in ostaja na skromnem amaterskem nivoju. Z razvojem globalizacije rastejo tudi cene oglaševanja na televiziji, ki si ga lahko privoščijo samo velike nacionalne ali nadnacionalne družbe, ki so tudi vedno bolj prisotne v tem mediju in ga tudi same razvijajo in dvigujejo v višave. Malim trgovcem in obrtnikom in tudi lokalnim politikom se še sanjati ne more, da bi prišli na nacionalno televizijo. Lokalni radio pa vendarle lahko živi že od malih trgovcev in obrtnikov, če pa pride še kaj iz mreže povezav, prinaša tudi profit.

Radio je namreč že tako razvit in racionaliziran medij, da lahko razmeroma enostavno in poceni pokriva stroške pravega profesionalnega program že na lokalni ravni. Tudi pri informiranju in komuniciranju bi lahko govorili o nujnosti lokalne samooskrbe.

Regionalni ali lokalni radio ostaja v prednosti tudi zaradi fizične bližine poslušalcu. Bliže je dogajanju in ljudem, vsem tistim drobnim zanimivim, pa tudi za človeka pomembnim dogajanjem. Radijska kontaktnost je v nekem zaokroženem prostoru že skorajda osebna, ljudje se poznajo med seboj, za vsakodnevni pogovor ne rabijo zvezdnikov, pri glasbenih okusih pogosto izstopajo lokalni glasbeniki, skupine in pevci. Istrska glasba je, na primer, bolj popularna v Istri kot pa kje drugje, uspešnice Vesele jeseni pa so najbrž najbolj priljubljene na Štajerskem. Ne gre torej za tiso telefonsko kontaktnost, javno klepetanje po radiu, to vsaj pri mladih prevzema internet, ampak za vsebinsko prisotnost v prostoru.

V tej lokalni vlogi se mali radiji povezujejo v mreže in razvijajo razna sodelovanja. Tudi radijski postaji, kot sta Koper in Maribor, imata v mreži z nacionalnim radijskim programom večje možnosti razvoja kot pa sami. Še več, ti regionalni programi omogočajo boljšo povezanost z lokalno publiko tudi nacionalnim programom. Po ustalitvi centralizacije, ki je bila povezana z osamosvajanjem, bi morali Slovenci to regionalnost videti kot nekdanje skupne kulturne prostore, ki sedaj ponovno rabijo nove povezovalce. Veliko slovenskih regij ali pokrajin ima namreč svoje vitalne dele narodovega telesa onstran meja: Primorska, Koroška, Štajerska, Prekmurje ... Gre za izvorno idejo oddaje Sotočje, ki združuje Slovence kot voda, ki teče iz malih studencev, potokov in rek in se nato iz njih združi v en veletok – voda ne gre obratno iz ene reke v potoke in nato studence. Tako se tudi ljudje povezujemo, najprej v svoji družini, nato v prijateljskem krogu, šele nato smo Koprčani, Istrani, Primorci in Slovenci, naša pripadnost Evropi in celemu svetu pa je še zelo slabotna. Tako praviloma tečejo sorodstvene, prijateljske, kulturne in gospodarske vezi.

Nacionalna radijska hiša že zaradi centralizacije države in koncentracije kapitala ter seveda oblasti postaja vse bolj ljubljanska, pa četudi se v dnevnoinformativnih oddajah povečuje število prispevkov iz Kopra in Maribora. To lahko sklepamo tudi ob poslušanju osmrtnic, čestitk in pozdravov, pa tudi telefonskih kontaktnih oddajaj, v katerih vse bolj prevladujejo tisti poslušalci iz lokalnega območja nacionalne postaje. Da bi nacionalka razvila mrežo lokalnih relejnih postaj, bi bilo predrago, lahko pa to vlogo odlično opravijo regionalni centri, ki so nekje vmesna stopnja med lokalnim in nacionalnim. Tudi ob postavitvi malih pokrajin, bodo še vedno ali

še bolj potrebni regionalni mediji, ki združujejo to kar pokrajinske administracije ne morejo.

Regija je bolj zaokrožena družbena skupnost, ki omogoča optimalno funkcionalnost. To dokazuje tudi politika regionalizacije Evropske skupnosti (ali je dokazovala pred gospodarsko krizo). Prav Radio Koper in Radio Maribor že vseskozi igrata pomembno vlogo regijskega medija, ki ni zaplankan, ampak kljub svoji manjšinski ali narodnoobrambni vlogi veliko bolj odprt do sosedov, kot je lahko nek osrednji radio v centru države. Tema dvema regionalnima postajama lahko pogojno dodamo tudi Val 202, ki je sicer namenjen vsemu slovenskemu prostoru, dejansko pa je kontaktno bolj usmerjen in tudi prisoten v tako imenovani kranjski deželi (ljubljanški kotlini, Gorenjski in Dolenjski). Čeprav je Slovenija majhna, je iz kulturnih in zgodovinskih razlogov, vedno bolj pa tudi iz ekonomskih, tako raznolika, da jo je težko povezovati v eno kontaktno enoto. Če ne drugo, tako Primorca kot Štajerca zelo moti ljubljansčina in obratno. Trije nacionalni regionalni programi pa malo Slovenijo in njene čezmejne dele lahko lepo pokrijejo. Prava škoda, da so ukinili nekdanji skupni program ali oglašanja.

Radio je bil in ostaja zelo primerna oblika informiranja tudi za narodnostne in ostale manjšine. Manjšine niso vedno skoncentrirane v enem kraju, ampak so večinoma razpršene na širšem lokalnem območju, kot so pokrajine in dežele, ali pa se raztezajo čez več meja. Poleg komunikacije na raznih nivojih (znotraj manjšine, z matico in večino, z drugimi manjšinami) lahko radio zelo učinkovito pomaga manjšini ohranjati in razvijati jezik, narečje, običaje, navade, njeno kulturo in identiteto, saj asimilacija še vedno deluje. Prav tu lahko radio izkorišča prednosti razmerja med nizkimi stroški in veliko učinkovitostjo.

Svojevrsne »manjšine« so tudi poslušalci s posebnimi okusi in zahtevami, npr. informativnimi, glasbenimi, oglaševalskimi ipd. Tudi tem se lahko radio še naprej prilagaja in išče nove niše. Gre torej za nadaljnjo specializacijo radijskih programov na različnih nivojih.

Radio ima velike možnosti razvoja tudi kot zabavni medij, ki ponuja širok izbor glasbe in visoko kvaliteto. Tu je njegova prednost v preprostem nemotečem načinu sprejema signala med delom ali zabavo. Nadaljnja digitalizacija, posebej prenosa signala, pa lahko še bistveno poveča njegovo kvaliteto, tako da bodo na svoj račun prišli tudi najbolj zahtevni avdiofili.

Največ radiu ponuja digitalizacija, ki izredno ceni stroške in omogoča veliko novosti. Sodobni radio postaja vse bolj radio novinarjev, voditeljev in računalničarjev. Z uvajanjem kontaktnosti je novinar postal voditelj in prevzel

delo bralca, z računalnikom pa je najprej prevzel tudi delo strojepiske, vedno bolj tudi tehnika in glasbenega opremljevalca. Sodobni digitalni in spletni radio lahko v celoti upravlja samo novinar ali drugi programski ustvarjalec oziroma oseba, ki obvlada glasovno informiranje, glasbo in računalnik. Že od pojava prvih osebnih računalnikov dalje marsikateri novinar ali drugi programski delavec prevzema vedno več dela računalniškega administratorja, zato se le-ti vedno bolj ščitijo z omejitvami dostopov in gesli. Prav ločevanje programa in tehnike, sedaj pa še informatike, onemogoča sodobnemu radiu, da bi naredil odločnejše korake v skupnem razvoju z internetom ali časom. In tu zgublja stik z mlajšimi generacijami. Samo digitalna obdelava zvoka in digitalni signal ga ne bosta rešila.

Njegova povezava z internetom se za sedaj kristalizira predvsem v dveh oblikah, kot sta neposredni prenos klasičnega radia ali Real Audio, ki so mu dodali tudi možnost izbora posnetih oddaj (Radio on demand), in kot novi spletni radio.

Internetni radio seveda ni več naš radio, to je že otrok radia in interneta, ki ima pestre možnosti selektivnega poslušanja glasbe, zadnjih poročil ali katerekoli druge oddaje in to prav takrat, ko si sam posameznik zaželi, ne pa takrat, ko je določil urednik. Radio pa bi preko digitalizacije in spleta lahko ponudil še kaj več, kot npr. izbiro različnih glasbenih zaves ali podlag, in celo popestritev radijskega programa z grafično ali video podporo. Vse to pa dosežemo samo s klikom miške, kmalu pa že z zvočnim ukazom.

Radio ne tekmuje več z razmišljajočim časopisom, tudi ne z lepo televizijo, vedno težje dohaja vse bolj genialen, hiter in poceni internet, a tudi anarhični. Ob vsem novem je temeljni pogoj za ohranitev skrb za objektivno novinarstvo in ohranjanje zaupanja. Mogoče pa bo prav to preusmerilo novičarski radio, ki stavi vse na hitrega konja, ne pa na modrega jezdeca, k njegovim izvornim vsebinam, ko je bil, še preden se je z njim začela okoriščati politika, predvsem nemoteče brezmejno stičišče znanja, kulture in novih idej. Izkoristiti mora prijateljsko intimnost, ki jo ohranja zgolj zvočna komunikacija, ki ne obremenjuje ostalih čutov in delov možganov. Graditi mora tudi na fantaziji, ki jo sprošča prav njegova omejenost na zvočni stik s svetom. Ta najbrž ostaja v nas še iz najbolj ranega obdobja našega življenja v materinem trebuhu, ko smo najprej slišali glasove, šele po rojstvu pa videli. Najbolj jasen in ljubeč glas je bil materin, ki nam vse življenje ostaja najbolj zaupanja vredna oseba.

RADIO

STEV. 1

TEDENSKA PRILOGA »LJUDSKE PRAVICE«

Dve, tri besede za uvod

Vsi radijski poslušalci, slasti tisti najvnetejši, bodo vsekakor z veseljem sprejeli razširitev sobotne radijske priloge »Ljudske pravice«. Verjetno bo »Ljudska pravica« s tem najbolj ugodila »učencem« radijskih tečajev angleštine in francoštine, ki bodo poslej za »vsko« svojo oddajo preskrbljeni tudi s lekcijo.

Prav gotovo pa ta priloga »Ljudske pravice« ni tisto, kar želi nuditi Radio Ljubljana svojim poslušalcem v tiskani besedi. Samostojna radijska revija je njen cilj! Trenutno razne težave to še preprečujejo, toda radijski delavci so prepričani, da ne za dolgo. Njihovo prizadevanje bo, da se slovenska radijska postaja čimprej poveže s svojimi poslušalci tudi s časopisom, pa četudi morda v skromnejši obliki.

Prostor, ki ga je uredništvo »Ljudske pravice« navedeno dalo na razpolago, ne dopušta, da bi ti — dragi poslušalec — nudili kaj več. Našli boš najnujnejše, vendar upamo, dovolj, da boš lahko bolj zbrano poslušal svojo radijsko postajo; radijskim sladokuscem pa še kaj več.

PO NASI LEPI DEŽELI

KOPER

Frikasii vdukuje, razpoloženje ljudi, čena B. Svebodnega trilateralnega spopada v Londonu — je bil namreč reporterja, ko se je podal s mikrofonom v Koper. Manifestacije in govori, pesni in pogovori domačinov ilustrirajo dan, ki bo ostal viden v zgodovini obmorskega Slovenska. Kdaj je Koper nastal, kdo je v njem gospodaril in kaj vse je o njem beležila zgodovina s slovenskih starih in »vjakovskih« se počelo tudi v Marlinu Kerpnu, ki je tvoril eni iz Koper na Kranjsko, dalje o beneških dolin ter »liberih« ljubkih, ki so se sprostila v koperski luki, o tem le kroničarja več kot dovolj. In se nekaj besed pogledov na kulturno bli Koperčana, Slovenca in Italijana, ki reporterja pripetajo in ti izpopolnjujejo vsebino. To je v skopih stavkih med nedeljske oddaje PO NASI LEPI DEŽELI, s katero bomo povedli poslušalca v kraje, kjer slovenski Jadraku podpirajo slovenska sanjla.

Valovne dolžine nekaterih radijskih postaj

Radio Beograd (Bgt)	420 m, 612 kHz
Radio Zagreb (Zg)	384,7 m, 1132 kHz
Stuttgart	421 m, 615 kHz
Österreich I (Ö1)	360 m, 638 m, 577 m, 1204 kHz, 772 kHz, 508 kHz, 429 kHz
Nordwestfunk (NWf)	230 m, 363 m, 393 m, 1016 kHz, 617 kHz, 1516 kHz
Nordwestdeutscher Rundfunk (NWDR)	300 m, 189 m, 671 kHz, 1006 kHz
RIAS-Berlin (RIAS)	467 m, 393 m, 771 kHz, 508 kHz
Italia National	427 m, 234 m, 638 kHz, 615 kHz

VIRI IN LITERATURA

Ta publikacija nima znanstvenih ambicij, je predvsem moja novinarska izkušnja in racionaliziran novinarski tekst s komentarjem, zato virov in literature ne dodajam po standardnih pravilih. Omenim naj, da sem novinarske pojme in zvrsti uporabljal na osnovi zapiskov predavanj mojih profesorjev novinarstva, ki so omenjeni v uvodu. Pomemben temelj v globlje spoznavanje radijska novinarstva so bila skripta mojega profesorja Milana Merčuna: *Radijska novica*, Radiotelevizija Ljubljana 1971. Spodaj naštevam le slovarje in leksikone, pri katerih sem preverjal pojme s področja množičnih medijev, nekatere publikacije, iz katerih sem se tudi jaz kaj naučil, in predvsem nekatere dokumente iz našega radijskega arhiva, ki jih priporočam mojim bralcem pri poglobljanju znanja o koprskem radiu. In seznamu tudi ni nekaterih promocijskih in jubilejnih publikacij, za katere menim, da so služile nekaterim, ki so hoteli promovirati predvsem sebe, kar dokazuje izbor fotografij.

Najbolj dragoceni vir koprskega radia je radijska fonoteka, ki pa hrani le pomembnejše oddaje po letu 1964, saj so stari arhiv ob selitvi v novo stavbo odpeljali na odpad. V fonoteki niso shranjene vse oddaje, saj so bili do leta 1992 brisani številni trakovi, ki se jih je zaradi varčevalnih ukrepov iz Ljubljane in po presoji našega direktorja moralo brisati, da se je lahko zagotovilo normalno snemanje novih oddaj. Po slovenski vojni pa so neznano kam izginile pomembnejše oddaje, za tem pa še vsi posnetki dnevnih programov iz časa trajanja slovenske vojne. Po posnetkih sta izginila tudi oba posebna počasna štirikanalna magnetofona, ki smo ju od leta 1989 do 1992 uporabljali za snemanje programov. Zgubila se je tudi dokumentacija nekaterih raziskav, ki smo jih opravili za posodobitev in razvoj našega programa. Prav tako po obnovi stavbe nisem več našel najpomembnejše dokumentacije uredništva od postavitve samostojnega programa ob ločitvi valov do slovenske vojne in uresničitve celodnevne programa. Na srečo so samo po zaslugi zaposlenih v fonoteki ostale ohranjene nekatere moje reportaže in druge oddaje o primorskih krajih in ljudeh, katerih pripovedi so bile temelj tudi številnih mojih knjig, več o teh pa na mojem spletnem mestu <https://freeweb.t-2.net/okno/>.

Glavni pripomočki in viri:

- Primorski slovenski bibliografski leksikon, Goriška Mohorjeva družba, 1974 – 1994
- Leksikon Cankarjeve založbe, Ljubljana, 1988
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, DZS, Ljubljana 1994
- F. Verbinc: Slovar tujk, Cankarjeva založba v Ljubljani, 1989
- Milan Merčun: Radijska novica, Radiotelevizija Ljubljana 1971
- Ljuban Omladič: Radio Koper Capodistria (razvoj, vloga in perspektive), 1975
- Miloš Ivančič: Radio Koper - Capodistria, diplomsko delo, FDV Ljubljana, 1976
- Matjaž Brojan: Začetki radia na Slovenskem. Ljubljana: Modrijan in RTV Slovenija, 1999

- Kodeks novinarjev Slovenije: www.novinar.com/dokumenti/kodeks.php
- Zgodovina RTV Slovenija: www.rtv slo.si/strani/zgodovina-rtv-slovenija
- Programski standardi RTV Slovenija: www.rtv slo.si/programskistandardi
- Storia della Radio: www.radio.rai.it/storiadellaradio
- Radio Trieste: www.leganazionale.it/storia/radiotrieste.htm
- www.wikipedia.org
- Steam.si: www.stream.si
- Raziskave Službe za študij programov RTVS
- Mediane iz leta 2004
- Bojan Saksida: Arhiv informativnega programa Radio Capodistria
- Franko Hmeljak: Arhiv oddaj Radijska kronika
- Arhiv regionalnega RTV centra Koper – Capodistria
- Fonoteka Radia Koper

Poseben izbor avtorjevih oddaj s pionirji radia in nekaterimi drugimi novinarji (fonoteka Radia Koper):

- Miloš Ivančič: Na valovih časa, 50 let Radia Koper, gosti oddaje Danica Venturini, Bruno Škerlavaj in Vaso Ventin, 14. 1. 1999
- Miloš Ivančič: Na valovih časa, 50 let Radia Koper, gost oddaje Bogdan Tome, 21. 1. 1999
- Miloš Ivančič: Na valovih časa, 50 let Radia Koper, gosta oddaje Angel Bertok in Tomo Škarja, 28. 1. 1999
- Miloš Ivančič: Na valovih časa, 50 let Radia Koper, gosta oddaje Mario Abram in Alojz Vilhar, 11. 2. 1999
- Miloš Ivančič: Na valovih časa, 50 let Radia Koper, gosta oddaje Srečko Kavčič in Ferdi Vidmar, 11. 3. 1999
- Miloš Ivančič: Na valovih časa, 50 let Radia Koper, gostja oddaje Vesna Čehovin, 22. 4. 1999
- Miloš Ivančič: Na valovih časa, 50 let Radia Koper, gostja oddaje Neva Lukeš, 4. 3. 1999
- Miloš Ivančič: Na valovih časa, 50 let Radia Koper, gosta oddaje Miro Kocjan in Bruno Škerlavaj, 8. 4. 1999
- Miloš Ivančič: Zlata leta, 50 let Radia Koper, gosta oddaje Bogdan Tome in Miro Kocjan, 31. 1. 1999

- Miloš Ivančič: Zlata leta, 50 let Radia Koper, intervju z Oskarjem Polakom, 24. 1. 1999
- Miloš Ivančič: 30 let TV Koper Capodistria, gosta oddaje Silvano Sau in Antonio Rocco, 17. 5. 2001
- Miloš Ivančič: Slovenci ob meji – obletnica Radia Trst, intervju z Natašo Sosič in Marijem Čukom, 7. 12. 2005
- Miloš Ivančič: Slovenci ob meji – Dušan Fortič, 27. 4. 2006
- Miloš Ivančič: Slovenci ob meji – Jule Lenassi, 15. 8. 2006
- Miloš Ivančič: Slovenci ob meji – Miro Kocjan, 25. 7. 2007
- Miloš Ivančič: Slovenci ob meji – Osana Marij, intervju z Jožetom Mastnakom in Matjažem Brojanom, 16. 7. 2008
- Miloš Ivančič: Slovenci ob meji – Gustav Guzej, 28.10. 2009
- Miloš Ivančič: Slovenci ob meji – Božidar Magajna, 10. 9. 2008
- Miloš Ivančič: Slovenci ob meji – Lelja Rehar Sancin, 18. 2. 2009
- Miloš Ivančič: Slovenci ob meji – Vojmir Tavčar, 30. 12. 2009
- Miloš Ivančič: Slovenci ob meji – Sergij Premru, 3. 2. 2010
- Miloš Ivančič: Primorski kraji in Ljudje, 59 let Radia Koper, posnetki izjav in intervjujev pionirjev koprskega radia Franca Škrlja, Ubalda Vrabca, Danice Venturini, Oskarja Polaka in Lada Poharja, 25. 5. 2008

Knjiga je opremljena s fotografijami radijskih aparatov iz zasebne zbirke Vladimirja Skoka in Marjana Nedoha, ki je razstavljena v prostorih Krajeвне skupnosti Lokev.

PISMO BREZ ODGOVORA

Razmere na RTV in odnos do starejših delavcev, zlasti v regionalnem centru Koper, še najboljše pojasnjuje dopis, ki sem ga marca 2010 poslal generalnemu direktorju Antonu Guzeju.

Gospod generalni direktor Anton Guzej

Pred dnevi sem prejel vaše simbolično darilo za moj 62. rojstni dan, to je tisti obesek za ključce, ki jih letos delite namesto čokoladnega bombona. Naša tajnica mi ga je dala že dober teden prej. Namreč ona ni vsak dan v pisarni, saj je že upokojena in svoje delo poslovnega sekretarja opravlja naprej občasno honorarno ali pogodbeno /.../ Pa ni moj namen, da bi vam to pripovedoval, ampak da vam povem, da vam to vaše darilo vljudno vračam. Dovolite, da vam povem tudi zakaj.

Ko sem ga prejel, me je prav stisnilo pri srcu. Že štirideset let namreč delam za ta Radio Koper oz. za našo nacionalno RTV hišo. Radio sem vzljubil že kot študent novinarstva, ko smo ustanavljali Radio Študent. Že takrat sem hotel poglobiti svoje znanje in začel redno honorarno sodelovati z Radiem in TV Ljubljana ter Radiem Koper – Capodistria. V diplomski nalogi, s katero sem raziskal in razkril fenomen uspeha koprskega radia, sem tudi predlagal ločitev slovenskega in italijanskega programa in izdelal pravi projekt. To sem kasneje kot urednik in odgovorni urednik, v sodelovanju z nekaterimi drugimi seveda, tudi uresničil. Iz dobrih treh ur slovenskega programa, ki je bil politikom in tudi nekaterim urednikom bolj za farso dvojezičnosti, nekaterim pa moteče mašilo v komercialno vedno bolj uspešnem italijanskem programu, sem v treh mandatnih obdobjih razvil paralelni samostojni celodnevni slovenski program, ki je bil namenjen slovenski manjšini v Italiji ali točneje enotnemu slovenskemu obmejnemu kulturnemu prostoru, ki mu pravimo Primorska. Ob trdih bojih z okrnelimi »režimskimi silami«, ki jih na koprskem radiu ni manjkalo, smo uspeli vpeljati sodoben, kontakten, neposreden in odprt program, ki je bil velik vzgled tudi na oni strani meje. Bil sem prvi in edini odgovorni urednik v tej naši nacionalni hiši, ki si je že po letu 1979 upal objavljati serijo intervjujev z duhovniki in razviti sodelovanje z radiem Trst A. Z majhno, a odlično ekipo mladih in starih novinarjev ter glasbenih urednikov, smo dvignili poslušanost našega slovenskega programa za več kot trideset odstotkov in postali najbolj priljubljen program na vsem jugozahodnem delu slovenskega nacionalnega prostora, tudi v Kanalski dolini in Kotlah pod Pazinom, kjer smo še pomagali ohranjati slovensko pesem in

besedo. Konec osemdesetih let so bile cene oglasov v našem programu celo za 20 % višje kot na Valu 202. Največjo poslušanost pa smo dosegli med Slovensko vojno, saj smo pri nas s posebno »vojno shemo« začeli že dan pred ostalimi.

Po sramotni razprodaji oddajniškega in antenskega sistema koprskega radia in televizije, potem ko sem se zoperstavil privatizaciji, preprečil ustanovitev mešanega podjetja Itala, ko sem se uprl trošenju deviznih sredstev iz naših računov v tujini za marmornate obloge znotraj in zunaj stavbe, me je novi direktor Radia Koper - Capodistria, najmlajši novinar, zadnji ki sem ga zaposlil, postavil na najnižje možno mesto novinarja z opisom del in nalog računalniškega operaterja (zaradi tega štiriletnega obdobja bom imel kar krepko nižjo penzijo). Kljub temu sem se kmalu pobral, pisati sem začel komentarje in snemati reportaže. Organiziral sem, vodil in posnel več javnih radijskih oddaj, s katerimi sem opozoril na propadanje našega podeželja in na meje v naših glavah. Nekatere so imele izreden odmev, kot na primer »Abitanti so v Istri« ali pa serija oddaj o porušenem topolovskem zvoniku, s katerimi sem pripeljal v prazne vasi tudi več tisoč obiskovalcev in sprožil ponovno izgradnjo najbolj znamenitega istrskega zvonika.

Ko sem leta 1997 ponovno kandidiral za odgovornega urednika, sem od uredništva prejel kar 22 glasov, moja protikandidatka pa le dva. Vendar takratnemu direktorju g. Rotu, ki je prišel iz Argentine, moja kandidatura ni ustrezala in je ponovil razpis. Takrat sem spoznal novo obliko demokracije, na volilnem listu za podporo uredništva je bil od štirih kandidatov napisan samo en. Čeprav so novega odgovornega urednika izbrali po novih kriterijih demokracije, so vendarle ugotovili, da jim lahko moje strokovno znanje, sposobnost in delavnost lahko pomagajo zaustaviti stagnacijo in so me postavili za urednika programa oz. urednika uredništva regionalnega programa. Žal je bilo moje vztrajanje na temeljih profesionalnega radia in na izvorni vlogi našega programa, kot manjšinskega in obmejnega, ne pa programa občine Koper in še kakšne druge, še manj pa dopisništva Radia Slovenija (kar lahko razberete tudi iz priločnika Radio kot Radio Koper na priloženi zgoščenki), za nekatere zelo moteče in so me začeli izrivati iz vodstva. To je dokončno opravila nova odgovorna urednica Maja Kirar, znana prevajalka iz nemščine in dolgoletna voditeljica televizijskih oddaj o domačih živalih, ki je prišla k nam iz Maribora. Kljub temu, da sem ji pisal predloge planov, jo seznanjal z našimi posebnostmi in pomagal vzpostavljati stike z uredniki na oni strani meje, jo ob nedeljah in praznikih nadomeščal kot dežurni urednik, pripravljal in urejal kar dve tedenski oddaji za zamejsko in

obmejno publiko (zadnji nosilni oddaji za katere naš program dobiva denar od naročnine), sem bil ob prevedbi plačnega sistema premeščen na predzadnje novinarsko mesto v uredništvu.

Pretreslo me je. Le toliko, da je vredno moje uredniško delo, le toliko so vredne moje oddaje, s katerimi hočem ohraniti enotnost tega obmejnega prostora in ohrabriti naše rojake, ki se vsak dan borijo za ohranitev svojega jezika in ponosa. In, kdo tako ocenjuje moje delo, kakšen inženir, prevajalka, tisti ki še nobene dobre oddaje niso naredili in niti niso, ali pa vsaj zame, niso novinarji.? Kdo so in kakšno strokovnost pa imajo ti moji šefi, da so lahko dali tako oceno? Mogoče pa gre za zavist, maščevanje, šikaniranje? Mogoče samo za obliko pritiska, s katerim bi me spravili v penzijo? Marsikaj se mi je takrat kot film zrtelo v spominu, veliko tega sem pretopil v basni in živalske zgodbe, ki jih bo nekoč treba objaviti.

Za pravilno razumevanje moram povedati, da sem se že tri mesece pred prejemom tistega aneksa pogovarjal s kadrovsko službo v Ljubljani o možnosti predčasnega odhoda »iz poslovnih razlogov« med brezposelne oz. upokojiteve. Pa tudi vaš vodja koprskega centra g. Mikelić, me je spotoma na dvorišču ogovoril in ponudil možnost začasnega zvišanja plače, če seveda podpišem predčasni odhod. Pa mi ni šlo za povišanje plače, iz te sesuvajoče se hiše sem hotel čimprej oditi zaradi vedno slabših razmer v uredništvu in v stroki, pa tudi zaradi zdravstvenih razlogov. Prvi pogoj za upokojitev sem namreč izpolnil že 21. januarja letos, kar pomeni, da bi lahko odšel na zavod za zaposlovanje že 22.1.2008 ali pa celo prej. Poleg tega pa znam tudi drugače še kaj zaslužiti.

Moram pa vam odkrito povedati, da me takrat tisti vaš aneks o predavitvi na predzadnje stopnico v uredništvu in programu, ki sem ga sam postavil, ni samo pretresel in razžalostil, ampak tudi razjezil. V teh razmerah še bolj kot tista premestitev leta 1992, ko me je mladi Jelačin postavil za računalniškega operaterja. Takrat sem mu rekel: »Ti pa me že ne boš ..., preveč sem naredil za ta radio.« (pa še marsikaj sem dodal) Vam pa povem, da nisem veliko naredil samo za ta Radio Koper, marsikaj tudi za ves zavod, saj sem dvanaest let hodil na kolegije direktorjev radijskih programov, osem let na širši kolegij vaših nekdanjih predhodnikov, pomagal sem voditi nekdanji najvišji organ zavoda, Skupščino RTV Ljubljana, in se za našo hišo boril na raznih razprtijah nekdanje JRT. In na kar sem najbolj ponosen: v našem govornemu arhivu je shranjenih skoraj tisoč mojih oddaj trajne dokumentarne vrednosti. Tako sem sklenil, da ostanem na radiu in se, čeprav kot hlapec Jernej, naprej borim za

svoje pravice. Kar pa je še najbolj pomembno, še vedno rad delam, posebej z našimi pozabljenimi rojaki onstran meje, in številni poslušalci mi pravijo, da so moje oddaje prav nekaj izjemnega. To dokazujejo tudi številna priznanja in nagrade, ki sem jih prejel za svoje novinarsko in uredniško delo. V dokaz vam pošiljam samo nekaj kopij teh priznanj, saj se mi jih je skupaj nabralo skorajda več kot vsem skupaj v uredništvu, zagotovo pa več kot tistim, ki so zdaj na štiridesetem ali višjem plačnem razredu.

Ko sem nekaterim v Kopru očital maslo, ki ga imajo na glavi, so mi rekli, da je bil to ukaz od zgoraj, z vrha. Prav hudo mi je, ko gledam ali poslušam prispevke naših novinarjev, ki po naši televiziji ali radiu govorijo, kako grdo ponekod ravnajo z delavci. Prav zamika me, da bi jim poslal nekaj podatkov in analiz, ki sem jih pripravil za obravnavo na delovnem sodišču. Kaj govorite, saj je v naši hiši enako ali celo huje! Pa oglejte si sami eno od teh, ki vam jo dostavljam v prilogi. Kot boste lahko zelo hitro razbrali, smo bili prav vsi, stari 60 let in več, razvrščeni v povprečju na skoraj za tri razrede slabše ovrednotena delovna mesta, kot pa najmlajši člani našega uredništva – tisti mlajši od 30 let. To pa ni vse, iz teh premikov se lahko izračuna marsikaj, tudi to, da smo bili vsi, ki smo podpisali Peticijo proti cenzuri, razvrščeni za skoraj tri razrede nižje od onih, ki je niso podpisali. Najbolj zanimiv podatek pa dobimo, če primerjamo razrede nas, ki smo bili proti imenovanju sedanje odgovorne urednice in onih, ki so jo podprli. Če pa analiziram sedanje predloge za dvojezični dodatek, pa vam lahko dokažem, da odražajo popolno nestrokovnost predlagateljev ali pa celo nakazujejo sum koruptivnosti in šikaniranja. Sicer pa, ob vsej dobri volji, znanju in izkušnjah, svojim šefom ne morem priznati nobene prave novinarske strokovnosti ali posebnih uredniških sposobnosti (mojo lahko preverite tudi na priloženi zgoščenki). Tisti, ki jih imajo, so ostali na spodnjih stopničkah.

Gospod direktor, saj menda razumete to moje dejanje, da vam vračam ta kičasti obesek za ključce, mar ne? S temi moralnimi vrednotami novinarstva me je namreč okužil že moj prvi mentor, vodja koprskega dopisništva Dela Gustav Guzej, pri kateremu sem se začel uvajati v novinarstvo že davnega leta 1966.

S pozdravi

Miloš Ivančič

P.S.:

To pismo pošiljam v vednost tudi predsednikoma Programskega in Nadzornega sveta RTV. Ni pa moj namen, da bi o tem razpravljali na teh organih, najmanj pa v javnosti, saj me je, odkrito povedano, tudi sram, da se v tej naši hiši lahko dogajajo take stvari. Opominjam samo z željo, da bi na tem našem RTV imeli do starejših, ki so v tem našem zavodu nekaj naredili, drugačen odnos. Tudi do vas, ko boste utrujeni odhajali s tega bojišča. Pa brez zamere.

Koper, 20. marec 2010

Kolofon spletne izdaje

Naslov: Radio kot Radio Koper

Dopolnjena spletna izdaja

Avtor: Miloš Ivančič

Lektor: Monika Komel

Fotografije: Miloš Ivančič

Oblikovanje: Miloš Ivančič

Samozaložba

Leto izdaje: 2024

CIP

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

[COBISS.SI](https://nuk.uz.zg.si)-ID [179865859](https://nuk.uz.zg.si)

ISBN 978-961-07-1922-9 (PDF)